

ГАЛИЧ

ВИПУСК 8

З Б І Р Н И К   Н А У К О В И Х   П Р А Ц Ї

Ліля-НВ
Івано-Франківськ
2023

УДК 94 (477.86-21Гал) (082)

Г 15

Галич. Збірник наукових праць. Вип. 8 / за ред. А. Стасюка. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2023. 368 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті і матеріали, присвячені різноманітним питанням історії міста Галича. Авторський колектив становлять дослідники українських і зарубіжних університетів та науково-дослідних установ. Видання адресоване широкому колові читачів, зацікавлених історією рідного краю і його зв'язків із країнами Європи і світу.

Редакційний комітет

Мирослав Волощук (Івано-Франківськ, Україна)
Дюра Гарді (Новий Сад, Сербія), Анета Голембйовська-Тобіаш (Плзень, Чехія)
Олександр Головка (Київ, Україна), Даріуш Домбровський (Бидгощ, Польща)
Мартін Гомза (Братислава, Словаччина),
Василь Іваночко (Івано-Франківськ, Україна)
Остап Кардаш (Івано-Франківськ, Україна — **відповідальний секретар**)
Іван Кузьмінський (Київ, Україна)
Віталій Нагірний (Краків, Польща), Яніна Риєр (Краків, Польща)
Андрій Стасюк (Галич — Івано-Франківськ, Україна — **головний редактор**)
Богдан Томенчук (Івано-Франківськ — Коломия, Україна)
Марта Фонт (Печ, Угорщина), Адріан Юсуповіч (Варшава, Польща)
Анджей Янечек (Варшава, Польща)

На обкладинці зображено графіті двораменного (єпископського) хреста з алебастрового квадрату галицького катедрального собору Успіння Пресвятої Богородиці XII ст., віднайденого під час археологічних досліджень В'їздової башти Старостинського замку у 2023 р.

Затвердила до друку вчена рада Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника від 28.11.2023 р. протокол № 10

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023

© Факультет історії, політології і міжнародних відносин, 2023

© Центр медієвістичних студій, 2023

© Національний заповідник «Давній Галич», 2023

© Видавництво «Лілея-НВ», 2023

ISBN 978-966-668-603-2

З МІСТ

Переднє слово	7
ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ГАЛИЧА	9
<i>Богдан Томенчук (Івано-Франківськ – Коломия, Україна)</i>	
Археологія «княжих палат» давнього Галича	10
<i>Bohdan Tomenchuk (Kolomyia – Ivano-Frankivsk, Ukraine)</i>	
Archeology of the «princely palaces» of ancient Halych	10
<i>Ірина Луцик (Львів, Україна)</i>	
Середньовічний могильник в урочищі Мниський Сад на околиці давнього Галича: неопубліковані матеріали досліджень 1982, 1984, 1988–1989 років	28
<i>Iryna Lutsyk (Lviv, Ukraine)</i>	
Medieval cemetery in the Mnys'kyi Sad Place on the outskirts of ancient Halych: unpublished research materials of 1982, 1984, 1988–1989	28
<i>Андрій Гусак (Галич, Україна), Ігор Креховецький (Галич, Україна) Юрій Лукомський (Львів, Україна)</i>	
Нова епіграфіка з Успенського собору давнього Галича	51
<i>Andrii Husak (Halych, Ukraine), Ihor Krekhovetskyi (Halych, Ukraine), Yurii Lukomskyi (Lviv, Ukraine)</i>	
New epigraphy from the Assumption Cathedral of Ancient Halych	51

<i>Олександр Головка (Київ, Україна)</i>	
Ще раз про час і обставини виникнення храму Святого Пантелеймона в Галичі	68
<i>Olexandr Holovko (Kyiv, Ukraine)</i>	
Once again about the time and circumstances of the creation of the church of St. Panteleimon in Halych	68
 <i>Аляксандра Валодзіна (Бухарест, Румунія), Мирослав Волощук (Івано-Франківськ, Україна)</i>	
Вальденський магістр	
Symon de Galicz de Ungaria	105
<i>Aliaksandra Valodzina (Bucharest, Romania), Myroslav Voloshchuk (Ivano-Frankivsk, Ukraine)</i>	
The Waldensian Master	
Symon de Galicz de Ungaria	105
 КОНФЕСІЇ ТА РЕЛІГІЇ	129
 <i>Володимир Мороз (Львів, Україна)</i>	
Єпископські свячення Інокентія Винницького в Галичі 1680 року: історична подія в контексті «нової унії» і взаємин Львівської, Перемиської та Мукачівської єпархій	130
<i>Volodymyr Moroz (Lviv, Ukraine)</i>	
Bishopric consecration of Innocenty Winnicki in Halych in 1680. The historical event in the context of the «new union» and relations between the dioceses of Lviv, Peremyshl, and Mukachevo	130
 <i>Володимир Козелківський (Галич, Україна), Андрій Чемеринський (Галич, Україна)</i>	
Синагоги Галича: історія та архітектура	175
<i>Volodymyr Kozelkivskyi (Halych, Ukraine), Andriy Chemerynskyi (Halych, Ukraine)</i>	
Synagogues of Halych: history and architecture	175

<i>Руслан Делятинський (Івано-Франківськ, Україна), Володимир Мельничук (Івано-Франківськ, Україна)</i>	
Галицький деканат у структурі Української Греко-Католицької Церкви (кінець XVIII – початок XXI ст.): ретроспективний погляд	205
<i>Ruslan Deliatynskyi (Ivan-Frankivsk, Ukraine), Volodymyr Melnychuk (Ivan-Frankivsk, Ukraine)</i>	
The Galician deanery in the structure of the Ukrainian Greek Catholic Church (end of the 18th – beginning of the 21st century): a retrospective view	205
 <i>Андрій Чемеринський (Галич, Україна)</i>	
Пам’ятки архітектури та містобудування Галича: забуті споруди, побудовані відомими архітекторами. Католицький Народний дім / Захоронка Сестер Феліціянок	223
<i>Andriy Chemerynskyi (Halych, Ukraine)</i>	
Monuments of architecture and town planning of Halych: forgotten buildings built by famous architects. Catholic People’s House / Burial site of the Felician sisters	223
 ГАЛИЧ НА СТОРІНКАХ ІНОЗЕМНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. ПЕРЕДРУКИ	249
 <i>Юзеф Зелінський (Краків, Польща)</i>	
Історична мандрівка до Галича та околиці	250
<i>Józef Zieliński (Kraków, Poland)</i>	
A historical trip to Halych and the surrounding area	250
 <i>Северин Пастернак (Львів, Україна)</i>	
З чого була збудована княжа катедрa у Крилосі?	268
<i>Severyn Pasternak (Lviv, Ukraine)</i>	
What was the prince cathedral in Krylos built of?	268
 <i>Михайло Грушевський (Львів, Україна)</i>	
Галицьке боярство XII–XIII ст.	271
<i>Mychaylo Hrushevskyi (Lviv, Ukraine)</i>	
Galician boyars of the 12th–13th centuries	271

<i>Ева Кубица-Кабацинська (Краків, Польща)</i> Каталог ранньосередньовічних пам'яток монументальної архітектури Галича	292
<i>Ewa Kubica-Kabacińska (Kraków, Poland)</i> Catalog of early medieval monuments of the monumental architecture of Halych	292
IN MEMORIAM	317
<i>Іванна Папа (Львів, Україна)</i> Наукова спадщина Леонтія Войтовича: огляд студій з історії Галича, Галицького та Галицько-Волинського князівств	318
<i>Ivanna Papa (Lviv, Ukraine)</i> The scientific legacy of Leontiy Voytovych: a review of the studies on the history of Halych, Halych and Halych-Volyn principalities	318
ХРОНІКА	357
<i>Юрій Довган (Івано-Франківськ, Україна)</i> Ювілейна медаль «Галичу – 1125» Івано-Франківської обласної ради	358
<i>Yurii Dovhan (Ivano-Frankivsk, Ukraine)</i> Jubilee Medal «Halych is 1125» of the Ivano-Frankivsk Regional Council	358
Автори	365
Інформаційна сторінка	367

Переднє слово

Другий рік поспіль Українська нація відстоює і виборює своє природне право на існування та політичну самобутність. Цей бій, без перебільшення, екзистенційного характеру. Теперішні звитяги Збройних сил України та усіх, хто щодня їм допомагає, майбутня перемога за Державність і прагнення до незалежності та свободи загалом однозначно неможливі без усвідомлення історичного минулого, комплексного врахування його уроків зараз та моделювання на майбутнє. Безумовно, що агресія російської федерації щодо України, яка триває від 2014 р., а у своїй повномасштабній фазі — із 2022 р., ідеологічно продиктована викривленими російською шовіністичною історіографією світоглядними уявленнями про «спільне» минуле «трьох братських народів», міфічний простір «русского міра», культ «великої перемоги», ексклюзивну роль московитської державності для слов'ян, підкріплені зрештою єретичним вченням етнофілетизму РПЦ.

Показовою у контексті руйнації «скрепних» російських міфів, зокрема щодо середньовічної історії Русі, є минувшина Галича — столиці Галицької землі, одного з найвизначніших міст Української історії. Один з найдавніших східноєвропейських населених пунктів цього року відзначає 1125-ту річницю з часу першої письмової згадки. Понад тисячолітня історія Галича засвідчує його непересічну роль в Українському державотворенні. Місто над Дністром досі залишається носієм унікальної історико-культурної спадщини, дослідження та популяризація якої

потребують прискіпливої уваги науковців, органів влади та суспільства загалом.

Теперішній, восьмий за ліком, випуск збірника наукових праць «Галич» невтомно відкриває перед Читачем нові сторінки з оригінальними історичними дослідженнями та матеріалами. Серед них цікаві питання, присвячені археології княжих палат та середньовічного некрополя в урочищі *Мниський Сад*. Нововідкриті епіграфічні пам'ятки з квадратів Успенського собору XII ст. виявлені під час археологічних досліджень Старостинського замку в Галичі. Вкотре порушено проблему генези храму Св. Пантелеймона кінця XII ст., а також розкрито маловідомі факти міського життя Галича кінця XIV – початку XV ст. Концептуально важливі теми сакральності Крилоса-Галича, як місця єпископської хіротонії перемишльського владика Інокентія Винницького 1680 р., значення Галицького деканату в церковній організації УГКЦ кінця XVIII – початку XXI ст. Вперше опубліковано історико-архітектурні розвідки, присвячені єврейським синагогам міста і парафіяльному *Католицькому дому*, зведеному за проєктом відомого архітектора міжвоєнного часу Станіслава Трелі.

Опрацьовано у збірнику й колись опубліковані матеріали з історії середньовічного галицького боярства, організації краєзнавчотуристичних мандрівок міжвоєнного часу, а також особливостей архітектурно-археологічних пам'яток Галича XII–XIII ст., котрі не втратили своєї актуальності дотепер, але подекуди залишалися незанимає ширшому загалу Читачів.

Окремо слід згадати, що впродовж 2023 р. академічна спільнота, на превеликий жаль, втратила трьох відомих дослідників середньовічної та ранньомодерної доби, наукові інтереси яких безпосередньо торкалися вивчення Галича та Галицької землі. На початку лютого цього року після хвороби обірвалося життя професора Леонтія Войтовича (1951–2023), котрий понад три десятиліття присвятив медієвістичним студіям княжої Русі, публікуючи власні напрацювання й на сторінках нашого збірника. Тяжкою втратою для української історичної науки є героїчна загибель на полі бою молодих дослідників – археолога Андрія Филипчука (1989–2023) та музикознавця, члена редколегії збірника наукових праць «Галич» Івана Кузьмінського (1983–2023).

Тож, схилиючи голови перед сучасними героями України, пам'ятаючи і усвідомлюючи надто дорогу ціну, заплачену за теперішнє і майбутнє нашої Держави, мусимо перемогти у боротьбі за своє минуле!

Від упорядників

сторія та археологія
середньовічного Галича

АРХЕОЛОГІЯ «КНЯЖИХ ПАЛАТ» ДАВНЬОГО ГАЛИЧА

В археології давнього Галича, якій лише більше 150 років, завжди були присутніми дві великі теми, що ставали одночасно й проблемами подальших студій. До 1936 р. важко було «знайти Успенський собор», тобто – «знайти Галич», що виконав Ярослав Пастернак. Після нього таким завданням стало «знайти княжі палати», тобто – «знайти княжий двір». Остання тема залишається відкритою для дискусій досі. Від 1890 р. (за Олександром Чоловським) місцем княжого двору визнано Золотий Тік, де проводилися дослідження усіма археологами, починаючи з кінця ХІХ ст. Найближче упродовж 1938–1941 рр. підійшов до розв'язання й цієї проблеми Я. Пастернак, який, хоча й не виявив тоді «кам'яних фундаментів княжих палат», не полишав думки про їхнє існування саме на Золотому Тоці. Позиція науковця залишається домінуючою і в сучасній археології давнього Галича. У цій статті окреслено етапи археологічного вивчення «княжих палат», зокрема за новітніми дослідженнями автора. Крім того, нами вперше здійснена спроба реконструкції (згідно з планіграфією стовпових ям, розкопаних 1938 р. Я. Пастернаком) виявлених на Золотому Тоці «господарських будівель». На нашу думку, свого часу дослідник несподівано відкрив два великі палацові комплекси можливого кафедрального Успенського монастиря, які аналогічні іншим подібним монументальним дерев'яним спорудам княжих і монастирських «дворів» давнього Галича, згідно з концепцією автора.

Ключові слова: археологія Галича, княжі двори, княжі палати, палацові комплекси, багатофункціональна забудова, архітектурне розпланування, фундаменти, кам'яна вимостка, стовпові ями.

Археологічні дослідження давнього Галича тривають трохи більше 150 років, що зовсім недостатньо для висвітлення історії навіть

основних його частин — дитинця і посаду, а також інших поселенських структур цього великого політико-адміністративного, релігійного столичного міста Галицької землі за правління різних династій. Йдеться, зокрема, про студії Антіна Петрушевича (1821—1913), Ісидора Шараневича (1829—1901), Лева Лаврецького (1837—1910), Олександра Чоловського (1865—1944), Лева Чачковського (1867—1933), Йосипа Пеленського (1879—1957), Ярослава Пастернака (1892—1969), Володимира Гончарова (1909—1987), Володимира Барана (1927—2019), Вітольда Ауліха (1928—1994), Олега Іоаннісяна (1951—2023), Юрія Лукомського, Богдана Томенчука, Тараса Ткачука. Попри десятки різних наукових тем і відповідно до них пам'яток, перед археологами, причетними різною мірою до вивчення цієї давньої княжої столиці, завжди стояли дві проблеми, які можна було б також назвати двома «великими мріями». До Я. Пастернака такою мрією було «знайти Успенський собор», що означало «знайти Галич». Це трапилося 25 липня 1936 р.¹ Після цього відкриття тривалий час залишалося невирішеним питання віднайдення княжих палат, що означало б «знайти літописний княжий двір». Ця проблема постала вже і перед самим Я. Пастернаком наприкінці досліджень Успенського собору 1938 р. Саме тоді вийшла нарешті накладом праця двох місцевих дослідників за результатами їхніх довголітніх студій давнього Галича (1925—1930): Л. Чачковського і Ярослава Хмілевського (1895—1965)². У ній автори надзвичайно докладно показали не лише історичну топографію Галича, але й вірогідне місце розташування княжого двору, палат і літописної двірської церкви Спаса, локалізуючи об'єкти саме на Золотому Тоці, як про це вперше ще 1890 р. висловився О. Чоловський³. Це тоді спонукало до проведення тут невеликих розкопок І. Шараневича (1890), Володимира Щербаківського (1909) та Й. Пеленського (1911). Пізніше Я. Пастернак записав, що його попередники «[...] не знайшли сподіваних фундаментів ні княжого терему, ні двірської Спаської церкви»⁴.

---

¹ Пастернак Я. Старий Галич. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2022. Серія 2. Вип. 8. С. 94.

² Чачковський Л., Хмілевський Я. Княжий Галич. Станиславів: Союзна друкарня, 1938. С. 23—30.

³ Czołowski A. O położeniu starego Halicza. *Odbitka z pamiętnika Drugiego Zjazdu Historyków Polskich*. Lwów, 1890. S. 1—23.

⁴ Пастернак Я. Старий Галич. С. 230.

1938 р. Я. Пастернак, спішно закінчивши дослідження Собору, перейшов зі своїми вже досить досвідченими робітниками на Золотий Тік. Учений був переконаний, що й тут незабаром лопата Данила Михальчука натрапить на сподівані кам'яні фундаменти княжих палат. У південно-східному куті Золотого Току (поле Стефана Бодрича), який справді виділявся своїм найвищим рівнем у цьому поземеллі (1,2 га), було закладено великий розкоп (54x45 м), подібний до розкопу при дослідженні Собору. Як повідомляв Я. Пастернак, «[...] розкопи проводилися з допомогою ровів 2 м завширшки та на всю довжину розкопуваного поля завдовжки. Причому місця всіх важніших знаходів були міряні для плану способом трикутників»⁵. У підсумку кам'яних фундаментів «княжих палат» знайдено не було. Проте він виявив у цьому розкопі 1938 р. близько 34 стовпових ям («княжих»). Вони переважно круглі (0,25x0,45), менше подвійні або овальні чи квадратні в прорізі. Як зазначив Я. Пастернак, вони «[...] дають тільки не зовсім ще ясний обрис якихось досить неправильної форми господарських будівель»⁶. Очевидно, справді увесь цей комплекс археологічних об'єктів не зовсім відповідав «княжим палатам». Тому він більше не здійснював спроб реконструкції цих «господарських будівель» за планіграфією стовпових ям. Подальші його розкопки на Золотому Тоці 1939–1941 рр. також не дали відкриття «княжих палат». Все ж і до сьогодні Золотий Тік надалі сприймається більшістю учених як «княжий двір» столичного Галича.

Пристаючи до написання статті про «галицькі палати», ми знову уважно переглянули загальну планіграфію стовпових ям у розкопі Я. Пастернака за 1938 р. та спробували все ж знайти їх відповідність можливим спорудам. Так, у межах розкопу (54x45) можна з великою вірогідністю побачити декілька великих дерев'яних будівель, у фундаментній основі яких використано дерев'яні стовпи. Загалом можна теоретично засвідчити два хронологічно різні житлово-господарські комплекси. Перший складався з однієї великої (завдовжки близько 30 м по східній стінці) будівлі, розділеної на три окремі приміщення: велике південне (15x11x11x12 м), середнє (6x12x6x10 м) і північне (9x10x10x10 м). Велике південне приміщення, очевидно, могло мати господарське призначення, бо тут були вогнище і дві печі. Орієнтація цього комплексу витримана майже точно по лінії північ – південь. Другий комплекс

---

⁵ Там само.

⁶ Там само. С. 234.

складався вже з двох окремих будівель: східної (12х20х14х21 м) та західної (8х24м). Остання розділена на два окремі приміщення (14х9х15х8 м та 9х8х9х8 м). Велика східна будівля, очевидно, мала господарське призначення, оскільки тут були два «вогнища». Загалом віддаль між двома будівлями становила 8–11 м, і розташовані вони були майже паралельно одна одній (азимут 40–45°).

У зв'язку з тим, що Золотий Тік ми співвідносимо з украленим у структуру дитинця княжого Галича⁷, Успенським кафедральним монастирем, виявлені Я. Пастернаком 1938 р. великі дерев'яні будівлі справді мають стосунок до «палацових» комплексів, але не князівських, а монастирських. У другій половині XIII ст. Успенський кафедральний монастир на Золотому Тоці епізодично ставав осідком галицьких єпископів, а у першій половині XIV ст. — галицьких митрополитів, що надавало йому тоді своєрідного статусу «дитинця церковного міста Галича». Подібні «архиєрейські двори» відомі й у інших містах-столицях Русі⁸.

Упродовж XII–XIII ст., починаючи від Володимирка Володаревича (1141–1152), дитинець княжого, літописного вже Галича розміщувався на території Крилоського городища. Його структурною основою був великий (650х450 м) і сильно уфортифікований міський замок, який займав третій майданчик старого городища. На цій території були окремо виділені князівський і єпископський двори та адміністративний і військовий інфраструктурні осередки. У центральній частині цього багатофункціонального міського замку розміщувався Успенський собор, який освячував і «охороняв» княжу столицю*.

Княжий двір, починаючи від Ярослава Володимирковича (1152–1187), займав усю західну частину міського замку (100х200х200х250 м). Майже

---

⁷ Томенчук Б. Ландшафтно-географічні особливості і просторово-територіальна організація давнього Галича. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. А. Стасюка. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2021. Вип. 6. С. 28.

⁸ Гайденко П. Архиєрейские двори домонгольской Руси (перспективы дальнейших исследований). *Палеоросия. Древняя Русь: во времени, в личностях, в идеях*. Санкт-Петербург, 2019. № 1 (11). С. 29–42.

* Будівництво собору розпочав Володимирко Володаревич, а закінчив Ярослав Володимиркович (за Ю. Лукомським). Першому належить і перенесення дитинця міста з Галицького городища на Дністрі до Крилоського городища. Структурну реорганізацію дитинця закінчив також князь Ярослав, коли тут було зведено окремі двори: князівський, єпископський, адміністративний і військовий (гарнізонний).

посередині цього досить великого і добре уфортифікованого княжого двору (100 м від собору та 8 м нижче від його рівня) нами упродовж 1994–1996 рр. було виявлено і досліджено дерев'яний палацовий комплекс («Західний палацовий комплекс»). Це була велика (24,5х15 м, діагональ 28,5 м, азимут 305°) дерев'яна, очевидно, чотиричленна (6,5х11 м, 6х15 м, 7,5х11 м та ганок із входом і сходами 3,5х3,5 м) і багатопверхова (до трьох) будівля на «стовпах-стільцях». Особливість саме цієї конструкції і плану будівлі була визначена топографічними умовами вказаної території, а саме значним перепадом висот по лінії схід – захід (близько 3 м на 24,5 м довжини споруди) та по лінії північ – південь (близько 1,5 м на 15 м ширини споруди). Цю особливість будівничі змушені були коригувати різною кількістю опорних стовпів, що були розміщені по периметру приміщень і відігравали роль фундаментів будівлі (24,5х15 м). Усього виявлено 37 стовпових ям. У тому числі шість (п'ять) ям 1971 р. віднайшов В. Ауліх, який тоді сприйняв їх за сліди огорожі. Крім одинарних, виявлено 15 подвійних (вісімкоподібних) ям. Ще близько десяти стовпових ям, очевидно, перебувають за межами розкопу. Отже, загальна кількість стовпових ям могла становити близько 50. Найбільшу їх концентрацію простежено у західній частині будівлі, де найбільший перепад висот. Тут відстань між стовповими ямами становила 0,8–1 м. У східній частині, де перепад висот найменший, відстань між стовповими ямами була 4,5–6 м. Якщо одинарні стовпові ями були розміщені по зовнішньому периметру будівель, то подвійні – уздовж внутрішніх подвійних стін суміжних приміщень.

Діаметр стовпових ям сягає в середньому 0,8–1 м. Ями мали майже правильну округлу форму, вертикальні стінки і рівне дно. Їх глибина від рівня виявлення становила 0,85–1 м (1,6–2 м від сучасної поверхні). Тобто вони заглиблені в материкову основу на 0,75–1,1 м. Ями західної сторони будівлі, які розміщені по краю невисокої ескарпованої тераси (з кам'яною відмосткою), заглиблені в материк усього на 0,4–0,55 м. У ямах стояли, очевидно, великі вертикально вкопані колоди – опорні стовпи. Їх виводили на відповідну висоту, що становила єдину знівельовану фундаментну основу, на якій вже лежали нижні підвалини будівлі. Західна частина споруди, з огляду на великий перепад висот, очевидно, перебувала нижче «нульової» лінії основи. Тут у підкліттях були влаштовані господарські приміщення, що підтверджено археологічним матеріалом. Зокрема, у північно-західному куті виявлено рештки двох печей. Привертають увагу тут знахідки великої кількості фрагментів

кераміки, в тому числі амфорної тари, та кісток тварин. Одне з приміщень (центральне) мало, очевидно, парадний характер. Тут знайдено понад 500 фрагментів керамічних плиток від мозаїчної підлоги. Здебільшого на лицевій поверхні плиток (11,5x11,5 см) містяться рельєфні рослинні (криноподібні гілки, пальмові листки тощо) і міфічні тваринні (грифони, сирени й ін.) зображення з геральдичними княжими знаками (двозубці, тризубці). Загалом дослідження цієї споруди дозволяє говорити про її палацове призначення, а саме як князівської резиденції з житловими приміщеннями для родини (другий поверх) і парадними залами для нарад і прийомів. Крім того, тут була і господарська частина з кухнею.

Адміністративний двір займав невелику (50x70 м) південну частину міського замку на віддалі 55 м від собору. Перепад висоти між ними становив 5 м. Це взагалі була найвища ділянка міського замку. В його крайній, південній частині біля підніжжя оборонного валу (V) нами упродовж 1995, 1997–2004 рр. та Ю Лукомським і Василем Петриком упродовж 1998–2001 рр.⁹ було виявлено і досліджено «Південний палацовий комплекс», в якому, на нашу думку, розміщувалася князівська адміністрація періоду правління Володимирка Володаревича (перший будівельний горизонт) і Ярослава Володимировича (другий будівельний горизонт). Львівські дослідники (Галицька рятівна архітектурно-археологічна експедиція) трактують виявлені будівлі як «житлові приміщення для членів князівської родини». Загалом цей «Південний палацовий комплекс» (перший будівельний горизонт), очевидно, складався з двох великих (7,4x26 м, 6x26 м, азимут 15°) будівель, розміщених паралельно одна до одної. Віддаль між ними становила всього 3,5 м (внутрішній дворик). Північна сторона обох будівель досліджувалась Ю. Лукомським і В. Петриком, а південна — нами. Фундаменти обох споруд були дерев'яними. Зокрема, в північній частині були зафіксовані фундаментні ровики (шириною 1,2 м і глибиною 0,8 м), в яких простежено рештки тесаних брусів (0,32x0,32 м), обкладених корою, а починаючи з другого вінця обмазаних ззовні рідкою глиною. Досить широкі ровики вказують, на наш погляд, ще на потужну глиняну гідроізоляційну засипку. Внутрішні перегородки також стояли на дерев'яних фундаментах, але вже вкопаних на одну колоду. Ззовні

---

⁹ Лукомський Ю., Петрик В. Нові матеріали до відтворення елементів містобудівельної структури Галича XII–XIII ст. *Історичні та культурологічні студії. Галичина та Волинь в добу середньовіччя*. Львів, 2001. Вип. 3. С. 166–182.

будівель (0,5 м від стіни) по периметру стін ними виявлено сліди стовпових ям (0,8–1 м) від несучих стовпів, віддаль між якими становила 3,53–3,56 м. Вони свідчать, очевидно, про застосування в цьому випадку прислупової (сохової) конструкції. Нижній ярус у цій північній частині будівлі, можливо, був зрубної конструкції з тесаних дубових брусів, обмазаних глиною. Другий поверх мав би мати вже каркасну конструкцію, як вважають львівські дослідники.

Наші розкопки в південній частині західної будівлі показали наявність і тут дерев'яних підвалин, але вкопаних лише на одну колоду (ровик шириною 0,35 м і глибиною 0,35 м). У межах цих підвалин виявлено і декілька стовпових ямок (0,5–0,6 м) від проміжних стовпів, які, очевидно, вказують на каркасно-стовпову конструкцію окремих ділянок стін такої довгої (26 м) багатофункціональної споруди. Південна, крайня частина цієї будівлі (біля підніжжя оборонного валу) мала дещо складнішу конструкцію і функціональне призначення. Фундаменти тут також були заглиблені у материкову основу колоди (бруси 0,25x0,25 м) та із зовнішнього боку мали глиняну гідроізоляційну засипку (шириною 0,25–0,3 м). Ззовні, по периметру цієї західної (підвітряної і холодної) стіни на відстані 0,5 м від неї виявлено додаткові опорні стовпи (ями діаметром 0,3 м і глибиною 0,15 м). Відстань між ними становила 1,7 м. Загалом тут у межах розкопу вдалося простежити південно-західні кутові фундаменти стін цієї споруди, яка прилягала до насипу валу торцевою стороною. Будівля згоріла, як показали дослідження в обох її частинах. Зокрема, в цій південній частині споруди виявлено потужний завал з великих шматків глиняної обмазки стін і стелі (товщиною 10–15 см) з відбитками дерев'яних конструкцій. Ця вузька (6 м) і довга (26 м) західна будівля, безперечно, мала і внутрішні перегородки, одну з яких було простежено в її південній частині. Тут під підлогою виявлено і частково досліджено велике підвальне приміщення. Його котлован було опущено в материкову основу на 0,8–1 м (3,8 м від сучасної поверхні). Зафіксовано сліди обгорілої обшивки стін та підлоги. У східній стороні підвалу простежено сліди входу (шириною 1,5–2 м), які виходили на внутрішній майданчик. У підвалі знайдено три амфори (херсонський тип) і одну корчагу (візантійський тип).

Загалом велика двоповерхова східна будівля цього раннього Південного палацового комплексу мала, очевидно, адміністративне призначення (канцелярія), а західна, вузька і одноповерхова, з підвалом

у південному крилі — лише господарське. Остання у різних своїх частинах мала і різні господарські функції, що зумовило різні будівельні конструктивні особливості окремих приміщень.

У другій половині XII ст. (за Ярослава Володимировича) у південній частині цього згорілого раннього палацового комплексу було зведено новий (другий) будівельний горизонт. На відміну від першого він вже складався з однієї великої (шириною 12 м) будівлі, яка постала тепер уздовж оборонного валу. Вона вже точно орієнтована відносно собору (азимут 110°), що свідчить про їх спільне розпланування. Дослідження проводилися нами лише в крайній, західній частині будівлі, яка тут, очевидно, була пов'язана з господарськими приміщеннями. Основою стін споруди були знову заглиблені підвалини, від яких збереглися ровики (шириною 0,75 м і глибиною 0,2–0,3 м). Їхня ширина вказує на присутність глиняної гідроізоляційної засипки, а глибина — на характер підвалин в одну колоду. Будівля мала внутрішнє поздовжнє членування (6 + 6 м), від якого також уціліла заглиблена основа дерев'яних підвалин. Важливою частиною внутрішнього інтер'єру слугують глинобитні печі (діаметром 0,6–0,8 м.). Усього виявлено тут чотири печі (одна законсервована ще тоді), які розміщувалися традиційно під стінами будівлі. Саме з ними пов'язана велика кількість кераміки (зокрема амфорної) та кісток тварин. Цікавою знахідкою був і залізний стиль-писало. Конструкція цієї великої будівлі, очевидно, могла бути зрубною. До неї, можливо, належала та її частина, яка виявлена нами 1995 р. біля південно-східного крила Митрополичих палат. Тоді загальна довжина зазначеної будівлі могла становити близько 26 м. Її великі розміри (12x26 м) свідчать про складне комплексне (багатофункціональне) використання, яке загалом може знову мати стосунок до князівського адміністративного двору*.

З північного боку цих двох ранніх палацових комплексів розташована ще одна окрема територія (20x30), де виявлено численні стовпові ями, що вказують на можливість існування тут ще однієї великої дерев'яної

---

* Нашими дослідженнями на цій території виявлено фундаменти ще декількох великих палацового типу будівель. Вони відносяться, зокрема, до XIV ст. (третій будівельний горизонт) і XVII ст. (четвертий будівельний горизонт). У XIX ст. тут було зведено Митрополичі палати, які збереглися до сьогодні.

будівлі. Між нею і передсоборною площею зафіксовано потужну кам'яну вимостку вже передпалацової площі.

До міської структури столичного Галича входили і три окремі княжі двори: Івана Васильковича — на Галицькому городищі (1124—1141), Володимирка Володаревича — на Спаському городищі (1141—1152) і Романа Мстиславовича — на Пантелеймонівському городищі (1198/9—1205). Дослідження проводилися лише на двох останніх, де також були виявлені великі дерев'яні княжі палацові комплекси.

Спаський княжий двір Володимирка Володаревича розміщувався на високому (291 м над рівнем моря) пагорбі правого берега р. Лімниці біля Камінного вивозу, через який проходила давня дорога до «Галицького гостинця», спрямованого на південь до Угорщини (через Вишківський-Торунський перевал), а на північ (через Ганівську переправу на Дністрі) — до Києва.

Укріплення городища нині на поверхні не простежуються. У східній частині вони знищені австрійським фортом I Світової війни, а в південній — глиняним кар'єром цегельного заводу. Згідно з нашими дослідженнями 1991 р., укріплення були типу частоколу з прибудовою, вони обмежували майданчик княжого двору площею 1,5—2 га.

У центральній частині городища Л. Лаврецьким та І. Шараневичем 1882 р., а потім повторно О. Іоаннісяном упродовж 1980—1981 рр. було досліджено залишки фундаментів кам'яного храму (19,7x17 м), який ототожнювався ними з літописною церквою Спаса 1153 р. З її північної та східної сторін розташовувалося кладовище (двошарове), яке ми вивчали 1991 та 2009 рр.

На віддалі 10 м на південь від фундаментів храму нами 2009 р. досліджено потужну кам'яну вимостку, яка слугувала підосновою великої дерев'яної будівлі, як і передбачав О. Іоаннісян, який у цьому місці частково розсунув земляний вал військового бастіону. У південній частині вимостка знищена кар'єром. Наші дослідження показали, що кам'яна вимостка (товщиною 0,1—0,15 м) сформована з дрібної гальки і дрібних уламків білого вапнякового каміння, яке лежало на похованому поверх чорноземі. Найбільша ширина її збереження становила 5 м. Згідно з межами поширення вимостки в обриві кар'єру (захід — схід), вона може відповідати будівлі довжиною близько 30 м.

У зв'язку з літописними повідомленнями про наявність між церквою і палацом Володимирка Володаревича «переходів» тут було закладено

розкоп, яким вони і були виявлені археологічно. Зокрема, простежено дві фундаментні дерев'яні основи від цих переходів (довжиною 10 м і шириною 4 м, азимут 20°). Фундаменти мали вигляд довгого (3 м) ровика (шириною 0,95–1 м і глибиною 0,6–0,7 м) до рівня материка. В їх зовнішній частині простежено заглиблену вже в материк основу дерев'яного бруса (0,35x0,35 м). Із внутрішньої сторони брусів була ущільнена гідроізоляційна засипка глиною та окремо ґрунтом зі значним вмістом дрібного каміння (всередині ровика). Реконструйована висота цього дерев'яного фундаменту, очевидно, становила 1,05 м, що відповідало трьом брусам. Дослідження показали, що фундаментний рів не доходив до фундаментів церкви на 1 м (чому і не був виявлений у попередніх дослідженнях). На його краю була стовпова яма квадратної форми (0,4x0,4 м і глибиною 0,9 м) під квадратний брус з кам'яною обкладкою. Очевидно, тут був невеликий (0,75 м) прохід уздовж стіни церкви під переходами. Загалом у верхній частині переходи були зістиковані з південною стіною храму, точно в місці знаходження хорів, де було зроблено прохід у стіні на рівні третього поверху (6 м). Із протилежної, південної, сторони переходи стикувалися вже з палацовою будівлею. Тут було простежено основу квадратної вежі (8x8 м) зі сходами, які вели на третій поверх, до переходів.

Уздовж північного краю кам'яної вимостки нами було простежено заглиблену (0,75 м) фундаментну основу під два дерев'яних брусів (0,35x0,35 м), яка ззовні мала ще гідроізоляційну засипку з глини і дрібного білого каміння.

Конструкція цього дерев'яного палацового комплексу (довжиною близько 30 м і шириною близько 9 м), очевидно, була каркасною. За своїми архітектурно-будівельними особливостями він дуже подібний до Південного палацового комплексу (перший будівельний горизонт), який також був зведений у період правління Володимирка Володаревича. Перший з них слугував «княжими палатами» в його родинному княжому дворі, де він помер і був тут похований, а другий був збудований як адміністративний комплекс у структурі міського замку, закладеного ним на Крилоському городищі.

Княжий двір Романа Мстиславовича розміщувався на високому (270 м над рівнем моря) мисовидному виступі правого берега р. Лімниці при впадінні її у Дністер. Тут також були переправа і дорога уздовж річки до «Галицького гостинця» та невелика пристань в її гирлі. Майданчик

городища (180x120x120x120 м) з усіх сторін обмежений ескарпованим ровом та підсипаним схилом до нього. Основою оборони були бінарні зрубні стіни (шириною 3 м), поділені на окремі бойові камери. Із внутрішньої сторони до них примикали ще житлово-господарські приміщення (шириною 3 м), які разом утворювали один комплекс (дослідження 1991 р.).

У центральній частині майданчика городища розміщена кам'яна церква Святого Пантелеймона (19,8x17,7 м, азимут 105°), зведена Романом Мстиславовичем та названа на честь його знаменитого діда Ізяслава Мстиславовича (хресне ім'я Пантелеймон). На схід від церкви (30 м) на невеликому (25x25 м) мисовидному майданчику біля оборонної стіни нами упродовж 1991, 2005–2008, 2012 рр. досліджено великий дерев'яний палацовий комплекс, який мав два будівельні горизонти: один ранній, періоду Романа Мстиславовича, а другий, очевидно, — Данила Романовича (до 1264 р.).

Найкраще збереглися рештки основи дерев'яної палацової будівлі періоду Данила Романовича. Її основою була кам'яна вимостка під дерев'яні підвалини (ширина збереження 1,5–3 м) разом із зовнішньою відмосткою. Вимостка сформована з гальки та уламків білого вапнякового каміння (у північній частині). В цій же, північній частині вимостки простежено і окрему невелику (довжиною 4,5 м і шириною 0,8 м) вимостку з крупних блоків вапняку, викладену в один шар, яка підсилювала основу кам'яної вимостки над схилом і ярком. Загалом кам'яна вимостка була зафіксована нами лише уздовж східної, пониженої частини цього невеликого майданчика, який став основою під будівництво палацового комплексу.

За характером і планіграфією кам'яної вимостки можна вважати, що вона була підосною стін великої (шириною близько 9–12 м) дерев'яної двоверхової споруди, зведеної впоперек майданчика та орієнтованої довшою стороною по лінії північ — південь з невеликим відхиленням на захід (азимут 350°). За своїм планом вона, очевидно, була злегка трапецієвидною (близько 26x12x32x12 м), що викликано топографічними умовами даного місця. Споруда мала, очевидно, внутрішню тричленну структуру і складалася з трьох великих приміщень. Основним було центральне приміщення (близько 10x12 м), де виявлено більше 20 фрагментів керамічних плиток від мозаїчної підлоги, що вказує на його парадне використання. У північному приміщенні (крайньому, над схилом)

знайдено багато фрагментів кераміки та кісток тварин і риб, що свідчить про його господарське призначення.

До східної сторони палацової споруди примикала окрема досить велика (7–8х7 м) будівля, зведена на рештках засипаних глиною подібної споруди першого будівельного горизонту. Вона складалася з декількох суміжних приміщень, які мали неглибоку (0,25х0,35 м) внутрішню заглиблену частину. Досліджено два крайні, східні приміщення. В одному з них (3,8х4 м) виявлено кам'яний «робочий стіл», а в другому (3,5х5 м) – глиняну піч (0,75 м). Крім фрагментів кераміки, біля печі знайдено багато кісток тварин. Структура обох приміщень (з вірогідних чотирьох) і характер археологічного матеріалу свідчать про їх кухонне призначення.

Нижче кам'яної вимостки, зокрема в її північній частині, зафіксовано культурний шар (товщиною до 0,15 м) з керамікою початку XIII ст. Тут в його основі на рівні материка простежено близько 40 стовпових ям, які відносяться вже до палацової споруди часів Романа Мстиславовича (перший будівельний горизонт). Ями у своїй основі круглі та великі (0,5х0,9 м) і глибокі (0,8 м в материка, 1,7 м від сучасної поверхні). Особливо велика група ям (27) була у самій крайній, північній частині будівлі, де найбільший перепад поверхні над схилом, що і стало причиною їх облаштування. В середині цих ям зафіксовано залишки квадратних стовпів (30х30 см). Усі вони взаємно орієнтовані (азимут однієї зі сторін брусів 340°). Крім квадратних стовпів, було виявлено і декілька круглих (0,3 м). Окремі стовпові ями виявлено і в південній частині споруди. У більшості випадків ми намагалися не руйнувати кам'яну вимостку, щоб зберегти її для майбутньої музеєфікації (на вимогу Національного заповідника «*Давній Галич*»). Тому більшість стовпових ям не було досліджено.

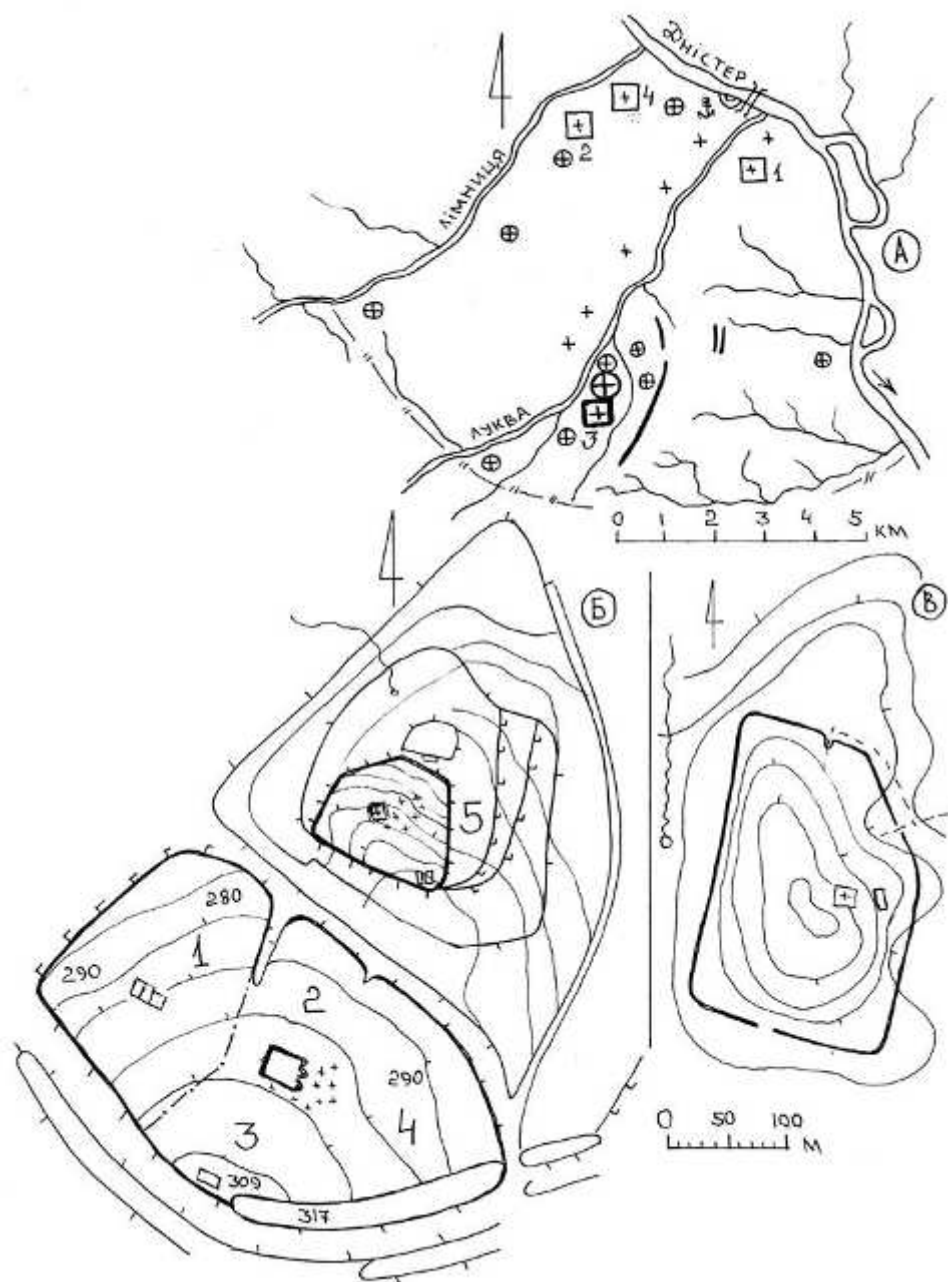
Загалом за характером і планіграфією стовпових ям можна вважати, що вони були фундаментною основою великої дерев'яної будівлі, зведеної впоперек цього вузького мисовидного майданчика. Найкраще уціліла її північна частина, яка має виразний господарський характер з огляду на наявність тут численної кераміки та кісток тварин. Загалом вірогідні розміри цієї ранньої палацової споруди могли становити близько 10–12х19–20 м (азимут 340°). До неї, як і у випадку другого будівельного горизонту, зі сходу примикала велика (7х8 м) дерев'яна будівля кухонного призначення. Вона також складалася з окремих приміщень, ледь

заглиблених в основу схилу. Досліджено два крайні, східні приміщення (3,3х3,7 м і 3,2х3,2 м). У середній частині одного з них розміщувалася велика глинобитна піч (0,95 м) з невеликим кам'яним робочим майданчиком. На підлозі обох приміщень, крім фрагментів кераміки, було знайдено багато кісток тварин, у тому числі великої рогатої худоби, та птиці.

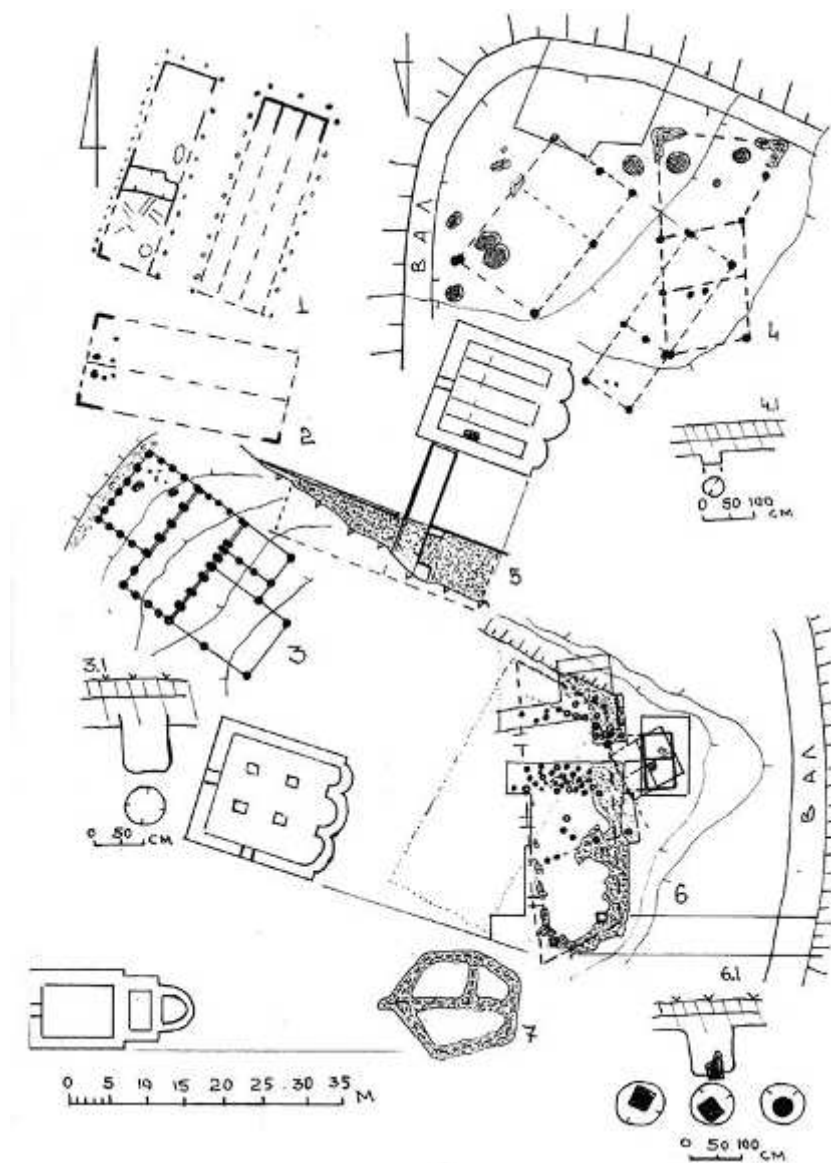
Так, ці дві великі дерев'яні палацові будівлі, зведені на княжому дворі Романа Мстиславовича і Данила Романовича в першій половині XIII ст., були близькі не лише хронологічно, а й особливо за своїм трапецієподібним планом з прибудовами. Правда, одна мала у своїй основі дерев'яні стовпи, а друга — кам'яну вимостку.

Окремо хочеться згадати про ще один «палацовий комплекс», який вже не мав стосунку до князівської влади, а був зведений у структурі посадського церковного двору як житлово-господарська будівля священника («плебанія»). Він розташований на території Підгородівського посаду (ур. Четверки, Церквиська), неподалік Крилоського городища. Його головною спорудою була кам'яна церква (22,75х11 м), фундаменти якої досліджували Л. Лаврецький, І. Шараневич упродовж 1884—1885 рр. та повторно Ю. Лукомський у 1987 і 1990 рр. Під південною стіною церкви нами упродовж 1992—1993 рр. виявлено кладовище (шириною близько 17 м). Згідно з планом, церква, очевидно, була латинським костелом, збудованим на початку XIII ст. на місці згорілої дерев'яної церкви (нава 7,4х7 м, вівтар 4х4 м). На схід від храму (17 м) нами було виявлено і досліджено основу фундаментів великої ротондальної в плані «палацової» дерев'яної споруди, синхронної кам'яному храмові і відносно його ж орієнтації (азимут 100°). В основі дерев'яних підвалин (із зовнішньою відмосткою) була кам'яна вимостка (шириною 1,8 і товщиною до 0,3 м), яка окреслювала досить велику (довжиною 16 м і шириною 8 м) дерев'яну ротондальну семистінну (7 і 5 і 7 і 8 і 6 і 6 і 8 м) споруду. Вона мала типову внутрішню тричленну структуру, складалася з великого південного приміщення (16х5х6х6х8 м) та двох малих північних (7х3х6х6 м і 7х5х6х10 м). Цю будівлю, очевидно, двоповерхову, можна пов'язувати з окремим церковним двором-плебанією.

Отже, на території княжого Галича, цього великого політико-релігійного столичного міста, археологічно стверджено існування упродовж XII—XIII ст. великих дерев'яних палацових будівель («княжих

Крилоське і Пантелеймонівське городища

Палацові комплекси давнього Галича.

1. Південний палацовий комплекс (I горизонт); 2. Південний палацовий комплекс (II горизонт); 3. Західний палацовий комплекс; 4. Палацові комплекси на Золотому Тоці; 5. Спаський палацовий комплекс; 6. Пантелеймонівський палацовий комплекс; 7. Палацовий комплекс-плебанія на Церквиськах

палат»), що були не менш претензійними, ніж кам'яні культові споруди, яких виявлено тут більше 20. Все ж дерев'яна палацова архітектура, на відміну від культової, була менш численнішою. Вона якоюсь мірою вважалася одиничною і унікальною у кожному окремому випадку, що передбачало її спеціальне архітектурне проєктування згідно з князівським замовленням¹⁰. Вона мала архітектурно підкреслити їх князівський статус як європейських володарів, адже в цих палацах вони приймали інших князів та королів чи їхніх послів. Тут проводили численні зустрічі і наради. І, нарешті, тут вони мешкали, народжували дітей і справляли їм весілля, врешті-решт, проводили похорони своїх родичів чи близьких. У зв'язку з цим можна гадати, що у зведенні «княжих палат» могли бути задіяні і західноєвропейські майстри (малопольські чи угорські), які одночасно тоді споруджували на території княжих дворів центральні храми. Правда, їм не було знайоме дерев'яне палацове будівництво, бо в їхніх країнах воно було кам'яним, як і культова архітектура¹¹. Тому, крім проєктування таких великих і багатопверхових (до трьох) споруд згідно із західноєвропейськими аналогами¹², саме будівництво вже безперечно здійснювалося місцевими галицькими майстрами. Вони мали величезний досвід дерев'яного будівництва, в основі якого була багатовікова практика спорудження подібних різнопланових житлово-господарських комплексів.

---

¹⁰ Петрик В. Етапи розпланування адміністративно-релігійного центру на Крилоській горі в XI–XIII ст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2000. № 410. С. 116–120; Котляр Н. Княжеский двор Галича в XII веке. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. 2006. № 4 (26). С. 50–66.

¹¹ Петрик В. Архітектура та планувальний уклад княжого двору на Пантелеймонівському дитинці у X–XIV ст. *Українська Академія мистецтв*. Київ, 2001. Вип. 8. С. 187–199.

¹² Rodzińska-Choraży T. Wczesnopiastowski zespół pałacowy na wzgórzu Zamkowym. *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. Materiały z konferencji – Rzeszów, 9–11 V 1995 / red. nauk. M. Parczewski*. Rzeszów : Muzeum Okręgowe w Rzeszowie ; Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, 1996. S. 133–149.

Bohdan Tomenchuk (Kolomyia – Ivano-Frankivsk, Ukraine)
Archeology of the «princely palaces» of ancient Halych

In the archaeology of ancient Halych, which is just over 150 years old, two major themes have always been present, posing simultaneous challenges for further study. Up until 1936, the primary goal was to ‘find the Dormition Cathedral’, essentially meaning ‘to locate Halych.’ This task was successfully accomplished by Yaroslav Pasternak. Afterward, the focus shifted to the task of ‘finding the prince’s chambers,’ synonymous with ‘locating the prince’s court.’ The latter topic remains open for debate. Since 1890 (according to Oleksandr Cholovskyi), the site of the princely court has been identified as ‘Zolotyj Tik,’ where archaeologists have conducted research since the late 19th century. During 1938–1941, Yaroslav Pasternak came closest to solving this problem. Although he didn’t discover the ‘stone foundations of the princely palaces’ at that time, he persisted in the belief of their existence specifically at Zolotyj Tik. The scientist’s role remains paramount in modern archaeology, particularly concerning ancient Halych. This article outlines the stages of the archaeological study of the ‘princely chambers,’ with a focus on the author’s latest research. Additionally, we present the first attempt at reconstruction (based on the planigraphy of the pillar pits excavated in 1938 by Yaroslav Pasternak) of the ‘farm buildings’ discovered at Zolotyj Tik. In our opinion, the researcher unexpectedly identified two large palace complexes of the Assumption Cathedral monastery during his time. These complexes bear similarities to other monumental wooden structures found in princely and monastic ‘courts’ of ancient Halych, according to the author’s conceptualization.

Key words: *archeology of Halych, princely courts, princely chambers, palace complexes, multi-functional buildings, architectural planning, foundations, stone pavement, pillar pits.*

REFERENCES

- Chachkovskyy L., Khmylevskyy Y. (1938). *Kniazhyy Halych*. Stanys aviv : Soyuzna drukarnia. [in Ukrainian].
- Czołowski A. O położeniu starego Halicza. O położeniu starego Halicza. *Odbitka z pamiątnika Drugiego Zjazdu Historyków Polskich*. Lwów, 1890. S. 1–23. [in Polish].
- Gaydenko P. (2019). Arkhiereyskiye dvory domongol'skoy Rusi (perspektivy dal'neyshykh issledovaniy). *Paleorosiya. Drevniaya Rus': vo vremeni, v lishnostiakh, v ideyakh*. Sankt-Peterburg. № 1 (11). S. 29–42. [in Russian].
- Kotliar N. (2006). Kniazheskiy dvor Halicha v XII veke. *Drevniaya Rus': Voprosy mediyevistiki*. № 4 (26). S. 50–66. [in Russian].
- Lukoms'kyy Y., Petryk V. (2001). Novy materialy do vidtvorennia elementiv mistobudivelnoyi struktury Halycha XII–XIII st. *Istorychni ta kul'turologichni studiyi. Halychyna ta Volyn' v doba seredniovicchia*. L'viv. Vyp. 3. S. 166–182. [in Ukrainian].
- Pasternak Y. (2022). Staryy Halych. *Halych. Zbirnyk naukovykh prac' / ed. M. Voloshchuk*. Ivano-Frankivsk : Lileya NV. Seria 2. Vyp. 6. [in Ukrainian].
- Petryk V. (2000). Etapy rozplanuvannya administratyvno-religijnogo centru na Kryos'kiiy gor'i v XI–XIII st. *Visnyk Natsional'nogo universytetu «L'viv's'ka politekhnika»*. L'viv. № 410. S. 116–120. [in Ukrainian].
- Petryk V. (2001). Arkhitektura ta planuvannyi ukhad kniazhogo dvoru na Panteleymonivs'komu dytyni u X–XIV st. *Ukrayins'ka Akademiya mystectv*. Kyiv. Vyp. 8. S. 187–199. [in Ukrainian].
- Radzińska-Choraży T. Wczesnoplastowski zespół pałacowy na wzgórzu Zamkowym. *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. Materiały z konferencji – Rzeszów, 9–11 V 1995 / red. nauk. M. Parczewski*. Rzeszów : Muzeum Okręgowe w Rzeszowie ; Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, 1996. S. 133–149. [in Polish].
- Tomenchuk B. (2021). Landshaftno-geografichni osoblyvosti i prostorovo-terytorial'na organizaciya davniogo Halycha. *Halych. Zbirnyk naukovykh prac' / ed. A. Stasiuk*. Ivano-Frankivsk : Lileya NV. Vyp. 6. S. 10–37 [in Ukrainian].

СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ МОГИЛЬНИК В УРОЧИЩІ МНИСЬКИЙ САД НА ОКОЛИЦІ ДАВНЬОГО ГАЛИЧА: НЕОПУБЛІКОВАНІ МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕНЬ 1982, 1984, 1988–1989 РОКІВ

Стаття присвячена вивченню середньовічного християнського могильника, локалізованого на північній околиці давнього Галича. Здійснено короткий опис місцевості, охарактеризовано історію її дослідження починаючи з кінця XIX ст. Головну увагу зосереджено на не опублікованих досі матеріалах розкопок Галицького загону архітектурно-археологічної експедиції Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР й Державного Ермітажу, проведених у 1982, 1984, 1988–1989 рр. під керівництвом Олега Іоаннісяна на території ур. Мниський Сад, тепер с. Залуква Івано-Франківської області. Опрацьовано звітну документацію. Здійснено аналіз, верифікацію та кореляцію відображених у ній даних. Зауважено на розвідковому характері проведених студій, які охопили площу близько одного гектара. Втім, незважаючи на спроби, виявити фундаменти сакральної споруди так і не вдалося.

У підсумку на різних ділянках урочища відкрили 16 ґрунтових поховань до- та післямонгольського часу. Три з них були перекриті білокам'яним мощенням на всю площу поховальних ям й мали чітку прямокутну форму. Найімовірніше, оброблені білокам'яні квадрати, використані як поховальні надгробки, раніше були складовою частиною котроїсь із монументальних споруд, розташованих на околиці. Над двома іншими похованнями зафіксовано лише частково збережені кам'яні плити. Усі поховання належали дорослим особам, стать яких не було визначено. Поховання безінвентарні. Лише в одному випадку відзначено наявність похоронних шат – збережених фрагментів золототканого текстилю. У восьми

випадках орієнтація покійників північно-західна, у шести – західна, в одному – східна. Лише у семи похованнях вдалося встановити положення обох рук: у шістьох вони влаштовані на животі, в одному права рука на животі, а ліва – на тазі.

У південно-західній (найвищій) частині урочища локалізовано поселення домонгольського часу, яке після занепаду було поглинуте некрополем.

Ключові слова: Галич, могили, поховання, духовна культура, княжа доба, сакральна архітектура, археологічні розкопки, Олег Іоаннісян.

Урочище *Мниський Сад* розташоване на правому березі р. Дністра, неподалік місця впадіння у неї р. Лімниці, на висоті 245–264 м н. р. м., охоплює територію на схід від с. Шевченкове й на захід від с. Залуква (ур. *Гробиська*) (Івано-Франківського) району Івано-Франківської області (рис. 1). Ще на початку ХХ ст. кульмінація охарактеризованої

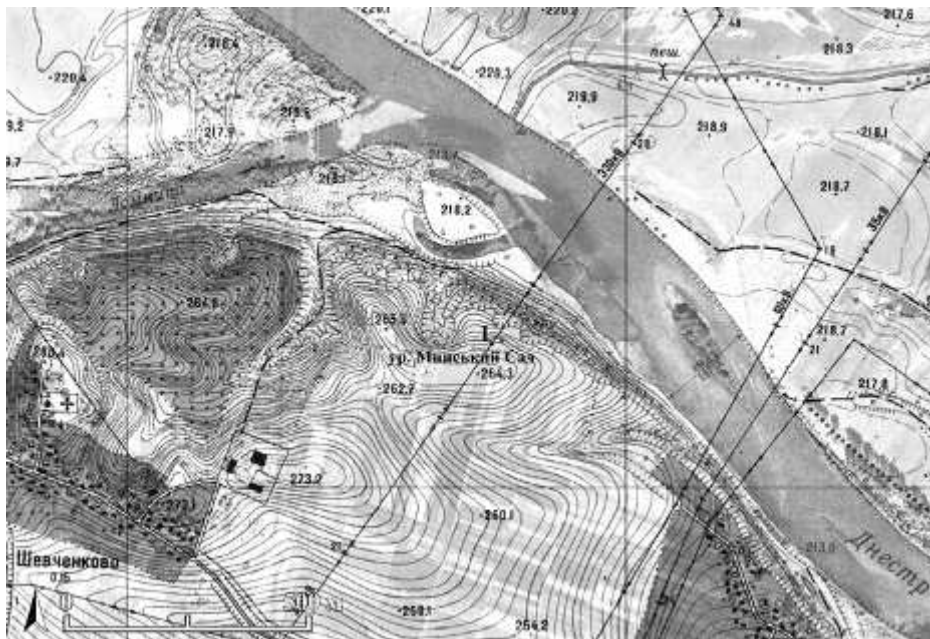

Рис. 1. Ситуаційний план місцевості. Локалізація ур. *Мниський Сад*:
1 – опора ЛЕП, основа якої слугувала репером
під час археологічних розкопок

місцевості була відома під назвою «гора Макітра»¹. У ширшому значенні територія на березі Дністра в межиріччі Лімниці та Лукви відома як *Побережжя*.

Наукові зацікавлення тереном пов'язані з цілеспрямованими пошуками та спробами атрибуції сакральних пам'яток княжої доби на околицях давнього Галича наприкінці ХІХ ст. Підставою для цього, зокрема, послугувала назва урочища — *Мниський Сад*³, тобто монаший (від *ср. герм. Munich, чеськ. mnich, цсл. мънихъ, мнихъ* — монах)⁴ сад. Антін Петрушевич локалізував там Троїцький монастир, згаданий в люстраційному акті галицького староства в 1556 р.⁵ Натомість Ісидор Шараневич припускав існування на цьому місці давнього латинського монастиря, фундованого, втім, на місці давнішої святині⁶.

Вперше вагомі підстави стверджувати про наявність середньовічного мурованого храму в ур. *Мниський Сад* виникли в результаті археологічних розвідок Йосипа Пеленського у 1909 р.⁷ Тоді було знайдено різьблену білокам'яну капітель коринфського ордеру та фрагмент білокам'яної колони, декорованої різьбленим спіральним орнаментом. Найближчі аналогії відомі зі святинь, розташованих неподалік, — Св. Пантелеймона та Спаса⁸. Окрім цього, виявили маленький дзвоник висотою 5 см,

---

¹ Пеленський Й. Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних досліджень і архівних джерел. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Серія 2. Вип. 4. С. 125.

² Там само. Табл. І.

³ Також відоме як *Мнішський Сад, Гробиська* (Томенчук Б. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення. Християнізація. Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. С. 45) чи «міський сад» (Чачковський Л., Хмільевський Я. Княжий Галич. Станіславів: Союзна друкарня, 1938. С. 41), останнє, варто гадати, одрук.

⁴ Словник староукраїнської мови ХІV—ХV ст. / ред. кол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька (голова), І. М. Керницький. Київ: Наукова думка, 1977. Т. 1. С. 603; Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови ХV—ХVІІІ ст. У 2-х кн. Кн. 1: А — Н / ред. кол.: В. Німчук (відп. ред.), Г. Лиса (відп. секретар), О. Біланюк, А. Гумецька; упоряд.: В. Німчук, Г. Лиса. Київ; Нью-Йорк, 2002. С. 431.

⁵ Чачковський Л., Хмільевський Я. Назв. праця. С. 41.

⁶ Пеленський Й. Назв. праця. С. 125—126.

⁷ Там само. С. 122.

⁸ Там само. С. 125; іл. 18: а; іл. 57; Иоаннисян О. Церковь Спаса в Галиче — памятник первой половины XII века. *Древние памятники культуры на территории СССР*. Ленинград, 1986. Рис. 5: 1, 4—6.

поверхня якого була декорована аркадою. Цю знахідку Й. Пеленський датував XII ст. Усі виявлені під час обстежень матеріали передали на зберігання в музей Ставропільського інституту у Львові, їхня доля не з'ясована. Згідно зі свідченнями о. Лева Лаврецького, записаними того ж таки 1909 р., стало відомо, що кількома роками раніше в межах досліджуваної площі виорали «довгий кам'яний поріг», який разом з «іншими давніми каменями» перевезли в с. Залукву й поклали у нього на плембани⁹. На основі вищезгаданого Й. Пеленський припустив, що виявлені кам'яні архітектурні елементи в ур. *Мниський Сад*,¹⁰ ймовірно, походять з руїн Спаської церкви чи досі не відомого зруйнованого храму на *Побережжі*¹¹.

Нові археологічні студії в ур. *Мниський Сад*, територію якого активно розорювали з метою пошуку давніх монументальних споруд, розпочали у 1982 р., з перервами їх було продовжено в 1984 та 1988–1989 рр. Зазначені дослідження були проведені в межах роботи Галицького загону архітектурно-археологічної експедиції Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР й Державного Ермітажу під керівництвом Олега Іоаннісяна¹² — дослідника галицького зодчества XII — першої половини XIII ст.¹³ Результатам цих досі не опублікованих робіт й присвячена ця публікація. Попри те, що виявити збережені фундаменти середньовічного храму на пам'ятці не вдалося, інформація про відкриття там низки поховань дала поштовх для проведення нових досліджень.

---

⁹ Пеленський Й. Назв. праця. С. 125.

¹⁰ Означене дослідником як *Гробиська*.

¹¹ Там само. С. 125.

¹² Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1982/153. Іоаннісян О. М. Отчет о разведке в Галиче в 1982 году; Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1984/47. Іоаннісян О. М. Отчет о работах Галицкого отряда Архитектурно-археологической экспедиции ЛОИА АН СССР и Государственного Эрмитажа в 1984 г.; Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1988/159. Іоаннісян О. М. Отчет о работах Галицкого отряда Архитектурно-археологической экспедиции в 1988 г. Ленинград, 1989; Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1989/117. Іоаннісян О. М. Отчет о работе Архитектурно-археологической экспедиции Государственного Эрмитажа в р-не г. Галича Ивано-Франковской области.

¹³ Іоаннісян О. М. Галицкое зодчество XII — первой половины XIII вв.: диссертация ... кандидата исторических наук : 07.00.06. Ленинград, 1982.

У 1990 р. розкопки на терені продовжив Богдан Томенчук, який саме працював над кандидатською дисертацією «*Некрополі Галицько-Буковинського Прикарпаття IX—XIII ст.*»¹⁴. В результаті було відкрито 35 поховань XII—XIII ст., з-поміж яких 28 ґрунтових, 6 підплитових та знищене поховання у кам'яному саркофазі. Виявлений поховальний інвентар, зокрема позолочене чільце-діадема та збережені рештки золототканого текстилю, свідчить про високий соціальний статус похованих там осіб¹⁵. Однак, незважаючи на перспективність подальших досліджень, нових робіт на пам'ятці проведено не було. Матеріали ж розкопок опубліковані частково.

Отже, оприлюднення досі не опублікованих результатів археологічних розкопок О. Іоаннісяна в ур. *Мниський Сад* доповнять знання про розташований там могильник і стануть в нагоді під час проведення наукових пошуків у майбутньому.

Як відображено у звітній документації О. Іоаннісяна за 1982 р., як експеримент під час виконання робіт із пошуку давніх фундаментів спершу застосували неінвазивний біолокаційний метод дослідження¹⁶. Операторську роботу при цьому здійснювали: науковий співробітник Всесоюзного науково-дослідного геологічного інституту доктор геолого-мінералогічних наук Олександр Олейніков, кандидат геолого-мінералогічних наук Олена Паєвская. Участь у фіксації також брали О. Іоаннісян, головний зберігач відділу російської історії *Державного Ермітажу* Володимир Матвєєв та співробітники Ленінградського інституту живопису, скульптури та архітектури ім. І. Є. Рєпіна — Олена Кондакова та О. Новожилова¹⁷.

У результаті обстеження вздовж берега р. Дністра найбільш інтенсивно біоенергетичний ефект було зафіксовано на ділянці, що займає гіпсометрично найвище положення, — поблизу опори (49°08'05.6"N 24°42'21.8"E) лінії електропередач (далі — ЛЕП). Закладені

¹⁴ Томенчук Б. П. Некрополі Галицько-Буковинського Прикарпаття IX—XIII ст. [Текст]: автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.04. Київ, 1998.

¹⁵ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1990/93. Томенчук Б. П. Звіт про дослідження давньоруського могильника XII—XIII ст. в с. Залуква Галицького району Івано-Франківської області. Івано-Франківськ, 1990 р.; Томенчук Б. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. С. 45—46.

¹⁶ Детальна характеристика методу у відомих звітах не відображена.

¹⁷ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1982/153. С. 1, 5.

у місці аномалії № 1 два шурфи (згодом об'єднані в шурф № 1) (рис. 2) на відстані 21 м на схід від опори ЛЕП, а також свідчення місцевих мешканців дали автору розкопок підстави висувати, що виявлена там кам'яна кладка належить до періоду Першої світової війни¹⁸.

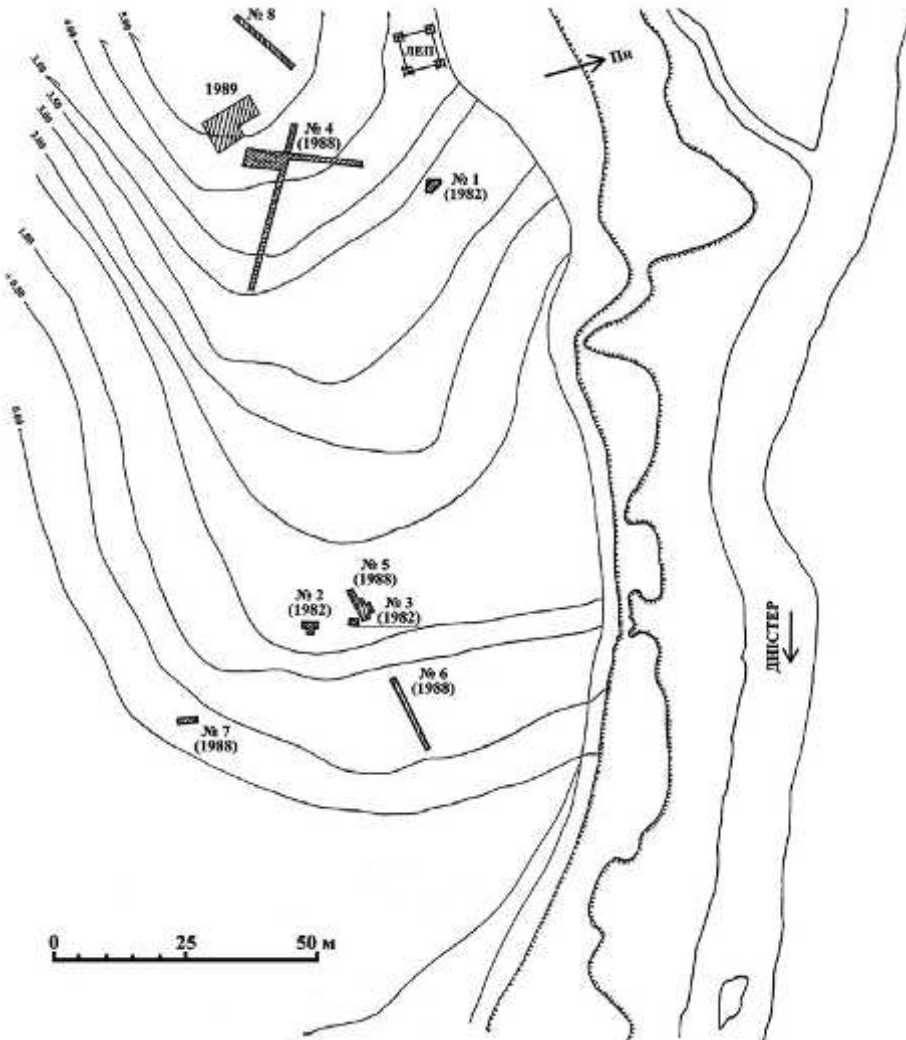

Рис. 2. Зведений план розкопів в ур. Мниський Сад 1982, 1988 – 1989 рр. (Іоаннісян 1988 / 159, рис. 1, 1989 / 117, рис. 1; доопрацьовано автором)

¹⁸ Там само. С. 2, 4.

На місці аномалії № 2, розташованої на відстані 107 м на південний схід від опори ЛЕП, заклали шурф № 2 розмірами 2,25х1,45 м. У ньому на глибині 0,2–0,4 м від сучасної денної поверхні зафіксували вимостку білокам'яних квадрат розміром 0,58х1,4 м, що складалася із трьох блоків, укладених без розчину, обробленою постелистою лицевою поверхнею вниз. Розмір цілого квадрата становив 58х69х21–25 см. Квадри мали 5 начисто оброблених поверхонь. Під ними на глибині 0,55 м (від їхньої нижньої поверхні) виявили скелет, череп якого виходив за межі західного краю вимостки. Орієнтація північно-західна. Поховання заглиблене на 0,2 м в материк (фото 1; рис. 3). В заповненні могильної ями та культурному

*Фото 1. Поховання № 1. Шурф № 2, 1982 р.
(Иоаннисян 1982 / 153, табл. 3)*

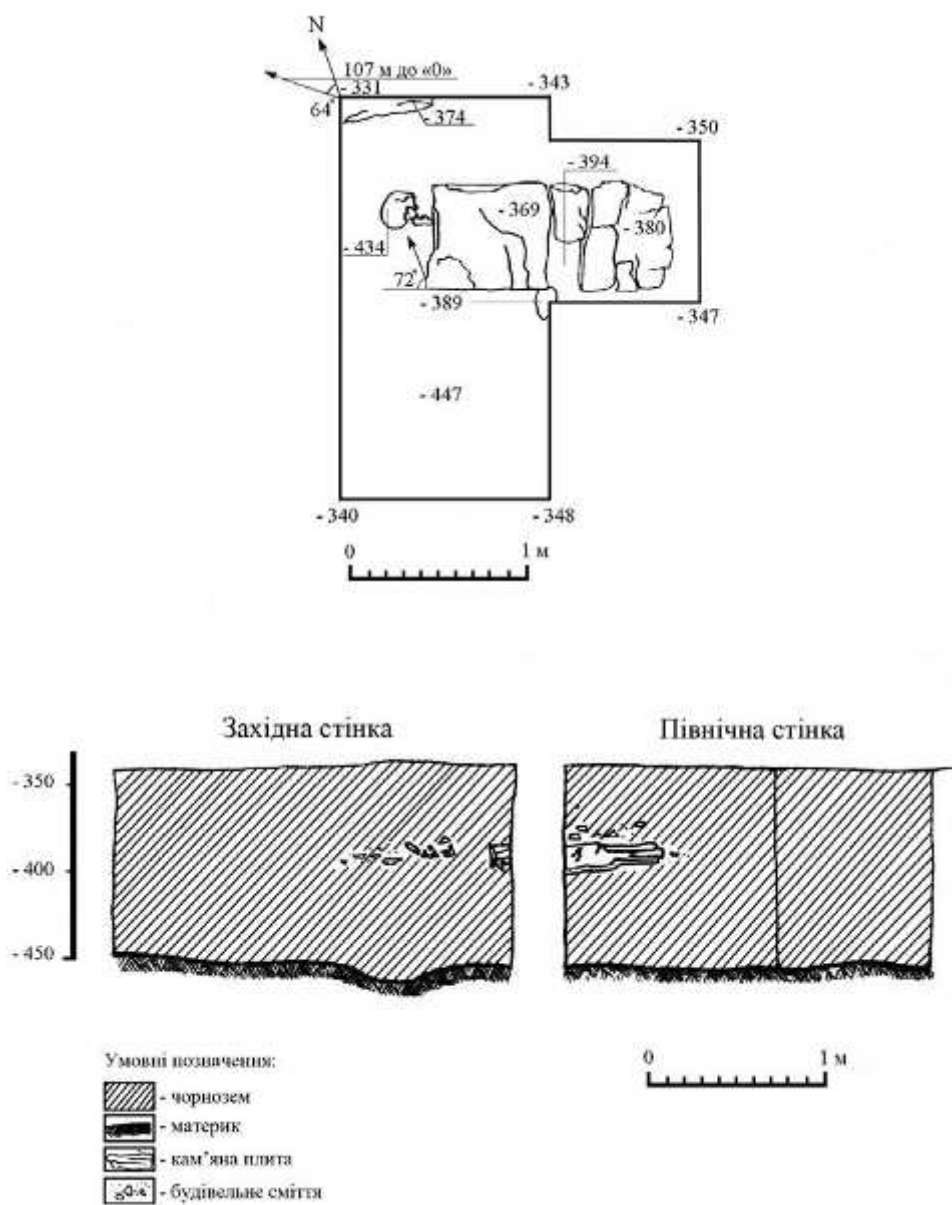

Рис. 3. Шурф № 2, 1982 р. Поховання № 1 (Іоаннісян 1982 / 153, табл. 4; доопрацьовано автором)

шарі виявили кераміку XII—XIII ст., каміння та вапняковий щебінь. Детальніша інформація про поховання відсутня. У західній частині південної стінки шурфу на тому ж рівні, що й згадана вимостка, відзначено край ще одного білокам'яного квадрата¹⁹.

Концентрований, щільний розвал білокам'яного та вапнякового щебеню потужністю 10—15 см зафіксували в шурфі № 3, розташованому в 6,3 м на північ від шурфу № 2. Під зазначеним розвалом й в орному шарі зафіксовано кераміку княжої доби²⁰.

Дослідження пам'ятки продовжили у 1984 р. Загалом було закладено шість шурфів, нумерацію яких розпочали заново — від одиниці (рис. 4)²¹.

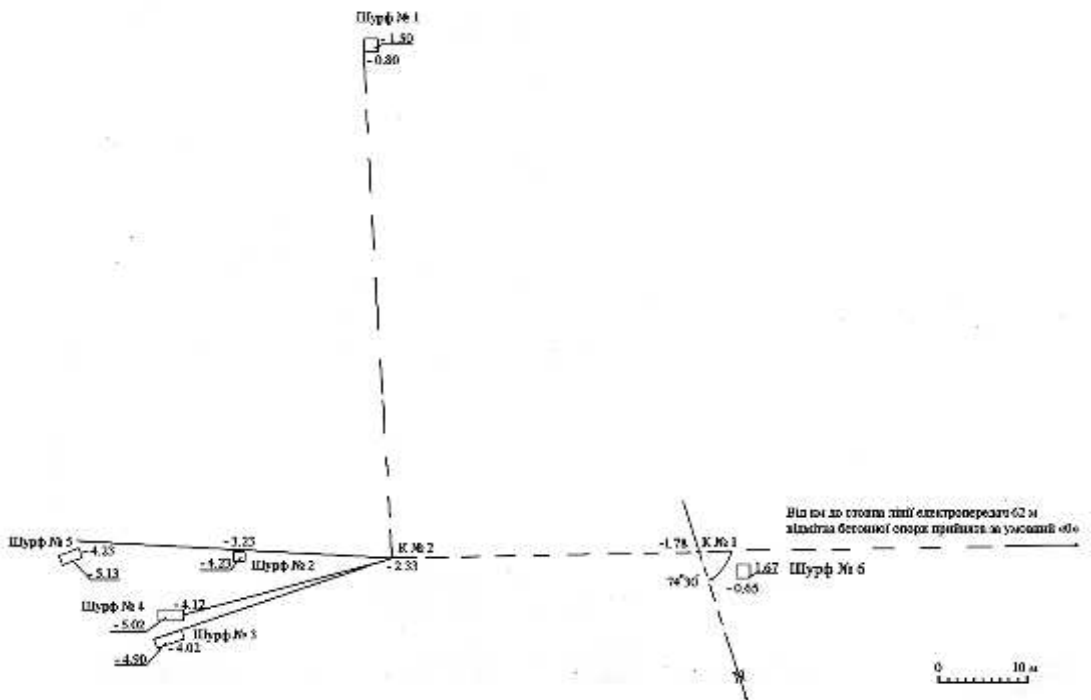

Рис. 4. Зведений план розкопів в ур. Мниський Сад 1984 р. (Иоаннисян 1984 / 47, рис. 15; доопрацьовано автором)

¹⁹ Там само. С. 2—3.

²⁰ Там само. С. 3; табл. 5.

²¹ Ситуаційний план цих розкопів подаємо окремо, аби уникнути похибки під час нанесення його на зведений план 1982, 1988—1989 рр., оскільки достеменно не відомо, від якого краю основи ЛЕП здійснено прив'язку.

Поховання відкрили лише у трьох із них — № 3—5 (рис. 5). У всіх шурфах, за винятком № 1, зафіксовано наявність археологічних знахідок. У шурфі № 2 це фрагменти стінок середньовічної кераміки та вкраплення білокам'яного щебеню. Поруч розпланованого шурфу на поверхні землі

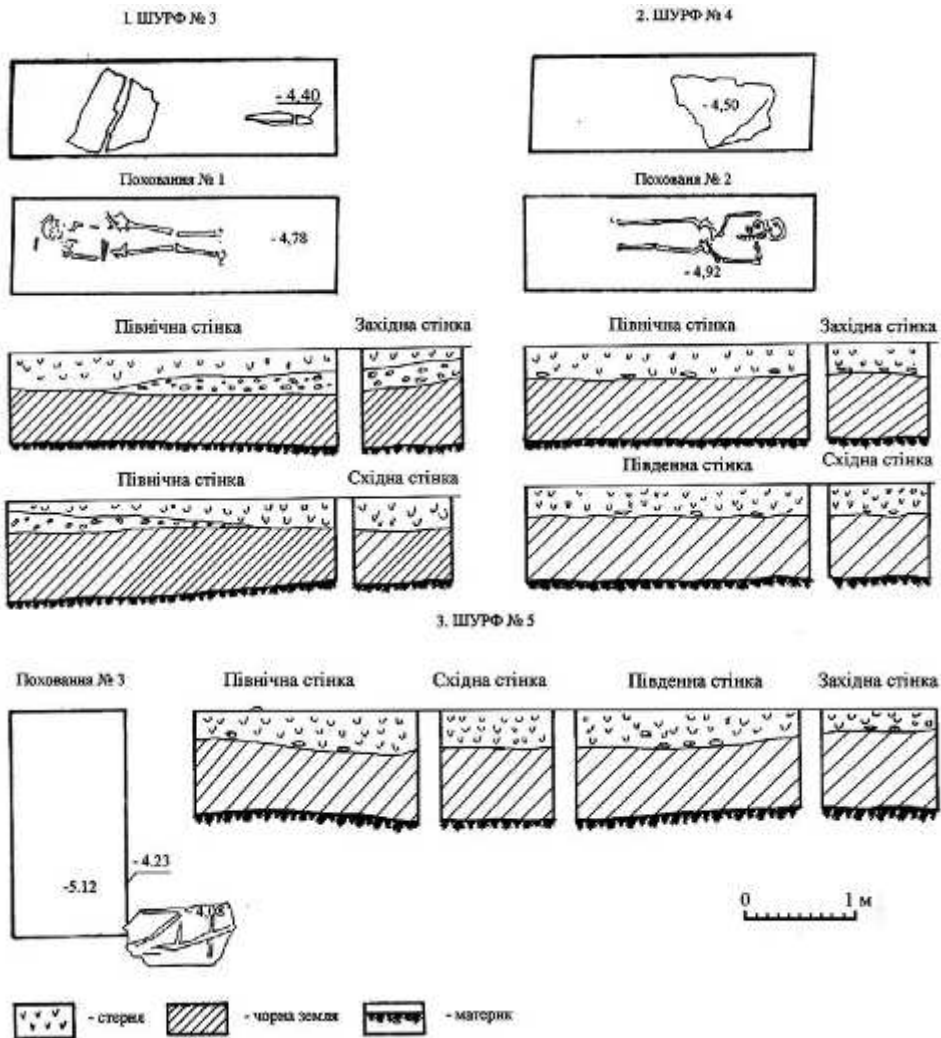

Рис. 5. Поховання, виявлені під час досліджень в ур. Мниський Сад у 1984 р.: 1 — шурф № 3; 2 — шурф № 4; 3 — шурф № 5 (Іоаннісян 1984 / 47, рис. 16; доопрацьовано автором)

лежав виораний блок алебастру розмірами 0,9х0,65х0,2 м²². У шурфі № 6 відзначено наявність фрагментів середньовічної кераміки, в тому числі ручки від амфори, печини та вугликів²³.

Шурф № 3 розмірами 3х1 м, орієнтований по осі схід — захід розташований 120 м на схід від опори ЛЕП. У ньому на рівні 0,35–0,4 м від сучасної денної поверхні виявили дві кам'яні плити розмірами 0,77х0,45х0,09 м та 0,8х0,45х0,15 м і вкраплення білокам'яного щебеню. Під ними на глибині 0,76 м від сучасної денної поверхні відкрили поховання № 1. Орієнтація західна. Його права рука зафіксована на животі, а ліва — на тазі. Збереженість скелета погана. Поховання безінвентарне. Материк зафіксовано на глибині 0,8–0,95 м від сучасної денної поверхні (рис. 5, 1; фото 2)²⁴.

*Фото 2. Поховання № 1.
Шурф № 3, 1984 р.
(Иоаннисян 1984/47, рис. 18)*

*Фото 3. Поховання № 2.
Шурф № 4, 1984 р.
(Иоаннисян 1984/47, рис. 20)*

²² Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1984/47. С. 7.

²³ Там само. С. 8.

²⁴ Там само. С. 7.

Шурф № 4 розмірами 0,9х2,7 м, орієнтований по осі схід — захід, закладений на відстані 1 м на південь від шурфу № 3, на місці виораного на поверхню алебастрового блоку розмірами 0,95х0,75х0,1 м. Під ним на рівні 0,8 м від сучасної денної поверхні відкрили поховання № 2 (рис. 5,2; фото 3). Орієнтація східна. На думку автора розкопок, східна орієнтація вказує на те, що тут похований священник. На правому плечі зберігся маленький фрагмент золототканого текстилю (рис. 10,1). Рештки майже повністю зотлілого текстилю вдалося зафіксувати також під шиєю й на лівому плечі. В заповненні могильної ями було виявлено окремі фрагменти середньовічної кераміки та вкраплення білокам'яного щебеню. Материк зафіксовано на глибині 0,9 м від сучасної денної поверхні. На основі лише знахідок золототканого текстилю О. Іоаннісія датував виявлене поховання XVI—XVII ст.²⁵

Шурф № 5 розмірами 1х2 м, орієнтований по осі схід — захід (рис. 5,3), закладений 10 м на північ від шурфу № 4, поряд із перевернутим плугом кам'яним блоком розмірами 1,07х0,6х0,2 м. На рівні 0,2—0,3 м від сучасної денної поверхні зафіксовано вкраплення вапнякового щебеню, а на глибині 0,9 м від сучасної денної поверхні виявлено рештки зруйнованого поховання № 3. Рівень материка зафіксовано на глибині 0,9—1 м²⁶.

Повернулися до досліджень в ур. *Мниський Саду* 1988 р. Прикметно, що в археологічному звіті того року зазначено, що передували цим розкопкам роботи 1982 й 1985, не 1984 р.²⁷ Втім, у звітній документації 1985 р. про дослідження у згаданому урочищі не йдеться²⁸. Скоріш за все, стався одрук. Однак цікавим є те, що закладені в 1988 р. траншеї та шурф, а також відкриті у їх межах поховання продовжують, як зазначив сам автор розкопок, нумерацію досліджень 1982, а не 1984 р. Більше того, локалізацію розкопів останніх не відображено на зведеному плані ні 1988, ані 1989 рр.²⁹ Важливо, що у 1982 р. відкрили лише одне поховання, натомість нумерацію у 1988 р. продовжили з номера 3. Отже, у котромусь зі звітів вказані некоректні дані.

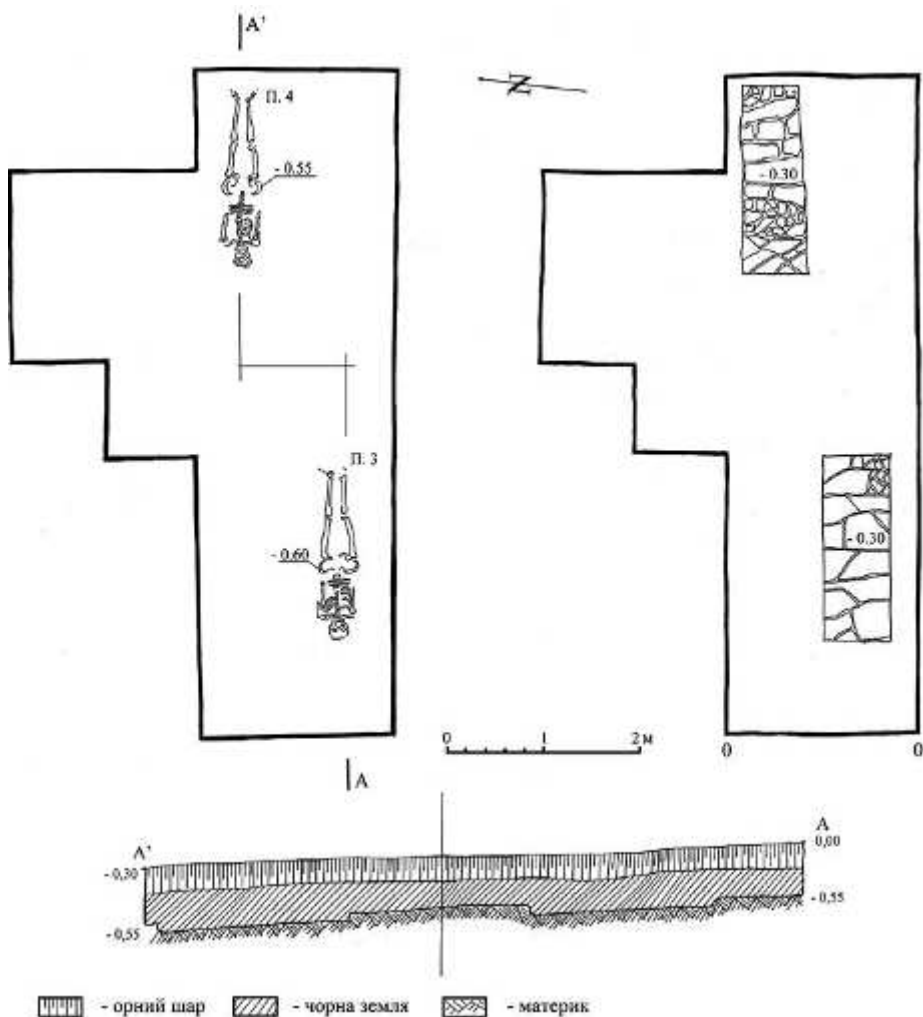
²⁵ Там само. С. 8.

²⁶ Там само.

²⁷ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1988/159. С. 1.

²⁸ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1985/93. Іоаннісія О. М. Отчет о работах Галицкого отряда Архитектурно-археологической экспедиции ЛОИА АН СССР и Государственного Эрмитажа в 1985 году.

²⁹ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1988/159. Рис. 1; Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1989/117. Рис. 1.

*Рис. 6. Шурф № 5, 1988 р. Поховання № 3 та № 4
(Иоаннисян 1988 / 159, рис. 13–14; доопрацьовано автором)*

Опис та характеристику виявлених у досліджуваному році поховань для зручності подаю відповідно до їхньої послідовної нумерації. Так, поховання № 3–4 було відкрито у шурфі № 5, поховання № 5–6 — у траншеї № 6, а поховання № 7–11 — у траншеї № 4.

У шурфі № 5 з розміром найдовших сторін 6,5х4 м, розташованому 101 м на схід від опори ЛЕП, було виявлено лише два поховання, місце

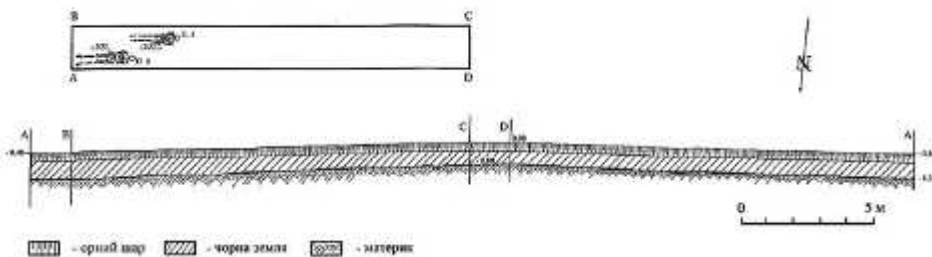

яких відзнаковували прямокутні вимостки з тесаного білого каменю різного розміру та форми. Обидві зафіксовані на глибині 0,3 м від сучасної денної поверхні. Поховання № 3 і № 4 опущені в материк до глибини 0,6 м та 0,55 м від рівня сучасної поверхні відповідно. Орієнтація західна. Руки — на животі. Поховальний інвентар відсутній (рис. 6)³⁰.

У траншеї № 6 розміром 15х2 м, розташованій 117 м на схід від опори ЛЕП, відкрили поховання № 5 і № 6. Обидва заглиблені в материк, опущені на глибину 0,95 м від рівня сучасної денної поверхні. Орієнтація західна. Руки — на животі. Безінвентарні (рис. 7)³¹.

На відстані ж 20 м на південний схід від опори ЛЕП заклали дві взаємно перпендикулярні траншеї («а» та «б») розмірами 22,5х1,5 м та 33х1,5 м, орієнтовані на північний схід — південний захід та північний захід — південний схід відповідно. Врешті їх об'єднали в одну траншею — № 4, яку в процесі досліджень та відкриття кількох об'єктів у південно-західній частині поширили до розмірів невеликого розкопу — 5,4х2,6 м.

Загалом у межах траншеї № 4 розкопали п'ять поховань — № 7—11. В археологічному звіті їхні описи відсутні. Єдине доступне для аналізу джерело — археологічний план розкопу. З нього зрозуміло, що усі поховання виявлено на глибині 0,3 м від сучасної денної поверхні. Орієнтація у чотирьох із них північно-західна, одного — західна (№ 9). У двох випадках руки розташовані на животі (№ 7 та № 9). В інших відображено положення лише однієї з рук: у похованні № 8 права, а в

Рис. 7. Траншея № 6, 1988 р. Поховання № 5 та № 6 (Іоаннісян 1988 / 159, рис. 15; доопрацьовано автором)

³⁰ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1988/159. С. 3; Рис. 13—14.

³¹ Там само. С. 3; рис. 15.

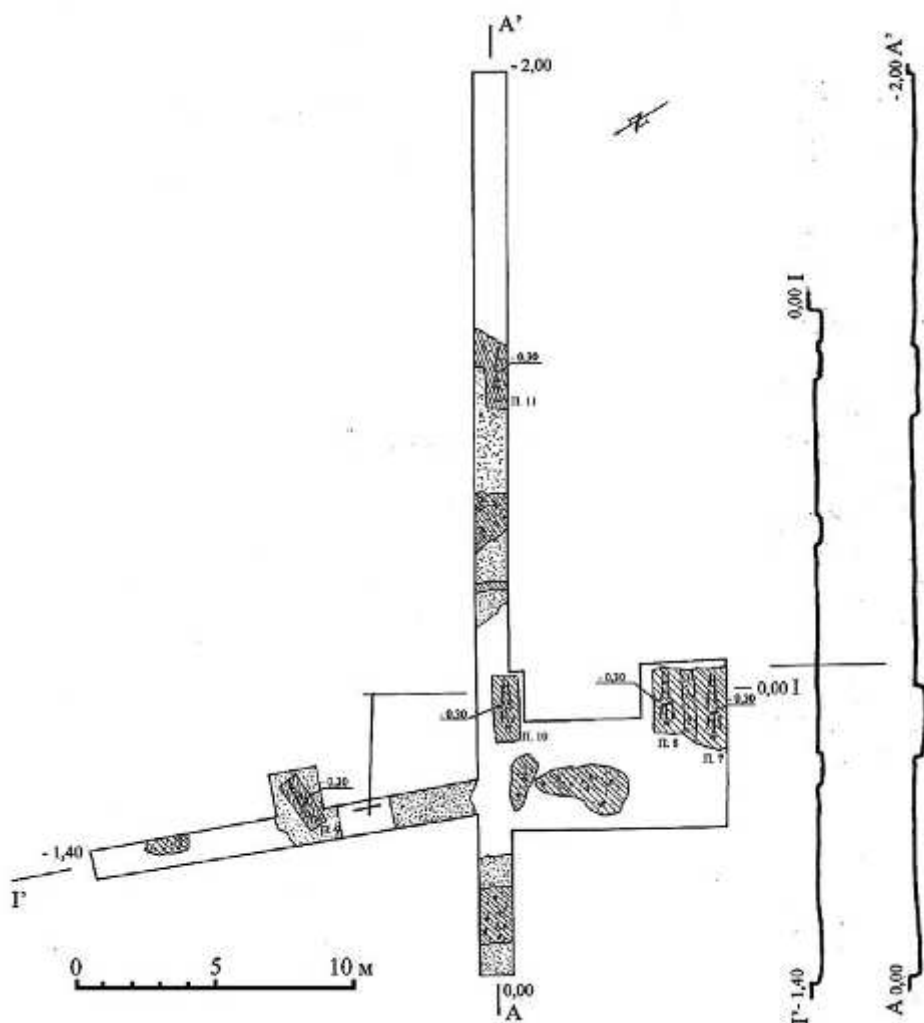

Рис. 8. Траншея № 4, 1988 р. Поховання № 7–11
(Иоаннисян 1988 / 159, рис. 2–3; доопрацьовано автором)

№ 11 ліва лежали на животі³². У заповненні могильних ям, заглиблених у материк, відзначено найбільшу порівняно з орним шаром концентрацію відщепів тесаних інструментом білокам'яних блоків³³ (рис. 8).

³² Там само. Рис. 2–3.

³³ Там само. С. 1–2.

У результаті фіксації слідів одразу кількох об'єктів (плям) на рівні материка — 0,19–0,26 м від сучасної денної поверхні та поширення розкопу у місці перетину траншей «а» та «б» повністю розкрито було лише два з них: яму № 1 та яму № 2. Інші об'єкти лише частково потрапили у розкопану площу й дослідженими не були.

Яма № 1 овальної форми розмірами 1,6х2 м, глибина від рівня виявлення — 0,95 м. У заповненні ями виявлено фрагменти кераміки XII–XIII ст. та печини, кістки тварин та риб.

Яма № 2 округлої форми розмірами 1,8х2 м, глибина від рівня виявлення — 1,09 м. У її заповненні виявлено фрагменти кераміки XII–XIII ст. (серед них денце із клеймом у вигляді знаку Рюриковичів — тризубця) та печини, вуглики, кістки тварин, риб, фрагмент зеленої скляної підвіски та намистинки із прозорого скла, шматочок кольчуги і дві шпори (незазначеного типу), залізний скобель, шиферне прясельце овальної форми³⁴. З-поміж перерахованих знахідок виділяється бронзове писало (рис. 10,7). Загальна довжина виробу 12,4 см, лопаточка виготовлена у формі келиха з розширеними витягнутими назовні краями. Найбільша ширина лопаточки — 1,9 см, висота — 2,2 см³⁵. За Олександром Медведєвим, подібні вироби належать до типу 7. Найбільше їхнє побутування на теренах Русі припало на період XII–XIII ст.³⁶ Писала цього типу відзначено, зокрема, у Белзі, Городниці та Галичі³⁷.

У траншеї № 7, розташованій у 36 м на південь від траншеї № 6, та траншеї № 8, розташованій 20 м на південь від опори ЛЕП, жодних об'єктів не виявлено³⁸.

---

³⁴ Там само. С. 2–3; рис. 12.

³⁵ Там само. Рис. 12, 1.

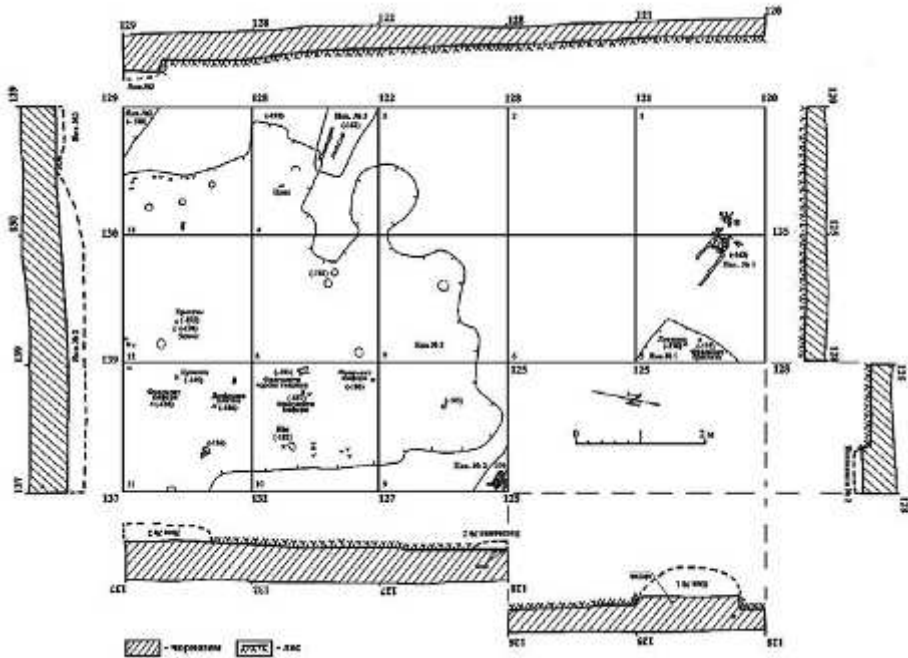
³⁶ Медведєв А. Древнерусские писала X–XV вв. *Советская археология*. 1960. № 2. С. 76. Рис. 3, 2–3; Мединцева А. Эпиграфика, писала (стили) и черв. *Археология. Древняя Русь. Быт и культура*. Москва, 1997. С. 150; Овчинникова Б. Писала-стилосы древнего Новгорода X–XV вв. Свод археологического источника. *Проблемы истории России. Новгородская Русь: Историческое пространство и культурное наследие*. Екатеринбург, 2000. Вып. 3. С. 52.

³⁷ Петегрич В. Городница над Дністром — невідоме місто княжої доби в Галицькій землі. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2019. Вип. 23. С. 140; рис. 12, 1, 3–5.

³⁸ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1988/159. С. 1, 3.

У 1989 р. О. Іоаннісян провів останні дослідження на території *ур. Мниський Сад*, заклавши єдиний розкоп 30 м на південний захід від південно-східної стійки опори ЛЕП (фото 4), південніше траншеї № 4 1988 р. Розкоп Г-подібної форми розмірами довгих сторін 10х6 м. Майже на усій площі розкопу під шаром (0,3–0,4 м) орного чорнозему залягав материк.

Всього у межах розкопу зафіксували три поховання (рис. 9). Поховання № 1 виявлено на глибині 0,38 м від сучасної денної поверхні. Скелет сильно зруйнований оранкою. Поховання № 2 виявлене на глибині 0,51 м від сучасної денної поверхні. У межі розкопу потрапила лише грудна клітка. Поховання № 3 потрапило у межі розкопу частково – на рівні ніг, які зафіксували на глибині 0,4 м від сучасної денної поверхні. Орієнтація виявлених останків – північно-західна. Усі вони безінвентарні³⁹.

*Рис. 9. Розкоп 1989 р. Поховання № 1–3
(Іоаннісян 1989 / 117, рис. 3–4; доопрацьовано автором)*

³⁹ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1989/117. С. 1–2; рис. 3–4.

Окрім охарактеризованих поховань, у межі розкопу потрапили три ями.

Прямий південно-західний кут ями № 1 зафіксували на глибині 0,5 м від сучасної денної поверхні. Її глибина від рівня виявлення 0,43 м. У верхній частині заповнення ями виявили кераміку домонгольського часу, бронзову лунницю (рис. 10,3) та маленький фрагмент бронзового браслета з плетеним орнаментом⁴⁰ (рис. 10,2). За аналогіями лунниця належить до типу круторогих, варіанта 3 – триріжкових замкнуто-хрещатих і датується XII–XIII ст.⁴¹

Яма № 2 – неправильної форми, займає половину площі розкопу й продовжується за його межами. Рівень фіксації ями – 0,5 м від сучасної денної поверхні. Її глибина від рівня виявлення 0,43 м. У її заповненні було знайдено: уламок шпильки (рис. 10,4), залізний ніж,

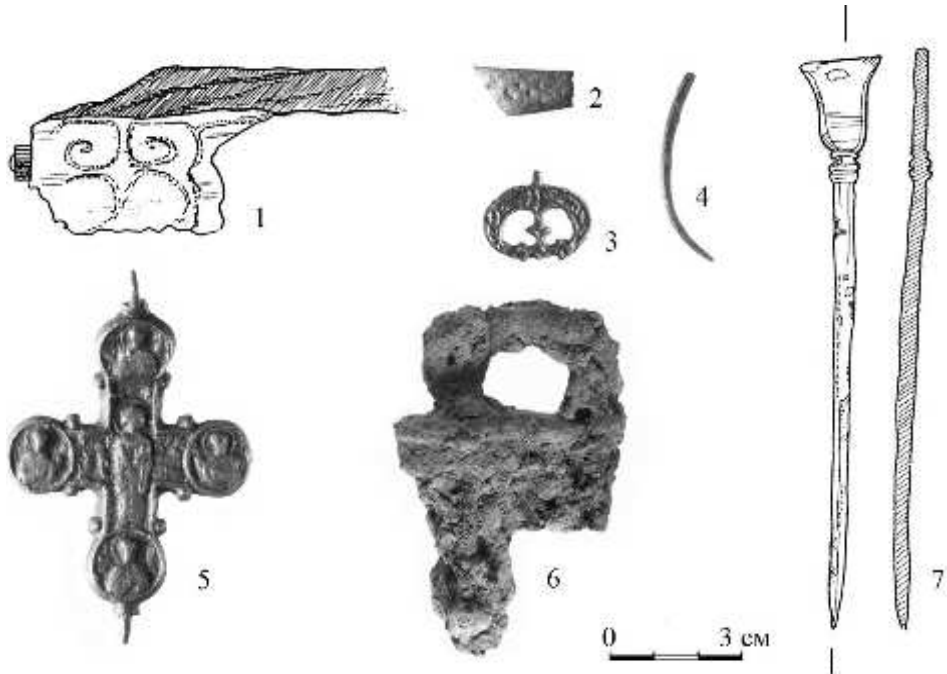

*Фото 4. Загальний вид з півдня на розкоп 1989 р.
(Иоаннисян 1989 / 117, рис. 5)*

⁴⁰ Там само. С. 2; рис. 3.

⁴¹ Ягодинська М. Ювелірні вироби з давньоруських пам'яток Західного Поділля (за матеріалами Тернопільської області). *Археологія і давня історія України: збірник наукових праць*. 2010. Вип. 2. С. 243.

фрагмент залізного циліндричного навісного замка (рис. 10,6) типу В (XII–XIII ст.) за Борисом Колчиним⁴², цвях, долівкову керамічну плитку із зеленою обгорілою поливою, краї якої були злегка скошені. Виділяється серед знахідок стулка хреста-енколпіона (рис. 10,5) (8,25x5,55 см), в центрі якого зображено постать Богородиці із виставленими перед грудьми долонями. На кінцях хреста – округлі медальйони з погруддями святих. За типологією Галії Корзухіної та Анни

*Рис. 10. Рухомий матеріал
виявлений під час археологічних досліджень в ур. Мниський Сад:
1 – фрагмент золототканого текстилю;
2 – фрагмент бронзового браслета; 3 – фрагмент бронзової лунниці;
4 – фрагмент булавки; 5 – стулка хреста-енколпіона;
6 – фрагмент циліндричного навісного замка; 7 – бронзове писало
(Іоаннісян 1984 / 47, рис. 21; 1988 / 159, рис. 12, 1; 1989 / 117,
рис. 10, 14–15)*

⁴² Колчин Б. Черная металлургия и металлообработка в Древней Руси. *Материалы и исследования по археологии СССР*. 1953. № 32. С. 156.

Пескової, знахідка належить до типу VII 1.1, який переважно датується XIII ст.⁴³ Поза тим у заповненні ями виявлено значну кількість домонгольської кераміки, зокрема й три фрагменти стінок амфор⁴⁴.

Прямий контур ями № 3 зафіксували в південно-західному куті квадрата № 13 на глибині 0,53 м від сучасної денної поверхні. Її глибина від рівня виявлення 0,13 м. У верхньому шарі досліджуваної ями знайдено лише фрагменти домонгольської кераміки. Варто зауважити, що дослідження усіх трьох ям не завершили. Об'єкти законсервували, плануючи продовжити розкопки у 1990 р.⁴⁵ Проте, як відомо, жодних інших робіт в ур. *Мниський Сад* експедиція під керівництвом О. Іоаннісяна не проводила.

Отже, на території ур. *Мниський Сад* впродовж 1982, 1984, 1988–1989 рр. експедиція під керівництвом О. Іоаннісяна відкрила 16 ґрунтових поховань. Три з них були перекриті білокам'яним мощенням на усю площу поховальних ям й мали чітку прямокутну форму. Найімовірніше, оброблені білокам'яні квадрати, використані як поховальні надгробки, раніше були складовою частиною котроїсь із монументальних споруд, розташованих на околиці, можливо, сакральної. Над двома іншими похованнями зафіксовано лише частково збережені кам'яні плити. Усі поховання належали дорослим особам, стать яких визначено не було. Поховання безінвентарні. Лише в одному випадку (пох. № 2 – 1984 р.) відзначено наявність похоронних шат – збережених фрагментів золототканого текстилю. Знахідки аналогічних оздоб у похованнях, досліджених на пам'ятці у 1990 р. під керівництвом Б. Томенчука, датуються XII–XIII ст.⁴⁶ У восьми випадках орієнтація покійників північно-західна, у шести – західна, в одному – східна. Лише у семи похованнях вдалося встановити положення обох рук: у шістьох вони лежать на животі, в одному права рука на животі, а ліва – на тазі.

Згідно зі спостереженнями О. Іоаннісяна, за розораною місцевістю та розкопаними ділянками, відщепи тесаних кам'яних блоків переважно

---

⁴³ Корзухина Г., Пескова А. Древнерусские энколпионы. Кресты-реликварии XI–XIII вв. Санкт-Петербург: Петербургское Востоковедение, 2003. С. 193, 195. Табл. 117–133, 135.

⁴⁴ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1989/117. С. 2–3; рис. 10, 14, 15.

⁴⁵ Там само. С. 3.

⁴⁶ Томенчук Б. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. С. 45–46.

сконцентровані у східній частині урочища — в нижній частині схилу пагорба. За свідченнями місцевих мешканців, колись там виорювали кам'яні саркофаги. Натомість знахідки керамічних плиток переважно виявляють у західній частині пам'ятки — на гребені пагорба. Там же було розкопано згадані вище ями, що засвідчує існування у цьому місці поселення згодом домонгольського часу. Зауважено, що рівень материка в ур. *Мниський Сад* падає у напрямку підшви східного схилу пагорба, на якому воно розташоване. На його гребені рівень материка знаходиться на глибині 0,35 м від рівня сучасної денної поверхні, натомість у нижній частині східного схилу він зафіксований на глибині 0,95 м. Тобто потужність чорнозему збільшується у східному напрямку⁴⁷.

Загалом варто зазначити, що проведені розкопки мали розвідковий характер, про що свідчать 15 закладених у різних частинах урочища (на площі близько 1 гектара) шурфів, траншей та розкопів. Дослідження ж поховань не було головною метою проведених робіт. Попри це, здобуті дані є важливим джерелом для дослідження у майбутньому розпланованого некрополя, який, вважаємо, існував тут у домонгольський та післямонгольський період. Притім потрібно наголосити на необхідності ретельного опрацювання виявленого під час розкопок речового матеріалу, зокрема керамічного, який у звітній документації представлений опосередковано. На момент підготовки статті до публікації не вдалося встановити місця зберігання виявлених під час досліджень артефактів. Інформація про їх передачу в одну із профільних установ заходу України в археологічних звітах відсутня, як, зрештою, й інвентарні списки у них. Значна частина матеріалів з території та околиць давнього Галича (різних років досліджень) все ще перебуває в науково-технічному опрацюванні працівників Івано-Франківського краєзнавчого музею й поки недоступна для проведення атрибуції та верифікації. Пам'ятка ж в ур. *Мниський Сад* залишається перспективною щодо досліджень фунеральної культури княжої доби у контексті як проведення нових археологічних розкопок, так і камерального опрацювання та аналізу вже здобутої джерельної бази.

---

⁴⁷ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 64. Спр. 1988/159. С. 4.

Iryna Lutsyk (Lviv, Ukraine)

**Medieval cemetery in the Mnys'kyi Sad Place
on the outskirts of ancient Halych: unpublished research materials
of 1982, 1984, 1988–1989**

The article is dedicated to the study of the medieval Christian cemetery which located on the northern outskirts of ancient Halych. A brief description of the area is made; the history of its research is characterized since the end of the 19th century. The main focus is on unpublished excavation materials of the Galician detachment of the architectural-archaeological expedition of the Leningrad branch of the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the USSR and the State Hermitage carried out in 1982, 1984, 1988–1989 under the leadership of Oleg Ioannisyanyan on the territory of Mnys'kyi Sad Place, now Zalukva village of Ivano-Frankivsk region. Report documentation has been processed. Analysis, verification and correlation of the data displayed in it were carried out. The exploratory nature of the conducted studies was noted, which covered an area of about one hectare. However, despite attempts, the foundations of the sacred building were not found.

As a result, 16 pre- and post-Mongol burials were discovered in various parts of the place. Three of them were covered with white stone paving over the entire area of the burial pits and had a clear rectangular shape. Most likely, the processed white stone quadros, used as burial tombstones, were previously a component of one of the monumental structures located on the outskirts. Above two other burials, only partially preserved stone slabs were recorded. All burials belonged to adults, the gender of which was not determined. Without grave goods. Only in one case was noted the presence of funeral robes – preserved fragments of gold-woven textiles. In eight cases, the orientation of the deceased is northwest, in six – west, and in one – east. Only in seven burials was it possible to determine the position of both hands: in six they are placed on the stomach, in one the right hand is on the stomach, and the left hand is on the pelvis. In the southwestern (highest) part of the tract, a pre-Mongol settlement is located, which after its decline was absorbed into the necropolis.

Key words: *Halych, grave sites, burials, spiritual culture, princely age, sacred architecture, archaeological excavations, Oleg Ioannisyanyan.*

REFERENCES

- Chachkovskiy L., Khmylevskiy Ya. (1938). *Kniazhyi Halych*. Stanislaviv: Soyuzna drukarnia. [in Ukrainian].
- Hrynychshyn D., Humetska L., Kernytskyi I. (Ed.) (1977). *Slovnnyk staroukrajinskoj movy XIV–XV st.* T. 1. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Ioannisjan O. (1986). Cerkov Spasa v Galiche – pamjatnik pervoj poloviny XII veka. *Drevnie pamjatniki kul'tury na territorii SSSR*. Leningrad. S. 102–109, fig. on S. 165–173. [in Russian].
- Ioannisjan O. M. (1982). Galickoe zodchestvo XII – pervoj poloviny XIII vv.: dissertacija ... kandidata istoricheskikh nauk : 07.00.06. Leningrad. [in Russian].
- Kolchin B. (1953). Chernaja metallurgija i metalloobrabotka v Drevnej Rusi. *Materialy i issledovanija po arheologii SSSR*. No 32. [in Russian].
- Korzhina G., Peskova A. (2003). Drevnerusskie jenkolpishhnyj i kresty-rel'kvar i XI–XIII vv. Sankt Peterburg: Peterburgskoe Vostokovedenie. [in Russian].
- Medvedev A. (1960). Drevnerusskie pisala X–XV vv. *Sovetskaja arheologija*. No 2. S. 63–88. [in Russian].
- Medynceva A. (1997). Iepigratika, pisala (stilij) i cerv. *Arheologija. Drevnjaja Rus': Byt i kul'tura*. Moskva. S. 140–152. [in Russian].
- Naukovyi arkhiv Instytutu arheologii NAN Ukrainy. F. 64. Spr. 1982/153. Ioannisjan O. M. Otchet o razvedke v Galiche v 1982 godu. 15 s. [in Ukrainian & in Russian].
- Naukovyi arkhiv Instytutu arheologii NAN Ukrainy. F. 64. Spr. 1984/47. Ioannisjan O. M. Otchet o rabotah Galickogo otrjada Arhitekturo-arheologicheskoj jekspedicii LOIA AN SSSR i Gosudarstvennogo Jermಿತazha v 1984 g. 25 s. [in Ukrainian & in Russian].
- Naukovyi arkhiv Instytutu arheologii NAN Ukrainy. F. 64. Spr. 1988/159. Ioannisjan O. M. Otchet o rabotah Galickogo otrjada Arhitekturo-arheologicheskoj jekspedicii v 1988 g. Leningrad, 1989. 32 s. [in Ukrainian & in Russian].
- Naukovyi arkhiv Instytutu arheologii NAN Ukrainy. F. 64. Spr. 1989/117. Ioannisjan O. M. Otchet o rabote Arhitekturo-arheologicheskoj jekspedicii Gosudarstvennogo Jermಿತazha v r-ne g. Galicha Ivano-Frankovskoj oblasti. 26 s. [in Ukrainian & in Russian].
- Naukovyi arkhiv Instytutu arheologii NAN Ukrainy. F. 64. Spr. 1990/93. Tomenchuk B. P. Zvit pro doslidzhennia davnoruskoho mohylnyka XII–XII st. v s. Zalukva Halytskoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti. Ivano-Frankivsk, 1990 r. 32 s. 17 foto. [in Ukrainian].
- Naukovyi arkhiv Instytutu arheologii NAN Ukrainy. F. 64. Spr. 1985/93. Ioannisjan O. M. Otchet o rabotah Galickogo otrjada Arhitekturo-arheologicheskoj jekspedicii LOIA AN SSSR i Gosudarstvennogo Jermಿತazha v 1985 godu. 11 s. [in Ukrainian & in Russian].
- Ovchinnikova B. (2000). Pisala-stilosy drevnego Novgoroda X–XV vv. *Svod arheologicheskogo istochnika. Problemy istorii Rossii. Novgorodskaja Rus': istoricheskoe prostranstvo i kul'turnoe nasledie*. Ekaterinburg. Vyp. 3. S. 45–105. [in Russian].
- Pelenskiy Y. (2019). Halych v istorii serednovichnogo mystetstva na osnov arheolohichnykh doslidzen i arkhivnykh dzhereh. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats* / ed. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Serija 2. Vyp. 4 [in Ukrainian].
- Petehnych V. (2019). Horodnytsia nad Dnistrom – nevidome misto kniazhoj doby v Halytskij zemli. *Materialy i doslidzhennia z arheologii Prykarpattia i Volyni*. Vyp. 23. S. 126–153. [in Ukrainian].
- Tomenchuk B. (2006). Arheolohiia nekropoliv Halycha i Halytskoi zemli. Odezhevlennia. Khrysty'anizatsiia. Ivano-Frankivsk: Hastyrats. [in Ukrainian].
- Tomenchuk B. P. (1998). Nekropol Halytsko-Bukovynskoho Prykarpattia IX–XIII st. [tekst]: avtor. dys... kand. ist. nauk: 07.00.04. Kyiv. [in Ukrainian].
- Tymchenko Ye. (2002). Materialy do slovnnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrajinskoj movy XV–XVII st. U 2-lyh kn. Kn. 1: A – N / eds.: V. Nimchuk (Editor in Chief), H. Lysa (sekretary), O. Baniuk, A. Humetska; Uporiad.: V. V. Nimchuk, H. Lysa. Kyiv: N'iu-lork. [in Ukrainian].
- Yahodynska M. (2010). Yuvelirni vyroby z davnoruskykh pamiatok Zakhidnogo Podillia (za materialamy Ternopil'skoi oblasti). *Arheolohiia i davnia istoriia Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 2. S. 235–248. [in Ukrainian].

Андрій ГУСАК
(Галич, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0853-3773>

УДК930.2:003.071]726.95:2-732.3/.4(477.86-751)

Ігор КРЕХОВЕЦЬКИЙ
(Галич, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6972-0809>

Юрій ЛУКОМСЬКИЙ
(Львів, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2096-3272>

НОВА ЕПІГРАФІКА З УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ ДАВНЬОГО ГАЛИЧА

Вводиться до наукового обігу 11 епіграфічних зображень хрестів, які виявлені на лицевій поверхні повторно використаного квадрa при археологічному розкритті В'їзної башти другої половини XVI ст. Старостинського замку в Галичі над Дністром. Блок затиснений у місці одного з вікон, де неможливо було виконати графіті. Оскільки він алебастровий, то рисунки на ньому походять виключно з Успенського собору другої половини XII – третьої чверті XVI ст. княжого Галича-Крилоса. Пам'ятки мають аналогії з хрестами, викарбуваними на стінах інших руських і галицьких сакральних споруд цього періоду, особливо у церкві Святого Пантелеймона, що дає підстави відносити джерела до одного комплексу і вивчати їх у збіжних контекстах. Після короткого опису нерухомих артефактів аналізується стан збереження та історичні технології обробки квадрa, визначається найімовірніше первісне місце його застосування у стінах Успенського собору – четверта верства південного і суміжних фасадів споруди. Розглядаються питання шляхів поширення, традицій побутування і можливих причин їх появи на стінах галицьких храмів, зокрема єпископського та розквітлого хрестів. Виокремлюються типологічні, технологічні

та інші особливості виявлених пам'яток. Визначається загальна хронологія їх виникнення.

Ключові слова: Старостинський замок, алебастровий блок, епіграфічні зображення, хрести, Давній Галич, Успенський собор, XII–XVI ст., храм Св. Пантелеймона.

Під час архітектурно-археологічних досліджень 2023 р. В'їзної (Губернаторської) башти XVI ст. Старостинського замку в Галичі над Дністром виявлено перший алебастровий квадрат із низкою епіграфічних зображень на лицьовій постелі. Метою статті є впровадження ідентифікованих рисунків до наукового обігу.

Розкопки В'їзної башти проводить упродовж 2022–2023 рр. археологічна експедиція Національного заповідника «Давній Галич». Впродовж минулого року на дослідницьких роботах під наглядом та керівництвом археологів: Тараса Ткачука, Ігоря Креховецького (керівник експедиції), Андрія Фіголя, Олега Мельничука та інших, із натхненням впродовж польового сезону працював увесь колектив Національного заповідника, часто за участі самого генерального директора – Володимира Олійника. У якості консультанта зі Львова запрошено першого дослідника об'єкту – архітектора-археолога Юрія Лукомського, який разом із магістранткою Національного університету «Львівська політехніка» Софією Бахмач виконував архітектурно-археологічні обміри та фотофіксацію розкриттів на пам'ятці.

Башта прямокутна у плані, розмірами: 22,1х16,0 м, тобто площа її за зовнішніми габаритами – 354 м². До прикладу, єдина збережена на поверхні землі з княжих часів на Прикарпатті церква Св. Пантелеймона XII ст. має площу 18х17,4 м = 314 м², тобто на 40 м² поступається цій оборонній башті середини – другої половини XVI ст.

Під незначним шаром ґрунту збереглися у задовільному стані мури найбільшої з наріжних башт замку. Стіни її вимурувані у верхній частині з міцної готичної брускової цегли, а в нижній – з рівно тесаних блоків/квадрів алебастру, подібних до тих, із яких у середині XII ст. споруджувано Успенський собор Давнього Галича на *Крилоській Горі*.

Впродовж другого польового сезону 2023 р. у нижньому ярусі башти, на середині її південного подвійного муру локалізоване надзвичайно цікаве перше вікно, проріз якого складає у довжину чотири метри. Бічні

стіни прорізу вікна муровані упереміш з блоків алебастру, вапняка та цегли на вапняно-піщаному розчині, а верх — лучково засклеплений цеглою з використанням дерев'яних кружал. З чільного боку муру проріз вікна завершується білокам'яним вапняковим профільованим обрамленням, у якому простежуються отвори від металевих ґрат. На певному етапі ґрати ліквідували, а чільну частину прорізу замурували камінням й цеглою на розчині (рис. 1).

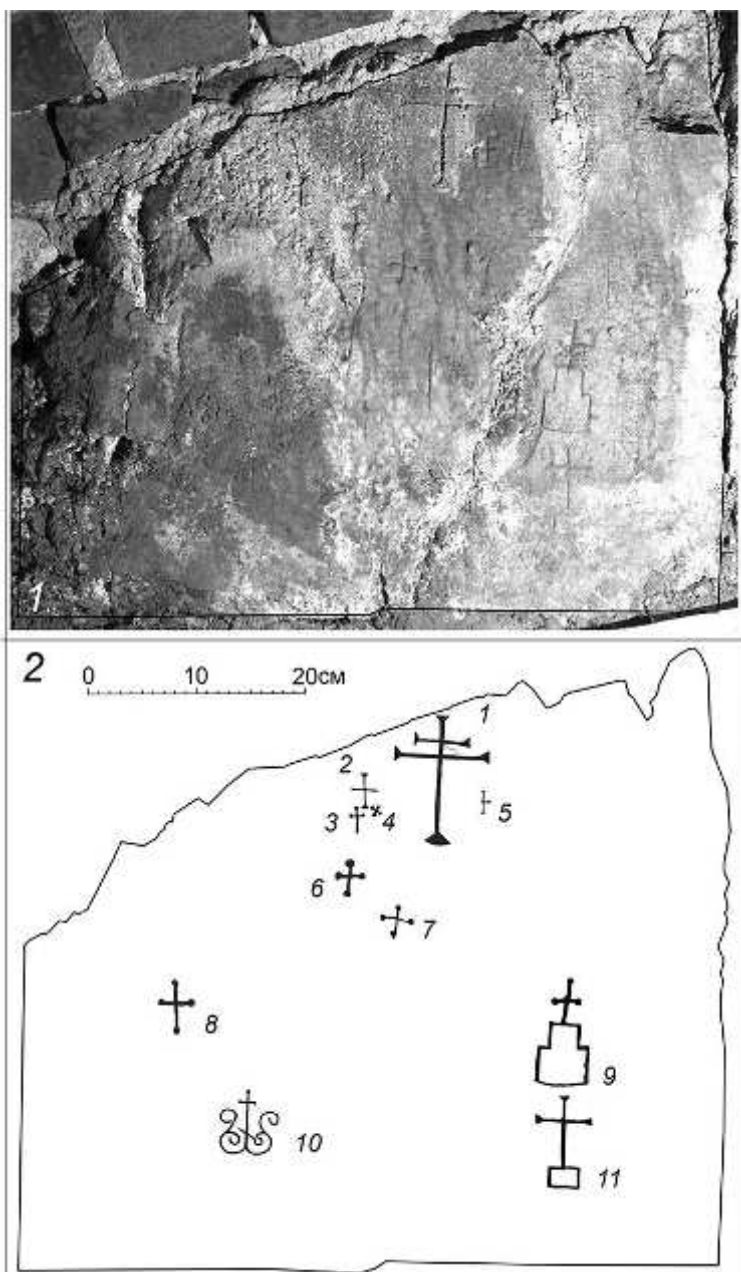
У північній щоці вікна на другому з черги, від тильного його боку, на алебастровому блоці виявлено низку епіграфічних зображень у вигляді хрестів та хрестиків, яких прийнято відносити до категорії: хрести, монограми, теонімограми¹. Поки що ідентифіковано 11 рукотворних зображень (рис. 2).

Графіті 1 міститься у верхній частині збереженої частини блока. Це досить великий, вправно вирізьблений шестикінцевий, так званий єпископський хрест з розширеннями у вигляді трикутників на кінцях

Рис. 1. Внутрішня частина прорізу вікна 1. Вигляд із півночі

¹ Корнієнко В. Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII—XIX ст.). *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Сер. 2. Вип. 3. 527 с.

*Рис. 2. Лице алебастрового квадра:
1 – загальний вигляд; 2 – прориси відчитаних графіті з нумерацією*

рамен. Загальні габарити зображення 116x90 мм. Різьба виконана одним або кількома гострими інструментами досвідченим майстром. Перед різьбленням рисунок хреста був розмічений на камені, оскільки хрест доволі симетричний, а подвійні зовнішні лінії його контурів прямі, за винятком ледь хвилястого зображення лінії горішньої поземної перекладки. Зображення вирізьблювали вздовж ліній попереднього прорису дрібним долотом, так званим раделком/скарпелем, яким поглиблювали лінії прорису під кутом $\sim 75^\circ$ до лицевої площини, подекуди на глибину 6 мм (нижня частина щогли), а пересічно – на 3–4 мм. Трикутні завершення рамен спочатку намічали, протинали їх контури, а потім скісно досередини вибирали їх площу. В результаті такої обробки на дні щогли утворилися глибші канавки від долота зі слідами ширини його леза (~ 4 мм). Між канавками залишався м'який поздовжній незачищений горбок. Отож, так зване жолобкове долото не застосовувалося, оскільки дно різьблення не зачищене. Це виразно демонструють сліди обробки щогли між поперечними раменами у місці втраченої частини лицевої поверхні (рис. 3).

Рис. 3. Графіті 1–5. Фрагмент

Хрест має вишукану пропорцію. У лівій його частині між поземними раменами частково втрачена лицьова поверхня поля. Правдоподібно, це мало би статися не під час виконання різьби а пізніше, оскільки в першому випадку площа була би відновленою (рис. 3).

Графіті 2 розташоване праворуч від графіті 1. За ледь помітними кінцевими елементами простежується чотирикінцевий хрест розмірами 32х23 мм. Його рамена завершені у формі трикутників, з яких на бічних раменах вони менші. Рельєф рисунка дуже мілкий, мабуть, внаслідок вивітрювання, – ~0,5 мм, тому зображення трудно вловиме й ідентифікується лише при відповідному скісному освітленні.

Графіті 3 нижче й справа під попереднім зображає видовжений чотириконецний хрест з параметрами 25х14 мм. Щогла й бічні рамена завершуються округлими крапками. Глибина рельєфу 2–2,5 мм, тому хрест впевненіше ідентифікується у порівнянні з попереднім графіті.

Графіті 4 знаходиться поруч зліва і являє собою діагонально закомпонований, сміливо викарбуваний маленький рівнораменний чотириконецний хрестик (12х12 мм), кінці якого фіксуються виразними, ширшими за рамена, округлими крапками.

Графіті 5 ліворуч від графіті 1. Це фрагмент хрестика (21х8 мм), праве бічне рамено якого не було завершене, або втрачене чи заповнене затіканнями гіпсу внаслідок ерозійних процесів на поверхні квадра. Інші три рамена хреста довершені виразними ширшими крапками (рис. 3).

Графіті 6 розміщене під графіті 3, має вигляд ледь скошеного вліво рівнораменного хрестика (35х27 мм), кінці якого завершені розширеними крапками. Зображення трудно розбірливе внаслідок ушкоджень первісної поверхні гіпсовими наростами. Найбільше заглиблений рельєф у середхресті фігури – 3 мм.

Графіті 7 знаходиться лівіше й нижче від попереднього, являє собою подібний, ледь скошений вліво, рівнораменний хрестик (29х31 мм). Всі рамена його завершені округлими крапками, з яких найбільша у основі, зміщена вправо. Рельєф рисунка заглиблений на 2–3 мм.

Графіті 8 розташоване далі вправо й нижче за графіті 7. Це видовжений чотириконецний хрест (47х13 мм), з якого виразніше простежується щогла, а бічні рамена значно ушкоджені гіпсовими наростами й слабо видимі. Рисунок вимагає додаткового обсте-

ження. На всіх кінцях рамен хреста, правдоподібно, були розширені крапки.

Графіті 9 знаходиться у лівій нижній частині лиця квадра. Воно являє собою викарбуване зображення чотириконечного хреста із заокругленими крапками, який спирається на масивну, значно більшу, двоступеневу Голгофу. Глибина рельєфу зображення досягає 2 мм. Вибиті за допомогою долота трикутні в перетині жолобки рисунка були заповнені або розчином, або природними наростами гіпсу (рис. 4).

Графіті 10 виявлене у правій нижній частині лиця квадра. Це проквітлий хрест зі скісною перетинкою, основа щогли якого розходиться пишними пагонами. Розмір зображення 57x52 мм. Воно виконане, найправдоподібніше, жолобковим долотом вправною рукою різьбяр. Найбільше захоплюють правильні й симетричні кола у нижній частині зображення. Рельєф рисунка неглибокий, заледве сягає 1 мм. Різьба сильно вивітрена, пошкоджена поверхневими

Рис. 4. Графіті 9, 11. Хрести з Голгофою

Рис. 4. Графіті 9, 11. Хрести з Голгофою

наростами гіпсу і потребує ретельного фахового додаткового обстеження (рис. 5).

Графіті 11 розташоване під графіті 9, виконане у подібній до останнього техніці і являє собою видовжений чотириконечний хрест із трикутними завершеннями горішніх рамен, який спирається на прямокутну Голгофу. Габарити рисунку – 83x40 мм (рис. 2, 4).

Виявлені епіграфічні зображення на алебастровому квадрі у споруді середини XVI ст. потребують детальнішого обстеження і аналізу.

Обговорення

Алебастровий блок з рисунками явно повторного використання. Він має підтесану накосю верхню частину відповідно до нового призначення. Нижня постіль квадра встановлена у мурі поземно і має довжину 66 см, а бічні вертикальні площини – висоту, відповідно: 39 і 60 см. Лицьова

Рис. 5. Графіті 10. Пророслий хрест

площина блоку значно ерозувала, місцями покрилася бубнявинами, подекуди набрякла і потріскала. Вказані негативні зміни відбулися впродовж часу повторного використання квадра у щоці вікна під тривалою дією вивітрювання, циклічного конденсування вологи внаслідок різниці температур та промерзання.

Первісно квадрат був рівно витесаний за допомогою каменяряського інструменту. На проміжній стадії обробки блока вздовж його ребер витісували периметральні стежки, одна з яких добре помітна при нижній грані і виносить ушир — 3–4 см. Таку операцію виконували за допомогою зубатого долота у перпендикулярному до лінії ребра напрямку з дотриманням поземної площини стежки. Для задавання напрямку цілої лицьової площини блока каменяря повинен був виконати за допомогою двох правил (рівних дерев'яних лінійок) такі стежки у певній послідовності вздовж периметру, тобто з чотирьох боків майбутнього квадра. Далі збирав надлишок матеріалу з усього грубо обробленого поля між бічними стежками за допомогою двозубого долота. Незначні нерівності від результату роботи доправляли так званою спицею — шпилеподібно загостреним долотом. Після цього лицьову поверхню квадра обробляли гребеневим відбійником, а також бороздовиком — долотом із широким лезом, яке застосовували до чистової обробки каменю. Він усував нерівності на ширину леза, а також після його застосування залишалися паралельні ширші або вужчі неглибокі боріздки на поверхні². Саме такі, майже паралельні, боріздки спостерігаємо на лицьовій поверхні блоку, які спрямовані поземно (рис. 2, 4).

Рисунки, вирізьблені на лицевій площині квадра, не могли здійснювати впродовж другого функційного періоду його використання через затиснутість блоку між площинами підвіконня та склепіння вікна. Без сумніву, вони з'явилися під час початкового використання квадра у стіні монументальної сакральної споруди. Зважаючи на формат блоку ($H \geq 60 \times L = 66$ см), а також його матеріал — алебастр, висновуємо, що він походить однозначно з Успенського собору, спорудженого в середині XII ст. на дитинці Давнього Галича. Припускаємо, що верства алебастрових квадратів не менша за висотою в 60 см була застосованою при будівництві собору на рівні людського зросту $\sim 1,5$ – 2 м. Про

---

² Jundrovský R. Kamieniarstwo: współczesne spójrzenie na tradycje /red. i uzup. Erik Tichy; tl. J./ Gawlik. Warszawa: Arkady, 2015. 45–51.

повторне використання блоків літописного Успенського собору при зведенні Шляхетської башти Старостинського замку в Галичі є переконливі археологічні артефакти³.

Першовідкривач Успенського собору давнього княжого Галича др. Ярослав Пастернак відзначив загальну висоту найвище збереженого південного автентичного алебастрового муру пам'ятки, збереженого під каплицею Св. Василя, — 146 см. Його складало чотири верстви блоків висотою від 26 до 54 см на зовнішньому лиці муру і три верстви 45–50 см заввишки на внутрішньому лиці, в межах каплиці. У долішній верстві цокольної (підземної) частини муру дослідник зафіксував висоту верстви зі старанно оброблених алебастрових блоків, що виносила 62 см⁴. Можна припускати, що віднайдений блок, повторно вжитий у В'їздовій башті Старостинського замку в Галичі, походить, найімовірніше, з п'ятої верстви зовнішнього лиця муру собору, яка мала висоту рівну або понад 60 см і знаходилася між відмітками +1,46 — +2,06 м відносно основи наземного цоколя споруди. Разом з тим, квадрат міг походити також із четвертої верстви внутрішньої поверхні стін, між відмітками ~+1,4 — +2,0 м⁵. Якщо припускати, що висота верств собору була сталою впродовж усього периметра споруди, як це демонструє пізніша й краще збережена церква Св. Пантелеймона в Шевченковому, то, найвірогідніше, квадрат походить із зовнішнього фасаду південного обводового муру собору або суміжних з ним прямолінійних ділянок східного та західного зовнішніх мурів. Оскільки рівень прилеглого терену при соборі спадав у північному та східному напрямках, визначена верства заввишки 60 см у північній частині виявлялася недосяжною для людського зросту. Натомість згадувана вже верства зі старанно оброблених алебастрових блоків заввишки 62 см в основі цоколя, яку зафіксував у південній частині собору Я. Пастернак, ставала цілком досяжною для людського зросту з північного боку

³ Науковий архів відділу Археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України. Лукомський Ю. Звіт Галицької рятівної археологічно-архітектурної експедиції про результати польових досліджень на території Старостинського замку в місті Галич у 1997 р. Львів, 1998. Кн. I. Арк. 25; Кн. II. Табл. XXXIV—XXXVII. Рис. 68—74.

⁴ Пастернак Я. Старий Галич (археологічно-історичні досліді у 1850—1943 рр.). Краків; Львів, 1944. С. 90—93. Дивись також третє видання 2022 р.: Його ж. Старий Галич. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волошука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2022. Серія 2. Вип. 8. С. 126—127.

⁵ Там само. С. 90, 116. Рис. 41; Там само. С. 126—127, 162. Рис. 41.

Успенського собору, куди спадав терен⁶ і звідти теж міг походити виявлений блок з рисунками.

Не слід нехтувати можливим застосуванням блоку в інтер'єрі собору, хоча, зважаючи на чисельність й густоту виявлених епіграфічних зображень на стінах згадуваної церкви Св. Пантелеймона, більш ймовірно, він був ужитий в екстер'єрі, тобто на зовнішніх фасадах пам'ятки.

Перше графіті на повторно ужитому обстежуваному блоці з башти Старостинського замку – шестикінцевий єпископський хрест. Така форма хрестів поширюється з епохи раннього християнства, а на Русі стає популярною з XII ст., особливо при візантійських імператорах з династії Комнінів, з якими галицькі князі були у тісних династичних і політичних відносинах. Відомо, що майбутній візантійський імператор Андронік Комнін впродовж 1164–1165 рр. переховувався при дворі свого двоюрідного брата Ярослава Володимировича (Осмомисла) у Галицькій землі. Вважається, що така форма хреста відображає Животворящий Хрест, на якому був розп'ятий Ісус Христос. При цьому верхнє поперечне рамено символізує табличку над головою Ісуса Христа. Про конкретні археологічні знахідки, іконографічні, епіграфічні, інші джерела щодо аналогічних за формою хрестів, які стосуються Галицько-Волинських земель і всієї Русі, є доволі обширна наукова література, зокрема й кілька свіжих праць⁷.

Серія малих рівнораменних та злегка видовжених хрестиків, зображених на алебастровому квадрі, має масу аналогій у самій галицькій епіграфіці⁸. Трохи рідше віднаходимо хрести із зображенням Голгофи⁹.

---

⁶ Лукомський Ю. Успенський собор давнього Галича (За результатами нових досліджень 1992–2000 років). *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2002. Т. ССXLIV. С. 591.

⁷ Петегирич В. Початки християнства і проблема християнсько-язичницького синкретизму в Перемишльській землі XI–XIII ст. *Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (вибрані проблеми)*. Львів, 2020. С. 364; Волощук М. Животворящий Хрест Господа нашого Ісуса Христа в історії середньовічного Галича (на маргінесі студій Ельжбети Домбровської та Олександра Майорова). *Галич. Збірник наукових праць/за ред. М. Волощука*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. Вип. 1. С. 35–68; Корнієнко В. Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII–XIX ст.). С. 147. Таб. LXXXIII, 4.

⁸ Корнієнко В. Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII–XIX ст.). С. 302–465.

⁹ Там само. С. 343, 410, 427, 434, 442, 463, 491.

З-поміж усіх нововиявлених зображень хрестів теж привертає увагу графіті 10, оскільки на стінах храму Св. Пантелеймона міститься низка подібних розквітлих хрестів¹⁰. Серед них найбільше спільних рис простежуємо в рисунку розквітлого хреста з південної апсиди¹¹ (рис. 6),

Рис. 6. Зображення двораменного розквітлого хреста на південній апсиді храму Св. Пантелеймона

¹⁰ Peleński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej: na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków : PAU. 1914. S. 219. Переклад українською мовою див.: Пеленський Й. Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних досліджень і архівних джерел. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Сер. 2. Вип. 4. С. 58.

¹¹ Корнієнко В. Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII—XIX ст.). С. 157.

а також розквітлого хреста з північної апсиди¹². На графіті 10 є скісна перетинка, що дає підстави назвати його візантійським за графічним походженням та православним за формою та змістом. Схожий варіант хреста бачимо і на епіграфічному зображенні з північної апсиди храму, однак на віднайденому квадрі з Успенського собору нема додаткових хрестів на рослинних пагонах, що відображає графіті на південній апсиді.

Відомо, що з кінця IV ст. хрест орнаментували рослинами і почали перетворювати його в живе дерево. Пророслий і розквітлий хрест мав дуже давню, ще месопотамську традицію (дерево життя), що продовжувалася в античному світі (рослина, що пнеться вгору – символ життя) та перейшла до пізньогейбранської й ранньохристиянської культури. Сам Ісус Христос говорив про себе як про виноградну лозу (*В Євангелії від Йоана, 15: 1-5*). Поєднання хреста з рослинним орнаментом виникло у Константинополі з IV ст. як синкретичний символ і поширилось у середовищі тогочасної візантійської еліти. Розквітлий хрест мав двохаровий зміст: смертний хрест Голгофи, що перетворюється в потойбічному світі, в раю, на символ вічного життя, а далі – у знак Божого благословення та неземного щастя¹³.

Часте відображення розквітлого хреста на стінах церкви Св. Пантелеймона може свідчити про перебування в храмі фрагмента Животворящего Хреста, відомого як Хрест імператора Мануїла, що був доставлений сюди з Константинополя за посередництвом другої дружини Романа Мстиславовича і перебував у Галичі впродовж 1200–1213 рр.¹⁴ Віряни, що відвідували церкву, залишали хрестоподібні малюнки, відтак стіни збагатилися зображеннями «Єрусалимського двораменного хреста», «хреста на Голгофі» тощо¹⁵. В більшості випадків розквітлі хрести з храму Св. Пантелеймона є двораменними. Такі зображення мають чимало епіграфічних аналогій на стінах архітектурних пам'яток давньої Русі. Особливо подібними за манерою виконання та морфологією є

---

¹² Там само. С. 101.

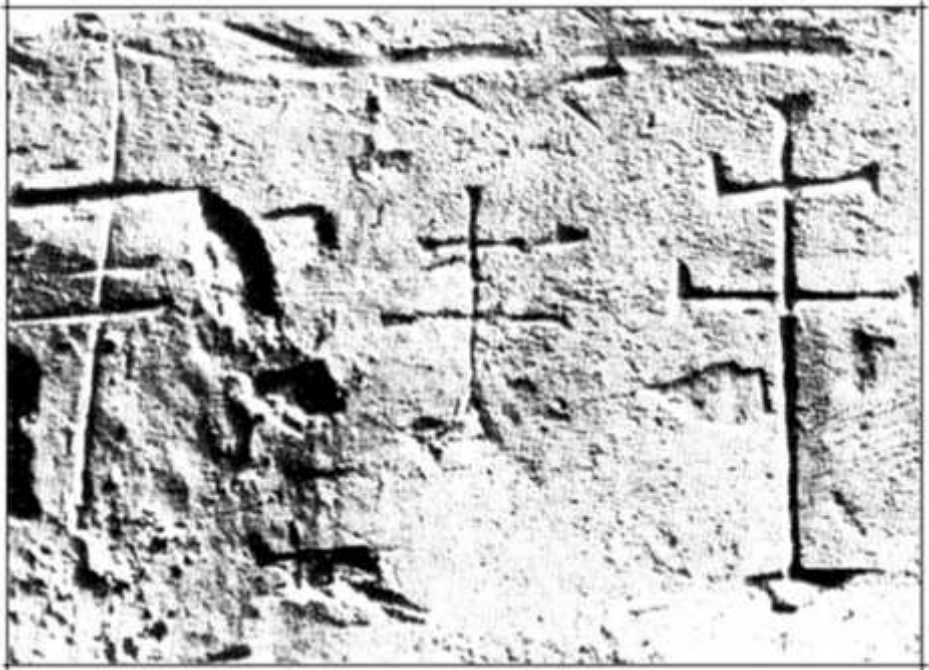
¹³ Дашкевич Я. Символіка проквітлого хреста. *Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни* / Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2011. С. 310.

¹⁴ Волощук М. Назв. праця. С. 35–67.

¹⁵ Там само. С. 51.

хрести, викарбувані на стінах Михайлівського храму Видубицького монастиря у Києві¹⁶ (рис. 7.)

Хронологія появи виявлених епіграфічних зображень на алебастровому квадрі визначається доволі впевнено, але поки що широко. Побудова Успенського собору давнього Галича датується 40–50-ми роками XII ст.¹⁷, а час його функціонування до 1548 р.¹⁸, ймовірного

Рис. 7. Зображення шестикінцевих христів на стінах церкви Св. Михаїла Видубицького монастиря у Києві

¹⁶ Высоцкий С. Киевские граффити XI–XVII вв. Киев: Наукова Думка, 1985. Табл. 24,3.

¹⁷ Лукомський Ю. Перші пам'ятки сакральної архітектури на Прикарпатті як квінтесенція духовної культури його мешканців та володарів (на основі археологічних джерел). *Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (вибрані проблеми)*. Львів, 2020. С. 415–420.

¹⁸ Вуйцик В. Церква Успення Пресвятої Богородиці у Крилосі: до проблеми датування. *Народознавчі зошити*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. Ч. 2. С. 232.

перебування в руїнах за згадками в документах 1564 р. і 1565 р. та свідченнями єпископа Гедеона Балабана з 1576 р., тобто обмежується до кінця третьої чверті XVI ст., після чого поруч з ним споруджують Успенську церкву впродовж 1579–1584 рр.¹⁹ Відтак хронологію виникнення рисунків на стінах старого собору слід умовно датувати серединою XII ст. — третьою чвертю XVI ст.

Висновки і завдання

1. За результатами вступних архітектурно-археологічних досліджень В'їздової башти другої половини XVI ст. Старостинського замку в Галичі виявлено нове епіграфічне джерело — частина повторно використаного алебастрового квадру з рисунками.

2. Блок походить зі стін Успенського собору середини XII — третьої чверті XVI ст., розташованого на дитинці Давнього Галича, в Крилосі, за 5 км на південь від пізньосередньовічного локаційного міста.

3. Ідентифіковані епіграфічні зображення хрестів (11 одиниць) можна розділити на чотири типи: 1) шестикінцевий єпископський хрест; 2) хрести на Голгофі; 3) розквітлий хрест; 4) простий видовжений або рівнораменний хрест.

4. Необхідно поглибити пошук джерел, які би пролили світло на обставини повторного використання будівельних матеріалів з пам'яток архітектури княжого Галича, зокрема з Успенського собору впродовж другої половини XVI ст.

5. Часті знахідки білокам'яних, іноді беззаперечно ідентифікованих, деталей повторного використання у мурах досліджуваних Шляхетської та В'їзної наріжних башт Старостинського замку ранньомодерної доби дають підставу для висунення гіпотези про те, що більшість рівнотесаних алебастрових, вапнякових квадратів, а також блоків туронської крейди і подільського травертину походять з численних розібраних руїн монументальної архітектури давнього Галича.

6. Подальші архітектурно-археологічні дослідження В'їзної башти, яка збережена до глибини понад 10 м, що засвідчують результати обстеження вентиляційних каналів у її мурах за допомогою інспекційної

---

¹⁹ Там само. С. 233; Також див.: Корнієнко В. Епіграфічні пам'ятки Успенської церкви в Крилосі та час її побудови. *Галич. Збірник наукових праць.* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. Вип. 1. С. 75–80.

камери, можуть принести нові несподівані артефакти повторного використання, які походять з блискучих та неповторних пам'яток давньо-галицької високої архітектури княжої доби.

7. Вкраплення різночасових, а особливо якнайдорогоцінніших перлин періоду давнього княжого Галича в тканині пам'яток пізніших епох збагачує наші знання та уяву про золотий вік Галицької архітектури, а разом з тим додає універсальної цінності й цим молодшим об'єктам культурної спадщини, зобов'язує наше та наступні покоління українців досліджувати, зберігати, демонструвати і використовувати автентичні свідки славних і похмурих часів нашої історії та захоплюватися унікальними витворами і високою духовною культурою наших предків.

*Andrii Husak (Halych, Ukraine),
Ihor Krekhovetskyi (Halych, Ukraine),
Yurii Lukomskyi (Lviv, Ukraine)*

New epigraphy from the Assumption Cathedral of Ancient Halych

11 epigraphic depictions of crosses are introduced into scholarly circulation which were discovered on the front surface of a reused alabaster block during the archaeological excavation of one of the windows of the Viizdova Tower of the second half of the 16th century of Starostynskyi Castle in Halych above the Dnister river. The block and drawings on it come from the Assumption Cathedral of the second half of the 12th – third quarter of the 16th century of princely Halych – Krylos. After a brief description of the immovable artifacts, historical stone processing technologies are analyzed, the most likely original application site of the block is determined, questions of dissemination routes, traditions of use, typological, technological, and other features of the monuments are considered, as well as the chronology and possible reasons for their appearance.

Key words: *Starostynskyi Castle, alabaster block, epigraphic images, crosses, Ancient Halych, Assumption Cathedral, 12th – 16th centuries, Church of St. Panteleimon.*

REFERENCES

- Dashkevych Ya. (2011). Symvolka prokvitloho khresta. *Maisternia istoriika : Dzhereloznavstvo ta spetsialni istorichni dystsipliny / Lvivske viddilennia IUAD im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy*. Lviv: Literaturno zhentsia «Piramida». S. 310–315. [in Ukrainian].
- Jundrovský R. (2015). Kamieniarstwo: współczesne spojrzenie na tradycje / red. i uzup. Erik Tichý; tl. Jacek Gawlik. Warszawa: Arkady. [in Polish].
- Korniienko V. (2016). Epigrafichni pamiatky Uspenskoï tserkvy v Krylosi ta chasy ii pobudovy. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats / red. M. Voloshchuk*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Vyp. 1. S. 75–84. [in Ukrainian].
- Korniienko V. (2018). Epigrafika sakralnykh pamiatok Halycha (XII–XIX st.). *Halych. Zbirnyk naukovykh prats / red. M. Voloshchuk*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Ser. 2. Vyp. 3. [in Ukrainian].
- Lukomskyi Yu. (2020). Pershi pamiatky sakralnoi arkhitektury na Prykarpatti yak kvintesentsiia dukhovnoi kultury yoho meshkantsiv ta volodariv (na osnovi arkhieolohichnykh dzherel). *Dukhovna kultura naselennia Prykarpattia, Volyni i Zakarpattia vid najdavniishykh chasiv do serednovichchia (vybrani problemy)*. Lviv. S. 382–428. [in Ukrainian].
- Lukomskyi Yu. (2002). Uspenskyi sobor davnoho Halycha (za rezultatyamy novykh doslidzhen 1992–2000 rokyv). *Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka*. Lviv. T. CCXLIV. S. 578–607. [in Ukrainian].
- Naukovyi arkhiv vddilu Arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryplakevycha Natsionalnoï akademii nauk Ukrainy. Lukomskyi Yu. Zvit Halytskoi riativnoi arkhieolohichno-arkhitekturno ekspedytzii pro rezultaty polovnykh doslidzhen na terytori Starostynskoho zamku v misti Halych u 1997 r. Lviv, 1998. Kn. I. Ark. 25. Kn. II. Tabl. XXXIV–XXXVII. Pys. 68–74.
- Pasternak Ya. (1944). Staryi Halych (arkheolohichno-istorichni doslidy u 1850–1943 rr.). Krakiv; Lviv. [in Ukrainian].
- Pasternak Ya. (2022). Staryi Halych. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats / red. M. Voloshchuk*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Ser. 2. Vyp. 8. [in Ukrainian].
- Pełeński J. (1914). Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków: PAU. [in Polish].
- Pelerskyi Y. (2018). Halych v istorii serednovichnoho mystetstva na osnovi arkhieolohichnykh doslidzhen i arkhivnykh dzherel. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats / red. M. Voloshchuk*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Ser. 2. Vyp. 4. [in Ukrainian].
- Petehyrych V. (2020). Pochatky khrystyanstva i problema khrystylansko-yazychnytskoho synkretyzmu v Peremyslshkii zemli XI–XIII st. *Dukhovna kultura naselennia Prykarpattia, Volyni i Zakarpattia vid najdavniishykh chasiv do serednovichchia (vybrani problemy)*. Lviv. S. 353–381. [in Ukrainian].
- Voloshchuk M. (2016). Zhyvozoriashchyi Khrest Hospoda nashoho Isusa Krysta v istorii serednovichnoho Halycha (na marginesii studii Elzhebety Dombrovskoi ta Olexandra Maicurovaj). *Halych. Zbirnyk naukovykh prats / red. M. Voloshchuk*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Vyp. 1. S. 35–67. [in Ukrainian].
- Vuitsyk V. (2000). Tserkva Uspennia Presviatoi Bohorodytsi u Krylosi: do problemy datuvannia. *Narodoznachni zoshyty*. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. Ch. 2. S. 228–236.
- Vysotskiy S. (1985). Klevskie hrabfity XI–XVII vv. Kiev: Naukova Dumka. [in Russian].

ЩЕ РАЗ ПРО ЧАС І ОБСТАВИНИ ВИНИКНЕННЯ ХРАМУ СВЯТОГО ПАНТЕЛЕЙМОНА В ГАЛИЧІ*

У статті розглядається початковий період існування найдавнішої збереженої на Прикарпатті християнської споруди храму Св. Пантелеймона в селі Шевченкове поблизу Галича. Необхідно зазначити, що за більш ніж вісімсот років існування ця культова споруда не тільки міняла свою назву, а й перебувала в складі різних християнських конфесій. Зокрема, з середини XIV до середини XX ст. пам'ятка слугувала як костел шанованого в Польщі Св. Станіслава. Минуле стародавнього храму викликає величезний інтерес у науковців, історіографія вивчення об'єкта нараховує майже двісті років. Особливе місце в ній займає тема, пов'язана з вивченням початкового етапу існування храму, який припадає на час існування Галицького і Галицько-Волинського князівств. Відсутність інформації про ранню історію храму в письмових пам'ятках обумовила виключну роль археологічних досліджень у вивченні його долі. Велику увагу вчені приділили і приділяють студіям унікального за змістом корпусу графіті церкви. В запропонованій статті розглядаються обставини і причини популярності культу Св. Пантелеймона на Русі, серед членів князівської родини. Автор корегує висновки попередніх публікацій, у тому числі і власні

---

* Запропонована стаття є продовженням наших спостережень з вивчення унікальної пам'ятки давньоукраїнської архітектури — храму Св. Пантелеймона в с. Шевченковому поблизу Галича, а також корекцією запропонованих раніше положень щодо будівництва культової споруди. Див.: Головка О. Храм Святого Пантелеймона в Галичі у контексті політичного життя Галицького князівства (кінець 80-х років XII — перша чверть XIII століття). *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2019. Вип. 13. С. 109—126. При написанні запропонованого нарису ми користувалися цінними порадами Ю. Лукомського і А. Стасюка, яким висловлюємо за це щиро подяку.

припущення, щодо можливого замовника будівництва храму. Аналіз наявних джерел дає підстави припускати, що ідея зведення храму, його освячення належить князю Ярославу Володимировичу Осмомислу, а безпосередньо будівництво церкви здійснив син Ярослава, Володимир, на початку 90-х років XII ст. Згодом довкола храму виникла князівська резиденція, яка належала князям Роману Мстиславичу і Мстиславу Мстиславичу Удатному.

Ключові слова: Галич, Галицьке князівство, св. Пантелеймон, графіті, Ярослав Володимирович, Володимир Ярославич, князівська резиденція.

На високому правому березі Дністра недалеко від місця впадіння в нього річки Лімниці багато століть височить велична споруда храму. Без особливого перебільшення можна сказати, що минуле храму в мініатюрі нагадує історичний шлях Галицького краю і всієї України. Минуле, в якому безліч величних і трагічних сторінок. За більш ніж 800 років історія існування культової споруди має багато періодів. Виникла вона як давньоруський храм Св. Пантелеймона, в XIV ст. стала використовуватися як католицький костел, а з кінця XVI ст. — як головна культова будівля францисканського монастиря Св. Станіслава. Ченцям цього ордену передали для відновлення храм, який приблизно в 1575 р. розорили кримські татари. На честь популярного у поляків Святого Станіслава¹ найближчий до храму населений пункт аж до XX ст. називався село Святий Станіслав. Жахливими для костелу Св. Станіслава стали роки Першої

---

¹ Станіслав зі Щепанова народився близько 1030 р., в 1072 р. став краківським єпископом. Мав конфлікт із польським королем Болеславом II Сміливим, внаслідок якого 11 квітня 1079 р. загинув. Див. Lowmiański H. Król Bolesław II I biskup krakowski Stanisław. Dwie tendencje ustrojowe: jedynowładcza i patrymonialna. *Studia historyczne*. 1979. T. 22 (2). S. 165—197. 8 вересня 1253 р. в італійському містечку Ассізі в базиліці Св. Франциска папа Інокентій IV заявив про канонізацію Станіслава, а 8 травня 1254 р. в Кракові відбулися урочистості, пов'язані з долученням до сонму святих польського єпископа. Див.: *Chronica Poloniae Maiores*. Cap. 105. *Великопольська хроніка* наводиться за виданням: *Chronica Poloniae Maiores / rec. et ann.* В. Kurbis. *Monumenta Poloniae Historica*. Warszawa: PWN, 1970. Nova series. T. 8. 284 р., з вказівкою номера розділу, а також див. Zawadzki R. Innocentego PP. IV bulla kanonizacyjna Świętego Stanisława oraz bulla delegacyjna dla Jakuba z Velletri. *Analecta Crocoviensia*. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne w Krakowie, 1979. R. 11. S. 23—45.

світової війни, коли пам'ятка була зруйнована внаслідок обстрілів австрійської і російської артилерії. В міжвоєнний період монахи-францисканці майже відновили церковну споруду. Після приєднання Західної України до складу СРСР село Святий Станіслав в 1940-х роках було перейменовано на село Шевченкове, а в історії храму наступив черговий період — радянський. Саме в цей час, 1965 р., церква була в черговий раз відреставрована, проте після того перебувала в занедбаному стані. Напередодні святкування 1000-річчя Хрещення Русі деякі тодішні «активісти» зверталися до високих владних кабінетів з пропозицією знести церковну споруду як непотрібну. З 1991 р. розпочався новий, сучасний етап існування храму Св. Пантелеймона. Він неодноразово реставрувався, ремонтувався, досліджувався архітекторами і археологами, почав використовуватися як храм Української греко-католицької церкви й увійшов як об'єкт величезної історико-архітектурної цінності до Національного заповідника «*Давній Галич*»².

Навіть дуже лаконічний нарис, який ми наводимо, засвідчує важливість вивчення минулого храму Св. Пантелеймона, причому всіх періодів його історії, багато сторінок якої ще потребують висвітлення. Мова йде про домонгольський храм Св. Пантелеймона, католицький костел і францисканський монастир Св. Станіслава (найдовша форма і доба існування релігійної споруди), час виживання будівлі в радянський час і період сьогодення, який, з одного боку, є часом відносного благополуччя, а з іншого — вимагає розв'язання багатьох проблем, причому часом далеко не простих. Тут і питання суто наукові — продовження дослідження минулого унікальної пам'ятки, і проблема збереження пам'ятки — ремонтні і реставраційні роботи, і створення належних, у відповідності до сучасних вимог, умов для ознайомлення з пам'яткою відвідувачів, а це створення інформаційних планшетів, можливо, якогось музейного павільйону, побутових зручностей для відвідувачів. Вкрай актуальним є збереження історичного ландшафту довкола пам'ятки, особливо заборона безсистемної забудови території, яка прилягає до храму і дзвіниці, що входить до складу архітектурного комплексу.

---

² Стасюк А. Середньовічний монастир у Галичі: від Св. Пантелеймона до Св. Станіслава. *Вісник Прикарпатського університету. Серія історія*. Івано-Франківськ, 2011. Вип. 20. С. 181–186; Лукомський Ю. Давньогалицька церква Святого Пантелеймона у світлі архітектурно-археологічних досліджень. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів: Ін-т українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України, 2021. Вип. 25. С. 139–148.

*Храм Св. Пантелеймона в селі Шевченкове.
Сучасний вигляд. Фото автора. 2017 р.*

Хоча інформація в джерелах (*Київському літописі, Патерику Києво-Печерського монастиря, Слові о полку Ігоревім, Польській хроніці* Вінцентія Кадлубка тощо) стосується подій у Галичі і Галицькій землі починаючи з XII ст., справді наукове вивчення минулого Прикарпаття і його столиці відноситься до значно більш пізнього часу³. Серед істориків можна назвати польського дослідника минулого Адама Нарушевича, який наводить цікаві факти з історії Південно-Західної Русі в багатотомній «*Історії польського народу*», австрійського науковця, знавця минулого Східної Європи Йогана-Христіяна Енгеля, який написав велику спеціальну працю з минулого Волинської і Галицької земель, російського вченого Миколу Карамзіна, який у своїх творах докладно виклав політичні події XII–XIII ст., львівського знавця минулого Дениса Зубрицького, автора монументальної праці з минулого Волині і Галичини⁴.

У XIX ст. розпочинаються і археологічні дослідження артефактів Галицького краю, що значно розширюють коло інформації для науковців. У цьому плані вкрай важливою була пошукова діяльність професора *Львівського університету* Ісидора Шараневича, який не тільки ретельно вивчав писемні пам'ятки, а й провадив археологічні розкопки⁵. Ще більш

³ Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). Москва: изд. АН СССР, 1926–1928. Т. 1: *Лаврентьевская летопись*. Вып. 1–3. Стб. 1–286; ПСРЛ. Санкт-Петербург, 1908. Т. 2: *Ипатьевская летопись*. Стб. 283–717; Magistri Vincentii Chronicon Polonorum. *Monumenta Poloniae Historica*. Lwów, 1872. Т. 2. Р. 193–449; Абрамович Д. Києво-Печерський патерик. Вступ. Текст. Примітки. У Києві: з друкарні Всеукраїнської академії наук, 1930. 231 с.

⁴ Naruszewicz A. Historia narodu polskiego. Wyd. nowe. Lipsk: Breitropf et Haertel, 1836. Т. 6. 240 s.; idem. Historia narodu polskiego. Wyd. Nowe. Lipsk: Breitropf et Haertel, 1836. Т. 7. 248 s.; Engel J. Ch. Geschichte von Halitsch und Wladimir. Wien: Bei Franz Jacob Raiserer, 1792. Т. 1: bis 1230. 240 s.; idem. Geschichte von Halitsch und Wladimir Wien: Bei Franz Jacob Raiserer, 1792. Т. 2: von 1230 bis 1772. 216 s.; Карамзин Н. История Государства Российского. Москва: Наука, 1991. Т. 2–3. 832 с.; його ж. История Государства Российского. Москва, 1991, Т. 4. 480 с.; Зубрицкий Д. История древнего Галичско-Русского княжества. Львов: Типом Ставропигіанским, 1852. Т. 1. 208 с.; його ж. История древнего Галичско-Русского княжества. Львов: Типом Ставропигіанским, 1852. Т. 2. 312 с.; його ж. История древнего Галичско-Русского княжества. Львов: Типом Ставропигіанским, 1855. Т. 3. 314 с.

⁵ Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавейших времен до року 1453. Львов: Печать Інститута Ставропигіанского, 1863. 236 с.; idem. Die Hupatios-Chronik als Quellen-Beitrag zur österreihischen Geschichte. Lemberg, 1872. 180 s. + XVII s.; його ж. Старорускій княжій город Галич. Львов: з друкарни Товариства имени Шевченка, 1880. 57 с.

універсальним дослідником галицької старовини був професор Йосиф Пеленський, який на початку ХХ ст. став лідером в історико-архітектурному вивченні давніх галицьких пам'яток⁶.

Й. Пеленський взяв участь у тривалій дискусії щодо вірогідного місцезнаходження столиці Галицького князівства — міста Галича. В ХІХ ст. історик о. Антін Петрушевич вважав, що це місто збігалось з центром сучасного Галича, а саме місцезнаходженням церкви Різдва Христового і Замковою горою. Отець Лев Лаврецький і І. Шараневич припускали розташування старовинного Галича на пагорбах у селі Залукві між притоками Дністра — Лімницею і Луквою. Ближче за всіх до вирішення цього питання тоді підійшли Олександр Чоловський, Михайло Грушевський і Й. Пеленський, які пов'язували столицю Галицького князівства з територією с. Крилоса. Розглядаючи історичні спостереження Й. Пеленського, сучасний, на жаль, уже покійний дослідник Ігор Коваль справедливо написав: «Фатальне невезіння і Перша світова війна не дали змоги останньому стати першовідкривачем давнього Галича»⁷.

Говорячи про дискусію науковців, зазначмо, що вона була дещо некоректною, оскільки правильніше темою її слід визначати не весь Галич, а лише центр великого міста. М. Грушевський писав: «Але нічого неможливого нема і в тім, що Галич з своїми передмістями (розложений, певно, не збитою масою) займав, з певними перервами, цілий той простір між Лімницею до Крилоса і теперішнього Галича»⁸. Сучасний аналіз археологічних досліджень галицьких старожитностей⁹ дає підставу погодитися з думкою М. Грушевського, що Галич — це урбаністична структура, що складалася з двох частин: *Малого Галича* — дитинця стольного граду та прилегло до нього посаду, який розміщувався на

---

⁶ Peteński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej: na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków : PAU, 1914. 219 s. Переклад українською мовою див.: Пеленський Й. Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних досліджень і архівних джерел. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Сер. 2. Вип. 4. 320 с.

⁷ Коваль І. Ярослав Пастернак — дослідник княжого Галича. *Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні досліді 1850—1943 рр. Ювілейне видання, присвячене 1100-річчю Галича*. Івано-Франківськ: Плай, 1998. С. 8.

⁸ Грушевський М. Історія України-Руси. У Львові: Накладом автора, 1905. Т. 2. С. 468.

⁹ Томенчук Б. Галич і мала Галицька земля ХІІ—ХІІІ ст. Історична топографія городищ. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2016. С. 77—190.

Крилоській горі та на суміжній з нею території, і *Великого Галича* — земель, які компактно не були прив'язані до дитинця, але були складовою спільного з першим соціального організму. Серед цих земель були населені пункти між річками Луквою і Лімницею — район сучасного Галича. Зазначмо, що галицькі князі (за винятком Ярослава Володимировича і, можливо, його сина Володимира) розміщували свої резиденції за межами *Крилоського дитинця*.

У 80-х роках ХІХ ст. І. Шараневич та Владислав Луцкевич майже одночасно дійшли висновку, що діючий костел Св. Станіслава був переробленою давньоруською церквою. І. Шараневич припускав, що церква Св. Пантелеймона могла бути монастирським храмом¹⁰. В. Луцкевич відзначав, що його висновки значною мірою виникли завдяки інформації, почерпнутій від І. Шараневича, та підкреслював: «Якщо наш костел без сумніву носить ознаки походження від церкви, то постає питання, хто і коли це здійснив». Історик вважав, що ця церква була збудована в ХІІІ ст.¹¹. Минуле храму в селі Святий Станіслав вивчав і о. А. Петрушевич. Вчений звернув увагу на два види оборонних валів біля храму Св. Пантелеймона. Перші з валів збудували францисканці, а другі, більш давні і потужні, на думку історика, зведені ще до побудови церкви Св. Пантелеймона, були частиною цитаделі, яка охороняла місто Галич з півночі, тоді як укріплення в селі Крилосі прикривали Галич із заходу¹². А. Петрушевич вважав, що церкву побудував князь Данило Романович (роки життя 1201—1264) в першій половині ХІІІ ст., а саме будівництво здійснили архітектори, запрошені князем із Німеччини¹³.

Й. Пеленський, докладно розглядаючи галицькі старожитності, звернув особливу увагу на головну церковну споруду францисканського монастиря Св. Станіслава в селі Святий Станіслав. Ретельно досліджуючи цю архітектурну пам'ятку, вчений також вважав, що цей

---

¹⁰ Шараневич І. Старорускій княжій город Галич. С. 21, пр. 2.

¹¹ Łuszkiewicz W. Kościół w Św. Stanisławie pod Haliczem z resztkami romańskiej cerkwi Pantelemona. Kraków: nakładem Akademii Umiejętności, 1880. S. 3.

¹² Петрушевич А. О церкви Св. Пантелеймона близ города Галича тепер костеле Св. Станислава оо. францисканов, яко древнейшем памятнике романскаго зодчества на Галицкой Руси с первой половины ХІІІ столетия. Львов: из типографии Ставропигийскаго института, 1881. С. 7.

¹³ Там само. С. 8, 11.

костел є перебудованим з більш раннього православного храму¹⁴. Знахідки написів з іменем Пантелеймона у цьому храмі привели Й. Пеленського, як і його попередників, до думки, що ця церковна споруда була присвячена популярному ранньохристиянському Святому Пантелеймону¹⁵.

Святий великомученик Пантелеймон (грецькою мовою Πα-
τέληςμων — *всемилостивий*) жив наприкінці III ст. н. е. в східно-римському місті Нікомедії на азійському березі Мармурового моря (зараз турецьке місто Ізміт). Його справжнє ім'я — Пантолеон. За життя прославився своїм унікальним вмінням лікувати людей. Переслідувач християн імператор Максиміан (284—305 рр.)¹⁶ за відмову Пантолеона вклонятися язичницьким богам піддав того жорстоким тортурам, а потім наказав відрубати тому голову¹⁷. Культ св. Пантелеймона отримав широке розповсюдження як у Католицькій, так і Православній церквах. Серед православних святого шанували і шанують не тільки як цілителя, а й як покровителя воїнів, а також у народній традиції як захисника людей від можливої пожежі.

Вивчаючи стіни костелу Св. Станіслава, Й. Пеленський звернув увагу, що до давнього часу має стосунок лише нижня частина споруди. На межі

*Реконструкція Й.Пеленським
первісного вигляду церкви
Св. Пантелеймона*

¹⁴ Peleński J. Op. cit. S. 167—168.

¹⁵ Ibidem. S. 168; Стасюк А. Середньовічний монастир у Галичі. С. 181.

¹⁶ Насправді в східній частині Римської імперії правив імператор Діоклетіан (244—311), з яким у Пантелеймона і виник конфлікт. Див.: Назаренко А. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX—XII веков. Москва: Языки русской культуры, 2001. С. 585.

¹⁷ Книга житий святых / Свт. Димитрий Ростовский в 4 томах. Киев: Топ. Киево-Печерской лавры, 1764. Кн. 4. С. уді—уке.

XVI—XVII ст. монахи-францисканці, відновлюючи давню будівлю, створили костел. «Візантійську споруду, — писав вчений, — перетворено на типову базиліку»¹⁸. Уважне дослідження зазначених давніх тесаних мурів дозволило Й. Пеленському запропонувати можливий варіант реконструкції церкви Св. Пантелеймона¹⁹.

Звертаючи увагу на графіті на стіні храму, де поряд із згадкою про священників церкви Св. Пантелеймона — «попове с[ва]того Пантелѣмона» — йдеться про князя Мстислава, науковець робить висновок, що це повідомлення стосується до часів князя Мстислава Мстиславича (роки правління в Галичі 1219—1228) і вказує на «найдавнішу згадку, що стосується цієї пам'ятки»²⁰. В інших місцях монографії Й. Пеленський відзначав, що храм Св. Пантелеймона був побудований близько 1200 р.²¹ Цей висновок науковця на довгий час був прийнятий більшістю науковців, хоча історик архітектури Павло Раппопорт зазначав, що обережніше датувати пам'ятку слід дещо ширше: кінем XII — першим десятиліттям XIII ст.²²

Спостереження Й. Пеленського дало підставу припускати, що церковна споруда була зведена галицьким на той час князем Романом Мстиславичем (роки другого правління в Галичі 1199—1205). Історики звернули увагу, що дід князя Романа, Ізяслав, мав хресне ім'я Пантелеймон, у зв'язку з чим виникло припущення про те, що від часів Ізяслава Мстиславича св. Пантелеймон був духовним патроном князівської родини волинських Мстиславичів²³. Існує думка, що саме на честь діда Роман Мстиславич посвятив збудовану ним церкву²⁴. Сучасні дослідження засвідчують, що біля церкви Св. Пантелеймона князем Романом, коли він став у 1199 р. володарем Галицько-

---

¹⁸ Peteński J. Op. cit. S. 7.

¹⁹ Ibidem. S. 13—14.

²⁰ Ibidem. S. 168; Корнієнко В. Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII—XIX ст.). *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Сер. 2. Вип. 3. С. 183—188.

²¹ Peteński J. Op. cit. S. 10, 193.

²² Раппопорт П. Русская архитектура X—XIII вв. Ленинград: Наука, 1982. С. 110.

²³ Головка О. Князь Мстислав Мстиславич «Удатний» і його доба. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. С. 14.

²⁴ Дідух В. Храм Св. Пантелеймона. Буклет. Галич, 2008. С. 7.

Волинського князівства, була побудована князівська резиденція²⁵. Під час археологічних розкопок неподалік храму Св. Пантелеймона були виявлені потужні оборонні споруди, що свідчить про існування тут княжого двору у вигляді фортеці або замку. Біля храму (700 м від церкви) було також виявлено кладовище з багатими похованнями, що також свідчить на користь припущення про існування тут князівської резиденції і мешкання в ній князівської родини і її наближених²⁶. Нещодавно тут між укріпленнями і храмом Св. Пантелеймона дослідниками були знайдені сліди фундаментів будівлі палацового типу²⁷.

Дослідження графіті, що були знайдені на стінах храму Св. Пантелеймона, знову поставили питання про час та обставини виникнення сакральної споруди. В 1996 р. Володимир Вуйцик знайшов графіто, в якому йшлося про смерть якоїсь Уляни, а також зазначалася дата цієї сумної події. При визначенні часу події вчений припускав, що вона відбулася в 1287 р.²⁸ Згодом інші науковці прийшли до висновку, що подію слід датувати 1194 р.²⁹ В написі було записано:

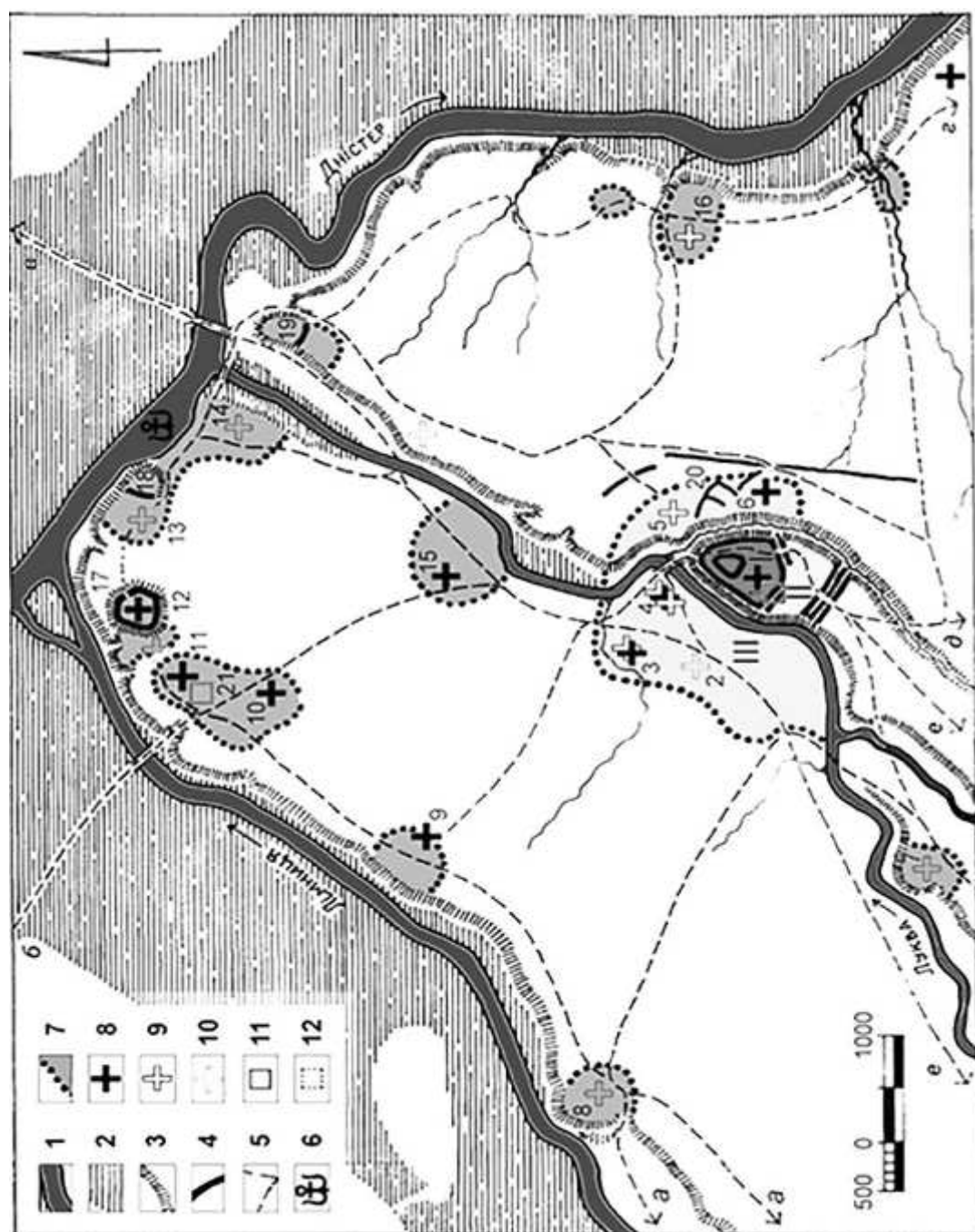
²⁵ Томенчук Б., Баран В. Археологія дерев'яних палацових комплексів княжого Галича. *Вісник Інституту археології Львівського національного університету*. 2007. Вип. 2. С. 39–40.

²⁶ Томенчук Б. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення, християнізація. Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. С. 44–46; його ж. Галич і мала Галицька земля XII–XIII ст. С. 168–178.

²⁷ Томенчук Б., Мельничук О. Результати археологічних досліджень давнього Галича у 2003–2007 роках. *Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Галич, 10–11 жовтня 2008 року*. Галич, 2008. С. 52–53.

²⁸ Вуйцик В. Графіті XII–XV століть церкви Святого Пантелеймона в Галичі. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці Комісії допоміжних (спеціальних) історичних дисциплін*. Львів, 1996. Т. 231 (CCXXXI). С. 192.

²⁹ Иоаннисян О., Рождественская Т. Надпись с именами Мстислава и Игната на стене церкви Св. Пантелеймона в Галиче в контексте политических событий конца XII века. *Труды Государственного Эрмитажа*. Санкт-Петербург, 2009. Т. XLVI. С. 198–218; Корнієнко В. Ранні датовані графіті церкви Св. Пантелеймона в Галичі: нові дослідження. *Галич і Галицька земля. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Галич, 30–31 жовтня 2014 р. До 20-річчя утворення Національного заповідника «Давній Галич»*. Галич, 2014. С. 85–89; його ж. Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII–XIX ст.). С. 138, 227, 284–285; Слободян В., Гусак А. Образ з життя на зламі XII–XIII ст. зі стін храму Святого Пантелеймона поблизу Галича. *Галич. Збірник наукових праць / за ред. М. Волощука*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. Вип. 2. С. 105–114.

План Галича початку XIII ст. Реконструкція Ю. Лукомського

Умовні позначення:

1 – ріки; 2 – болота; 3 – стрімкі схили; 4 – лінії укріплень; 5 – сухопутні шляхи;
6 – пристань; 7 – межі розселення; 8 – локалізовані муровані церкви; 9 – локалізовані дерев'яні церкви;
10 – вірогідні церкви; 11 – виявлений дерев'яний палац; 12 – вірогідний палац. Експлікація.

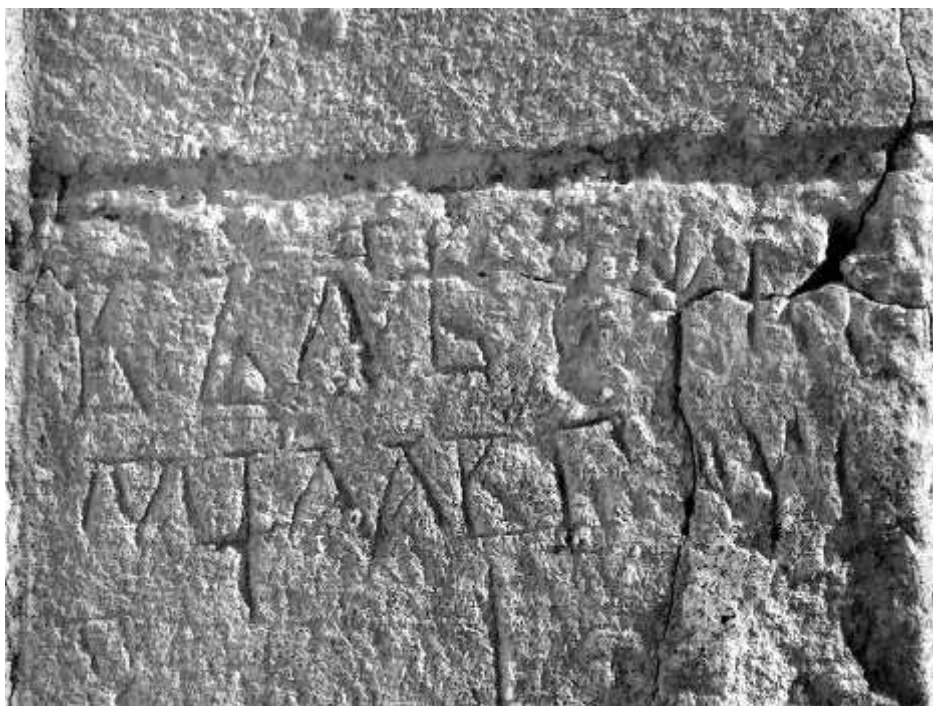
Частини міста: I – дитинець; II – окольний город; III – підгороддя, посад;
IV – передмістя, пригороди.

Церкви: 1 – собор Успення Богородиці (середина XII ст.); 2 – на Підгородді;
3 – Благовіщення на Церквиськах, дерев'яна (друга половина XII ст.),
мурована (кінець XII – перша третина XIII ст.); 4 – Івана (?) на Царинці,
дерев'яна (перша половина XII ст.); мурована, недобудована (друга чверть XIII ст.);
дерев'яна каплиця (друга половина XIII–XIV ст.); 5 – Воскресіння (кінець XII – перша половина XIII ст.);
6 – Пророка Іллі (друга половина XII – початок XIII ст.); 7 – у Вікторові; 8 – на Соколі;
9 – Кирилівська (кінець XII – початок XIII ст.); 10 – квадрифолій у Карповім Гаю (третья чверть XII ст.);
11 – Спаса на Карпиці (40-і рр. XII ст.); 12 – Пантелеймона (кінець XII ст.); 13 – на Мниському Саду;
14 – Михайлівська на Залукві; 15 – на Цвинтариськах (друга половина XII ст.);
16 – Успення Богородиці в Пітричі (кінець XII – перша третина XIII ст.);
17 – на Побережжі; 18 – на Гробиськах; 19 – на Галич-Горі;
20 – Бориса і Гліба (?) на Побережжі (друга половина XII – початок XIII ст.).

Палаці: 21 – на Карпиці; 22 – в урочищі Старі Палаці (перша половина XII ст.).
Шляхи: а – Соляний шлях на Підкарпаття; б – до Перемишля; в – до Тереховлі, на Київ;
г – у Товмач, Коломию, Пониззя; д – у Тязів, Карпати; е – у Вістову, Карпати

«БЪА ТЪ ВЪ ВЪ (6702, тобто 1194 – О. Г.) ПРЪ С АВНСАУАНАНАМЦАМАЛЕЪ (17 – О. Г.) ЗІДНЬ.»³⁰. Крім цього запису, були віднайдені більш короткі, але датовані написи: один стосується 22 серпня 1193 року, а другий – серпня 1194 р.³¹

Зазначена інформація однозначно свідчить про більш ранній час будівництва церкви, ніж вважав Й. Пеленський. Так, Олег Іоаннісян і Тетяна Рождественська зробили висновок, що споруда була побудована наприкінці 80-х – на початку 90-х років XII ст.³² Андрій Стасюк припускає можливість участі у будівництві церкви як князя Романа Мстиславича, так і князя Володимира, сина Ярослава Володимировича *Осмомисла*, який

Напис 1194 р. на стіні храму Св. Пантелеймона. Фото автора 2019 р.

³⁰ Корнієнко В. Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII–XIX ст.). С. 284–285.

³¹ Там само. С. 138, 227.

³² Іоаннісян О., Рождественська Т. Багаторядне графіті на південному фасаді церкви Св. Пантелеймона в Галичі. *«Слово о полку Ігоревім»*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Галич, 24 жовтня 2007 року. Галич, 2007. С. 190–191.

правив у Галичі в 90-ті роки XII ст. (точніше, в 1187—1188, 1190—1199 рр.)³³. В нашій статті про храм Св. Пантелеймона, яка вийшла 2019 р., ми підкреслили, що датовані 90-ми роками XII ст. графіті на стінах храму Св. Пантелеймона не можуть ставити під сумнів можливу ініціативу князя Романа Мстиславича щодо спорудження храму, оскільки, як відомо, володимирський (на Волині) володар здійснив першу спробу оволодіти Галичем наприкінці 80-х років XII ст. В тексті зазначеної публікації звернуто увагу на важливість дослідження фундаменту церкви, зробленого Юрієм Лукомським, а саме на висновок вченого: «на зміну просторового чи пропорційного задуму будівничими споруди між етапом закладки фундаменту та побудови наземної її частини»³⁴.

*Дослідження фундаменту храму Св. Пантелеймона.
Фото Ю. Лукомського*

³³ Стасюк А. Середньовічний монастир у Галичі. С. 183.

³⁴ Лукомський Ю., Креховецький І., Фіголь А., Мельничук О. Храм Святого Пантелеймона. *Давній Галич. Науково-популярний часопис*. 2019. № 2—3. С. 5.

Така зміна, на нашу думку, могла відбутися при умові перегляду плану побудови сакральної споруди, а остання могла статися при зміні замовника та архітектора, які здійснювали будівництво. Звідси є всі підстави припускати, що будівництво розпочав князь Володимир Ярославич, а продовжив князь Роман Мстиславич. Нагадаємо, що аналогічна ситуація була з будівництвом галицького Успенського собору: розпочав його зведення князь Володимирко Володаревич десь на межі 40-х — 50-х років XII ст., а завершив син Ярослав Володимирович в 1158 р.³⁵ Продовжуючи розгляд теми, Ю. Лукомський відзначив, що він погоджується з нашими висновками, проте звернув увагу, що підготовка до будівництва храму відбулася ще в останні роки правління князя Ярослава Осмомисла, присвята храму імені Св. Пантелеймона сталася під час першого перебування князя Романа Мстиславича в Галичі, а саме будівництво було здійснено під час другого, більш тривалого князювання Володимира Ярославича³⁶.

Продовжуючи розгляд історичних обставин виникнення храму Св. Пантелеймона, вважаємо за потрібне внести певні корективи в наші минулі спостереження. Перш за все варто відзначити, що навряд чи слід категорично дотримуватися погляду про принесення ідеї побудови культової споруди, присвяченої св. Пантелеймону, з Волині, пов'язувати це привнесення з волинськими князями. Нагадаємо, що популярний як у Візантії, так і на заході культ св. Пантелеймона отримав значне поширення на Русі після одруження в 1073 р. князя Володимира Всеволодовича *Мономаха* на принцесі Гіті (Гіді), доньці останнього англосаксонського короля Гаральда (загинув у битві при Гастингсі 14 жовтня 1066 р.). Відомо, що ця жінка підтримувала тісні контакти з кельнським монастирем Св. Пантелеймона, в синодику якого є запис про шанування княгині в день її смерті. Первісток князівської пари, Мстислав, який народився приблизно в 1076 р., мав хресне ім'я Гаральд. Саме з персоною цього князя пов'язане одне з чудес св. Пантелеймона, про яке розповів у першій третині XII ст. Руперт, настоятель монастиря в містечку Дойц поблизу Кельна. Згідно з цією розповіддю, під час полювання король Русі Гаральд (дослівно *Aroldus rex gentis Russorum*)³⁷ зазнав нападу ведмедя,

---

³⁵ Лукомський Ю. Архітектурна спадщина давнього Галича. Галич, 1991. С. 10.

³⁶ Його ж. Давньогалицька церква святого Пантелеймона у світлі архітектурно-археологічних досліджень. С. 166.

³⁷ Назаренко А. Назв. праця. С. 586.

внаслідок чого отримав тяжке поранення. Травма була настільки тяжкою, що ніхто в оточенні володаря, крім матері, не вірив у порятунок. Проте через декілька днів перед пораним постав святий Пантелеймон, який врятував володаря Русі. Вочевидь, в основі цієї легенди лежала якась реальна подія, пов'язана з пораненням і важкою хворобою князя Мстислава Володимировича та його одужанням, яке пов'язувалось з постаттю св. Пантелеймона.

Саме ця обставина пояснює подальше широке шанування культу св. Пантелеймона в родині київського князя, чому внук Володимира Мономаха і Гіти та син Мстислава Ізяслав отримав у хрещенні друге ім'я Пантелеймон. Пізніше князь Ізяслав на честь свого духовного патрона заснував монастир Св. Пантелеймона в Новгороді, а прибічник Ізяслава під час його князювання у Києві, Климент Смолятич, був поставлений у митрополита Русі 27 липня 1147 р., тобто в день пам'яті св. Пантелеймона³⁸. Про останню подію в *Суздальському літописі* вміщено такий запис: «В лѣтѣ .ѣс . х . ње . (6655 (1147). — О. Г.) Изяславъ постави митрополита Клима . калугера . Русина всобѣ с шестью ѣпѣпы . мѣца . июла . въ . кѣз (27. — О. Г.) . на памѣтѣ стаѣ Пантелѣимана»³⁹. Під 1151 р. *Київський літопис* розповідає, що під час битви князь Ізяслав Мстиславич носив шолом, прикрашений зображенням св. Пантелеймона («бѣ же на шеломаѣ надѣ чело^м . Пантелѣимонѣ златѣ») ⁴⁰.

Отже, на середину XII ст. культ св. Пантелеймона отримав велике поширення на Русі. Однозначно, що до постаті святого звертався хворий з дитинства галицький князь Ярослав Володимирович *Осмогисл* (роки правління 1153–1187 рр.). Антропологічні дослідження кістяка, знайденого в 1937 р. Ярославом Пастернаком в саркофазі у рештках Успенського собору, що були проведені Сергієм Горбенком, показують, що ці останки належать людині, яка мала спадкову хворобу *Легга-Кальве-Пертеса*. Ця хвороба не дозволяла людині вести нормальний рухливий, активний спосіб життя, особливо їздити верхи та брати участь у ратних справах⁴¹. Із *Київського літопису* XII ст. відомо, що князь

---

³⁸ Древняя Русь в свете зарубежных источников / под ред. Е. Мельниковой. Москва: Логос, 1999. С. 262, 370, 371 (автор тексту — О. Назаренко).

³⁹ Лаврентьевская летопись. Стб. 315.

⁴⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 439.

⁴¹ Горбенко С. Ярослав Осмогисл: реконструкція антропологічна і історична. Львів; Винники: Видано Історико-краєзнавчим музеєм м. Винники, 1996. С. 130–132.

Ярослав був «...славень полкы . гдѣ бо бѣшеть емоу убида . самъ не ходѣшеть полкы своими»⁴². Відомо, що наприкінці життя Ярослав дуже хворів, а тому природно, що у нього тоді виник задум побудувати храм святому, який опікувався здоров'ям людей. Місцем будівництва був обраний високий берег Дністра неподалік від впадіння до нього Лімниці. Недалеко від цього місця була колишня резиденція батька Ярослава Володимирка Володаревича, де, ймовірно, народився і провів дитинство сам Ярослав. Можна припускати, що до моменту смерті Ярослава був привезений будівельний матеріал, закладений фундамент і здійснене висвячення культової споруди на честь св. Пантелеймона. Можна погодитися з припущенням А. Стасюка, що саме ці обставини спонукали князя Ярослава Володимировича *Остомисла* до можливих контактів з руським монастирем Св. Пантелеймона на Афоні⁴³. Також можна підтримати думку науковця, що цим контактам сприяли попередні взаємини Галицького князівства з Візантійською імперією⁴⁴. Безпосереднє ж будівництво храму здійснив у 1190–1193 рр. син князя Ярослава Володимировича, Володимир.

Зазначимо, що запропонована схема розвитку подій відрізняється від висловленого нами раніше можливого сценарію будівництва храму Св. Пантелеймона. Згідно з попередніми припущеннями, автором ідеї будівництва храму був волинський князь Роман, який 1188 р. захопив Галич. Роман Мстиславич, за цією версією, заклав фундамент культової споруди, посвятивши її ім'ям популярного у родині волинських *Мстиславичів* св. Пантелеймона⁴⁵.

Зупинимося на подіях, які відбувалися в Галичі в часи закладки, посвяти та побудови храму Св. Пантелеймона. Напередодні смерті князь Ярослав Володимирович залагодив свій тривалий конфлікт із сином Володимиром. Зазначмо, що князь Володимир Ярославич народився

---

⁴² Ипатьевская летопись. Стб. 656.

⁴³ Стасюк А. До генези посвяти галицького храму Св. Пантелеймона кінця XII століття. *Авраамічні релігії в процесі стабілізації міжконфесійних і міжнаціональних відносин*. Галич, 2020. С. 184–188.

⁴⁴ Левченко М. Очерки по истории русско-византийских отношений. Москва: изд. АН СССР, 1956. С. 486; Пашуто В. Внешняя политика древней Руси. Москва: Наука, 1968. С. 198.

⁴⁵ Головка О. Храм Святого Пантелеймона в Галичі у контексті політичного життя Галицького князівства. С. 110, 121.

близько 1150–1151 рр. В 1167 р. молодий князь одружився на доньці чернігівського князя Святослава Всеволодовича Болеславі⁴⁶. В 70-х роках XII ст. Володимир двічі виступав проти свого батька, спираючись при цьому на галицькі боярські кола, які хотіли обмежити владу князя Ярослава Володимировича. Невдачі у цих конфліктах змушували Володимира шукати притулок у інших князів Русі поза межами Галицького князівства. В 1184 р. князь Володимир, не добившись у черговий раз успіху у конфронтації з Ярославом, почав шукати допомоги або притулку у князя Романа Мстиславича у Володимирі на Волині, згодом побував у князя Інгвара Ярославича у волинському Дорогобужі, у князя Святослава Юрійовича в Турові, у князя Давида Ростиславича в Смоленську, у князя Всеволода Юрійовича в Суздалі⁴⁷. Цікаво, що, з одного боку, ніхто з цих володарів Володимирі Ярославичу не допоміг, але з іншого — ніхто його і не захопив, щоб передати батькові. Це можна пояснити вичікуванням цих князів можливого розвитку подій у Галичі.

Притулок Володимир Ярославич знайшов у свого шурина — путивльського князя Ігоря Святославича (головного героя «*Слова о полку Ігоревім*»): «Тои же приѣдъ любовью . и положи на немь ч^сть великою . и за двѣ лѣтѣ держа и оу себе». На третій рік перебування Володимира на Чернігівській землі князю Ігорю вдалося примирити батька з сином. Літопис повідомляє, що до Галича Ігор Святославич «посла с нимъ (Володимиром — *О. Г.*) сѣна своего . зѣтъ Рюрикава Сѣслава»⁴⁸, який, ймовірно, повинен був виконати дипломатичні функції у плані примирення батька з сином. Поява Володимира Ярославича в 1186 р. у Галичі, можливо, була викликана зміною тут суспільно-політичної ситуації, що значною мірою могла бути обумовлена загостренням важкої хвороби князя Ярослава.

Повернувшись до Галича, Володимир мав вирішити питання про своє місце проживання. Вірогідно, він не міг мешкати в палаці батька або поблизу цієї будівлі в *малому Галичі* (на Крилоському пагорбі), а тому, найімовірніше, обрав для мешкання якусь садибу у межах *великого Галича* (у межір'їччі Лукви, Лімниці і Дністра). Вірогідним місцем проживання могла стати колишня резиденція князя Володимирка Володаревича (роки правління в Галичі 1141–1153), яка розташовувалася

---

⁴⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 527.

⁴⁷ Там само. Стб. 633.

⁴⁸ Там само. Стб. 634.

в урочищі *Карпиця-Цегольня* (на території сучасного села Шевченкове). Духовним центром цієї резиденції була згадана в літописі церква Спаса⁴⁹.

Після смерті 1 жовтня 1187 р. князя Ярослава Володимировича, згідно з волею померлого і рішенням боярського з'їзду, де галицькі магнати одностайно присягнули виконувати волю Ярослава, князем став не його законний нащадок Володимир, а позашлюбний син Олег⁵⁰. Таке бажання Ярослава пояснюється не тільки складними взаєминами князя із старшим сином, а й тим, що Олег Ярославич, вочевидь, в останній період життя батька через хворобу останнього виконував його функції. Проте досить швидко в Галичі було вчинено заколот і до влади все ж таки прийшов Володимир Ярославич. «Бы^ѣ матежь великъ в Галичкои земли . и сдоумавъ же моужи Галичкыи с Володимеромъ . перестоупишетъ хр^ѣтъное целование . и выгнаша **В**лга из Галича . и бѣжа **В**лгь ѿтоуду . во Вроучии . к Рюрикови»⁵¹. Сталося це, вірогідно, в листопаді — грудні 1187 р., оскільки на початку наступного 6696 (1188) р. літопис фіксує як володаря Галицького князівства саме

---

⁴⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 462; Побуцький С. Церковно-археологічна спадщина Галича в контексті методології пам'яткоохоронних досліджень та релігієзнавчого туризму. *Праці Науково-дослідного Інституту пам'яткоохоронних досліджень*. Вінниця, 2011. С. 483–484; Головка О. Княжий Галич: дискусійні питання виникнення міста і його розвитку як столиці землі-князівства. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Вип. 3. С. 100–102.

⁵⁰ Про події 1187–1190 рр. у Прикарпатті докладно див.: Фонт М. Венгерско-русские политические связи в XII веке (1118–1199 гг.). *Центральноевропейские исследования*. Москва, 2004. Вып. 2. *Венгры и их соседи по Центральной Европе в Средние века и Новое время (Памяти Владимира Павловича Шушарина)*. С. 103–107; Головка О. Війна за «галицьку спадщину» (1187–1189). *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2010. Вип. 3. С. 116–132; його ж. Політична криза у Галицькій землі у другій половині 80-х років XII ст. і її наслідки. «Слово о полку Ігоревім» та його доба (на посвяту Ярославу Осмомислу). *Матеріали Міжнародної наукової конференції. Галич, 8 листопада 2012 року*. Галич, 2012. С. 121–128; Юрасов М. Роль Перемышля в боротьбе Володимира Ярославича за возвращение Галича (1189–1190). *Colloquia Russica. Przemysli i ziemia Przemyska w strefie wpływów ruskich X – połowa XIV w.* / pod red. V. Nagirnego. Kraków, 2013. Series II. T. I. С. 67–77; Войтович Л. Галич у політичному житті Європи XI–XIV ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015. С. 163–166.

⁵¹ Ипатьевская летопись. Стб. 657.

Володимира Ярославича («В лѣтѣ . . . ѿ . . . Кнѣзѣщюу Володимероу в Галичкои земли») ⁵². Є всі підстави думати, що саме на цей час галицькими будівничими був не тільки підготовлений до спорудження будівельний матеріал, а й закладений перший фундамент майбутнього храму Св. Пантелеймона, проте зведення стін розпочалося під патронатом іншого галицького володаря.

Поява законного з позиції князівського права спадкоємця на галицькому столі не стабілізувала, а розхитала політичну ситуацію в Галицькій землі, оскільки в князівстві швидко набирали сили опозиційні до Володимира Ярославича боярські угруповання. Водночас до Прикарпаття привертають увагу чимало південноруських князів, і одне з перших місць у цьому політичному «змаганні» зразу ж зайняв володимирський (на Волині) князь Роман Мстиславич. Роман, безумовно, розумів, що він не має підстав для відкритого протистояння тут Володимиру Ярославичу, а тому взимку 1187–1188 рр. домовився з Володимиром про укладення шлюбу своєї доньки Феодори і сина нового галицького князя Василька ⁵³. Цей шлюб згодом дав Роману Мстиславичу додаткові «козирі» у його претензіях на Галич. Даріуш Домбровский вважає, що на момент укладення династичного союзу Феодора ще була дитиною ⁵⁴. На нашу думку, взимку 1187–1188 рр. дівчинці було не більше семи років.

Ранній вік Феодори Романівни, без сумніву, свідчить про кон'юнктурний характер укладення шлюбу. Микола Баумгартен та Микола Котляр вважали, що сини Володимира Ярославича, Василько і Володимир, не були повноправними претендентами на *галицьку спадщину*, бо народилися від попаді ⁵⁵. Проте, на наш погляд, старші сини галицького князя, Василько і Володимир, народилися від законного

---

⁵² Там само. Стб. 659.

⁵³ Там само. Стб. 660.

⁵⁴ Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. Poznań, Wrocław: Wyd-wo Historyczne, 2002. S. 30, 45–48; idem. Genealogia Mściśławowiczów: Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku). Kraków: Avalon, 2008. S. 262.

⁵⁵ Baumgarten N. Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siècle. Romae, 1927. Table II. № 20–21; Котляр Н. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. Киев: Наукова думка, 1985. С. 89.

шлюбу Володимира Ярославича з Болеславою, дочкою чернігівського князя Святослава Всеволодовича, який, як вище вже йшлося, було укладено близько 1167 р.

Під час поїздок до Галича Роман провів своєрідну розвідку в Галичі і знайшов тут прихильників. За словами давньоруського книжника, «оувѣдавъ Романъ . ажъ моужи Галичькии не добро живоуть с кнѣземъ своимъ . про его насилье . зане гдѣ оулюбивъ женоу или чью дочерь . поимашеть насильемъ . Романъ же слашеть без опаса . к моужемъ Галичькимъ . подѣтыкага ихъ на кнѣзѣ своего . да быша его выгналѣ изъ вѣчины своєю . а самага быша притали . на кнѣженикѣ»⁵⁶.

При висвітленні політичних подій в Галичині наприкінці 80-х рр. XII ст. літопис показує активну позицію в них «галицьких мужів» — боярства, проте інколи на підставі цих повідомлень робиться висновок про однаковість поведінки галицького магнатства або усіх галицьких громадян, що явно не відповідає конкретним історичним реаліям⁵⁷. Про різну орієнтацію боярства говорить літописна стаття під 1188 р., де розповідається про повстання «галицьких мужів» проти Володимира: «Моужи же Галичкыи приимше свѣтъ Романовъ . совокоупивше полкы своѣ . и оутвердившесѣ крѣтомъ . и восташа на кнѣзь свои . и не смѣша его изымати ни оубити . зане не вси бѣхоуть в доумѣ тои . бо гах оубосѣ пригательвѣ Володимѣревыѣ»⁵⁸.

Отже, джерельна інформація дає підставу думати, що під час означених подій галицька верхівка більш-менш поділилася чітко на три угруповання. До першого належали рішучі противники нащадка Ярослава, які хотіли ув'язнити або вбити Володимира, друга, найбільш чисельна, група виступала за його вигнання, і, нарешті, третя («пригательвѣ Володимѣревыѣ») — це прихильники князя, які теж були достатньо могутніми. Саме на цю групу вельмож, без сумніву, спирався Володимир Ярославич пізніше, під час свого другого князювання в Галицькій землі в 90-х роках XII ст.

---

⁵⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 660.

⁵⁷ Стефанович П. Отношения князя и знати в Галицком и Волынском княжествах до конца XII в. *Средневековая Русь*. Москва: Индрик, 2007. Вып. 7. С. 204; Майоров А. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. Санкт-Петербург: Университетская книга, 2001. С. 277–279.

⁵⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 660.

У боротьбі за столицю Прикарпаття Роман Мстиславич активно шукає собі спільників і поза межами Галицької землі, хоча ясно, що це було складне завдання. Багатий Галич привертав увагу й інших князів, котрі стояли на заваді намірам та прагненням волинського князя. Вірогідно, серед них був спочатку і тесть Романа Рюрик Ростиславич, який надав в Овручі притулок іншому претенденту на галицький престол — князю Олегу⁵⁹. Відзначмо, щоб не повертатись до цієї теми, що після перевороту в Галичі у листопаді 1187 р. Олег Ярославич вже не повернувся у «*велику політику*», зникає з поля зору сучасних часу літописів. За свідомством *Густинського літопису*, який виглядає не дуже достовірним, Олега було отруєно⁶⁰. Згодом князь Рюрик під впливом розвитку подій в Галичині був вимушений спрямувати свої зусилля на підтримку зятя Романа.

Союзником Романа у «*галицьких справах*» весною 1188 р. став і його дядько по матері краківський князь Казимир II *Справедливий*, у якого з самого початку князювання Володимира Ярославича в підкарпатському краї не склалися нормальні стосунки з галицьким володарем. Польський хроніст Вінцентій Кадлубек (початок XIII ст.) повідомляє, на жаль, дуже коротко, що Володимир Ярославич здійснив у цей час декілька нападів на володіння польського князя⁶¹.

Вірогідно, на початку літа 1188 р. Володимир під тиском боярської опозиції «убогавъ^с поймавъ злато и сребро много . с дружиною . и женоу свою пойма . и двѣ сна . и еха во Оугры . ко королеви». Отже, князь утік разом із родиною до Угорщини, де сподівався знайти допомогу для повернення князівського столу. Згодом галицькі прихильники волинського князя не тільки повернули йому доньку Феодору, а й запросили Романа на князювання. «И въеха Романъ в Галичь . и сѣде в Галичи княжа»⁶². Дещо інакше в характерному для себе антируському дусі цю подію фіксує Вінцентій Кадлубек, який вважає, що Галицьке

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Густынская летопись. *ПСРЛ*. Санкт-Петербург: В типографии Эдуарда Праца 1843. Т. 2. С. 321.

⁶¹ Magistri Vincentii Chronicon. L. IV, 15, P. 193—449 (із вказівкою номера книги і параграфа); Roepel; R. Geschichte Polens. Hamburg: Bei Friedrich Perthes, 1840. Bd. 1. S. 380; Kurbis B. Komentarz Mistrza Wincentego Kronika Polska. Warszawa: PWN, 1974. S. 203; Щавелева Н. Польские латиноязычные средневековые источники. Москва: Наука, 1990. С. 133; Головка О. Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X — перша половина XIII ст.). Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2021. С. 260—261.

⁶² Ипатьевская летопись. Стб. 661.

«*королівство*» Роман отримав за заслуги від князя Казимира, який вигнав звідти Володимира⁶³.

Зразу ж після інформації про вокняжіння Романа Мстиславича літописець пише: «И приде Володимерь ко королеви . король же поималъ Володимера и со всеми полкы поиде к Галичю»⁶⁴. Є підстави думати, що перебування князя Романа у прикарпатському місті не могло досить швидко завершитися. З одного боку, в очікуванні майбутнього проходження війська германських хрестоносців на чолі з Фрідріхом *Барбароссою* через Угорщину в цій країні, безумовно, наготові був значний військовий контингент, проте, з іншого боку, підготовка до кампанії на схід і сама виправа короля вимагали певного часу. Тому, найімовірніше, угорська виправа розпочалася десь наприкінці літа – на початку осені 1188 р.

Тоді до нового галицького князя дійшли чутки про те, що за Карпатами угорський князь Бела III організував військову експедицію на схід. Все це примусило Романа, не чекаючи появи суперників на території Прикарпаття, покинути Галич. Отже, перше перебування Романа Мстиславича в Галичі продовжувалося приблизно три місяці (з весни – літа 1188 – до початку осені 1188 рр.). Можна думати, що в цей час князь Роман навряд чи займався будівництвом культової споруди.

Виправа короля Бели III на схід відрізнялася від попередніх нападів угорських військ на Прикарпаття, оскільки цього разу угорська адміністрація ставила більш складне завдання: перетворити Галичину на провінцію Угорського королівства. Бела III тоді вирішив не повертати владу в Галичі Володимиру Ярославичу, а зразу ж після захоплення міста почав орієнтуватися на тих бояр, які не хотіли бачити у себе на престолі сильного руського князя. «Король же въѣха в Галичь, – пише літопис, – не посади в ньмъ Володимера но даде весь нарѣдъ Галичанамъ и посади в ньмъ сна своего Андрѣа . а Володимера поа с собою . во Оугры шпльть»⁶⁵. Очевидно, галицькі прихильники короля Бели III та його сина, королевича Андрія, який став номінальним намісником краю, отримали привілеї, а деякі з них навіть увійшли до угорської адміністрації. Мирослав Волощук пише, що в 1188–1189 рр. Галицьке князівство на

---

⁶³ Vincentii Chronicon. L. IV, 15. Поп. Grabski A. Polska w opiniach obcych X–XIII w. Warszawa: PWN, 1964. S. 65.

⁶⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 661.

⁶⁵ Там само.

чолі з угорським принцом було під протекторатом його батька-короля⁶⁶.

Щоб зробити галицьких магнатів більш слухняними, Бела III, судячи з подальшої інформації літописця, захопив чимало родичів бояр, яких як заручників вивіз із собою до Угорщини⁶⁷. Повертаючись додому, угорський король також силою примусив князя Володимира йти з ним. Отже, угорський король прибув до Галича приблизно наприкінці літа — на початку осені 1188 р., але перебував тут недовго, бо справи в Угорщині вимагали його швидкого повернення додому. Можна припускати, що Володимира було ув'язнено в одну з веж або тодішньої столиці Угорщини Секешфехервара, або Вишеградської фортеці (*Fellegrár*), де тоді була ще одна резиденція угорського короля⁶⁸.

Недостатня впевненість у власних силах щодо можливості утримати Прикарпаття, активне прагнення Романа Мстиславича повернути собі Галич (така спроба була здійснена восени 1188 р., коли за допомогою овруцького князя Рюрика Ростиславича Роман здійснив невдалу виправу на галицький Пліснеськ⁶⁹), втеча Володимира Ярославича з угорського полону, яка сталася, вірогідно, взимку 1188/89 р., примусили угорський королівський двір звернутися до засобів дипломатії, щоб налагодити стосунки з представниками руської князівської верхівки. На початку 1189 р. Бела III скерував до чернігівського князя Святослава Всеволодовича посольство, яке запросило до Галича на переговори сина

---

⁶⁶ Волощук М. «Русь» в Угорському королівстві (XI — друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. С. 82.

⁶⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 664.

⁶⁸ Словацький вчений М. Гомза припускає можливість ув'язнення князя Володимира Ярославича в угорській фортеці Спіш (сучасна північна Словаччина). Див.: *Historia Scepusii* /red. M. Homza a St. A. Sroka. Bratislava; Kraków: ETC., 2009. V. 1. S. 145. Висловлюю подяку М. Волощуку за інформацію з цього приводу. Л. Войтович вважав, що місцем ув'язнення Володимира була Будаїська фортеця. Див.: Войтович Л. Галич у політичному житті Європи (X—XIV ст.). С. 165. На наш погляд, обидві версії не достатньою мірою переконливі. Спішська фортеця розташовувалась далеко від місця постійного проживання угорського монарха, що створювало би в разі перебування там галицького князя проблеми для контролю за ним. Що стосується Будаїської фортеці, то вона була побудована в середині XIII ст. угорським королем Белою IV (роки правління 1235—1270).

⁶⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 661—662.

Святослава — князя Гліба. «Сѣослав же оутаивсѧ Рюрика . оушхотѧсѧ творѧше . ꙗко же дадѧть емоу Галичь . и посла сна своего . Глѣба ко королеви»⁷⁰. Складно, напевне, визначити наміри угорців, але можна припускати, судячи з тексту літопису, що тоді планувалося створення системи спільного угорсько-чернігівського контролю над Галицькою землею.

Проте цим планам не судилося здійснитися, бо про таємну дипломатію Святослава Всеволодовича та Гліба довідався овруцький князь Рюрик Ростиславич. Той звинуватив Святослава у порушенні спільних угод. В боротьбі проти створення альянсу чернігівських князів з угорцями Рюрик Ростиславич широко використовує «*громадську думку*»: в справу втрутилася Церква на чолі з київським митрополитом Никифором. «Молвѧшеть бо и митрополить Сѣославоу . и Рюрикови . се иноплемєньници ѿшли ѿтчиноу вашу . а лѣпо вы бы потроудитисѧ»⁷¹. В *Густинському літописі* вміщене цікаве свідчення, що, крім вимоги боротьби з іноземцями, Никифор наполягав на передачі Галича Роману⁷². Враховуючи тісні зв'язки князя Рюрика та митрополита Никифора, ця інформація виглядає цілком реальною.

Під час походу на Галич два наймогутніші на той час володарі Південної Русі розсварилися, а їх війська повернулися додому. Невдачею завершилася і спроба галицьких бояр із антиугорського табору використати у боротьбі з окупантами молодого князя Ростислава Івановича **Бєрладничча**. Цей претендент на галицький стіл мав незаперечні правові підстави виборювати Галицьке князівство. Ростислав був представником найстарішої гілки галицьких князів *Ростиславичів*: його дід, Ростислав Володаревич, був старшим братом галицького князя Володимирка, батька Ярослава *Осмомисла*⁷³. Відомий історик і письменник Ігор Можейко писав про драматичність перебігу тодішньої боротьби за Галич: «Отже, на цей момент на галицький престол претендують: Володимир, який сидів на вежі, Олег «Настасьч», який мешкав в Овручі, принц Андрій, який правив Галичем, але почував себе там непевно, син Святослава Смоленського і син Рюрика Смоленського, які йдуть із своїми батьками до Галича, і, нарешті, як незабаром виявиться,

---

⁷⁰ Там само. Стб. 662.

⁷¹ Там само. Стб. 663.

⁷² Густынская летопись. С. 322.

⁷³ Baumgarten N. Op. cit. Table III. P. 14 (помилково надруковано 13).

син нещасного Івана Берладника, бідний, відважний і гордий Ростислав»⁷⁴.

Лише ціною величезних зусиль завойовникам та їх сателітам з числа галицьких бояр на чолі з королевичем Андрієм вдалося подолати Ростислава, якого було захоплено в полон і згодом отруєно⁷⁵. Проте суспільна напруга у Галичі досягла такої гостроти, що доля угорців у Прикарпатті вже була визначена. І тут на політичному обрії знову з'являється постать князя Володимира Ярославича, який повертається на батьківський стіл.

Літопис розповідає про втечу Володимира з угорського полону, переговори його в Німеччині з імператором, який доручив краківському князю допомогти галичанину, що і було врешті-решт виконано. В літературі традиційно пишуть про допомогу галицькому князю з боку імператора Фрідріха I *Барбаросси* (роки правління 1155–1190)⁷⁶. Але в літописі не згадується ім'я германського володаря. Володимир, пише

---

⁷⁴ Можейко И. Загадка 1185 года. Русь – Восток – Запад. Москва: Вече, 2007. С. 329. І. Можейко помилково називає Рюрика смоленським князем, насправді Рюрик в 1173–1194 рр. був князем в Овручі, а з 1194 р. він володарював у Києві.

⁷⁵ Ипатьевская летопись. С. 665; Фроянов И., Дворниченко А. Города-государства Древней Руси. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1988. С. 144–145.

⁷⁶ Gorski K. Stosunki Kazimierza Sprawiedliwego z Rusia. Lwów: Z drukarni E. Winiarza, 1875. S. 27; Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J. Dzieje Polski średniowiecznej. Kraków: Nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1926. T. 1. S. 190–191; Бережков Н. Хронология русского летописания. Москва: Изд-во АН СССР, 1963. С. 205; Kuczyński S. Stosunki polsko-ruskie do schyłku wieku XII. *Kuczycński S. Studia z dziejów Europy Wschodniej X–XVII w.* Warszawa: PWN, 1965. S.28; Włodarski B. Polska i Ruś: 1194–1340. Warszawa: PWN, 1966. S. 14; ibidem. Sąsiedztwo polsko-ruskie w czasach Kazimierza Sprawiedliwego. *Kwartalnik historyczny*. 1969. № 1. S. 16; Пашуто В. Назв. праця. С. 162; Літопис Руський. За Іпатським списком /переклав Л. Махновець. Київ: Дніпро, 1989. С. 349; Назаренко А. Назв. праця. С. 636, 639; Котляр М. Історія дипломатії Південно-Західної Русі. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2002. С. 97; Головка О. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. Київ: СтилоС, 2006. С. 211; Юрасов М. Роль Перемышля в боротьбе Володимира Ярославича за возвращение Галича (1189–1190). С. 67–77; його ж. Венгрия и русские княжества в XII в. Москва, Санкт-Петербург: Петроглиф, Центр гуманитарных инициатив, 2019. С. 432–434.

літопис, «изрѣзавъ шатерь . и сви собѣ оужище . и свѣсисѧ ѿтоудоу доловь . ѿ сторожіи же его . бѣста емоу два во пригазнь . таже и доведоста землѧ Немѣчкыѧ . ко црви Нѣмѣцкомоу . цррь же оувѣдавъ ѡже есть сестричичь великому князю Всеволодоу Соуждальскомоу . и прига его с любовь и с великою чѣтью . и преставѧ к немуо мужь свои и посла его Казимиру в Лѧхи . велѧ емоу доправити Галича по своєю волѣ . галь бос бѣшь давати црви . по . ѡв . (2000. — О. Г.) гривень себра до года»⁷⁷.

На висновок вчених про переговори князя Володимира саме з Фрідріхом I *Барбаросою*, вочевидь, вплинула подальша літописна інформація про участь німецьких рицарів у *Третьому хрестовому поході*: «В то же лѣто иде цррь Немѣцкыи со всею своєю землею битисѧ за гробъ Гѣнь»⁷⁸. Тут також літопис не згадує імені імператора, але однозначно і безспірно, що мова у цитованому фрагменті йде про Фрідріха I *Барбаросу*, який очолив тридцятитисячне⁷⁹ військо німецьких хрестоносців у поході до *Святої землі* 10 червня 1190 р. загинув під час переправи його армії через річку Сальєф (на кордоні Анатолії і Сирії)⁸⁰.

Імператор, отримавши від Володимира Ярославича обіцянку надати величезну данину (2 тис. гривень срібла), переклав виконання допомоги вигнанцю на чужі плечі — плечі краківського князя Казимира II *Справедливого*. Зазначмо, що похід Фрідріха I на Схід розпочався 11 травня 1189 р., коли володар покинув Регенсбург, попрощався з сином Генріхом і рушив уздовж Дунаю до Відня. На Трійцю (28 травня) імператор прибув до Угорщини, де зустрівся у місті Гран (Естергомі) із королем Белою III, а в день Різдва Іоанна Хрестителя (24 червня) німецькі

---

⁷⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 666.

⁷⁸ Там само. Стб. 667.

⁷⁹ В літературі часто можна зустріти твердження про 100-тисячну армію імператора (див., наприклад: Шафф Ф. История христианской церкви. Санкт-Петербург: Мирт, 2008. Т. V. Средневековое христианство. От Григория VII до Бонифация VIII. 1049—1294 г. по Р.Х. С. 162; Филиппс Дж. Четвертый крестовый поход. Москва: АСТ, Астрель, 2010. С. 14), що є, безумовно, значним перебільшенням.

⁸⁰ Польський історик М. Смолінський вважає: розгляд хронології подій дає підстави думати, що князь Володимир Ярославич отримав допомогу не від Фрідріха I Барбаросси, а від його сина Генріха, і сталися переговори про це в 1190 р. Див.: Smoliński M. Caesar et duces Poloniae. Szkice z dziejów stosunków polsko-niemieckich w drugiej połowie XII w. (1146—1197). Gdańsk: Wyd-wo Uniwersitetu Gdańskiego, 2006. S. 175—177.

хрестоносці вступили у межі Болгарії, всю зиму перебували в європейській частині Візантійської імперії, а 23–25 березня 1190 р. переправилися через Босфор⁸¹.

Перегляд подій в Галичі, який ми навели вище, дає підставу думати, що Володимир опинився в ув'язненні восени 1188 р., а тому наприкінці 1188 р. або на початку 1189 р. міг втекти до Німеччини, де згодом зустрівся з Фрідріхом I *Барбароссою*. Ця зустріч відбулася, найімовірніше, в Регенсбурзі, де до початку виправи на схід майже постійно перебував Фрідріх⁸². З огляду на зазначені контакти з угорським королем Белою III в 1188 – на початку 1189 рр., зайнятий організацією походу імператор не міг сам надати підтримку Володимирі Ярославичу, а доручив це зробити краківському князю Казимиру II *Справедливому*. Виправа поляків на допомогу Володимирі була здійснена, вірогідно, в другій половині 1189 – на початку 1190 рр. Саме тоді за наказом князя Казимира краківський воєвода Миколай рушив з малопольським військом до Галича, вигнав звідти угорський гарнізон з королевичем Андрієм і посадив там Володимира Ярославича⁸³. М. Грушевський вважав, що ця подія сталася у серпні 1189 р., оскільки в літописі йдеться про те, що «Володимѣрь сѣде . на столѣ дѣда своего и шца своего. на Спѣсвь днѣ»⁸⁴. Допомога Володимирі Ярославичу мала значні негативні наслідки для краківського князя: він зіпсував стосунки з угорським королем, які були відновлені в 1192 р.; невдоволення альянсом з галицьким князем призвело до бунту в 1191 р. краківської знаті проти Казимира, який було придушено дружинами волинських князів Романа Мстиславича і Всеволода Мстиславича⁸⁵.

---

⁸¹ Arnoldi abbatibus lubecensis. *Chronica* /rec. I. M. Luppenberg. *Monumenta Germaniae Historica Scriptores*. Hannoverae: Hahniani, 1869. T. 21. P. 171–172; Заборов М. Крестоносцы на Востоке. Москва: Наука, 1980. С. 178–183; Görich K. Friedrich Barbarossa: Eine Biographie. München: C. H. Beck, 2011. S. 506–532; Freed J. Frederick Barbarossa: The Prince and the Myth. New Haven: Yale University Press, 2016. P. 488–491; Домановский А. Всемирная история. Крестовые походы. Харьков: Фолио, 2019. С. 187–192.

⁸² Görich K. Die Staufer. Herrscher und Reich. München: C. H. Beck, 2006. S. 66.

⁸³ Vincentii Chronicon. L. IV, 15.

⁸⁴ Див.: Ипатьевская летопись. Стб. 666–667; Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 2. С. 452.

⁸⁵ Vincentii Chronicon. L. IV, 16.

Князь Володимир Ярославич зразу ж після повернення до Галича звернувся за протегуванням до свого дядька – володимиро-суздальського князя Всеволода Юрійовича *Велике Гніздо*. Згідно з інформацією суздальського літописця, князь Всеволод, який у цей час прагнув зміцнити свої позиції на півдні Русі, звернувся до всіх руських князів, польського князя та угорського короля з вимогою відмовитися від зазіхань на Галич⁸⁶. Ясна річ, що ця вимога суздальського князя, сила якого була значно перебільшена наближеним до нього літописцем, стосувалася і Романа, який був вимушений визнати факт повернення влади Володимира Ярославича у Галич і на певний час відмовитися від своїх зазіхань на Прикарпаття. Загибель імператора Фрідріха I *Барбаросси* звільнила Володимира від виконання обіцянки сплачувати щорічний трибут у 2 тис. гривень. Зазначмо, що аналогічно його величність випадок допоміг англійському королю Річарду *Левове Серце*. 26 грудня 1195 р. впав з коня і невдовзі помер від гангрені ноги австрійський ерцгерцог Леопольд V, чим звільнив англійського короля від обов'язку виплати 20 тис. марок за вихід з австрійського полону⁸⁷. Говорячи про вплив випадку на історичний розвиток, варто відзначити, що сини князя Володимира, які разом з батьком прибули в 1188 р. до Угорщини, тривалий час перебували там в ув'язненні і абсолютно випали з політичного життя на Русі. М. Грушевський звернув увагу на цікаву згадку в буллі під 1218 р. папи Гонорія III, адресованій абату монастиря Св. Феодосія на р. Сава в Угорщині⁸⁸. В цьому документі згадані «*Basilica et Johanne Blandevero Russorum Regibus apud Galiziam (Василій та Іоанн-Володимир, руські князі, з Галича)*»⁸⁹. Однозначно, угорська адміністрація, яка претендувала на Прикарпаття, зовсім не хотіла появи на політичній арені легітимних претендентів на галицький стіл. Можливо, саме з подачі угорців поширювались чутки про смерть братів Володимировичів. Без сумніву, повернення Василія і Володимира на Прикарпаття кардинально вплинуло б на перебіг подій у краї на початку XIII ст.

⁸⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 667.

⁸⁷ Грановский А. История короля Ричарда Львиное Сердце. Москва: Русская панорама, 2007. С. 254–255.

⁸⁸ Szaraniewicz I. Die Hypatios-Chronik. S. 117–118; Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 2. С. 454.

⁸⁹ *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* /ed. A. Theiner. Romae: Typis Vaticanis, 1859. Т. 1. Р. 10.

М. Котляр писав, що князь Володимир після повернення до Галича перебував «за широкою спиною володимирського князя на галицькому столі до самої смерті 1199 р.»⁹⁰. На наш погляд, принаймні з середини 90-х років XII ст. немає підстав узагалі говорити про якусь залежність Володимира Ярославича від Всеволода Юрійовича (якщо така залежність взагалі була!), оскільки тоді галицький князь уже перебував у союзі з київським князем Рюриком Ростиславичем, а в 1196 р. він разом із сином Рюрика Ростиславом здійснили напади на волинські володіння князя Романа Мстиславича⁹¹. Повернення додому дозволило князю Володимирю Ярославичу вести будівництво храму Св. Пантелеймона, яке було здійснено в 1190–1193 рр.

У 1199 р. після смерті Володимира Ярославича Роман Мстиславич приєднує Галицьке князівство до своїх володінь, робить Галич столицею своєї держави⁹². В цей самий час Роман будує або розбудовує собі резиденцію довкола церкви Св. Пантелеймона, де, крім князівської родини, мешкало численне оточення володаря. Тут, вочевидь, народилися і були охрещені у князівському храмі в 1201 р. Данило, а в 1203 р. — Василько Романовичі. Нами вже висловлювалося припущення про те, що саме у приміщенні або поблизу храму Св. Пантелеймона влітку 1205 р. було поховано князя Романа Мстиславича, який 19 червня загинув поблизу польського міста Завихоста⁹³. Родина його вдови та двох малолітніх дітей, Данила і Василька, мешкала тут до середини 1206 р.⁹⁴ На початку 1210-х років під час перебування в Галичі «княгиня Романова» разом із старшим сином Данилом, ймовірно, зупинилися в резиденції біля храму Св. Пантелеймона⁹⁵.

⁹⁰ Котляр М. Галицько-Волинська Русь 2-ї половини XII–XIII ст. Галицько-Волинський літопис. Київ: Наукова думка, 2002. С. 14.

⁹¹ Ипатьевская летопись. Стб. 698.

⁹² Головка О. Корона Данила Галицького. С. 225–228.

⁹³ Його ж. Останній похід князя Романа Мстиславича у джерелах та історичній думці. *Український історичний журнал*. 2009. № 4. С. 44–48; його ж. Про місце поховання галицько-волинського князя Романа Мстиславича. *Галицька митрополія в історії європейського християнства. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Галич, 14 травня 2009 р.* Галич, 2009. С. 43–51; його ж. О месте захоронения галицко-волинского князя Романа Мстиславича. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. Москва, 2009. № 3(37). С. 22–23.

⁹⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 718.

⁹⁵ Про перебування княгині «Романової» і її сина Данила в Галичі в 1211–1212 рр. див.: Ипатьевская летопись. Стб. 726–728.

Резиденція біля храму Св. Пантелеймона використовувалася як князівське помешкання і князем Мстиславом Мстиславичем *Удатним* під час його володарювання у Галичі наприкінці 10-х — у 20-х роках XIII ст.⁹⁶ Наявність графіті на стінах храму, які відбивають епізоди суспільного життя Галича, дає підстави думати, що князівський замок-резиденція в цей час перетворюється у важливий центр суспільного життя князівства. Тут приймали важливі державні рішення, відбувався розгляд різних справ, здійснювалися судові процеси⁹⁷.

Одним із доказів зазначеного, на наш погляд, є відоме графіті: «Въ кн(а)ж(є)никъ Мъстиславѣ дережаву Игнатъву искали лаха въ плотеники и не нашли в кладеное даль а тому послуши попове ст(вато)го Пантелѣмона Лазоръ Волѣѣфи Стефанъ Дмитръ Б(о)гданъ а къназь судилъ не искати никому а кже сѧ вслушаетъ {кто}.....»⁹⁸. Якщо відкинути фантастичні спроби розуміти цей текст щодо життя Галича кінця 80-х років XII ст.⁹⁹, то є підстави прийняти версію його тлумачення, яку запропонував Вячеслав Корнієнко. Мова в тексті йде про судову справу, що розглядалася за князювання Мстислава Мстиславича та служіння єпископа Ігнатія¹⁰⁰. Пізніше в резиденції довкола храму Св. Пантелеймона, вірогідно, зупинявся під час своїх відвідин центру Галицької землі князь Данило Романович¹⁰¹.

Багатолітня історія храму Св. Пантелеймона в Галицькому краї в мініатюрі нагадує минуле всієї України з її величними і трагічними сторінками. І, без всякого сумніву, всі ці сторінки мають вивчатися і стати надбанням прийдешнього і майбутніх поколінь українців.

---

⁹⁶ Корнієнко В. Ранні датовані графіті церкви Св. Пантелеймона в Галичі. С. 85–89.

⁹⁷ Його ж. Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII–XIX ст.). С. 276–277, 280–281, 289–293.

⁹⁸ Там само. С. 184–185.

⁹⁹ Иоаннисян О., Рождественская Т. Надпись с именами Мстислава и Игната на стене церкви Св. Пантелеймона в Галиче в контексте политических событий конца XII века. С. 213–215.

¹⁰⁰ Корнієнко В. Ранні датовані графіті церкви Св. Пантелеймона в Галичі. С. 83–88.

¹⁰¹ Томенчук Б. Галич і мала Галицька земля XII–XIII ст. С. 174. Про правління князя Мстислава Мстиславича «*Удатного*» в Галичі в 1218–1227 рр. див.: Головка О. Князь Мстислав Мстиславич «Удатний» та його доба. С. 92–182.

Oleksandr Holovko (Kyiv, Ukraine)

**Once again about the time and circumstances of the creation
of the church of St. Panteleimon in Halych**

The article delves into the initial period of the oldest preserved Christian building in the Prykarpattia region, the church of St. Panteleimon in the village of Shevchenkove near Halych. Over its more than eight centuries of existence, this religious structure not only changed its name but also embraced various Christian denominations. Notably, from the mid-14th to the mid-20th century, the monument served as the church of the revered St. Stanislaw in Poland. The past of the ancient temple has piqued the interest of scientists, with its historiography spanning almost two hundred years. A particular focus within this research is the topic related to studying the initial stage of the temple's existence, corresponding to the time of the Halych and Halych – Volyn Principalities. The scarcity of information in written records about the temple's early history underscores the exceptional role of archaeological research in uncovering its fate. Researchers have dedicated considerable attention to the study of the church's unique graffiti corpus. This article examines the circumstances and reasons for the cult of St. Panteleimon's popularity in Rus, particularly among members of the princely family. The author revises the perspectives presented in previous publications, including his own assumptions, concerning the potential patron behind the construction of the temple. Analysis of available sources suggests that the idea and consecration of the church are attributed to Prince Yaroslav Volodymyrovych Osmomysl, with the direct construction executed by Yaroslav's son, Volodymyr, in the early 90s of the 12th century. Subsequently, a princely residence developed around the temple, owned by princes Roman Mstyslavych and Mstyslav Mstyslavych 'Udatnyi'.

Key words: *Halych, Principality of Halych, St. Panteleimon, graffiti, Yaroslav Volodymyrovych, Volodymyr Yaroslavych, princely residence.*

REFERENCES

- Abramovych D. (1930). Kyievo-Pecherskyi pateryk. Vstup. Tekst. Prymitky. U Kyievi: z drukarni Vseukrainskoi akademii nauk, 231 s. [in Ukrainian].
- Baumgarten N. (1927). Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X – au XIII-esiècle. Romae, Table II. № 20–21. [in French].
- Berezhkov N. (1963). Khronolohyia russkoho letopysanyia. Moskva: Izd-vo AN SSSR. [in Russian].
- Bielowski A. [Ed.]. (1872). Magistri Vincentii Chronicon Polonorum. *MonumentaPoloniae Historica*. Lwów, T. 2. P. 193–449. [in Latin].
- Dąbrowski D. (2002). Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. Poznań, Wrocław: Wyd-wo Historyczne. [in Polish].
- Dąbrowski D. (2008). Genealogia Mściśławowiczów: Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku). Kraków: Avalon. [in Polish].
- Dicukh V. (2008). Khram Sv. Panteleimona. Buk'et. Halych. [in Ukrainian].
- Durnanovskiy A. (2019). Vsenyrynaia istoriia. Krestovye pokhody. Kharkov: Folyo. [in Russian].
- Engel J. Ch. (1792). Geschichte von Halitsch Jnc Wladimir. Wien: Bei Franz Jacob, 1792. T. 1: bis 1230. [in German].
- Engel J. Ch. (1777). Geschichte von Halitsch und Wladimir Wien: Bei Franz Jacob, 1792. I.2: von 1230 bis 1772. [in German].
- Font M. (2004). Venhersko-russkye polytycheskye sviazy v XII veke (1118–1169 hh.). *Tsentralnoevropeiskye issledovaniia*. Moskva. Vyp. 2. *Venhry i ikh sasedy po Tsentralnoi Evrope v Srednye veka y Novoe vremia (Pamiaty Vladymyra Pavlovycho Shushorinaj)*. S. 103–107. [in Russian].
- Freed J. (2016). Frederick Barbarossa: The Prince and the Myth. New Haven: Yale University Press. [in English].
- Froianov Y., Dvornychenko A. (1988). Horoda-hosudarstva Drevnei Rusy. Leningrad: zd-vo Leningrads'koho unyversyteta. [in Russian].
- Fylypps Dzh. (2010). Chetverty krestovyi pokhod. Moskva: AST, Astrel. [in Russian].
- Gorski K. (1875). Stosunki Kazimierza Sprawiedliwego z Rusią. Lwów: Z drukarni E. Winiarza. [in Polish].
- Görich K. (2011). Friedrich Barbarossa: Eine Biographie. München: C. H. Beck. [in German].
- Görich K. (2006). Die Staufer. Herrscher und Reich. München: C.H.Beck. [in German].
- Grabski A. (1964). Polska w opiniach obcych X–XIII w. Warszawa: PWN. [in Polish].
- Graccki R., Zachorowski S., Dąbrowski J. (1926). Dzieje Polski średniowiecznej. Kraków: Nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, [in Polish].
- Halovka O. (2019). Khram sviatoho Panteleimona v Halychi u konteksti politychnoho zhyttia Halytskoho kniazivstva (dinets 80-kr rokiv XII – persha chvert XIII stolittia). *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv.Vyp. 13. 5. 109–126. [in Ukrainian].
- Halovka O. (2017). Kniaz Mstyslav Mstyslavych «Udatnyi» i yoho doba. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. [in Ukrainian].
- Halovka O. (2018). Kniazhyi Halych; dyskusiiini pytannia vynykennia mista i yoho rozvytku yak stalysi zemli-kniazivstva. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats / ed. M. Valashchuk*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Vyp. 3. S. 82–106. [in Ukrainian].

Holovko O. (2006). Korona Danyla Halyskoho. Volyn i Halychyna v derzhavno-politychnomu rozvytku isentralno-Skhidnoi Yevropy rannoho ta klasychnoho serednovichchia. Kyiv: Stylos. [in Ukrainian].

Holovko O. (2009). O meste zakhoroneniya halysko-volynskoho kniazia Romana Mstyslavycha. *Drevniia Rus. Voprosy medievistyky*. Moskva, № 3 (37), S. 22–23. [in Russian].

Holovko O. (2009). Ostannii pokhid kniazia Romana Mstyslavycha u dzhherelakh ta istorychnii dumtsi. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. S. 28–48. [in Ukrainian].

Holovko O. (2012). Politychna kryza L Halyskii zemli u druhii polovyni 80-kh rok v XII st. i yii naslidky. «Slovo o polku Ihorevici» ta yoho doba (na posviatu Yaroslavu Osmomyслу). *Materiialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Halych, 8 lystopada 2012 roku*. Halych. S. 121–128. [in Ukrainian].

Holovko O. (2009). Pro mistse pokhovanni halysko-volynskoho kniazia Romana Mstyslavycha. *Halyska mytropolia v istorii yevropeiskoho khrystianstva. Materiialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Halych 14 travnia 2009 r.* Halych, 2009. S. 43–51. [in Ukrainian].

Holovko O. (2021). Rus i Polshcha v mizhnarodnomu zhytti Yevropy (X – persha polovyna XIII st.). Kyiv: In-tut ukrainskoi antyehografii ta dzhhereloznavstva im. M. S. Hrushevs'koho NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Holovko O. (2010). Viina za «halysku spadshchynu» (1187–1189). *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 3. S. 116–132. [in Ukrainian].

Homza M., Sraka St. A. (eds). (2009). *Historia Scepulsii*. Bratislava; Kraków: Etc. [in Slovak].

Horbenko S. (1996). Yaroslav Osmomysl: rekonstruktsiia antropolohichna i istorychna. Lviv, Vynnyky: Vydano Istoryko-kraieznavchym muzeiem m. Vynnyky [in Ukrainian].

Hranovskiy A. (2007). Istoryia korolia Rycharda Lvynoe Serdtse. Moskva: Russkaia panorama. [in Russian].

Hrushevskiy M. (1905). Istoryia Ukrainy-Rusy. U Lvovi: Nakladom avtora. T. 2. [in Ukrainian].

oanriian D., Rozhdestvenska T. (2007). Bahatoridne hrafiti na pivdennomu fasadi tserkvy Sv. Panteleimona v Halychi. «Slovo o polku Ihorevici». *Materiialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Halych, 24 zhovtnia 2007 roku*. Halych. S. 188–191. [in Ukrainian].

oanyssian D. Rozhdestvenskaia T. (2009). Nadpys s imenamy Mstyslava y lhnata na stene tserkvy sv. Panteleimona v Halychi v kontekste politycheskykh sobytyi kontsa XII veka. *Trudy Hasudarstvennoho Ermytazha*. Sankt-Peterburh, T. XLVI. S. 198–218. [in Russian].

oarbis B. (1974). *Komentarz Mistrza Wincentego Kronika Polska*. Warszawa: PWN. [in Polish].

oaramzin V. (1991). Istoryia Hasudarstva Rossyiskoho. Moskva: Nauka. T. 2–3. [in Russian].

Karamzin V. (1991). Istoryia Hasudarstva Rossyiskoho. Moskva: Nauka. T. 4. [in Russian].

Komiienko V. (2018). Epigrafika sakralnykh pamiatok Halycha (XII–X X st.). *Halych. Zbirnyk naukovykh prats / ed. M. Vo oshchuk*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Seria 2. Vyp. 3. [in Ukrainian].

Komiienko V. (2014). Ranni datovani hrafiti tserkvy Sv. Panteleimona v Halychi: ravi doslidzhennia. *Halych i Halyska zemlia. Materiialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Halych, 30–31 zhovtnia 2014 r. Do 20-ricchcia utvorennia Natsionalnoho zapovidnyka «Davnii Halych»*. Halych. S. 85–89. [in Ukrainian].

Kotliar M. (2002). Halyska-Volynska Rus 2-yi polovyny XI–XII st. *Halyska-Volynskiy litopys*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Kotlar M. (2002). Istoriia dyplomatii Pivdenno-zakhidnoi Rusi. Kyiv. In-tut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Kotlar N. (1985). Formirovaniye terrytoriy i voznyknoveniye gorodov Halytsko-Volynskoi Rusy IX–XIII vv. Kiev: Naukova dumka. [in Russian].

Koval I. (1998). Yaroslav Pasternak – doslidnyk «niazhoho Halycha. Pasternak Ya. *Staryi Halych. Arkheolohichno-istorychni dosiidy 1850–1943 rr. Yubileine vydannia, prysviachene 1100 richchiu Halycha*. Ivano-Frankivsk: vyd-vo Plai. S. 3–17. [in Ukrainian].

Kuczyński St. (1965). Stosunki polsko-ruskie do schyłku wieku XII. *Kuczyński St. Studia z dziejów Europy Wschodniej X–XVII w.* Warszawa: PWN. S. 7–33. [in Polish].

Kurbis B. (Ed.) (1970). *Chronica Poloniae Maiores. Monumenta Poloniae Historica*. Warszawa: PWN. Nova series. T. 8. [in Latin].

Levchenko M. (1956). Ocherky po istoriiy russko-vyzantyiyskykh otnosheniy. Moskva: AN SSSR. [in Russian].

Łowmiański H. (1979). Król Bolesław II i biskup krakowski Stanisław. Dwie tendencje ustrojowe: jedynowładcza i patrymonialna. *Studia historyczne*. T. 22 (2). S. 165–197. [in Polish].

Lučomskyy Yu. (1991). Arkhitekturna spadshchyna davnoho Halycha. Halych. [in Ukrainian].

Lučomskyy Yu. (2021). Davnohalytska tserkva sviatoho Panteleimona u svitli arkhitektury: no-arkheolohichnykh doslidzhen. *Materialy i doslidzhennia z arkhitektury Prykarpattia i Volyni*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. P. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. Vyp. 25. S. 139–148. [in Ukrainian].

Lučomskyy Yu., Krekhovetskyi I., Fihol A., Melnychuk O. (2019). Khram Sviatoho Panteleimona. *Davni Halych. Naukovo-populiarnyi chasopys*. № 2–3. S. 4–5. [in Ukrainian].

Luppenberg I. M. (Ed.) (1869). *Anno di abbatis lubecensis. Chronica. Monumenta Germaniae Historica Scriptores*. Hannoverae: Hahniani. T. 21. [in Latin].

Łuszkiewicz W. (1880). Kościół w Św. Stanisławie pod Haliczem z resztkami romańskiej cerkwi Panteleimona. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności. [in Polish].

Maistrov A. (2001). Halytsko-Volynskaia Rus. Ocherky sotsialno-polytycheskykh otnosheniy v domonholskii peryod. Kniaz, boiare y horodskaia obshchyna. Sankt-Peterburh: Universytetskaia kniha. [in Russian].

Makhnovets L. (Ed.) (1989). *Litopys Ruskvi. Za Ipatskym spyskom pereklyv L. Makhnovets*. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].

Melnikova E. (Ed.) (1999). *Drevniaia Rus v svete zarubezhnykh istochnykov*. Moskva: Lohos. [in Russian].

Mozheiko I. (2007). *Zahadka 1185 hoda. Rus – Vostok – Zapad*. Moskva: Veche. [in Russian].

Naruszewicz A. (1836). *Historia narodu polskiego*. Wyd. nowe. Lipsk: Breitropf et Haertel. T. 6. [in Polish].

Naruszewicz A. (1836). *Historia narodu polskiego*. Wyd. Nowe. Lipsk: Breitropf et Haerte. T. 7. [in Polish].

Nazarenko A. (2001). *Drevniaia Rus na mezhdunarodnykh putiakh. Mezhdystsyplynnnye ocherky kulturnykh, torhovykh, polytycheskykh sviazei IX–XII vekov*. Moskva: Yazyky russkoi kultury. [in Russian].

Pashuto V. (1968). *Vneshniaia polytyka drevnei Rusy*. Moskva: Nauka. [in Russian].

Peleński J. (1914). *Halicz w dziejach sztuki średnicwiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych*. Kraków: PAU. [in Polish].

Pelenskyi Y. (2018). Halych v istorii serednovichnoho mystetstva na osnovi arheolohichnykh doslidzhen i arkhivnykh dzherel. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats* / ed. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Seria. 2. Vyp. 4. [in Ukrainian].

Petrushevych A. (1881). C tserkvy sv. Panteleimona blyz horoda Halycha teper kostele sv. Stanyslava oo. frantsyskanov, yako drevne shem pamiatnyke romanskoho zodchestva na Halytsko' Rusy s pervoi polovyny XIII stoletyia. Lvov: yz typohrafyy Stavropyhyiskaha ynstytuta. [in Ukrainian].

Pobutskyi S. (2011). Tserkovno-arkheolohichna spadshchyna Halycha v konteksti metodolohii pamiatkookhoronnykh doslidzhen ta relihiieznavchoho turyzmu. *Pratsi Naukovo-doslidnogo Instytutu pomiatkookhoronnykh doslidzhen*. Vinnytsia. S.483–484. [in Ukrainian].

Polnoe sobranie russkykh letopyssei (1926–1928). Moskva: Izd-vo AN SSSR. T. 1: *Lavrentevskaia letopys*. Vyp. 1–3. [in Slavonic].

Polnoe sobranie russkykh letopyssei. (1843). Sankt Peterburh: V Tipografii Edjarda Praca. T. 2: *Hustynskaia letopys*. [in Slavonic].

Polnoe sobranie russkykh letopyssei. (1908). Sankt-Peterburh. T. 2: *Ypatevskaia letopys*. [in Slavonic].

Rappoport P. (1982). Russkaia arkhytektura X–XIII vv. Leninghrad: Nauka. [in Russian].

Ruepell G. (1840). Geschichte Polens. Hamburg: Bei Friedrich Perthes. Bd. 1. [in German].

Shaff F. (2008). Ystoria khrystyansko' tserkvy. Sankt-Peterburh: Myrt. T. V. *Srednevekovoe khrystyanstvo. Ot Hryhoryia VII do Bonyfatsyia VIII. 1049–1294 h. po R. Kh.* [in Russian].

Sharanevych I. (1880). Staroruskii kniazhi horad Halych. Lvov: z drukarni Tovarystva imeni Shevchenka. [in Ukrainian].

Sharanevych I. (1863). Istoria Halytska-Volodymyrskoi Rusy. Ot naidavneishykh vremen do roku 1453. Lvov: Pechat' Instytutu Stavropihlynoho. [in Ukrainian].

Shchaveleva N. (1990). Polskyye latyno iazychnyye srednevekovyye ystachnyky. Moskva: Nauka. [in Russian].

Slabodian V., Husak A. (2018). Obraz z zhyttia na zlami XII–XIII st. iz stin khramu Sviatoho Panteleimona poblyzu Halycha. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats* / ed. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Vyp. 2. S. 105–114. [in Ukrainian].

Smoliński M. (2006). Caesar et duces Poloniae. Szkice z dziejów stosunków polsko-niemieckich w drugiej połowie XII w. (1146–1197). Gdańsk: Wyd-wo Uniwersytetu Gdańskiego. [in Polish].

Stasiuk A. (2020). Da henezy posviaty halytskoho khramu Sv. Panteleimona kintsia XI stolttia. *Avraamichni religii v protsesi stabilizatsii mizhkonfesiinykh i mizhnatsionalnykh vidnosyn*. Halych. S. 181–186. [in Ukrainian].

Stasiuk A. (2011). Serednovichnyi monastyr u Halychi: vid sv. Panteleimona do Sv. Stanyslava. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seria istoriia*. Vyp. 20. S. 181–186. [in Ukrainian].

Stefanovych P. (2007). Otrushenyia kn'azia i znati v Halytskom i Volynskom: kniazhestvakh do kontsa XII v. *Srednevekovaiia Rus*. Moskva: Yndryk. Vyp. 7. S. 120–220. [in Russian].

Svt. Dymytryi Rostovskyyi (Ed.) (1764). Knyha zhytya sviatykh Knyhzh chetvertaia. Kyev: Typ. Kyevo-Pecherskoi lavry. [in Slavonic].

Szaraniewicz I. (1872). Die Hypatios-Chronik a.s Quellen-Beitrag zur östereinischen Geschichte. Lemberg. [in German].

Theiner A. (Ed.) (1869). *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. Romae: typis Vaticanis. T. 1. [in Latin].

Tomenchuk B. (2006). Arkheolohiia nekropoliv Halycha i Halytskoi zemli. Oчерzavlennia khrystyianizatsiia. Ivano-Frankivsk: Hostynets. [in Ukrainian].

Tomenchuk B. (2016). Halych i mala Halytska zemlia XII–XIII st. Istorychna topohrafiia horodyshch. Ivano-Frankivsk: Symfonia forte. [in Ukrainian].

Tomenchuk B., Baran V. (2007). Arkheolohiia derevianyykh palatsovykh kompleksiv kniazhoho Halycha. *Visnyk Instytutu arkeolohii Lvivskoho natsionalnogo universytetu*. Vyp. 3. S. 31–54. [in Ukrainian].

Tomenchuk B., Melnychuk O. (2008). Rezultaty arkeolohichnykh doslidzhen davnoho Halycha u 2003–2007 rokakh. *Halych i Halytska zemlia v derzhavotvorchykh protsesakh Ukrainy. Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Halych, 10–11 zhovtnia 2008 roku*. Halych, S. 50–53. [in Ukrainian].

Voitovych L. (2015). Halych u politychnomu zhytt' Yevropy XI–XIV st. Lviv: Institut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Voloschuk M. (2014). «Rus» v Uhorskomu korolivstvi (XI – druga polovyna XIV st.): suspilno-politychna rol, mainovi stasunky, mihratsi. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. [in Ukrainian].

Vuitsyk V. (1996). Hrafiti XII–XV stol t tserkvy Sviatoho Panteleimona v Halychi. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. Pratsi Komisii dopomizhnykh (spetsialnykh) istorychnykh dystrykciï*. Lviv. T. 231 [CCXXXI]. S. 189–194. [in Ukrainian].

Wodarski B. (1969). Sąsiedztwo polsko-ruskie w czasach Kazimierza Sprawiedliwego. *Kwartalnik historyczny*. № 1(76). S. 5–19. [in Polish].

Wodarski B. (1966). Polska i Rus': 1194–1340. Warszawa: PWN. [in Polish].

Yurasov M. (2013). Rol Peremysliia v borbe Vladymyra Yaroslavicha za vozvrashchenye Halycha (1189–1190). *Colloquia Russica. Przemysł i ziemia Przemyska w strefie wpłynów ruskich X – połowa XIV w.* / red. V. Nagirnyy. Kraków. Series II. T. I. C. 67–77. [in Russian].

Yurasov M. (2019). Venetriia i russkye kniazhestva v XII v. Moskva; Sankt-Peterburh: Petrohlii, Tsentr humanitarnykh in tsiat v. [in Russian].

Zaburov M. (1980). Krestonosly na Vostoce. Moskva: Nauka. [in Russian].

Zawadzki R. (1979). Innocentego PP. IV bulla kanonizacyjna Świątego Stanisława oraz bulla delegacyjna dla Jakuba z Velletri. *Annales Cracoviensia*. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne w Krakowie. R. 11, s. 23–45. [in Polish; in Latin].

Zubrytskyi D. (1852). Istoria drevneho Halychsko-Russkoho kniazhestva. Lvov: Typom Stavrop'hianskym. T. 1. [in Russian].

Zubrytskyi D. (1852). Istoria drevneho Halychsko-Russkoho kniazhestva. Lvov: Typom Stavrop'hianskym. T. 2. [in Russian].

Zubrytskyi D. (1855). Istoria drevneho Halychsko-Russkoho kniazhestva. Lvov: Typom Stavrop'hianskym. T. 3. [in Russian].

Аляксандра ВАЛОДЗІНА

(Бухарест, Румунія)

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2557-4815>

Мирослав ВОЛОЩУК

(Івано-Франківськ, Україна)

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1737-7205>

ВАЛЬДЕНСЬКИЙ МАГІСТР SYMON DE GALICZ DE UNGARIA

Стаття присвячена встановленню походження занотованого в Ерфурті 4 вересня 1391 р. протоколом допиту інквізитора Петера Цвікера вальденського магістра, кравця (чи шевця) Симона de Galicz de Ungaria. Шляхом ретельних студій записів особи та його афіліації, а також десятків прикладів правопису з погляду лексики і семантики окреслення Galicz (та схожих до нього) автори дійшли висновків про належність допитаного до групи іноземних майстрів кравецької або шевської спеціальностей з Галича. Гіпотетична належність до якогось із населених пунктів Угорського королівства, локалізованих у північних чи східних комітатах країни (Галич, Глоговець, Голіч, чи Галоч) не підтверджена джерелами. Терminus ante quem 1387 р. Симон мешкав у місті над Дністром та, очевидно, підтримував професійні контакти з львівськими «колегами по цеху», головно розселеними за Галицькою брамою міста та на вулиці Галицькій. Його попереднє походження – сілезьке або саксонське (у ширшому сенсі німецьке). До Галича Симон (або його батьки) міг потрапити за наслідками розлогої кампанії осадництва, залюднення міст та надання їм самоврядних прав під час правління in terra Ruscie від імені короля Угорщини і Польщі Людовіка I – князя Владислава Опольського. За нез'ясованих обставин, цілком імовірно, пов'язаних з виконанням функцій магістра вальденсів або й професійних обов'язків, ще до літа 1387 р. він покинув місто, виїхавши у західному напрямі, де потрапив до рук інквізитора та 4 вересня 1391 р. під час судового процесу у Ерфурті дав свідчення. За протоколами допитів Симона вдалося навести до католицизму. Його афіліація – de Galicz de Ungaria –

*мала кореспондуватися із місцем постійного на той час проживання і праці, належним з погляду династичного права саме королю Угорщини. Припускаємо, що відомий з протоколів допиту Петера Цвікера *Symon de Galicz de Ungaria qui fuit ex artificio Sartor (чи Sutor)* тотожний двічі занотованому львівськими міськими книгами 18 травня 1416 р. та 13 травня 1426 р. кравцеві Симонові.*

Ключові слова: Галич (*Galicz*), кравець (швець) Симон, вальденси, єретики, магістр, інквізиція, Петер Цвікер, Угорщина, Польща, Владислав Опольський, Людовік I, Владислав II Ягайло.

Релігійний рух вальденсів, визнаний у Середні віки Католицькою церквою єретичним, продовжує існувати й сьогодні у формі протестантської деномінації¹. Його започаткування традиційно датується 70-ми рр. XII ст., коли заможний містянин Ліона Вальдес (найчастіше зустрічається латинська версія імені — *Valdesius*) вирішив роздати свій маєток біднякам та жити з милостині і проповіді Слова Божого. Поступово у нього з'явилися послідовники, їхня кількість збільшувалася, а відтак у пізньому Середньовіччі вальденських проповідників можна було зустріти від Піренеїв до Західного Помор'я.

У різних регіонах общини вальденсів зберігали свої особливості віровчення. Але ключовими спільними рисами можна вважати: відмову приносити присягу, що ґрунтувалася на Нагірній проповіді Христа; заперечення існування чистилища (а відтак — пожег, молитов та інших добрих справ на користь померлих); буквальне розуміння біблійних текстів та їх активне вивчення. Вальденська община була побудована за класичним принципом «*textual community*», як її розуміє Брайан Сток²: центр громади складався із незначного клерикального ядра наставників, «магістрів», котрі відвідували окремі сталі поселення послідовників-мирян, навчаючи їх біблійних текстів, перекладених «народною» мовою (своєю, залежно від регіону).

Ключова активність посталої у 30-і рр. XIII ст. інквізиції була скерована власне проти цих магістрів. Часом лише власне їх називали

---

¹ Найґрунтовніше дослідження, присвячене середньовічним вальденсам, див.: Marina Benedetti M., Cameron E. *A Companion to the Waldenses in the Middle Ages*, vol. 103. Leiden : Brill, 2022.

² Stock B. *The Implications of Literacy: Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries*. Princeton University Press, 1983. P. 522.

вальденсами, вважаючи уособленням зла і носіями єретичної зарази, якою приваблювали простих наївних вірних. Їхнє виявлення та навернення до католицизму розглядалося як головне і найважливіше завдання.

Така доля спіткала Петера Цвікера, котрий поміж 1391–1403 рр. вважався ключовим інквізитором від Балтійського моря до австрійських Альп. За роки праці ним було допитано понад 15 000 німецькомовних єретиків-вальденсів³. Із кола своїх однодумців він вирізнявся такими особливостями: належав до Ордену целестинців, а не домініканців чи францисканців, як більшість інквізиторів, не застосовував тортур, віддаючи перевагу спілкуванню через особисто складений перелік запитань, що своєю чергою дозволяли визначити, хто перед ним — правовірний католик чи єретик. Він умів чітко відрізнити люциферян (ідолопоклонників) від вальденсів⁴ і не надавав особливого значення широко розповсюдженим на той час обвинуваченням вальденсів у розбещеності⁵. Його напряду не підтримували ні папа римський, ні німецький імператор. Іноді він діяв на запрошення місцевих представників церковних структур чи єпископів. Найчастіше Петер Цвікер сам знаходив єретиків і звертався за дозволом про початок переслідування, як це передбачав повноцінний протокол інквізиційної роботи⁶.

Окреслені обставини дають дослідникам право оцінювати його свідчення як найбільш варті довіри та найменш перебільшені. Враховуючи обсяг писемної спадщини, яку він залишив, це робить праці інквізитора найціннішими для вивчення руху вальденсів у Центральній Європі.

Початком кар'єри Петера Цвікера став трибунал у Ерфурті, проведений спільно з Мартином Празьким 1391 р. У ході судового процесу, за словами Петера Цвікера, йому вдалося навернути до католицизму від 12 до 20 вальденсів, що відомо за двома окремими списками так званих «вальденських помилок»: розлогим і коротким, із зазначенням місць походження вальденських наставників та коротким описом їх вірувань і

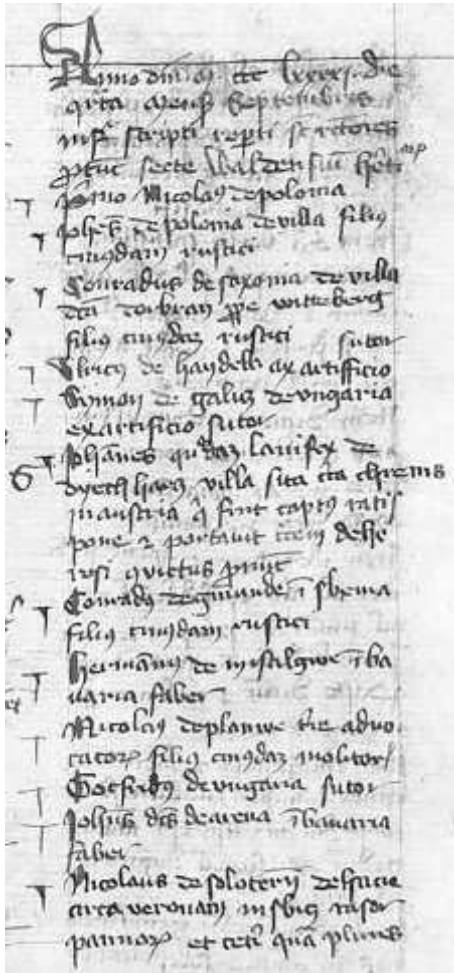
---

³ Leff G. *Heresy in the Later Middle Ages: The Relation of Heterodoxy to Dissent*. Manchester: Manchester Univ. Press, 1999. P. 34.

⁴ Petreman Ch. *Peter Zwicker: A Fair but Fervent German Inquisitor*. URL: https://www.academia.edu/7519093/Peter_Zwicker_A_Fair_but_Fervent_German_Inquisitor.

⁵ Biller P. Bernard Gui, Peter Zwicker, and the Geography of Valdismo or Valdismi. *Bollettino Della Societa Di Studi Valdesi*. 2007. № 200. P. 31–43, 36.

⁶ Kieckhefer R. *Repression of Heresy in Medieval Germany*. Liverpool: Liverpool University Press, 1979. P. 56.

звичаїв. Згадані вже навернені наставники могли слугувати відправним пунктом подальших пошуків у справі видачі своїх колишніх одновірців інквізиторам чи скерування до них з метою проповіді вже в сані католицьких священників. Імовірно, ті ними були й до того, як стати вальденськими проповідниками⁷. П'ятьох було вбито своїми ж прихильниками за те, що покинули громаду⁸. Але для нас найцікавіше, що у короткому списку серед навернених занотований якийсь чи то швець, чи то кравець – «Симон з Галича з Угорщини» (*Symon de Galicz de Ungaria*).

Згаданий текст зберігся у кількох манускриптах, свідчення з яких дещо відмінні за змістом. Схожі рукописи зі списками (які, втім, не цілком ідентичні між собою – перелік ересіархів може різнитися) віднайдені також у бібліотеках Оломоуца (69), Бенедиктинського монастиря Зайтенштеттена (188 (60r–61r) і 252 (170ra–va))⁹, Університетській бібліотеці Праги (XIII E 7)¹⁰, Бібліотеці герцога Августа у Вольфенбюттелі (Guelf 466 Helms 431 (3ra–4rb))¹¹,

⁷ Hammann G. Waldenser in Ungarn, Siebenbürgen Und Der Slowakei. *Zeitschriftung für Ostforschung: Länder und Völker im Östlichen Mitteleuropa*. 1971. Bd. 20. № 3. P. 434.

⁸ Döllinger I. von Beiträge Zur Sektengeschichte Des Mittelalters. München: Beck, 1890. P. 330.

⁹ Szymański J. Articuli secte Waldensium na tle antyheretyckich zbiorów rękopiśmiennych biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego. *Studia Źródloznawcze*. 2004. № 42. P. 92, note 62.

¹⁰ Döllinger I. Op. cit. P. 367–369.

¹¹ URL: <https://diglib.hab.de/?db=mss&list=ms&id=431-helmst>. Fol. [6] – 2v.

Ватиканській Апостольській бібліотеці (Pal. lat. 677 (47v–48v))¹², бібліотеці Бенедиктинського монастиря Санкт-Флоріана (XI 234 (84va))¹³, Міській і Державній бібліотеках Аусбурга (2o Cod 338 (153r–154r)), бібліотеці Бенедиктинського монастиря Гьотвайга (XV 250, (287rb–vb)), Університетській бібліотеці Вюрцбурга (M. ch. f. 51 (34v–35r))¹⁴. Другий варіант (з відсутністю імені Симона) знайдений серед кодексів Вюрцбурга (190)¹⁵, Тегернзе¹⁶ і ін.

В актуальній статті наведено фрагмент із манускрипту I F 230¹⁷, виявленого у Вроцлавській університетській бібліотеці (*Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego*) – найбільшій у Польщі за колекціями середньовічних рукописів. Цей рукопис постав 1399 р., а станом на 1458 р. перебував у власності Андреаса Рюдігера (*Andreas Rudigerus*) з міста Герліц¹⁸, професора університету Лейпцига, котрий володів коштовною колекцією книг. Докладне походження самого рукопису невідоме, імовірно, він постав у Богемії¹⁹. Перелік магістрів у ньому поданий як допис іншою рукою 1462 р. на зворотному боці вкладки. Поява цього допису, найімовірніше, пов'язана з антивальденськими переслідуваннями, відомими на той час у місті Герліц та його околицях²⁰.

Впадає у вічі й різне датування складання списків – 1391 і 1393 рр. Р. Ченья вважає, що вони можуть маркувати дати вальденських

---

¹² Симона пропущено.

¹³ Biller P. The 1391 lists of Waldensian «Magistri» three further manuscripts. *The Waldenses, 1170–1530: Between a Religious Order and a Church*. Ashgate, 2001. P. 235.

¹⁴ Välimäki R. Heresy in Late Medieval Germany: The Inquisitor Petrus Zwicker and the Waldensians. Woodbridge, Suffolk, UK: A York Medieval Press publication in association with the Boydell Press, 2019. P. 263–287.

¹⁵ Döllinger I. Op. cit. P. 330–331.

¹⁶ Haupt H. Der waldensische Ursprung des Codex Teplensis und der vorlutherischen deutschen Bibeldrucke gegen die Angriffe von Franz Jostes. Stahel. Würzburg, 1886. P. 35–36.

¹⁷ Транскрипцію було вперше відкрито і опубліковано Ромоло Ченьєю (Cegna R. Il valdismo del 300 'come alternative alla chiesa di Roma. *Bollettino della Società di Studi Valdesi*. 1980. № 148. P. 49–56, 51–53).

¹⁸ Феод королів Богемії у складі Священної Римської імперії, що після встановлення державного кордону між Польщею та Німецькою Демократичною Республікою 1945 р. по ріці Найсе опинився на німецькому боці.

¹⁹ Szymański J. Articuli secte Waldensium. P. 90.

²⁰ Ibidem. P. 92 note 62.

синодів²¹, на які, як відомо з різних джерел, періодично прибували вальденські магістри. На таких синодах відбувалися перерозподіл зібраних із осілих громад вірних пожертв, висвячення у нові магістри нових членів та обговорення поточних питань. Найчастіше зустрічається дата 4 вересня 1391 р., тому не випадково Рейма Валімакі, автор найґрунтовнішої присвяченої Петерові Цвікеру монографії, вважає дату 19 квітня 1393 р. помилковою²².

«Року Божого 1393, дня 19 місяця квітня [насправді 4 вересня 1391 р. — *Авт.*], нижчезаписані були керівниками (*rectores*) секти Вальденсів: перший Ганс із Польщі (*Polan*), син якогось селянина і головний (*supremus*), також Миколай (*Niklos*) із Польщі (*von Polan*); також Конрад з Вюрцбурґа (*Herbipol*); також Ульріх з Хардека²³, який був за професією шевцем; так само **Симон з Галича (*Galicz*) з Угорщини** [акцент наш. — *Авт.*], який був за професією кравцем²⁴; так само Конрад з Гмюда (*Gemunde*) у Швабії (*Swevia*), син якогось селянина; так само Герман (*Hermannus*) з Містельґа (*Mistegei*), який був ремісником у Баварії. Так само у тому ж році наново були викриті на капітулі у Дікхарці Петер із села Рулешун²⁵ недалеко Шпіра і Ганс із Плавна. І усі вони іменуються між собою апостолами, наставниками і братами. Це року Божого 1462»²⁶.

²¹ Cegna R. La condizione del valdismo secondo l'inedito «Tractatus bonus contra haereticos» del 1399, attribuibile all'inquisitore della Slesia Giovanni di Gliwice / *Valdesi e l'Europa (Collana della Società di studi valdesi № 9)*. Torre Pellice, 1982. P. 46.

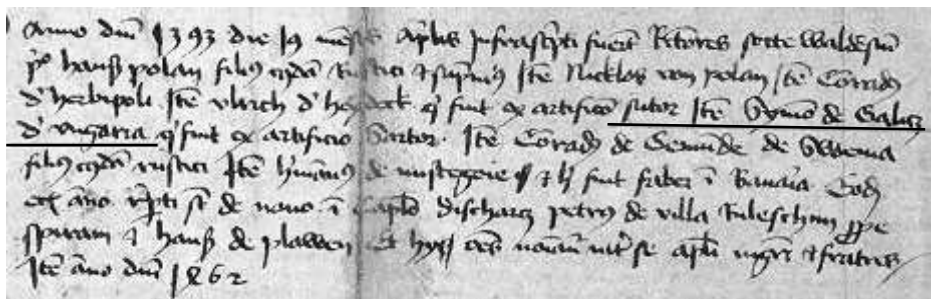
²² Välimäki R. Op. cit. P. 30.

²³ Невеличке поселення на кордоні Чехії і Німеччини на боці другої зі зведеним тут у Середні віки замком. На сьогодні — частина німецького міста Нойальбенройт (*Neualbenreuth*).

²⁴ У манускрипті з Вольтенбюттеля — швець (*sutor*). URL : [https://diglib.hab.de/?db=mss&list=ms&id=431-helmst. \[6\] — 2v](https://diglib.hab.de/?db=mss&list=ms&id=431-helmst. [6] — 2v).

²⁵ Не локалізовано.

²⁶ «Anno domini 1393 die 19 mensis Aprilis infrascripti fuerunt rectores secte Waldensium — primo Hans Polan filius cuiusdam Rustici et supremus item Niklos von Polan item Conradus de Herbipoli item Ulrich de Heydeck qui fuit ex artificio sutor item Symon de Galicz de Ungaria qui fuit ex artificio Sartor item Conradus de Gemunde de Swevia filius cuiusdam rustici item Hermannus de Mistegei et hic fuit faber in Bavaria. Eodem etiam anno reperti sunt de novo in Capitulo Discharcz Petrus de villa Ruleschun prope Spiram et Hans de PLAWEN. Et hii omnes nominantur inter se apostoli magistri et fratres. Item anno domini 1462», Biblioteka Uniwersytecka we Wroclawiu. Articuli secte Waldensium. Sygn. I F 230.

У більшості рукописів наводяться імена двох магістрів з Польщі (*von Polan/de Polonia*), але без найменування конкретного міста. Наприкінці XIV ст. у межах королівства Польщі вальденсів не фіксували, що окремо було й відзначено Петером Цвікером²⁷. Винятком слугує хіба що Західне Помор'я, де він провів упродовж 1392–1394 рр. бурхливий інквізиційний процес, однак у вказаний період часу цей терен не входив до володінь короля Владислава II Ягайла († 1434). Окремо варто відзначити, що згадані рукописи упродовж наступних поколінь розповсюдилися усією територією Центральної Європи²⁸ (тому існувала нагода виправити некоректні відомості), але назви населених пунктів, що цікаво, приведені лише для західноєвропейських міст, а не для Польщі (чи Готфріда з Угорщини за іншим варіантом короткого списку).

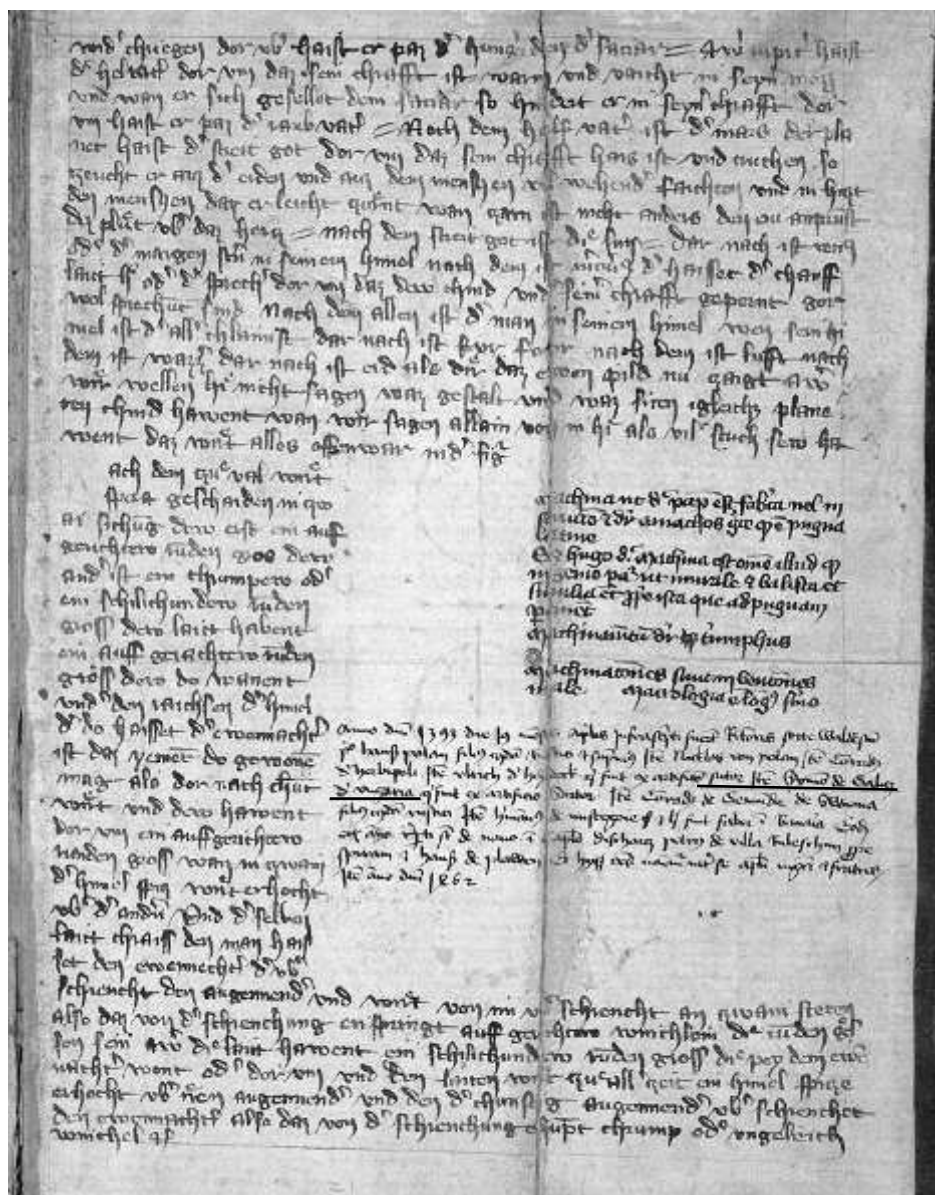
У розлоговому списку вальденських магістрів ситуація аналогічна: докладна локалізація для вихідців із заходу та недокладна для двох магістрів з Угорщини: *Jacobus, qui jam est Budae in Ungaria* (тобто з одного зі столичних міст) і *Petrus de septem castris Ungariae* (із Трансильванії)²⁹. Треба також мати на увазі, що сама процедура допиту виглядала так: Петер Цвікер ставив питання латиною, яку для підозрюваного перекладали народною мовою, а його відповідь теж народною мовою перекладали. і знову латиною для дальшого запису у протокол. Далі протокол усно переповідали допитаному народною мовою, аби той підтвердив правильність записаного. За такого потрійного перекладу помилкові окреслення були цілком можливими.

²⁷ Kurze D. Quellen Zur Ketzergeschichte Brandenburgs Und Pommerns. Berlin ; New York : de Gruyter, 1975. P. 261–262.

²⁸ Szymański J. Articuli secte Waldensium.

²⁹ Döllinger I. Op. cit. P. 330.

Іл. 1. Симон із Галича з Угорщини (Файл I_F_230_0005)
 Зворотний бік вкладки манускрипту 1399 р. за *Syng. IF 230*
 (Бібліотека Вроцлавського університету, Польща) із дописом іншою
 рукою за 1462 р. Публікується вперше за дозволу Бібліотеки

При цьому варто підкреслити, що докладне походження магістрів не вважалося чимось обов'язковим. Воно більш властиве країнам Західної Європи, бачимо це у випадку угорської столиці Буди і Галича, однак його зовсім немає при згадці Польщі, Готфріда з Угорщини та Петра із Трансильванії. Можливо, через те, що місця народження згаданих єресіархів були поза його юрисдикцією, Петер Цвікер не надавав належного значення справі їхньої локалізації при допиті. Цілком імовірно, така недокладність при встановленні походження єретиків із країн Сходу могла бути в цілому фіктивною. Відомо, що інквізитор намагався перебільшити небезпеку єретичного вчення задля отримання дієвої підтримки від представників місцевої влади для його придушення (як вже відзначалося вище, він не мав прямої і постійної допомоги з боку римського папи чи імператора, а тому був змушений на місцях шукати матеріальні статки і адміністративну підтримку самостійно)³⁰. Задля демонізації єретиків цілком своєчасним було пропагування ідеї про їхнє «переселення» до напівпоганського сходу, зокрема Польщі і Угорщини. Більше того, Угорське королівство за останніх Арпадів другої половини XIII ст. користувалося суперечливою репутацією країни, що надає притулок поганам. Насамперед це стосувалося половців, які ще з 20-х рр. XIII ст. оселялися тут на запрошення угорських королів з метою несення прикордонної служби та в інших військових цілях. Тому не випадково на противагу міфу про франків як нащадків стародавньої Трої при дворі короля Володислава IV († 1290) формувалася легенда про гунське коріння угорців³¹.

Тому окреслення *Galicz de Ungaria* в такому контексті виглядає ще цікавіше, адже одразу асоціюється із Галичем на Дністрі та відповідає концепції фіктивної локалізації місця поширення єреси якомога далі на схід, чого нерідко дотримувалися освічені інквізитори. У такому разі Галич підходив якнайкраще, адже був давно і добре знаним у Європі. Нагадаймо, що в Угорщині Петером Цвікером конкретно були названі лише Буда і

---

³⁰ Зберігся його лист до австрійського герцога Альбрехта IV († 1404) у зв'язку зі смертю батька того – Альбрехта III († 1395), в якому чітко заявлена мета пошуку дієвої підтримки задля подальшого переслідування та викорінення єретичних учень (Döllinger I. Op. cit. P. 305–311).

³¹ Berend N. How Many Medieval Europes? The 'Pagans' of Hungary and Regional Divercity. *Christendom in The Medieval World*. London : Routledge, 2018. P. 88–89.

розлогий регіон — Трансильванія. Тож Галич міг слугувати уособленням далекого поганського міста, якимось пов'язаного з Угорщиною.

Як бачимо з попередніх студій, афіліацію вальденського магістра, кравця (чи шевця) Симона пересічний дослідник зазвичай просто асоціює з Угорщиною³², що, на наш погляд, потребує додаткової уваги. Запис, здається, чітко рефлексує з королівством Угорщина, в якому й слід шукати занотований *Galicz*, на роль якого насправді претендують одразу кілька поселень. У межах північних та східних комітатів країни упродовж XIII—XIV ст. фіксується ряд населених пунктів зі схожими назвами — міста Голіч (тепер округ Скалице, Трнавський край, Словаччина) та Глоговець (тепер Трнавський край, Словаччина), а також села Галич (округ Лученець, Банськобистрицький край, Словаччина) та Галоч (тепер Ужгородський район Закарпатської області, Україна). Відтак існує потреба з'ясувати, який правопис у писемних джерелах XIV — початку XV ст. застосовувався при відтворенні назв цих поселень, щоб шляхом порівняльного аналізу встановити місце походження шевця (чи кравця) Симона. Першим одразу ж відпадає сучасне словацьке місто Голіч, яке у XIV ст. було відоме під назвою Біла Церква (*Alba ecclesia*) або ж Нова Твердиня (*Novum castrum*, *Vyuar*, *Vyvar*, *Wibar*, *Wybar*, *Wyuar*, *Wywar*)³³. Із відомих випадків XIV ст. нотування Глоговця місто ніколи не записувалося як *Galicz*, а натомість *Cholgoch*, *Colchuch*,

---

³² Swoboda W. Waldensi na Pomorzu Zachodnim i w Nowej Marchii w świetle protokołów szczecińskiej inkwizycji z lat 1392–1394. *Materiały Zachodniopomorskie*. T. 19. 1973. P. 501–503, марка р. 499; Вернер Э. Идеология Немецко-Австрийского Вальденства в XIV в. *Средние века*. 1964. Т. 25. С. 115.

³³ Anjou-kori oklevéltár (далі — AkOkl) / szer. Gy. Kristó. Budapest; Szeged : Országos Tudományos Kutatási Alap, Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Kollégiuma, 1996. Т. 4 : (1315–1317). S. 52, № 121 (12 липня 1315); AkOkl / szer. F. Piti. Budapest; Szeged : Nemzeti Kutatási és Feljlesztési Programok, 2004. Т. 20 : (1336). S. 53, № 6 (6 січня 1336); S. 135, № 121 (17 березня 1336); AkOkl / szer. F. Piti. Budapest; Szeged : Országos Tudományos Alapprogramok, 2012. Т. 22 : (1338). S. 43–44, № 57 (6 січня 1338); AkOkl / szer. F. Sebők. Budapest; Szeged : Nemzeti Kulturális Örökség Miniszteriuma, 2004. Т. 25 : (1341). S. 107, № 108 (19 квітня 1341); S. 242, № 511 (27 липня 1341); AkOkl / szer. F. Piti. Budapest; Szeged : Nemzeti Kulturális Örökség Miniszteriuma, 2007. Т. 27 : (1343). S. 295, № 461 (6 липня 1343); AkOkl / szer. F. Piti. Budapest; Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 2013. Т. 29 (1345). S. 73–74, № 54 (19 січня 1345); S. 86–87, № 75 (27 січня 1345); S. 328, № 549 (14 вересня 1345) і т. д.

*Galgoch, Galgouch, Golgoch, Gologouch, Gulgoch*³⁴. Аналогічна ситуація із селами Галоч, відомим як *Galch, Galach* чи *Galaach*³⁵ і Галич, занотованим у джерелах XIV–XV ст. як *Galch*³⁶.

П'ятим варіантом, звісно, є вже згадуваний вище, добре відомий у тогочасному цивілізованому світі Галич над Дністром – знаменита князівська і королівська резиденція кількох династій XII–XIV ст., єпископський та митрополичий центр, місце резидування каштеляна,

---

³⁴ AkOkl. T. 4 : (1315–1317). S. 106, № 271 (1 травня 1316); AkOkl / szer. Gy. Kristó. Budapest; Szeged : Országos Tudományos Kutatási Alap, Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Kollégiuma, 1998. T. 5 : (1318–1320). S. 28–31, № 48 (3 березня 1318); S. 103, № 246 (26 серпня 1318); AkOkl / szer. Gy. Kristó. Budapest; Szeged : Kulturális és történelmi emlékek feltárása nyilvántartása és kiadása, 1990. T. 7 : (1323). S. 335, № 730 (1323); AkOkl / szer. T. Almási. Budapest; Szeged : Nemzeti Kutatási és Feljesztési Programok, 2003. T. 13 : (1329). S. 34, № 48 (25 січня 1329); AkOkl. T. 20 : (1336). S. 253, № 327 (10 серпня 1336); AkOkl. T. 22 : (1338). S. 236, № 372 (24 липня 1338); AkOkl / szer. F. Piti. Budapest; Szeged : Országos Tudományos Kutatási Alap, 1999. T. 23 : (1339). S. 426, № 869 (19 листопада 1349); S. 430, № 878 (26 листопада 1349); AkOkl / szer. F. Piti. Budapest; Szeged : Nemzeti Kulturális Örökség Miniszteriuma, 2001. T. 24 : (1340). S. 74, № 66 (24 січня 1350); S. 144–145, № 210 (14 березня 1350) і т. д. У даному випадку не бачимо сенсу наводити приклади попереднього нотування міста, добре відомі у XIII ст., відтак звертаємо увагу лише на дані вказівників (*Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica* : in 2 t. (далі – RSA) / ed. I. Szentpétery. Budapest : MTA, 1923. T. 1 : (1001–1270). S. 537; RSA / ed. I. Szentpétery. Budapest : MTA, 1943. T. 2 : (1255) 1270–1301). V. 1 : (1255 – 1272). S. 179; RSA / ed. I. Szentpétery ; kézirat. I. Borsa. Budapest : Akadémiai kiadó, 1961. T. 2 : (1270–1292). V. 2–3. S. 461; RSA / ed. I. Szentpétery ; kézirat. I. Borsa. Budapest : Akadémiai kiadó, 1987. T. 2 : (1290–1301). V. 4S. 292).

³⁵ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* : in 2 t. / ad edendum praeparavit V. Sedlák. Bratislava : Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaciae, 1987. T. 2 : inde ab anno MCCCXV usque ad anno MCCCXIII. S. 264, № 575 (26 жовтня 1320); AkOkl / szer. T. Almási. Budapest; Szeged : Országos Tudományos Kutatási Alap, Kulturális hagyományaink feltárása nyilvántartása és kiadása, 1996. T. 11 : (1327). S. 45, № 77 (14 лютого 1327); S. 46, № 79 (між 14 лютого – 22 вересня 1327); S. 216, № 456 (22 вересня 1327).

³⁶ Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez / szer. E. Varjú. Budapest : Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 1908. T. 1 (1214 – 1457). S. 568, № CCCXCIV (4 липня 1424); AkOkl / szer. F. Sebők. Budapest; Szeged : Nemzeti Kutatási és Feljesztési Programok, 2007. T. 31 (1347). S. 285, № 522 (6 червня 1347).

воєводи і старости³⁷. *Terminus ante quem* 1367 р. місто отримало маґдебурзьке право³⁸ (із, очевидно, оновленнями 19 жовтня 1374 р. та 28 жовтня 1429 р., здійсненими Владиславом Опольським († 1401) і Владиславом II Ягайлом відповідно³⁹), а відтак німецька громада або ж носії самоврядних традицій як з числа німецьких, так і сілезьких (чи назагал польських) поселенців певний час мешкали в різних частинах Галицької землі неінституалізованого королівства Русі, захочені зрештою за результатами правління упродовж 1372–1378 рр. від імені Людовіка I з династії Анжу († 1382) його ставленика князя Владислава Опольського⁴⁰.

Задля з'ясування, який саме *Galicz* мав на увазі Петер Цвікер, описуючи результати своєї роботи з навернення до католицизму вальденського маґистра, а водночас шевця (чи кравця) Симона, слід піддати окремим ретельним студіям правопис назви міста Галич у

³⁷ У даному випадку звертаємо увагу на актуалізацію місцевих урядів часів правління у 1372–1378 рр. *in terra Ruscie* князя Владислава Опольського, ретельно досліджених Єжи Сперкою (Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą. Katowice: Wyd-wo Uniwersytetu Śląskiego, 2006. S. 363–364).

³⁸ Елементи міського самоврядування, завезені з німецьких земель, у Галичі, вочевидь, були відомі ще у першій половині XIII ст., коли 1238 р. при черговому здобутті міста князь Данило Романович († 1264) «по|стави на Немец[ь]ких[ъ] вратех[ъ] хороуговь свою» (*Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana)* / ed. D. Dąbrowski, A. Jusupović. *Monumenta Poloniae historica*. Kraków; Warszawa: PWN; PAU, 2017. Nova Series. T. XVI. S. 207, note 567). Однак станом на 30 листопада 1367 р. наявність самоврядних традицій міста вже стала доконаним фактом (Стасюк А. Галич маґдебурзький: до 650-ї річниці першої згадки про міське право. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. Вип. 2. С. 147–155).

³⁹ Szaraniewicz I. Trzy opisy historyczne staroksiążęcego grodu Halicza w roku 1860, 1880, 1882. Lwów: Nakładem Gubrynowicza i Schmidta, 1883. S. 205–207; *Zbiór dokumentów małopolskich* (далі – ZDM) / wyd. I. Sułkowska-Kuraś i St. Kuraś. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich; PAN, 1975. Cz. 7: dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418–1434. S. 276–278, № 2041.

⁴⁰ Sperka J. Zarys migracji rycerstwa slaskiego na ziemie Rusi koronnej w okresie panowania Władysława Jagiełły. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2011. Вип. 5. С. 221–230; idem. Z dziejów migracji rycerstwa śląskiego na ziemie Rusi Koronnej w końcu XIV i w początkach XV wieku (wstępne rozpoznanie). *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowżytnych* / pod red. W. Bukowskiego i T. Jurka. Kraków: Societas Vistulana, 2012. T. 1. S. 519–550.

джерелах XIV–XV ст. — за прикладом вищезанотованих поселень Угорського королівства.

Добре відомо, що з другої половини 1205 — початку 1206 рр. в силу міждинастичної угоди з удовою загиблого 19 червня 1205 р. під Завихостом князя Романа Мстиславовича представники угорської династії Арпадів систематично користувалися титулом *Galiciae Lodomeriaequae rex*⁴¹, успадкованим згодом їхніми наступниками з родини Анжу. Зі смертю 5 листопада 1370 р. короля Польщі Казимира III його небіж Людовік I, як король Галичини і Володимирії, отримав престол свого дядька та на певний час вгамував пристрасті щодо прав на Галич і Галицьку землю, які упродовж кінця XI–XIV ст. нерідко точилися поміж князівськими сімействами Русі, Литви і земель Пястів, а також номадами. Це об'єктивно сприяло частому нотуванню міста в латиномовному історіописанні, зокрема Угорщини⁴².

---

⁴¹ Про галицьку титулатуру королів Угорщини див.: Волощук М., Домбровський Д. Князь Данило Романович та угорські королі 1205–1235 рр. (у відповідь Володимирові Александровичу). Частина 1. *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2020. Вип. 33. С. 45–49 (частина статті під назвою «Галицький і володимирський титули Андрія І»). Про вживання галицьких окреслень в угорському та назагал латиномовному діловодстві і наративах див.: Волощук М. М. «Русь» в Угорському королівстві (XI — друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції / відп. ред. Л. В. Войтович. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. С. 112–125; поп.: idem. Ruthenians (the Rus') in the Kingdom of Hungary, 11th to Mid-14th Centuries. Settlement, Property, and Socio-Political Role / translated by Y. Prykhodko. *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450* / general eds. F. Curta and D. Zupka. Leiden; Boston: Brill, 2021. Vol. 76. P. 55–66.

⁴² Див., до прикладу, занотовані у XIII ст. випадки: P. magistri, qui Anonymus dicitur *Gesta Hungarorum* / praefatus est textumque recensuit E. Jakubovich, annotationes exegeticas adiecit D. Pais. *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* (далі — SRH) / edendo operi praefuit I. Szentpétery. Budapestini: Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica in partem impensarum venientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung Sumptibus, 1998. V. 1. S. 45, 47–48, 50–51 (*terra Galicie, Galicia, dux Galicie*); *Chronicon Hungaro-Policum* / praefatus est, textum recensuit, annotationis instruxit I. Deér. *SRH* / edendo operi praefuit I. Szentpétery. Budapestini: Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica in partem impensarum venientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung Sumptibus, 1938. Vol. 2. S. 320 (*de civitate Galicz, Rusie civitatem Galiciam*); поп.: Homza M. *Uhorsko-poľská kronika*. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy. Bratislava: Libri Historiae, Post scriptum, 2009. S. 180, а також фотозгадки міста за списком хроніки, відомим з Національної бібліотеки Польщі у Варшаві під назвою *Codex Varsovianus Zamoyskianus* (s. XIII).

Аналогічна ситуація зі створеними у землях Пястів, згодом — королівстві Польщі хроніками й анналами, де Галич залишався чудово знаним містом розташованої по сусідству багатой землі⁴³. За результатами кампанії польських і литовських сил в серпні 1387 р. угорська залога твердині Галича (*castrum Halicz*) на чолі із каштеляном Бенедиктом була змушена здатися, а місто перейшло до рук Владислава II Ягайла і його дружини, молодшої доньки Людовіка I — Ядвіги († 1399)⁴⁴.

⁴³ Окремі у порівняльному контексті досвіду історіописання XII—XV ст. варті уваги приклади: *Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonorum* / ed. M. Plezia. *MPH*. Cracoviae: Sumptibus Academiae Polonae Scientiarum et litterarum, 1994. Nova series. T. 11. S. 131, 183 (*dux Galicie, principem Galicie*), 184 (*Galiciam castra*), 185 (*Galicie primi, Galicia*), 186 (*princeps Galicie*); *Chronica Poloniae Maioris* / recensuit et annotavit B. Kürbis. *MPH*. Warszawa: PWN, 1970. Series Nova. T. 8. S. 28, 46, 61–64, 71–73 (*regis Halicie, regni Haliciensis, Haliciensem provinciam, Haliciam castra, regnum Haliciense, Halicia, dux Halicie, primi Halicie, princeps Halicie*); Joannis de Czarnkow. *Chronicon Polonorum*. *MPH* / ed. A. Bielowski. Lwów: Nakładem własnym, 1872. T. 2. S. 626 (*Halicz*). Уважне зіставлення правопису назви міста дозволяє помітити зміни, що відбулися у практиці історіописання до XV ст. (Dlugossii Joannes. *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* / red. J. Dąbrowski. Warszawa: PWN, 1964. Lib. 1–2. S. 83, 104, 110 (*Halicz, Halicz (iensis) urbe*); idem. *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* / komit. red. Z. Budkowa i in. Warszawa: PWN, 1970. Lib. 3–4. S. 329 (*Halicz (iensis) princeps, principatu Halic (iensis), Halicz, Halicz (iensis) ducatum*); idem. *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* / komit. red. Z. Budkowa i in. Warszawa: PWN, 1973. Lib. 5–6. S. 55, 58, 128–129, 137, 143–145, 148, 168, 197, 204–210, 216, 229, 232, 236 (*Halicz, Halicz (iensis) dux, Halicz (iensis) civitatem, opidum Halicz (iense), Halicz (iense) regnum, Halicz (iensis) ducatum, ad Halicziam, Halicz (iensis) regionem, Halicz (iense) castrum etc.*); idem. *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* / komit. red. Z. Budkowa i in. Warszawa: PWN, 1975. Lib. 7–8. S. 160 (*Salomea virgo illustris Gallacie seu Halicziensis regina*); idem. *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* / komit. red. Z. Budkowa i in. Warszawa: PWN, 1975. Lib. 9. S. 217, 267–268, 349 (*Halicz (iense) castrum, Halicz (iensis) civitatem, Halicz*); idem. *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* / komit. red. K. Baczkowski i in. Warszawa: PWN, 1997. Lib. 10–11. S. 53, 186 (*Halicz*) etc.)

⁴⁴ Tęgowski J. Nieznane nadanie Władysława Jagiełły dla Benedykta węgierskiego kasztelana Halicza, i jego braci. Przyczynek źródłowy do dziejów Rusi Halickiej. *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych* / pod red. W. Bukowskiego i T. Jurka. Kraków: Societas Vistulana, 2012. T. 2. S. 1346–1347. До історіографії теми див.: Федорук А. Облога Галича 1387 року у світлі вітчизняної історіографії. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. Вип. 2. С. 194–206; Волощук М., Федорук А. Облога Галича 1387 р.: нарис зарубіжної історіографії. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2019. Вип. 4. С. 117–132.

Попри відсутність книг галицького магістрату другої половини XIV — початку XV ст. ми в стані з'ясувати практику правопису міста (його окремих локацій), афіліації містян та різного штибу урядників за актовим матеріалом⁴⁵ і найстарішими з відомих львівськими міськими книгами, перша з яких охоплює 1382—1389 рр. — період часу, що безпосередньо нас цікавить. Досвід показує, що Галич, Галицький край (*Halicz, districtu Haliciensis*)⁴⁶ і

---

⁴⁵ Наведемо кілька найзнаковіших прикладів: Acta grodzkie i ziemskie (далі — AGZ) / w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego wydziału krajowego. we Lwowie : Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego z drukarni narodowej W. Manieckiego, 1870. T. 2. S. 19, № 11 (22 січня 1384, *Thoma dicto Beszano Woywode (de) Ha(licz)*); S. 24, № 15 (25 липня 1386 р., *mercatores de Halicz*); S. 48, № 28 (8 березня 1402 р., *civis haliciensis, in districtu haliciensis, prope Halicz*); S. 66—67, № 40 (27 травня 1421 р., *in districtu haliciensis, in Halycz*); S. 78, № 46 (24 червня 1427 р., *Actum in Halicz*); AGZ / w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego wydziału krajowego. we Lwowie : Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego z drukarni narodowej W. Manieckiego, 1871. T. 3. S. 94, 101, № 52 (22 грудня 1390 р., *plebanum in Halicz, ecclesia parochiali in Halicz*); S. 111, № 59 (16 жовтня 1395 р. *Actum in Halicz*); S. 115, № 62 (29 лютого 1396 р., *ecclesiarum parochialium in Halicz, halicyzensis dyocesis*); S. 139, № 70 (5 вересня 1399 р., *in curia habitationis nostri in Halicz*); S. 155, № 80 (27 жовтня 1405 р., *civitatıs nostrae Halicz, cives dictae Haliciensıs civitatıs*); S. 183, № 95 (22 липня 1423 р., *in districtu Haliciensis*); AGZ / w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego wydziału krajowego. we Lwowie : Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego z drukarni narodowej W. Manieckiego, 1873. T. 4. S. 29, № 12 (7 травня 1406 р., *Haliciensis diocesisibus*); S. 30—42, № 13 (4 березня 1407 р., *dominis Archiepiscopis et Episcopis Haliciensis, Haliciensis diocesis*); S. 106, № 52 (22 лютого 1422 р., *via de Leopoli in Halicz*).

⁴⁶ ZDM / wyd. I. Sułkowska-Kuraś i St. Kuraś. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk : Zakład narodowy imienia Ossolińskich ; PAN, 1974. Cz. 6 : dokumenty krolá Władysława Jagiełły z lat 1386—1417. S. 25, № 1529 (14 жовтня 1387 р. *castrum Halicz*); S. 87, № 1573 (1390 р. *w naszym zamku Haliczu*); S. 133—135, № 1610 (14 жовтня 1395 р. *Halicz*); S. 342, № 1758 (14 липня 1411 р. *in districtu Haliciensis*); S. 429, № 1817 (8 липня 1417 р. *in terra Russiae et districtu Haliciensis*); ZDM. Cz. 7. S. 12, № 1871 (18 травня 1418 р. *in districtu Haliciensis*); S. 48—49, № 1894 (4 червня 1420 р. *in districtu Haliciensis*), S. 60, № 1903 (6 березня 1421 р. *in terra Russiae et districtu Haliciensis*); S. 115—118, № 1938 (16 червня 1423 р. *Halicz*); S. 219—220, № 2006 (кінець березня — початок квітня бл. 1423—1327 рр. *in districtu Haliciensis*); S. 228, № 2012 (21 липня 1427 р. *in terra Russiae et districtibus Haliciensis*); S. 257, № 2030 (29 жовтня 1428 р. *in terra Russiae et districtu Haliciensis*) etc.

галичани (*Haliczany*)⁴⁷ нотувалися у звичний спосіб (латиною та старопольською), без будь-яких, порівняно з попередньою епохою, лексичних чи семантичних змін.

При цьому упродовж 1383–1385 рр. нотуємо у Галичі кравецьку ремісничу спілку (можливо, цех), до якої належав двічі за цей час згаданий *Bernhard sartor*⁴⁸. Крім того, 26 жовтня і 14 грудня 1384 р. за Галицькою брамою Львова зафіксовано одразу кілька будинків шевців відверто німецького походження (*domum Iohannis Steynburne sutoris, Petrus Glywicz sutor domum suam foris portam Haliczensem iacentem*)⁴⁹. Розташування нерухомості саме у цьому місці, а також на вулиці Галицькій міста цілком може пов'язуватися з галицьким походженням (приїздом з Галича) окремих сімейств шевців чи кравців і їхніми львівськими професійними контактами. Окремо слід відзначити наявність і в різний час прибулих до Львова саме із Сілезії (Битом, Вроцлав, Рацібуж, Цешин) та, що цікаво – саксонських Герлиц, представників кравецької і шевської спеціальностей⁵⁰, що в контексті допису про вальденського магістра Симона не може не привертати уваги.

---

⁴⁷ ZDM / wyd. I. Sułkowska-Kuraś i St. Kuraś. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk : Zakład narodowy imienia Ossolińskich ; PAN, 1970. Cz. 5 : dokumenty z lat 1401–1440. S. 350, № 1404 (29 червня 1434 р. *Haliczany*).

⁴⁸ Najstarsza księga miejska / wydał A. Czołowski. *Pomniki dziejowe Lwowa. Z Archiwum miasta*. Lwów : Nakładem gminy krol. stół. miasta Lwówa, 1892. T. 1. S. 13, № 80; S. 42, № 265.

⁴⁹ Ibidem. S. 32, № 207; S. 33, № 215.

⁵⁰ Księga przychodów i rozchodów miasta 1404–1414 / wydał A. Czołowski. *Pomniki dziejowe Lwowa. Z Archiwum miasta*. Lwów : Nakładem gminy krol. stół. miasta Lwówa, 1896. T. 2. S. 21 (4 вересня 1406 р., *Martinus sartor de Tesschyn*), 64 (9 лютого 1409 р., *Scholtis sutor de Wratislawia*), 75 (*Scholtis sutor*, 3 грудня 1408 р.), 95 (*Scholtis sutor*, 18 травня 1410 р.), 113 (11 січня 1412 р., *Iohannes sartor dictus Bytomka*), 119 (13 січня 1413 р., *Scholtysch sutor*), 123 (24 грудня 1413 р., *Petir filius sartoris de Goericz venit cum litteris recommendatoriis de Przeworsko et acceptus est in conciuem*); Księga przychodów i rozchodów miasta 1414–1426 / wydał A. Czołowski. *Pomniki dziejowe Lwowa. Z Archiwum miasta*. Lwów : Nakładem gminy krol. stół. miasta Lwówa, 1905. T. 3. S. 5 (12 березня 1415 р., мешканець на вулиці Галицькій Львова *Ianko Bytomka sartor*), 36 (22 квітня 1417 р., *Petrus sartor de Wratislawia*), 40 (29 травня 1417 р., *Petrus sartor*), 71 (22 лютого 1422 р., *Petrus Pop, sartor de Rathiboria*), 102 (14 лютого 1423 р., *Petrus sartor de Wratislawia*). При цьому, назагал, імена інших кравців чи шевців, занотованих міськими книгами Львова, переважно німецького походження.

З огляду на вищенаведені аргументи, вважаємо, що зафіксований 4 вересня 1391 р. у інквізиційних протоколах Петера Цвікера *Galicz* — це Галич над Дністром. Незабаром, у серпні 1387 р., після звитяги польсько-литовських сил над місцевим угорським каштеляном Бенедиктом, поміж 1388—1391 рр. він став об'єктом досягнутої 27 січня 1388 р. у Луцьку королем Польщі Владиславом II Ягайлом з молдовським господарем Петром I († грудень 1391) з династії Мушатів угоди щодо наданої останнім трирічної позики у розмірі «4 тисячі рублієй фряжського сребра». На випадок неповернення коштів у вказані терміни Галич із щойно набутої власності нових володарів королівства Польщі мав перейти до рук Петра I і його родини⁵¹. Звісно, окреслені обставини жодним чином не пов'язували місто з *Ungaria*, як свідчив кравець (чи швець) Симон під час допитів Петера Цвікера. «Угорська» афіліація міста над Дністром могла у свідомості колись прибулого сюди із заходу магістра і майстра пов'язуватися лише із часом правління тут урядників Владислава Опольського до 1378 р. та короля Людовіка I і його доньки Марії († 1395 р.) — до 1387 р. Оскільки досвід тривалих виїздів вальденських магістрів за межі більш-менш постійного проживання і праці вважався звичним⁵², це наштовхує на думку про можливе перебування Симона за межами Галича щонайменше *ante quem* літа 1387 р., коли Бенедикт обороняв замок від прибулих під його стіни військ дружини Владислава II Ягайла Ядвіги і двоюрідного брата Вітовта († 1430). Відтак на момент потраплення Симона до рук Петера Цвікера він, найвірогідніше, не знав про зміни у статусі міста, що сталися кількома роками раніше, а тому був записаний нотарем інквізитора як *Symon de Galicz de Ungaria qui fuit ex artificio Sartor* (чи *Sutor*).

---

⁵¹ Грамоти XIV ст. / упорядкування, вступна стаття, коментарі і словники-показки М. М. Пещак ; відповід. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наук. думка, 1974. С. 79—80, № 41.

⁵² Dollinger I. Op. cit. P. 368—369. Постійні переїзди з місця на місце підтверджуються й іншими матеріалами (Patschovsky A. Waldenserverfolgung in Schweidnitz 1315. *Deutsches Archiv für Die Erforschung des Mittelalters*. 1980. № 36. S. 169; Bernardus Guidonis, *Practica inquisitionis haereticae pravitatis*. Paris: Alphonse Picard, 1886. P. 251).

Зрештою, чи не йдеться саме про нашого Симона у двох дописах міських книг Львова від 18 травня 1416 р. та 13 травня 1426 р.⁵³ За віком занотований майстер цілком пасує, а інших шевців (чи кравців) з аналогічним іменем ні в Галичі, ні у Львові не зустрічаємо.

Загалом варто пам'ятати, що громади вальденсів на сході континенту головно поширювалися серед німецькомовних колоністів як елемент їхньої ідентичності шляхом сповідування своєї «національної релігії»⁵⁴. Найкращими умовами поширення вчення були фронтірні землі зі змішаним населенням, економічно розвинутими містами на транс'європейських шляхах сполучень, де була змога уникнути чи обійти контроль інквізиційних служб. Галицька земля до кінця не інституалізованого королівства Русі, що упродовж другої половини XIV – початку XV ст. кількаразово змінювала свою династичну належність, була конфесійно неоднорідною і насичувалася прибульцями з німецькомовних країн, виглядала принаймні не найгіршим місцем для діяльності вальденсів, що досі залишалося на маргінесі спеціальних історичних студій.

---

⁵³ Księga przychodów i rozchodów miasta 1414–1426. S. 27 (*Symon sutor*), 134 (*Consules emerunt apud Symonem sartorem vnum equum pro IIIIS sxg. ad prestam*).

⁵⁴ Заслугове на увагу й той факт, що всі без винятку регіони так званої «Молодшої Європи», де було виявлено вальденсів (Західне Помор'я, Сілезія, Богемія, Моравія, Трансильванія), з XII ст. залишалися місцями активної німецької колонізації, що постійно зростала. Імена ж вальденських магістрів, відтворених за протоколами допитів, що дійшли до наших днів, здебільшого винятково німецькі (Баратунсгот, Ельс, Ганс, Герман, Готфрід, Грета Кунель і т. д.) або загальнохристиянські (Симон, Павло, Анна тощо). Кількість суто слов'янських – вкрай мала. Безперечно, не всі німецькі колоністи були вальденсами, але всі вони користувалися послугами проповідників, серед яких нерідко траплялися саме магістри вальденсів (Szymański J. Johannes Swenkenfeldt – inquisitor et martyr. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*. 2003. № 1. S. 1; Bylina S. Ruchy heretyckie w średniowieczu. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991. S. 28; Cegna R. Eresie e movimenti religiosi in Polonia e in Boemia-Moravia nel Medioevo (Repubblica Ceca). *Bollettino della Societa di Studi Valdesi*. 1994. № 174. P. 111).

Aliaksandra Valodzina (Bucharest, Romania)
Myroslav Voloshchuk (Ivano-Frnakivsk, Ukraine)
Waldensian master Symon de Galicz de Ungaria

The article is dedicated to establishing the origin of the Waldensian master, tailor (or shoemaker) Symon de Galicz de Ungaria, recorded in the protocol of the interrogation of inquisitor Peter Zwicker in Erfurt on September 4, 1391. Through careful studies of the manuscripts, as well as dozens of examples of spelling from the point of view of the vocabulary and semantics of the Galicz naming (and those similar to it), the authors came to the conclusion that the interrogated belongs to the group of foreign masters of tailoring or shoemaking specialities from Halych. Hypothetical belonging to one of the settlements of the Kingdom of Hungary, located in the northern or eastern counties of the country (Halič, Hlohovec, Holič, or Halocs) is not confirmed by sources. Terminus ante quem 1387 Symon lived in the city above the Dniester and evidently maintained professional contacts with Lviv's «colleagues in the guild», mainly settled behind the city's Halychsky Gate and on Halychsky Street. Its early origin is Silesian or Saxon (in a broader sense, German). Symon (or his parents) was able to get to Halych as a result of the extensive settling campaign, populating the cities and granting them self-governing rights during the reign in Terra Ruscie on behalf of the King of Hungary and Poland Louis I – Prince Vladislaus II of Opole. Under unexplained circumstances, most likely related to the performance of the functions of the Waldensian master or professional duties, he left the city even before the summer of 1387, leaving in a western direction, where he fell into the hands of the inquisitor and September 4, 1391, testified during the trial in Erfurt. According to the interrogation protocols, Symon was converted to Catholicism. His affiliation – de Galicz de Ungaria – had to correspond with the place of permanent residence and work at the time, which belonged to the king of Hungary in terms of dynastic law. We assume that Symon de Galicz de Ungaria qui fuit ex artificio Sartor (or Sutor) known from the records of Peter Zwicker's interrogation is the same as Symon the tailor, recorded twice in the Lviv city books on May 18, 1416, and May 13, 1426.

Key words: *Halych (Galicz), tailor (shoemaker) Symon, Waldenses, heretics, magister, inquisition, Peter Zwicker, Hungary, Poland, Vladislaus II of Opole, Louis I, Władysław II Jagiełło.*

REFERENCES

- Acta grodzkie i ziemskie (1870) / w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego wydziału krajowego. we Lwowie : Główny skład w księgarni Seyfartna i Czajkowskiego z drukarni narodowej W. Manieckiego. T. 2. [in Latin].
- Acta grodzkie i ziemskie (1871) / w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego wydziału krajowego. we Lwowie : Główny skład w księgarni Seyfartna i Czajkowskiego z drukarni narodowej W. Manieckiego. T. 3. [in Latin].
- Acta grodzkie i ziemskie (1873) / w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego wydziału krajowego. we Lwowie : Główny skład w księgarni Seyfartna i Czajkowskiego z drukarni narodowej W. Manieckiego. T. 4. [in Latin].
- Almási T. (Ed.) (1996). *Anjou-kori oklevéltár*. Budapest; Szeged : Országos Tudományos Kutatási Alap, Kulturális Igazgatóságok feladatainak nyilvános kiadványai és kiadása. T. 11. (1327). [in Hungarian].
- Almási T. (Ed.) (2003). *Anjou-kori oklevéltár*. Budapest; Szeged : Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Programok. T. 13. (1329). [in Hungarian].
- Berend N. (2018). How Many Medieval Europes? The 'Pagans' of Hungary and Regional Diversity. *Christendom in the Medieval World*. London : Routledge. P. 77–92 [in English].
- Bernardus Guidonis (1896). *Practica inquisitionis haereticae pravitatis*. Paris : Aphonse Picard. [in Latin].
- Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu. *Articuli secte Waldensium*. Sygn. I F 230. [in Latin].
- Biller P. (2001). The 1391 lists of Waldensian «Magistr» three further manuscripts. *The Waldenses, 1170–1530: Between a Religious Order and a Church*. Ashgate. P. 233–236 [in English].
- Biller P. (2007). Bernard Gu, Peter Zwicker, and the Geography of Valdismo or Valdismi. *Bollettino Della Società Di Studi Valdesi*. № 200. P. 31–43 [in English].
- Bylina S. (1991). Ruchy hereetyckie w średniowieczu. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich. [in Polish].
- Cegna R. (1980). Il Valdismo Del 300 'Come Alternative Alla Chiesa Di Roma. *Bollettino Della Società Di Studi Valdesi*. № 148. P. 49–56 [in Italian].
- Cegna R. (1982). La condizione del valdismo secondo l'inedito „Trattatus bonus contra haereticos” del 1399, attribuibile all'inquisitore della Slesia Giovanni di Gliwice. *I Valdesi e l'Europa (Collana della Società di studi valdesi № 9)*. Torre Pellice. P. 39–65 [in Italian].
- Cegna R. (1994). Eresie e movimenti religiosi in Polonia e in Boemia-Moravia nel Medioevo (Repubblica Ceca). *Bollettino della Società di Studi Valdesi*. № 174. P. 109–125 [in Italian].
- Czajkowski A. (Ed.) (1892). Najstarsza księga miejska. *Pomniki dziejowe Lwowa. Z Archiwum miasta*. Lwów : Nakładem gminy król. stol. miasta Lwowa. T. 1. [in Latin].
- Czajkowski A. (Ed.) (1896). Księga przychodów i rozchodów miasta 1404–1414. *Pomniki dziejowe Lwowa. Z Archiwum miasta*. Lwów : Nakładem gminy król. stol. miasta Lwowa. T. 2. [in Latin].
- Czajkowski A. (Ed.) (1905). Księga przychodów i rozchodów miasta 1414–1426. *Pomniki dziejowe Lwowa. Z Archiwum miasta*. Lwów : Nakładem gminy król. stol. miasta Lwowa, 1905. T. 3. [in Latin].
- Deér I. (Ed.) (1938). *Chronicon Hungaro-Polonicum. Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum / ed. I. Szentpétery*. Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societas Histol. Hungarica in partem impensarum vententibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. Sumptibus, 1938. Vo. 2. S. 289–320 [in Latin].
- Dąbrowski D., Jusupović A. (Eds.) (2017). *Chronica Galiciano-Voliriana [Chronica Romanoviciana]*. *Monumenta Poloniae historica*. Kraków ; Warszawa : PWN ; PAU. Nova Series. T. XVI. [in Old Slavonic].

- Dlugossii Joannes (1964). *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* / red. J. Dąbrowski. Warszawa : PWN. Lib. 1–2. [in Latin].
- Dlugossii Joannes (1970). *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* / komit. red. Z. Budkowa i in. Warszawa : PWN. Lib. 3–4. [in Latin].
- Dlugossii Joannes (1973). *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* / komit. red. Z. Budkowa i in. Warszawa : PWN. Lib. 5–6. [in Latin].
- Dlugossii Joannes (1975). *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* / komit. red. Z. Budkowa i in. Warszawa : PWN. Lib. 7–8. [in Latin].
- Dlugossii Joannes (1975). *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* / komit. red. Z. Budkowa i in. Warszawa : PWN. Lib. 9. [in Latin].
- Dlugossii Joannes (1997). *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae* / komit. red. K. Baczkowski i in. Warszawa : PWN. Lib. 10–11. [in Latin].
- Döllinger I. von (1890). *Beiträge Zur Sektengeschichte Des Mittelalters*. München: Beck. [in German].
- Federuk A. (2017). Oblaga Ha ycha 1387 roku u sv tli vitryhzn anoyi istoiohrafyyi. *Halych. Zbirnyk naukovykh prac* / ed. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivsk : Li eya-NV. Vyp. 2. S. 194–206. [in Ukrainian].
- Hammann G. (1971). Waldenser in Ungarn, Siebenbürgen und Der Slowakei. *Zeitschrift für Ostforschung: Länder und Völker im Östlichen Mitteleuropa*. Bd. 20. Nr. 3. P. 428–441. [in German].
- Haupt H. (1885). Der waldensische Ursprung des Codex Teplensis und der vorlutherischen deutschen Bibeldrucke gegen die Angriffe von Franz Jastes. Stahe. Würzburg. [in German].
- Homza M. (2009). Uhorsko-pol'skã kronika. Nedocenerý prameň k dejinám strednej Európy. Bratislava : Libri Historiae, Post scriptum. [in Slovakian].
- Joannis de Czarnkow [1872]. *Chronicon Polonorum. Monumenta Poloniae historica* / ed. A. Bielowski. Lwów : Nakładem własnym, 1872. T. 2. S. 619–756. [in Latin].
- Kieckhefer R. (1973). *Repression of Heresy in Medieval Germany*. Liverpool : Liverpool University Press [in English].
- Kristó Gy. (Ed.) (1996). Anjou-kori oklevéltár. Budapest; Szeged : Országos Tudományos Kutatási Alap, Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Kollégiuma. T. 4 : (1315–1317). [in Hungarian].
- Kristó Gy. (Ed.) (1998). Anjou-kori oklevéltár. Budapest; Szeged : Országos Tudományos Kutatási Alap, Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Kollégiuma, 1998. T. 5 : (1318–1320). [in Hungarian].
- Kristó Gy. (Ed.) (1990). Anjou-kori oklevéltár. Budapest; Szeged : Kulturális és történelmi emlékek feltérzése nyilvánartása es kiadása. T. 7 : (1323). [in Hungarian].
- Kurze D. (1975). *Queller Zur Ketzergeschichte Brandenburgs Und Pommerns*. Berlin ; New York : de Gruyter. [in German].
- Kürbis B. (Ed.) (1970). *Chronica Poloniae Maioris. Monumenta Poloniae historica*. Warszawa : PWN. Series Nova. T. 8. [in Latin].
- Leff G. (1999). *Heresy in the Later Middle Ages: The Relation of Heterodoxy to Dissent*. Manchester : Manchester Univ. Press [in English].
- Marina Benedetti M., Cameron E. (2022). A Comparison to the Waldenses in the Middle Ages, vol. 103. *Leiden* : Brill. [in English].
- Pais D. (Ed.) (1938). P. magistri, qui Anonymus dicitur Gesta Hungarorum / praefatus est textumque recensuit F. Jakubovich. *Scriptores rerum Hungaricarum tempore dicum regumque stirpis Arpadianae gestarum* / ed. I. Szentpétery. Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societas Hist. Hungarica in partem impensarum venientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. Sumptibus, 1998. V. 1. S. 13–118. [in Latin].
- Patschovsky A. (1980) *Waldenserverfolgung in Schweidnitz 1315. Deutsches Archiv für Die Erforschung des Mittelalters*. Nr. 36. S. 137–176. [in German].
- Peshchak M. (Ed.) (1974). *Hramoly*. Kyiv : Nauk. dumka, 1974. [in Ukrainian].

Petreman Ch. Peter Zwicker: A Fair but Fervent German Inquisitor. URL: https://www.academia.edu/7519093/Peter_Zwicker_A_Fair_but_Fervent_German_Inquisitor [in English].

Plecia M. (Ed.) (1994). *Magistri Vincetii dicti Kadhubek Chronica Polonorum. Monumenta Poloniae historica*. Cracoviae : Sumptibus Academiae Polonae Scientiarum et litterarum, 1994. Nova series. T. 11. [in Latin].

Piti F. (Ed.) (1999). *Anjou-kori oklevéltár*. Budapest; Szeged : Országos Tudományos Kutatási Alap. T. 23 : (1339). [in Hungarian].

Piti F. (Ed.) (2001). *Anjou kori oklevéltár*. Budapest; Szeged : Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma. T. 24 : (1340). [in Hungarian].

Piti F. (Ed.) (2004). *Anjou-kori oklevéltár*. Budapest; Szeged : Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Programok. T. 20 : (1336). [in Hungarian].

Piti F. (Ed.) (2007). *Anjou-kori oklevéltár*. Budapest; Szeged : Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma. T. 27 : (1343). [in Hungarian].

Piti F. (Ed.) (2012). *Anjou-kori oklevéltár*. Budapest; Szeged : Országos Tudományos Alap-programok. T. 22 : (1338). [in Hungarian].

Piti F. (Ed.) (2013). *Anjou-kori oklevéltár*. Budapest; Szeged : Szegedi Középkorász Műhely. T. 29 (1345). [in Hungarian].

Sebők F. (Ed.) (2004). *Anjou-kori oklevéltár*. Budapest; Szeged : Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma. T. 25 : (1341). [in Hungarian].

Sebők F. (Ed.) (2007). *Anjou-kori oklevéltár*. Budapest; Szeged : Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Programok. T. 31 (1347). [in Hungarian].

Sedlák V. (Ed.) (1987). *Regesto diplomatica nec non epistolaria Slovaciae: in 2 t. / ad edendum praeparavit*. Bratislava : Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaciae. T. 2 : inde ad anno MCCCXV usque ad anno MCCCXXIII. [in Latin].

Sperka J. (2006). *Otoczenie Władysława Opatczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą*. Katowice : Wyd-wo Uniwersytetu Śląskiego. [in Polish].

Sperka J. (2011). *Zarys migracji rycerstwa śląskiego na ziemie Rusi koronnej w okresie panowania Władysława Jagiełły*. *Kniazha doba : iszariya i kultura*. Lviv. Vyp 5 S 721–730 [in Polish].

Sperka J. (2012). *Z dziejów migracji rycerstwa śląskiego na ziemie Rusi Koronnej w końcu XIV i w początkach XV wieku (wstępne rozpoznanie)*. *Narodziný Rzeszypaspalitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych* / ed. W. Bukowski i T. Jurek. Kraków : Societas Vistulana, T. 1. S. 519–550. [in Polish].

Stasiuk A. (2017). *Halych magdeburz'kyj: do 650-yi richnyj pershojy zhadky pro mis'ke pravo*. *Halych. Zbirnyk naukovykh prac* / red. M. Voloshchuk. Ivano Frankivsk : Lileya-NV, 2017. Vyp. 2. C. 147–155. [in Ukrainian].

Stock B. (1983). *The Implications of Literacy: Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries*. Princeton University Press. [in English].

Sułkowska-Kuraś I., Kuraś St. (Eds.) (1970). *Zbiór dokumentów małopolskich*. Wrocław; Warszawa; Kraków : Zakład narodowy imienia Ossolińskich ; PAN. Cz. 5 : dokumenty z lat 1401–1440. [in Latin].

Sułkowska-Kuraś I., Kuraś St. (Eds.) (1974). *Zbiór dokumentów małopolskich*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk : Zakład narodowy imienia Ossolińskich ; PAN. Cz. 6 : dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1386–1417. [in Latin].

Sułkowska-Kuraś I., Kuraś St. (Eds.) (1975). *Zbiór dokumentów małopolskich*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk : Zakład narodowy imienia Ossolińskich ; PAN. Cz. 7 : dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418–1434. [in Latin].

Swoboda W. (1973). *Waldens: na Pomorzu Zachodnim i w Nowej Marchii w świetle protokołów szczecińskiej inkwizycji z lat 1392–1394*. *Materiały Zachodniopomorskie*. T. 19. P. 493–509. [in Polish].

Szentpétery I. (Ed.) (1923). *Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. Budapest : MTA, 1923. T. 1 : (1001–1270). [in Hungarian].

- Szentpétery I. (Ed.) (1943). *Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. Budapest : MTA, 1943. T. 2 : (1255) 1270–1301). V. 1 : (1255–1272). [in Hungarian].
- Szentpétery I., Borsa I. (Eds.) (1961). *Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. Budapest : Akademiai kiadó. T. 2 : (1270–1292). V. 2–3. [in Hungarian].
- Szentpétery I., Borsa I. (Eds.) (1987). *Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. Budapest : Akademiai kiadó. T. 2 : (1290–1301). [in Hungarian].
- Szymański J. (2003). Johannes Swenkenfeldt – inquisitor et martyr. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*. No 1. S. 1–17. [in Polish].
- Szymański J. (2004). Articul' secte Waldensium na tle antyheretyckich zbiorów rękopiśmiennych biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego. *Studia Źródłoznawcze*. No 42. P. 85–96 [in Polish].
- Tęgowski J. (2012). Nieznane nadanie Władysława Jagiełły dla Benedykta węgierskiego kasztelana Halicza, i jego braci. Przyczynek źródłowy do dziejów Rusi Halickiej. *Narodzinny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych* / red. W. Bukowski i T. Jurek. Kraków : Societas Vistulana. T. 2. S. 1341–1348. [in Polish].
- Várjú E. (Ed.) (1908). Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losorczy Bánffy család történetéhez. Budapest : Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. T. 1 (1214–1457). [in Latin].
- Välimäki R. (2019). Heresy in Late Medieval Germany: The Inquisitor Petrus Zwicker and the Waldensians. Woodbridge, Suffolk, UK: A York Medieval Press publication in association with the Boydell Press. [in English].
- Voloshchuk M., Dąbrowski D. (2020). Kniaz' Danylo Romanovych ta uhors'ki koroli 1205–1235 rr. (u vidpovid' Volodymyrowi Aleksandrovychu). *Chastyňa 1. Halychyna: naukovyy i kul'turno-prosvitnyy kroyeznavchyy chasopys*. Ivano-Frankivsk. Vyp. 33. S. 37–59. [in Ukrainian].
- Voloshchuk M., Fedaruk A. (2019). Obloha Halycha 1387 r.: narys zarubizhnoyi istoriografii. *Halych. Zbirnyk naukovykh prac' / ed. M. Voloshchuk*. Ivano-Frankivsk : Lileya-NV, 2019. Vyp. 4. S. 117–132. [in Ukrainian].
- Voloshchuk M. (2014) «Rus'» v Uhors'komu korolivstvi (XI – druga polovyna XIV st.): suspil'no-politychna rol', maynovi stosunki, migraciy / ed. L. Voytovych. Ivano-Frankivsk : Lileya-NV, [in Ukrainian].
- Voloshchuk M. (2021). Ruthenians (the Rus') in the Kingdom of Hungary, 11th to Mid-14th Centuries. Settlement, Property, and Socio-Political Role / translated by Y. Prykhodko. *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450 / general eds F. Curta and D. Zupka*. Leiden : Boston : Brill. Vol. 76. [in English].
- Werner E. (1964). Ideologiya nemecko-avstriyskogo val'denstva v XIV v. Sredniye veka. T. 25. S. 113–127 [in Russian].

Конфесії та релігії

ЄПИСКОПСЬКІ СВЯЧЕННЯ ІНОКЕНТІЯ ВИННИЦЬКОГО В ГАЛИЧІ 1680 РОКУ: ІСТОРИЧНА ПОДІЯ В КОНТЕКСТІ «НОВОЇ УНІЇ» І ВЗАЄМИН ЛЬВІВСЬКОЇ, ПЕРЕМИСЬКОЇ ТА МУКАЧІВСЬКОЇ ЄПАРХІЙ*

Стаття присвячена аналізу контексту, значимості та символізму вділення єпископських свячень Перемиському єпископу-номінантові Інокентію Винницькому Львівським єпископом Йосифом Шумлянським і Мукачівським єпископом Йосифом Волошиновським з допомогою Унівського архимандрита Варлаама Шептицького в катедрі у Галичі (Крилосі) 1680 р. Подію, що зібрала представників двох доти ворогуючих православних таборів, досліджено на тлі їх понад десятирічної міжусобної боротьби, подальшого примирення й діяльності вже як табору «нової унії» на шляху до Київської унійної митрополії. Розумінню значимості цього акту сприяє реконструкція перебігу змагань за Львівську єпархію й адміністрування Київською православною митрополією між групами на чолі з єпископами Антонієм Винницьким і Йосифом Шумлянським. В ході цієї боротьби сторони поступово відійшли від радикалізму й дійшли до сприйняття можливості свого приєднання до унійної Церкви. З'ясовано, що майбутні учасники акту свячень Інокентія Винницького входили до різних таборів, і висвітлено їх діяльність там. Встановлено, що попередньо Волошиновський отримав єпископські свячення не від Шумлянського, а від Єремії Свистельницького – ставленика

---

* Це дослідження проведене в рамках проєкту викладацької стипендії Українського Католицького Університету з Професорського фонду д-ра Олександра і Ярослави Гудзяків на 2022–2023 навчальний рік.

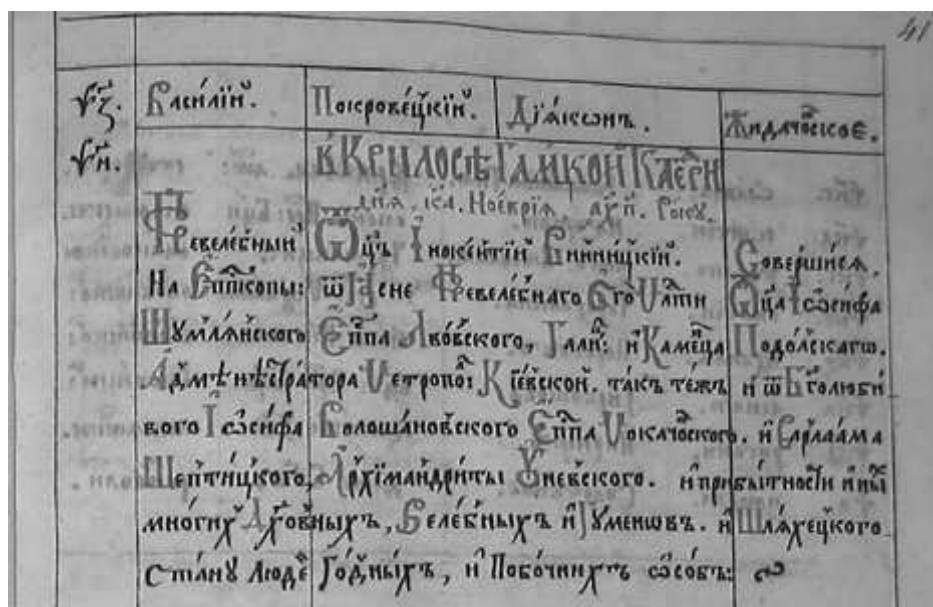
Антонія Винницького і непримиренного опонента Шумлянського. Аналогічно Варлаам Шептицький був людиною з групи Винницького. Боротьбу за єпархію виграв Шумлянський, а за митрополію – Винницький. Фіксація цього стала відправною точкою діалогу між групами. По смерті Антонія Винницького Шумлянський зумів об'єднати табори, тим паче, що Інокентій Винницький перед свяченнями погодився, як і Львівський єпископ, бути унійним. Далі почався складний діалог групи «нової унії» з унійною єрархією, Апостольською столицею і світською владою. Специфіку становища «нової унії» розумів король Ян III Собеський. Апостольська столиця вагалася, як прийняти Шумлянського, і відкидала кандидатуру Винницького; унійна Церква і король шукали компроміс, щоб прийняти їх в «стані сущому». Також унійна Церква побоювалася підступу Шумлянського. Він же вимагав визнати свої митрополічі права спершу на частину Київської митрополії, а коли не вдалося, то прагнув відродити Галицьку митрополію. На тлі цих складних дискусій вділення єпископських свячень Інокентію Винницькому у катедрі в Галичі стало одним з виразів позиції «нової унії»: декларацією її суб'єктності і прагнення увійти в унійну Церкву на певних умовах. Галицьку митрополію, зрештою, не відновили, але знаково, що вже представники наступного покоління «нової унії» стали київськими унійними митрополитами.

Ключові слова: *Галицька митрополія, Львівська єпархія, Київська митрополія, Перемиська єпархія, Мукачівська єпархія, Антоній Винницький, Інокентій Винницький, Йосиф Шумлянський, Єремія Свистельницький, Йосиф Волошиновський, Кипріян Жоховський, Варлаам Шептицький, Ян Собеський.*

21 листопада 1680 р., у свято Введення в храм Пресвятої Богородиці, в катедральному соборі Успіння Пресвятої Богородиці в Крилосі (давньому Галичі) Львівський єпископ Йосиф Шумлянський спільно з Мукачівським єпископом Йосифом Волошиновським і за допомогою Унівського архимандрита Варлаама Шептицького вділив єпископські свячення номінантові на Перемиську єпархію Інокентію Винницькому. Про це в метриці єрейських та архиєрейських свячень, що їх вділяв Шумлянський впродовж десятиліть єпископського служіння, під №708 вписано:

«ѿи. Вѣ Криносѣ Галицкой Катедрѣ. Дня. ка. Поєврія, ахѣи. Рокѣ. Превелѣбный Шѣпъ Інокентій. Совершиса, на Єлпы ѿ Іасне Превелѣбаного Свѣ Млѣти Шѣа Іосифа Шѣмѣянскою Єлпа Лвоѣского, Галицѣ. ѿ Камѣца Подолѣскаго. Админѣстратора Метропоѣ: Кіевской, такъ тежъ ѿ ѿ Бѣлолюбивого Іосифа Волюшанѣского Єлпа Мокачѣского, ѿ Варѣлаама Шепѣтицѣкого, Архімандриты Ѣневского, ѿ при бытности ѿныѣ многихъ Ѣховныхъ, Велебныхъ, ѿтѣмшеть, ѿ Шѣлѣецѣкого стѣнѣ людеѣ годныхъ, ѿ побочныхъ ѿсѣбѣ.» (див. іл. 1).

Інокентій в чернецтві, а в хрещенні Іван, Винницький — це єпископ, який після тривалого періоду внутрішнього поділу привів Перемиську єпархію Київської митрополії до єдності з Апостольською столицею в Римі, тобто до унії (унія — союз). Він народився приблизно 20 лютого 1654 р. і був рідним племінником Перемиського православного єпископа

Іл. 1

Національний музей у Львові (імені Митрополита Андрея Шептицького (далі — НМЛ). Ркк 89 «Метрика илїи списаніє рукоположенныхъ ѿ Іасне вѣ Бѣу Превелѣбаного Свѣ Млѣти Шѣа Іосифа Шѣмѣянскою. ѿ Іасне Млѣ: Єлпа Лвоѣ: Галицѣ. ѿ Камѣца Подолѣскаго. Админѣстратора Метропоѣ: Кіевской, такъ тежъ ѿ Бѣлолюбивого Іосифа Волюшанѣского Єлпа Мокачѣского, ѿ Варѣлаама Шепѣтицѣкого, Архімандриты Ѣневского, ѿ при бытности ѿныѣ многихъ Ѣховныхъ, Велебныхъ, ѿтѣмшеть, ѿ Шѣлѣецѣкого стѣнѣ людеѣ годныхъ, ѿ побочныхъ ѿсѣбѣ.» С. 41.

і адміністратора Київської православної митрополії в межах Речі Посполитої Антонія Винницького. Іван навчався у Краківській єзуїтській колегії. Відтак робив військову кар'єру як товариш однієї з гусарських королівських хоругв. Зрештою став придворним кімнатним (покойовим) польського короля Яна III Собеського, з яким налагодив добрі взаємини². Антоній Винницький лобював призначення племінника своїм наступником на кафедрі, і король вже, ймовірно у 1678 р., а точно станом на лютий 1679 р. вважав цю справу позитивно вирішеною; сам кандидат, вочевидь, уже дав згоду на те, що він буде в майбутньому унійним єпископом, і дядько-єпископ це теж добре знав³. Виразом досягнення і закріплення такої угоди стало підтвердження Яном III митрополичих прав Антонія Винницького документом, датованим днем 3 серпня 1678 р. Антоній тоді отримував в урядування митрополію в межах Речі Посполитої, а Інокентій – Перемиську єпархію. 19 жовтня того ж року Інокентій отримав номінаційний привілей від короля, причому його було сформульовано так, що йшлося про всю Перемиську єпархію, тобто й унійну її частину, якою врядував єпископ Іван Малаховський⁴. Незадовго до своєї смерті, яка сталася 26 листопада 1679 р., Антоній Винницький резигнував з катедри, щоби її отримав Інокентій. Дияконські і священничі свячення номінант отримав відповідно 21 і 22 грудня 1679 р. у місті Городок біля Львова з рук єпископа Шумлянського. Це були 622-ті й 623-ті з черги свячення, здійснені цим архиєреєм. В метриці свячень про них записано:

---

² Балик Б. Інокентій Іван Винницький, єпископ перемиський, самбірський, сяніцький (1680–1700). *Записки Чину святого Василя Великого (далі – ЧСВВ)*. Серія 2. Секція 1. Т. 38. Рим : Вид-во ОО Василян, 1968. С. 38–39, 40; *Monumenta Ucrainae Historica* (далі – МУН) / зібрав митрополит Андрей Шептицький. Vol. 4. Romae : Scuola Grafica Salesiana Pio IX, 1967. P. 75; Zielecka-Mikołajczyk W. *Gdzie Wschód spotkał się z Zachodem: dzieje i organizacja unickiej diecezji przemysko-samborskiej w latach 1596–1772*. Wyd-wo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2021. S. 152.

³ МУН. Vol. 4. P. 74; Балик Б. Назв. праця. С. 62, 64, 67; Смуток І. *Руська шляхта Перемишльської землі (XIV–XVIII ст.)*. Родоводи. Т. 2. Львів: Простір-М, 2019. С. 28.

⁴ Winnicki I. *Ustawy rządu duchownego i inne pisma / do druku przygotował W. Filipowicz, przedmową poprzędził St. Stępień*. Przemysł : Południowo-Wschodni Instytut Naukowy, 1998. S. 28–29; Балик Б. Назв. праця. С. 73–74; Zielecka-Mikołajczyk W. *Op. cit.* S. 151.

«хкѣ. Вѣ Городеу Солонѣмъ. Мѣца, Декаврія дна ка. 2400. Роу:
 Інокѣтїи Винницкій, на Діакшы, Ко^тсекрѣванный бы^т дна й мѣца
 выше^тменованого. Помѣнать Слѣдїи Премьскїи, й Са^тборско^т:

хкѣ. Вѣ томъ же Городеу. Декаврія дна кв. 2400. Роу: На сшїсїю
 бы^т ко^тсекрѣванный, Інокѣтїи Винницкій. Помѣнать Слѣпль»⁵ (див. іл. 2).

Іл. 2

Щоправда, історик Антоній Прохаска подавав як дату єпископських свячень Винницького день 14 грудня, але інформація від самого святителя в офіційному джерелі, яке, зрозуміло, має більше ваги як первинна. Загалом дослідники, які розглядали історію свячень Перемиського єпископа та її

контекст, обмежилися загальними згадками, у тому числі, наприклад, про участь у них Мукачівського єпископа Йосифа Волошиновського, хоча вже сам цей факт вимагав би якогось пояснення. Показовими в цьому плані є дві глибші біографічні студії про обох названих архиєреїв: монографія Миколи Андрусяка про Йосифа Шумлянського і монографія о. Богдана Балака ЧСВВ про Інокентія Винницького. Андрусяк описує свячення й участь у них Мукачівського єпископа та Унівського архимандрита як побіжний сюжет тільки у примітці: «Шумлянський висвятив Винницького в крилоській катедрі дня 1.XII.1680 у присутності Мукачівського єпископа Йосифа Волошиновського і архимандрита Унівського В[арлаама] Шептицького»⁶. Одразу впадає у вічі інтерпретація залучення Волошиновського в подію як простої присутності, хоча в дійсності він був співсвятителем Винницького. Очевидно, ця друга роль передбачає, що Мукачівський єпископ з певних міркувань підтримав кандидатуру висвяченого і ширші рації, які стояли за нею. Своєю чергою о. Балик уже веде мову про Волошиновського як співсвятителя, але фактично всупереч власному дискурсу і викладеним у його ж книзі фактам пояснює обрання місця вділення свячень спрощено: «Мабуть, заради оточення факту таємницею перед нунцієм і уніятською єрархією єпископські свячення

⁵ НМЛ. Ркк 89. «Метрика или списание рукоположенныхъ». С. 36

⁶ Andrusiak M. Józef Szumlański, pierwszy biskup unicki lwowski (1667– 1708). Zarys biograficzny. *Archiwum Towarzystwa naukowego we Lwowie, Wydział II historyczno-filozoficzny*. Lwów: Nakładem Towarzystwa naukowego, 1936. Т. XVI. S. 88.

Інокентія Винницького відбувалися не в Перемишлі, але в крилоській катедрі в Галичі»⁷. Насправді ж ці свячення відбулися урочисто, не в таємниці. Зрештою, в синтетичних працях останніх часів, з огляду на їх узагальнюючу мету, акт вділення єпископських свячень Винницькому також описаний узагальнено, а то й не згаданий⁸.

Метою представленої студії є дослідити історичний контекст, значення і символізм акту вділення єпископських свячень Інокентію Винницькому в галицькій (крилоській) катедрі. Здійсненню цього задуму посприяє структура розвідки, згідно з якою спершу дослідимо історії і позиції осіб-учасників та їх спільнот, далі — зміст і спрямованість процесів, які були підставою самої події й визначили обрання її місця.

---

⁷ Балик Б. Назв. праця. С. 93. Разом з тим саме о. Балик найчіткіше виразив проблематику події словами: «Гідним уваги є підбір єпископів-святителів: Шумлянський — тайний католик — уніят, і Волошиновський — визнаний Римом ще 1669 р. Одне одного і другого єпископа Рим, у виданих актах, що відносяться до консекрації Винницького, називає «схизматиками». Зрештою, Волошиновський був менше відомий у шляхетських колах руського воєвідства щодо своїх релігійних переконань. [...] Йшлося отже про зберігання знаків мнимого православ'я у нововисвяченого єпископа Інокентія Винницького. Тому то не запрошено нікого з уніятських краєвих єпископів. А не кликано до співучасті у висвяченні Винницького православного Луцького єпископа Гедеона кн. Четвертинського, бо він у той час був уже неприхильний об'єднанню з Католицькою Церквою та взагалі держався іншого політичного напрямку, аніж Шумлянський і Винницький». Там само. С. 93—94. Тут одразу слід зазначити, що твердження о. Балика про необізнаність шляхетського загалу з поглядами Волошиновського серед шляхти Руського воєводства виглядає надто дискусійним. Як покажемо далі, цей Мукачівський єпископ сам був шляхтичем, представником відомого роду з Перемиської землі Руського воєводства.

⁸ Zielecka-Mikołajczyk W. Op. cit. S. 155.

Цю подію не проаналізовано у праці: Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII—XVIII ст. Організаційна структура та правовий статус. Львів : Вид-во УКУ, 2010. Її тільки згадано у праці: Gil A., Skoczylas I. Kościoły wschodnie w Państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji: metropolia kijowska w latach 1458—1795. Lublin; Lwów : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2014. S. 146, 230. В добротному енциклопедичному гаслі авторства Анджея Гіля та Ігоря Скочиляса, присвяченому біографії Йосифа Шумлянського, вказано, що він вділив свячення Інокентію Винницькому, але також не згадано про Йосифа Волошиновського як співсвятителя: Gil A., Skoczylas I. Szumlański Jan (Iwan). *Polski słownik biograficzny*. T. XLIX/3. Zeszyt 202 (Szumlański Meczysław — Szwencki Fryderyk). Warszawa; Kraków : Narodowy program rozwoju humanistyki, 2014. S. 345.

ОСОБИ

Йосиф Шумлянський

Головний святитель Інокентія Винницького – Львівський єпископ Йосиф (у хрещенні Іван) Шумлянський – перший з п'ятох архиєреїв XVII–XVIII ст. зі шляхетського роду Шумлянських гербу Корчак. Він народився 1643 р. в родині королівського ротмістра Євстахія-Станіслава і Анни з Гошовських гербу Сас, яка внесла до маєтностей Шумлянських Гошівський ключ з відомим монастирем. У цій обителі згодом похоронять батька єпископа. Окреслена географія володінь і посадових обов'язків, як побачимо, відіграла важливу роль в житті Шумлянського. З-поміж п'ятох братів і двох сестер Івана відзначимо ще Атанасія (у хрещенні Олександра) – єпископа Луцького, Костянтина – жидачівського войського і Самійла – подільського чашника⁹.

Іван Шумлянський спершу робив військову кар'єру як жовнір і товариш королівської панцирної хоругви. Відтак одружився з Геленою Яблонською, яка була римо-католицького визнання, і осів з нею в селі Боків неподалік родинного гнізда – села Великі Шумляни (тепер Шумляни Тернопільського р-ну Тернопільської обл.)¹⁰.

Погодившись стати Львівським єпископом і послідовно відстоюючи цю позицію, Шумлянський не тільки розлучився, а й ввійшов у затяжний конфлікт з адміністратором Київської православної митрополії у межах Речі Посполитої Антонієм Винницьким. Для цього були вагомі причини. Мова про те, що в період 1660–1670-х рр. існували вже не просто дві Київські митрополії: унійна і православна. Церковне поле було ускладнене значно більше, ніж до бінарності. Річ у тому, що в той час як унійна митрополія зберігала єдність на чолі з митрополитами Гавриїлом Колендою (1665–1674) і Кипріяном Жоховським (1674–1693), православна, з огляду на політичні кордони між Річчю Посполитою і Московським царством та наявність в ній самій різних таборів, була поділена. З одного боку, в Речі Посполитій спершу номінантом, а відтак Київським митрополитом у 1663–1679 рр. був Перемиський єпископ Антоній Винницький, який орієнтувався на підтримку польських королів, а

---

⁹ Andrusiak M. Op. cit. S. 22.

¹⁰ Ibidem. S. 23.

також Єрусалимського патріарха 1660—1669 рр. Нектарія¹¹. З іншого боку, номінантом, а відтак Київським митрополитом у 1663—1675 рр. був Йосиф Нелюбович Тукальський — перед тим Мстиславський і Могилівський єпископ у Білорусі, який орієнтувався на гетьманів Павла Тетерю, Петра Дорошенка, Запорожжя, муляньського господаря Раду XII Леона і московського царя Олексія¹².

Після початку повстання проти Тетері у 1664 р. митрополит Йосиф з його відома був арештований поляками в фортеці Марієнбург (тепер Мальборк у Польщі). Тоді адміністратором митрополії у Речі Посполитій за підтримки короля Яна II Казимира став і був до своєї смерті на початку вересня 1666 р. Львівський єпископ Атанасій Желиборський¹³. Надалі адміністратором саме цієї частини митрополії, а також Львівської єпархії став Антоній Винницький. Взагалі Винницькому судилося бути останнім православним Київським митрополитом того періоду з осідком у Речі Посполитій. Отримавши королівський привілей на адміністрацію митрополією, Антоній віддав Перемиську єпархію своєму помічникові Юрію Гошовському, а за собою хотів і надалі затримати Львівську єпархію¹⁴. І Нелюбович Тукальський, якого звільнили у 1665 р., і Винницький прагнули свого визнання Константинопольським патріархом. Отримав його від патріарха 1668—1671 рр. Мефодія III Мороніса саме

---

¹¹ Блажейовський Д. Ієрархія Київської Церкви (861—1996). Львів : Каменярь, 1996. С. 226; Szaraniewicz I. *Patryjarchat wschodni wobec kościoła ruskiego w Polsce i Rzeczypospolitej polskiej. Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności*. W Krakowie : Nakładem Akademii w drukarni uniwersytetu Jagiellońskiego, 1879. T. 10. S. 26—28.

¹² Szaraniewicz I. *Op. cit.* S. 26—29. Як оцінив Микола Андрусяк, за цим кандидатом стояла більшість спільноти православної митрополії — Andrusiak M. *Op. cit.* S. 68.

¹³ Andrusiak M. *Op. cit.* S. 28; Szaraniewicz I. *Op. cit.* S. 27.

¹⁴ Andrusiak M. *Op. cit.* S. 26—27, 65.

У своїй протестації 1668 р. Шумлянський вже прямо викривав Винницького, що той прагнув не допустити обрання нового Львівського єпископа, щоби продовжувати користуватися єпархіяльними доходами як адміністратор. Тільки по смерті Гошовського, що сталася між 18 і 25 липня 1674 р., зазнавши невдачі у боротьбі і за митрополією, і за Львівську єпархією, Винницький знову отримав в адміністрування Перемиську єпархію. — Там само. С. 40—41, 63; Krochmal J. *Prawosławny biskup przemyski Jerzy Hozzowski (1667—1674). Miscellanea Historico-Archivistica*. 2019. Vol. 26. S. 82; Zielecka-Mikołajczyk W. *Op. cit.* S. 145.

перший з них грамотою від 16 березня 1668 р. Та це не перешкодило другому надалі титулуватися митрополитом, адже король Ян II Казимир взагалі уневажнив елекцію Нелюбовича Тукальського¹⁵. Відтак наступний після Йосифа Нелюбовича Тукальського Київський митрополит з осідком у Києві, Гедеон Святополк Четвертинський, у 1685 р. взагалі перейшов під юрисдикцію Московського патріарха¹⁶.

І от Шумлянський, як єпископ-номінант, потрапив у сам вир інтриг, пов'язаних з цими протистояннями та ще й зазіханням сусіднього єрарха на Львівську єпархію¹⁷. Навіть у політичному вимірі примітно, що Йосиф отримав номінацію на Львівську катедру у скорому часі після Андрусівського перемир'я, укладеного 9 лютого (30 січня)* 1667 р. — після фіксації поділу між Московським царством і Річчю Посполитою українських земель і, як наслідок, Київської митрополії.

Обрання Шумлянського відбулося наприкінці січня 1667 р. в Галичі. 27 лютого він отримав королівський привілей на катедру¹⁸, причому зумів обійти Винницького, використавши навіть той історично негативний для Львівської (давньої Галицької) єпархії момент, що за привілеєм короля Сигізмунда від 1509 р. право презентувати єпископів на неї мали латинські Львівські архиєпископи. Номінант звернувся по висунення саме до латинського єпископа Яна Тарновського і отримав його¹⁹. Оскільки

---

¹⁵ Andrusiak M. Op. cit. S. 68; Szaraniewicz I. Op. cit. S. 27, 29.

¹⁶ Про це підпорядкування див.: Ченцова В. Киевская митрополия между Константинополем и Москвой. 1686. Київ : Дух і Літера, 2020.

¹⁷ Szaraniewicz I. Op. cit. S. 30. З цією ж думкою погодився Микола Андрусак. — Andrusiak M. Op. cit. S. 63–64.

* Тут і далі задля ясності у випадках, щодо яких в історіографії подають дати за старим і новим стилями, старостильні вміщуємо у круглих дужках.

¹⁸ Архив Юго-Западной Руси (далі — АЮЗР) / издаваемый Комисією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генераль-Губернаторѣ. Киевъ : Типографія Императорскаго Университета св. Владиміра Акц. О-ва печ. и изд. дѣла Н. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1904. Ч. 1. Т. 10. С. 201–203.

¹⁹ Andrusiak M. Op. cit. S. 27–28; Szaraniewicz I. Op. cit. S. 35. Показово, що, використавши цей чинник у зручний момент, Йосиф Шумлянський, вже приступаючи до унії таємно, спільно з Київським унійним митрополитом Кипріяном Жоховським вимагав відмінити це право Львівських латинських архиєпископів висувати кандидатури Львівських руських єпископів. — АЮЗР. Ч. 1. Т. 4. С. 40; Andrusiak M. Op. cit. S. 75, 88.

Винницький продовжував намагатися не допустити Шумлянського до катедри, шляхта Львівської єпархії зібралася 12 квітня 1667 р. у Жидачівському монастирі і 15 травня у Сваричівському монастирі, де підтвердила свою підтримку обраного Йосифа²⁰. Наприкінці червня 1667 р. Шумлянський заручився підтримкою ігумена Манявського скитського монастиря Теофіла²¹, відтак вступив до монастиря у Крехові, прийнявши чернече ім'я Йосиф²², і вже на початку липня силою зайняв катедральний собор Св. Юра²³. Повторний привілей на львівську єпископську катедру від короля Яна II Казимира він здобув 20 липня 1667 р.²⁴

Шумлянський отримав священничі свячення щойно 4 листопада 1667 р. з рук Луцького єпископа Гедеона Святополка Четвертинського, а єпископські свячення 10(1) лютого 1668 р. в церкві Св. Миколая у селі Висічка (тепер Чортківський р-н Тернопільської обл.) з рук митрополита Філіппопольського Софронія, співсвятителя митрополита Хіоського Теофана та при допомозі архимандрита Даниїла²⁵. Привертає увагу те, що сценарій своїх єпископських свячень Шумлянський вимушено, через брак третього єпископа-співсвятителя, використає в 1680 р., вділяючи єпископські свячення Інокентію Винницькому.

Антоній Винницький, зрозумівши, що не зможе залишити Львівську єпархію за собою, 12 грудня 1667 р. теж силою захопив катедральний собор Св. Юра, а далі висунув фактично від себе як альтернативного вже місцевого кандидата на єпископську катедру Єремію (у хрещенні Євстахія) Свистельницького — шляхтича гербу Сас, вихідця з с. Свистельники (Свистільники, із 1964 р. Світанок, що в теперішній Рогатинській міській громаді Івано-Франківської обл.). Свистельники розташовані

---

²⁰ АЮЗР. Ч. 1. Т. 10. С. 203–208; Andrusiak M. Op. cit. S. 29.

²¹ Великий Скит у Карпатах. Т. 2.: Великий Скит у документах і матеріалах XVII–XXI ст. / за ред. М. Кугутяка. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2015. С. 72–73. Між іншим, саме у Скиті Манявському буде похована мати Йосифа Шумлянського.

²² Винницький заборонив крехівському ігумену приймати Шумлянського, а коли той прийняв — заборонив настоятеля в служінні — Andrusiak M. Op. cit. S. 25.

²³ Ibidem. S. 29–30.

²⁴ АЮЗР. Ч. 1. Т. 10. С. 208–209.

²⁵ Акты, относящиеся къ истории Западной Россіи / собранные и изданные Археографическою комиссією. Санктпетербургъ : В типографіи Эдуарда Праца, 1853. Т. 5. С. 113–114; Блажейовський Д. Назв. праця. С. 233; Andrusiak M. Op. cit. S. 31.

безпосередньо поряд із родовим гніздом Йосифа Шумлянського – Шумлянами (див. іл. 3). Обрання Свистельницького приборчаними Винницького у присутності його представника-депутата відбулося в церкві львівського Ставропігійного братства 21(11) січня 1668 р.²⁶ Потім цей номінант прийняв чернечий постриг у монастирі в Скиті Манявському²⁷.

Вже 5 березня 1668 р. Король Ян II Казимир видав привілей на єпархію Свистельницькому²⁸. Та в ніч на 18 квітня 1668 р. прихильники Шумлянського знову зайняли львівський катедральний собор²⁹. І хоч Свистельницький 10 травня 1668 р. на свято Вознесіння Господнього отримав єпископські свячення з рук Антонія Винницького і Юрія Гошовського як співсвятителя³⁰, хоч Винницький і Свистельницький

Іл. 3

²⁶ Andrusiak M. Op. cit. S. 32.

²⁷ Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. С. 580.

²⁸ АЮЗР. Ч. 1. Т. 10. С. 212–215. Дата 5 травня, яку можна зустріти в історіографії, не є правильною – Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія. С. 581.

²⁹ Andrusiak M. Op. cit. S. 35.

³⁰ Ibidem. S. 37; Блажейовський Д. Назв. праця. С. 233, 234; Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія. С. 581.

12(2) травня викляли Шумлянського³¹, 26 червня 1668 р. король Ян II Казимир видав привілей на єпархію вже Шумлянському³². Надалі політичні мотиви і пов'язане з ними лобіювання єпископів-опонентів привели до драстичного у своїй безпосередності й мінливості втручання світської влади то на боці Шумлянського, то на боці Свистельницького.

16 вересня 1668 р. Ян II Казимир зрікся престолу. Його наступник Міхал Корибут Вишневецький, коронований 29 вересня 1669 р., вже 3 жовтня 1669 р. за стараннями гетьмана великого коронного Яна Собеського підтвердив номінацію Шумлянського і скасував номінацію Свистельницького³³. У власних маєтностях Собеський особливим універсалом від 4 липня 1673 р. зобов'язав усіх визнавати Львівським єпископом тільки Шумлянського³⁴. Щодо короля Вишневецького, то надалі, оскільки на нього і його канцелярію активно впливали прихильники обох кандидатів, правитель до своєї смерті 10 листопада 1673 р. видавав привілеї на користь як Шумлянського (3 жовтня 1669, 30 жовтня 1672, 7 квітня 1673)³⁵, так і Свистельницького (20 вересня 1670, 6 квітня 1671, 1 серпня 1671, наприкінці жовтня 1671 р., 20 січня 1672, 17 березня 1673, 19 травня 1673)³⁶.

Не залишалися осторонь і вищі церковні авторитети. Зокрема, митрополит Йосиф Нелюбович Тукальський, який перебував у Чигирині в гетьмана Петра Дорошенка, прагнути завадити своєму опоненту

³¹ Центральний державний історичний архів України м. Львів (далі – ЦДАУ м. Львів). Ф. 201 «Греко-католицька митрополіча консисторія, м. Львів». Оп. 4. Спр. 421 «Рукопис Київського унійного митрополита Лева Кишки». С. 211.

³² АЮЗР. Ч. 1. Т. 10. С. 263–264 Andrusiak M. Op. cit. S. 42.

³³ АЮЗР. Ч. 1. Т. 10. С. 282; Andrusiak M. Op. cit. S. 47.

³⁴ Петрушевич А. Сводная галицко-русская летопись съ 1600 по 1700 годъ. *Литературный сборник издаваемый Галичко-рускою Матицею, 1872 и 1873.* Львовъ : Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1874. С. 623.

³⁵ АЮЗР. Ч. 1. Т. 10. С. 208, 323–325, 328–330.

³⁶ Ibidem. С. 288–293, 296–306, 319–321, 326–328, 332–334. Як подає Микола Кугутяк, Міхал Корибут Вишневецький видав загалом три привілеї на користь Шумлянського і дев'ять – Свистельницького. – Великий Скит у Карпатах. Т. 3: Великий Скит у Марковій пустині: український, духовний і культурно-історичний феномен / за ред. М. Кугутяка. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2017. С. 190; Andrusiak M. Op. cit. S. 45, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60. Водночас треба враховувати, що, крім вказаних привілеїв були й інші королівські розпорядження на користь сторін. Так, на протипагу документу від 1 серпня 1671 р. на користь Свистельницького Шумлянський вже 7 серпня отримав від короля декрет, що скасовував попередній. – Andrusiak M. Op. cit. S. 53.

Винницькому, окружним посланням 18 травня 1668 р. підтримав Шумлянського³⁷. 18 жовтня 1669 р. Александрійський патріарх Паїсій, перебуваючи в Могилеві на Поділлі, видав Шумлянському, який приїхав до нього особисто, підтверджувальну грамоту³⁸. Константинопольський патріарх Методій, завдяки старанням митрополита Нелюбовича Тукальського і гетьмана Дорошенка, у червні 1670 р. визнав Шумлянського правочинним єпископом, а Свистельницького відкинув³⁹. Натомість Єрусалимський патріарх Доситей, перебуваючи в липні 1670 р. у Яссах, де Шумлянський раніше марно намагався отримати єпископські свячення, видав соборну грамоту, якою задекларував, що Шумлянського поставлено в єпископи неправильно⁴⁰.

Внаслідок скарг і старань єрархів Винницького, Свистельницького, Гошовського і їх прибічників при королівському дворі у 1670 р. Шумлянському навіть запропонували під тиском перейти замість Львівської на Мстиславську, Могилевську і Оршанську єпархії у Білорусі, але він не погодився. Тож наступного року обговорювали вже ідею поділити Львівську єпархію між двома опонентами⁴¹. Боротьба Шумлянського за єпархію зі Свистельницьким і Антонієм Винницьким з перемінним успіхом тривала до 1675 р., причому обидві сторони вдавалися до актів насилля: побиття прибічників, захоплення катедри і церков, нападів на маєтності тощо⁴².

---

³⁷ Петрушевич А. Іосифъ Шумлянскій, первый Львовскій уніятскій єпископъ, *Галичанинъ*. Львовъ : Типомъ Института Ставропигийского, 1862. Кн. I. Вып. I. С. 118; Andrusiak M. Op. cit. S. 37–38; Szaraniewicz I. Op. cit. S. 35–36.

³⁸ Andrusiak M. Op. cit. S. 39.

³⁹ Ibidem. S. 38; Szaraniewicz I. Op. cit. S. 36–37.

⁴⁰ Петрушевич А. Іосифъ Шумлянскій, первый Львовскій уніятскій єпископъ. С. 118, 119–122; Andrusiak M. Op. cit. S. 39; Szaraniewicz I. Op. cit. S. 37–38.

⁴¹ Andrusiak M. Op. cit. S. 47, 56; Krochmal J. Nominacja Józefa Szumlańskiego na biskupa białoruskiego (25 IV 1670). *Miscellanea Historico-Archivistica*. 2018. Vol. 25. S. 255–265; Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія. С. 583.

⁴² Про цю боротьбу див.: АЮЗР. Ч. 1.Т. 10. С. 216–262, 265–282, 293–295, 306–311, 330–331; Andrusiak M. Op. cit. S. 26–61; Szaraniewicz I. Op. cit. S. 34–29; Lisiewicz Z. Walka o biskupstwo. Epizod z dziejów Kościoła wschodniego. *Przewodnik naukowy i literacki*. 1888. Nr. 7. S. 633–649; Nr. 9. S. 736–755; Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія. С. 580–584. Показово, що під час захоплення львівської катедри прибічниками Йосифа Шумлянського в ніч на 18 квітня 1668 р. і нападу на присутнього там Антонія Винницького в останнього відібрали митрополічї інсигнії. Їх повернули тільки завдяки розпорядженню короля Яна III Собеського у 1676 р.; той же правитель зобов'язав Шумлянського виплатити Винницькому 50 000 злотих – Andrusiak M. Op. cit. S. 35, 46, 63.

В цьому випадку можна зауважити, де саме і якого досвіду попередньо набув Шумлянський, щоби потім використати його, відстоюючи кандидатуру молодого Перемиського єпископа-номінанта з огляду на значно ширші церковні проєкти.

Вирішальним для перемоги Шумлянського стало обрання у 1674 р. польським королем Яна III Собеського. Правитель, щоправда, визнав митрополитом Нелюбовича Тукальського, але вже 10 березня 1675 р., покликаючись на його старість, позиціонував Шумлянського як адміністратора Київської митрополії⁴³. Годі підозрювати короля в тому, що він перебільшував, бо митрополит Йосиф справді помер 20 серпня 1675 р.

2 лютого 1676 р. Собеського коронували, і до самої його смерті 16 червня 1696 р. Львівський єпископ мав до короля прямий доступ, отримував велику підтримку, у тому числі на шляху до унійної Церкви, про що мова піде нижче. Остаточне призначення королем Шумлянського і підпорядкування йому Свистельницького датоване днем 6 лютого 1676 р.⁴⁴ 25 травня 1677 р. Люблінський трибунал взагалі засудив Свистельницького до вигнання з держави⁴⁵. Шумлянський дуже цінував своє порозуміння з Собеським і неодноразово підтримував світську владу Речі Посполитої, зокрема був посередником у перемовинах з гетьманами Петром Дорошенком, Юрієм Хмельницьким та Іваном Мазепою⁴⁶.

Свою чергою Винницький, розуміючи значне посилення Шумлянського завдяки однозначній підтримці нового короля, пробував знайти підтримку в московського царя. Антоній просив про визнання себе митрополитом по смерті митрополита Йосифа. А отримавши відмову, вже 1676 р. просив у царя дозволу піти простим монахом у Києво-Печерську лавру: «чтобъ великій государь его царское величество пожаловаль его,

---

⁴³ Andrusiak M. *Op. cit.* S. 62; Szaraniewicz I. *Op. cit.* S. 38–39.

⁴⁴ Петрушевич А. Сводная галицко-русская летопись. С. 631; Andrusiak M. *Op. cit.* S. 61–62.

Свистельницький зійшов з арени церковного життя, але ще прожив деякий час, принаймні був живим станом на 1 червня 1678 р. — Andrusiak M. *Op. cit.* S. 62.

⁴⁵ Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія. С. 584

⁴⁶ Балик Б. *Op. cit.* С. 49; Сборникъ летописей относящихся къ истории Южной и Западной Руси / изданный Коммисією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генераль-Губернаторѣ. Киевъ : Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1888. С. 204.

яко вѣрнаго слугу и богомольца своего, велѣлъ ему безопасно съѣхать на обѣщаніе въ Кіево-Печерскую Лавру»⁴⁷. Невідомо, чи це було дійсне упокорення, а чи, радше, чергові маневри.

Слід вказати й те, що під час коронаційного сейму 5 лютого 1676 р. було ухвалено постанову про обмеження зв'язку православної Церкви в Речі Посполитій із закордонними релігійними центрами, передусім Константинополем. Для цього прийнято заборону їздити туди під загрозою смертної кари і конфіскації майна, а також заборону перебування їх посланців у Речі Посполитій. Мотивували такий крок небезпекою шпигунської діяльності підконтрольних Османам православних церковних структур в умовах війни 1672–1676 рр. з Туреччиною⁴⁸. Також під час коронаційного сейму церковні братства вірних підпорядкували єпископській владі⁴⁹, що було особливо важливим для Шумлянського з огляду на традиційно складні взаємини Львівського ставропігійного братства з єрархами. Як слушно зауважив Микола Андрусак, показово, що коли братства намагалися досягнути відміни цих обмежень, сейму, жоден з офіційно православних, у розумінні *неунійних*, єпископів Речі Посполитої проти цих постанов не протестував⁵⁰. Також доречним для розуміння ситуації є зауваження сучасної польської дослідниці Віолетти Зелецької-Миколайчик про загальну втому *неунійного* та *унійного* таборів від конфлікту⁵¹. Зрештою, самі слова й дії учасників тих подій демонструють, що для них опозиція *унійний* — *неунійний* була за своєю природою *юрисдикційною*, бо вони не вважали один одного *іновірцями*, як це робили щодо східних католиків, наприклад, московські православні. Навпаки, у вимірі українських учасників протистояння йшлося про *розкол* Русі з Руссю, який треба подолати через *об'єднання*. Формат цього об'єднання визначили, як багато разів до й після того, історичні обставини.

---

⁴⁷ Криловскій А. Львовское ставропигіальное братство (Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія). Кіевъ: Типографія Императорскаго Университета Св. Владиміра, 1904. Приложенія. С. 178.

⁴⁸ Volumina legum. Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1860. Т. 5. S. 180; Andrusiak M. Op. cit. S. 71–72; Szaraniewicz I. Op. cit. S. 38–40; Балик Б. Назв. праця. С. 45–46; Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія. С. 273–274; Zielecka-Mikołajczyk W. Op. cit. S. 146.

⁴⁹ Volumina legum. Т. 5. S. 180; Andrusiak M. Op. cit. S. 72.

⁵⁰ Andrusiak M. Op. cit. S. 72.

⁵¹ Zielecka-Mikołajczyk W. Op. cit. S. 147.

Вже на сеймі у Варшаві 7 березня 1677 р. Шумлянський таємно склав католицьке визнання віри на руки унійного Київського митрополита Кипріяна Жоховського у присутності короля й кількох єзуїтів, які досі переконували його стати католиком⁵². Того ж дня він написав лист папі Інокентію XI з обіцянкою приєднатися зі своєю єпархією до унійної Церкви⁵³. Днем 12 березня 1677 р. датований королівський привілей про зрівняння руського духовенства в правах з латинським, звільнення від різних повинностей, платежів і податків, аби тільки воно дослухалося духовної науки свого єпископа — Шумлянського⁵⁴. Зрештою, тоді ж Собеський оголосив про скликання на 16 березня спільного з'їзду православних та унійних єрархів поділеної Київської митрополії з метою досягнення згоди і створення спільного Київського патріархату, звісно — в єдності з Апостольською столицею⁵⁵. Але цей з'їзд не відбувся через протест папського нунція Франциска Мартеллі⁵⁶. Апостольська столиця ще не була готовою надати статус патріархату.

Що також особливо важливо в історії Львівського єпископа для розуміння обставин майбутніх єпископських свячень Інокентія Винницького, так це те, що до коронаційного сейму 1676 р. Йосиф Шумлянський таки примирився з Антонієм Винницьким, визнавши його зверхність⁵⁷. Це відкрило шлях не тільки до їх безпосереднього діалогу і заспокоєння спільноти Церкви, а й до того, що саме Шумлянський став наступником Винницького при кермі Київської православної митрополії у межах Речі Посполитої. Дійсно, після того як Антоній помер, король видав 14 грудня 1679 р. грамоту про призначення Йосифа

---

⁵² Балик Б. Назв. праця. С. 57–58; Andrusiak M. Op. cit. S. 74; Prochaska A. Walka Szumlańskiego z Winnickim. *Przegląd Powszechny*. Kraków: Druk «Przeglądu powszechnego», 1921. Rok 38. T. 151–152. S. 262.

⁵³ *Litterae Episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600–1900)* / ed. A. Welykyj [= *Записки Чину святого Василя Великого*. Серія 2. Секція 3]. Рим: Вид-во ОО Василян, 1974. Vol. 3. P. 182; МУН. Vol. 4. P. 65–65. Важливо наголосити, що у відповіді на цей лист, датованій днем 11 вересня 1677 р., папа Інокентій XI не схвалив намір Львівського єпископа поки лишатися таємним католиком з яких би то не було рацій. Туж позицію, що Шумлянський повинен оголосити про своє рішення публічно, займала Конгрегація поширення віри. — Andrusiak M. Op. cit. S. 74.

⁵⁴ АЮЗР. Ч. 1. Т. 10. С. 341–342.

⁵⁵ Балик І. Назв. праця. С. 49–50; Zielecka-Mikołajczyk W. Op. cit. S. 148.

⁵⁶ Балик І. Назв. праця. С. 50; Zielecka-Mikołajczyk W. Op. cit. S. 148.

⁵⁷ Балик Б. Назв. праця. С. 46.

адміністратором митрополії⁵⁸. 2 листопада 1680 р. єрарх отримав митрополичі інсигнії з рук жидачівського войського Стефана Винницького⁵⁹. Саме в такому статусі — як Львівський єпископ і фактичний лідер табору «нової унії» — Йосиф Шумлянський перебував на час свячення Інокентія Винницького. 26 березня 1681 р. обоє єрархів склали католицьке визнання віри на руки Київського латинського єпископа Станіслава-Яна Витвицького в каплиці королівського замку у Варшаві⁶⁰. Надалі шлях до відкритого проголошення унії у Львівській єпархії зайняв у єрарха 20 років, і він помер на своїй катедрі 16 липня 1708 р.⁶¹

Йосиф Волошиновський

Особа співсвятителя Інокентія Винницького — Мукачівського єпископа Йосифа Волошиновського — опинилася на маргінесах досліджень, присвячених історії як цієї події 1680 р., так загалом української Церкви. І це при тому, що більша увага до ідентичності й діяльності цього діяча може допомогти у з'ясуванні важливих обставин та деталей з минулого унійної ідеї не тільки на теренах Мукачівської єпархії, а ширше: у контексті тісного історичного зв'язку трьох сусідніх тісно споріднених єпархій: Львівської, Перемиської і Мукачівської.

Слід відзначити, що довкола Йосифа Волошиновського існує багато плутанини передусім в безпосередній історіографії Мукачівської єпархії. Так, про нього згадує у своїй праці *«Коротка Відомість про фундацію князя Федора Коріятовича...»* — першій друкованій історії Мукачівської єпархії українського автора — о. Йоанникій Базилович ЧСВВ. Проте вже наступні дослідники, оо. Михайло Лучкай та Іван Дулишкович, сплутували джерельну інформацію про єп. Волошиновського та його попередника єп. Партенія Петровича⁶². З іншого боку, важливо, що Лучкай звернув увагу на неправдивість повідомлень про начебто волоське походження Волошиновського, а вказав на його зв'язок із с. Тернава Перемиської єпархії (тепер у складі Добромильської громади Самбірського р-ну

---

⁵⁸ АЮЗР. Ч. 1. Т. 10. С. 352–354.

⁵⁹ Prochaska A. Op. cit. S. 262.

⁶⁰ МУН. Vol. 4. P. 107–110; Балик Б. Назв. праця. С. 119–121.

⁶¹ НМЛ. Ркк 89 «Метрика илїи спїсанїє рѹкоположеннѹхъ». С. 130.

⁶² Дулишковичъ І. Историческія Черты угро-русскихъ. Унгваръ: Печатня Карла Іегера и Альберта Ю. Рейпайя, 1875. Т. 2. С. 121; Лучкай М. Історія карпатських русинів. Ужгород: Закарпаття, 2000. Т. 2. С. 294–295.

Львівської обл.)⁶³. Насправді ж причиною появи пізніших хибних думок про волошське походження цього єрарха було його походження з с. Волошиново (тепер входить до Старосамбірської міської громади Самбірського р-ну Львівської обл.)⁶⁴.

Єпископ Йосиф (у миру Яцько) був одним з представників гілки Платковичів шляхетського роду Волошиновських гербу Сас із Перемиської землі. Як встановив дослідник Ігор Смуток, уже в середині 1620-х рр. він був священником чи дияконом у Волошиновій, у 1637—1659 рр. — намісником (деканом), у 1650-х прийняв чернечий постриг під іменням Йосиф, а в 1665 р. обраний ігуменом Топільницького монастиря⁶⁵ (тепер Стрільківська громада Самбірського району Львівської обл.).

Волошиновський прийшов на Мукачівську катедру по смерті тамтешнього унійного єпископа Партенія Петровича, який походив з гілки Петровичів роду Кульчицьких із Перемиської землі Руського воєводства⁶⁶. Як зазначала низка дослідників, кандидатуру Волошиновського у 1667 р. з допомогою єзуїтів підібрав у Галичині Естергомський архієпископ і угорський примас 1666—1686 рр., а водночас ще й державний канцлер Угорського королівства під контролем Габсбургів Дьєрдь Селепчені, прагнучи не допустити незручного для себе унійного кандидата з Київської митрополії⁶⁷. Втім, джерела засвідчують, що вже у 1665 р., як ігумен Топільницького монастиря, Йосиф називався номінантом на

---

⁶³ Лучкай М. Історія карпатських русинів. Т. 2. С. 309; його ж. Історія карпатських русинів. Ужгород : Закарпаття, 2002. Т. 3. С. 129.

⁶⁴ Смуток І. Назв. праця. С. 306.

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Про цього єрарха див. нашу студію: Мороз В. «Русь есть кость с кости нашей и тѣло с тѣла нашего»: чи був сербом мукачівський єпископ Партеній Петрович. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2023. Вип. 1. С. 8—17.

⁶⁷ Баран О. Церква на Закарпатті в роках 1665—1691. Extractum e «Bohoslovia», т. XXXII. Рим : Bohoslovia, 1968. С. 22; Гаджега В. Й. Волошиновський, еп. Мукачівський і І. Малаховський, еп. Перемиський, як еп. Мукачівський. *Записки Чину святого Василя Великого*. Жовква : Накладом редакції «Записок ЧСВВ», 1932. Т. 4. Вип. 1—2. С. 165—166; Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття. Т. 1. *Записки Чину святого Василя Великого*. Серія 2. Секція 1. Рим: Вид-во ОО Василян, 1967. Т. 22. С. 46—47; Baran A. Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis. *Записки Чину святого Василя Великого*. Серія 2. Секція 1. Рим : Друкарня ОО Василян, 1960. Т. 10. Р. 76.

Мукачівського єпископа⁶⁸. Тобто десь одразу по смерті єпископа Партенія його висунули на спорожнілу катедру. І зробив це, найімовірніше Антоній Винницький. Натомість Селепчені просто підтримав цього православного номінанта як вигідного для себе, бо не представника унійної Київської митрополії, яка добивалася в Римі визнання права розвитку Мукачівської єпархії в своїх рамках. Примас і канцлер в одній особі постарався, щоб Волошиновський отримав у 1667 р. номінацію від трансильванської княгині Софії Ракоці з дому Баторі, яка сама навернулася до католицизму з кальвінізму щойно у 1660 р. 16 липня 1667 р. Йосиф отримав призначення на катедру від імператора, а 13 березня 1669 р. — звільнення від неправильностей і затвердження на катедрі від Апостольської столиці в Римі⁶⁹. У відповідь на цю підтримку Волошиновський мав: 1) з'єднатися з католицькою Церквою; 2) прийняти єпископські свячення від єпископа, якого обере сам Селепчені; 3) визнати над собою юрисдикцію Селепчені як угорського примаса; 4) працювати для поширення унії⁷⁰. І Волошиновський погодився на ці умови.

Боротьбу Волошиновського за Мукачівську катедру в українській історичній науці традиційно і виправдано розглядають у контексті ширшої боротьби за юрисдикцію над Мукачівською єпархією між Київською митрополією, з одного боку, і угорськими примасами — з іншого. Дійсно, Холмський єпископ Яків Суша якраз по смерті єпископа Партенія Петровича обстоював у Римі позицію про приналежність Мукачівської катедри до Київської Церкви, а архієпископ Селепчені через своїх представників — про те, що Мукачівська єпархія не існує як незалежна, а її терени є частиною Егерської латинської єпархії⁷¹. Втім, різні автори у

---

⁶⁸ Смуток І. Назв. праця. С. 306.

⁶⁹ МУН. Vol. 4. P. 335–336; Baran A. *Metropolia Kioviensis et eparchia Mucaŕoviensis*. P. 77; *ibidem*. *Quaedam ad biographiam J. Vološynovskuj, eppi Mucaŕoviensis*. *Записки Чину святого Василя Великого*. Серія 2. Секція 2. Вип. 1–2. Рим : Вид-во ОО Василян, 1954. Т. 2. P. 211–213; Баран О. *Op. cit.* С. 23–24; Пекар А. *Нариси історії Церкви Закарпаття*. Т. 1. С. 197.

⁷⁰ Баран О. Назв. праця. С. 22; Пекар А. *Нариси історії Церкви Закарпаття*. Т. 1. С. 47; Baran A. *Quaedam ad biographiam J. Vološynovskuj*. P. 212. Василь Гаджега також писав про ці умови, але більш загально. — Гаджега В. Й. *Волошиновський, еп. Мукачівський і І. Малаховський, еп. Перемиський*. С. 166.

⁷¹ Баран О. Назв. праця. С. 16–21; Baran A. *Quaedam ad biographiam J. Vološynovskuj*. P. 210; Hodinka A. (Ed.). *A Munkácsi görögszertartásu püspökség okmánytára*. Ungvár: Unio könyvnyomdájában, 1911. Köt. 1. P. 208–216.

дослідженнях, присвячених цьому питанню, досі розглядали відповідний процес, не враховуючи описаний нами вище стан складного і множинного розділення Київської митрополії, а тому досі не було відповіді на запитання, з якого табору вийшов цей Мукачівський єпископ і на кого він орієнтувався. Джерела здатні дати цю відповідь. Відповідний момент дуже важливо розглянути і врахувати, щоби розуміти становище Волошиновського і його позицію при вділенні єпископських свячень Інокентію Винницькому.

Волошиновський не став чекати, до кого вкаже їхати по єпископські свячення Селепчені, а сам подбав про святителя — «Львівського єретицького єпископа». Естергомському архієпископові він повідомив про цей факт тільки тоді, коли уже був прийнятий ним і склав присягу, що стане унійним⁷². Але водночас в історіографії усталилася думка, що єпископські свячення Волошиновський прийняв від Йосифа Шумлянського⁷³. Проте ця теза помилкова. Вона первісно з'явилася як припущення о. Барана на основі слів з листа Селепчені, писаного у Відні 9 грудня 1668 р. у справі Волошиновського: «Cum enim in Polonia ab ep. po Leopoliensi schismatico⁷⁴, imo (ratione processionis spiritus s.) etiam haeretico sit consecratus [...]»⁷⁵. Тобто номінант прийняв свячення від православного єпископа у Львові. Але поступово і автор припущення щодо того, що святителем був Шумлянський⁷⁶, і інші автори⁷⁷ перейшли від думки про його гіпотетичність до подання його як твердження, не маючи для цього належних підстав.

---

⁷² Гаджега В. Й. Волошиновський, еп. Мукачівський і І. Малаховський, еп. Перемиський. С. 167.

⁷³ Баран О. Назв. праця. С. 84; Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття. Т. 1. С. 197; Baran A. Quaedam ad biographiam J. Vološynovskij. P. 214.

⁷⁴ У підсторінковій примітці до цієї тези о. Баран вказав, що «Fortase agitur adhuc de Athanasio Zeliborskyj (1658—1667), nam eius successores E. Svistelnyckyj et J. Szumlanskyj tunc temporis nondum consecrati erant». Насправді, як вказано вище, Шумлянський вже отримав свячення 10 лютого, а Свистельницький — 10 травня того ж 1668 р.

⁷⁵ Baran A. Quaedam ad biographiam J. Vološynovskij. P. 217.

⁷⁶ Баран О. Назв. праця. С. 25.

⁷⁷ Блажейовський Д. Ієрархія Київської Церкви. С. 329; Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття. Т. 1. С. 197; його ж. Нариси історії Церкви Закарпаття. Т. 2. *Записки Чину святого Василя Великого*. Серія 2. Секція 1. Рим: Вид-во ОО Василян, 1997. Т. 50. С. 29.

Насправді до акту свячення Інокентія Винницького джерельна інформація про зв'язок Волошиновського з Шумлянським відсутня. Більше того, у згаданій вже в цій статті «*Метриці...*», в якій зафіксовані 3116 фактів вділення Шумлянським дияконських, священничих та єпископських свячень у період з 12 лютого 1668 р. до 12 травня 1708 р., Волошиновського немає. Натомість маємо прямі джерельні свідчення про його зв'язок з Антонієм Винницьким. Так, у 1660-х рр. представник унійної митрополії Прокопій Хмельовський обвинувачував Винницького і Волошиновського в руйнуванні унійних церков в Галичині⁷⁸. Більше того, навіть склавши католицьке визнання віри, погодившись підпорядковуватися угорському примасу та отримавши у 1669 р. папське підтвердження⁷⁹, цей Мукачівський – (sic!) офіційно унійний – єпископ продовжив підпорядковуватися Винницькому як Київському православному митрополиту. Про це 15 січня 1669 р. прямо й чітко написав кардинал і апостольський нунцій у Відні Юлій Спінула (Спінола): «Deve V. S. Ill.ma supponere per massima certa, che tanto sia metter oggi noi in dubbio, che detto Vescovo di Moncas unito dependa dal Metropolita, greco scismatico, et heretico, quanto voler apportarlo in un certo modo dall'unione, e giurnamento prestato. Che peroM sebene il Principe Ragozzi premeva nel principio avanti che si fosse prestato detto giurnamento, che restasse il Vescovo sottoposto al Metropolita greco, hoggi resta appagato che riconosca il Primate del Regno, cioeM l'Archivescovo di Strigonia»⁸⁰. Святителем Волошиновського був не Шумлянський, а інший Львівський єпископ – Свистельницький – креатура Винницького.

Таким чином, Селепчені, який в особі Волошиновського хотів використати протистояння між Київською православною і Київською унійною митрополіями, щоб мати підпорядкованого собі Мукачівського єпископа, ізольованого від Київської унійної митрополії, отримав єпарха з когорти Антонія Винницького. Фактично Винницький через Волошиновського використав намагання угорського примаса і канцлера сепарувати Мукачівську єпархію від унійної Київської митрополії у власній боротьбі з нею. На основі аналізу подій можна ствердити, що Селепчені невдовзі зрозумів це, бо вже 18 липня 1669 р. просив у Римі знайти заміну Волоши-

⁷⁸ Баран О. Назв. праця. С. 22; Петрушевич А. Сводная галицко-русская лѣтопись. С. 133.

⁷⁹ Гаджега В. Й. Волошиновський, єп. Мукачівський і І. Малаховський, єп. Перемишльський. С. 167.

⁸⁰ Baran A. Quaedam ad biographiam J. Vološynovskyj. P. 217–218.

новському⁸¹. Десь наприкінці 1670 р. — на початку 1671 р. княгиня Ракоці відібрала у Йосифа монастирські маєтки, які були тоді базовими для забезпечення діяльності мукачівських єпископів, і прогнала його з Мукачева⁸².

Та вимушено — внаслідок прямого тиску підконтрольної Австрії угорської політичної й латинської церковної влади — покинувши Мукачівський монастир, Йосиф Волошиновський не відмовився від управління єпархією. Навпаки, його як раніше, так і надалі приймало і підтримувало місцеве єпархіяльне духовенство й чернецтво⁸³. Деякий час він перебував у Малоберезнянському монастирі на Закарпатті, а потім повернувся в Перемиську єпархію, мешкав у власному спадковому маєтку й періодично приїжджав до Мукачівської єпархії, щоби виконувати свої єпископські обов'язки⁸⁴. Останній відомий наразі документ сповнення ним юрисдикції щодо Закарпаття датований 1675 р., але що цікаво: дослідник архівів о. Лучкай у першій половині XIX ст. писав, що Волошиновський був Мукачівським єпископом до 1680 р.⁸⁵

Загалом показово, що якщо у Мукачівській єпархії Волошиновський діяв як унійний: опонував православному єпископу Йоанникію Зейканю — антиєпископу ще покійного Партенія Петровича, наставленому Ракоці⁸⁶, спільно з єзуїтами намагався повернути до унійної Церкви о. Михайла Андреллу-Оросвігівського тощо, то по вигнанні з Мукачева вже виступав як православний⁸⁷. Ця варіативність безпосередньо пов'язана, з одного боку, з його намаганням закріпитися в Мукачеві, а з другого — з його належністю до табору Винницького.

---

⁸¹ Баран О. Назв. праця. С. 25; Baran A. *Metropolia Kioviensis et eparchia Mucaşoviensis*. Р. 78.

⁸² *Ibidem*; Гаджега В. Й. Волошиновський, єп. Мукачівський і І. Малаховський, єп. Перемиський. С. 166; Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття. Т. 1. С. 197.

⁸³ Гаджега В. Й. Волошиновський, єп. Мукачівський і І. Малаховський, єп. Перемиський. С. 166.

⁸⁴ Баран О. Назв. праця. С. 26; Дулишкович І. Назв. праця. С. 123—127; Hodinka A. *Op. cit.* Р. 146—149.

⁸⁵ Лучкай М. Історія карпатських русинів. Т. 3. С. 131.

⁸⁶ Гаджега В. Й. Волошиновський, єп. Мукачівський і І. Малаховський, єп. Перемиський, як єп. Мукачівський. С. 162.

⁸⁷ Дулишкович І. Назв. праця. С. 123; Микитась В. Давня література Закарпаття. Нариси літератури Закарпаття доби феодалізму. Львів: Вид-во Львівського університету, 1968. С. 154—155; Пронин В. *История Православной Церкви на Закарпатье*. Ужгород: Філокаліа, 2009. С. 230, 243—244.

Важливо також відзначити, що по вигнанні Волошиновського з Мукачева Софія Ракоці, зробивши певні висновки щодо політики Селепчені, у 1671 р. звернулася по призначення Мукачівського єпископа вже безпосередньо до Київського митрополита Гавриїла Коленди, і той спрямував до Мукачева Перемиського унійного єпископа Івана Малаховського⁸⁸, тобто безпосереднього опонента Антонія Винницького. Малаховський був введений у єпископську резиденцію в Мукачівському монастирі, але потім його, як кандидата Ракоці, не прийняв імператор, а також проти нього виступив сам Селепчені, адже призначення цього єрарха означало подальший розвиток Мукачівської єпархії в складі Київської митрополії⁸⁹. Але й надалі, у 1670–1680-х рр., Малаховський урядував значною частиною Мукачівської єпархії, в тому числі через свого генерального вікарія Порфирія Кульчицького – родича покійного єпископа Партенія Петровича і чергового кандидата на Мукачівську єпископську катедру⁹⁰.

Загалом участь Йосифа Волошиновського в єпископських свяченнях Інокентія Винницького стала його останнім публічним церковним актом. Можна ствердити, що їй посприяла як належність цього Мукачівського єпископа до табору Винницьких, так і його безпосередня неучасть у їх попередньому протистоянні з табором Шумлянського: ніде в колективних скаргах Винницького, Гошовського та Свистельницького Волошиновський не фігурує. Доводиться думати, що так було передусім через зайнятість цього літнього єрарха справами Мукачівської єпархії в сам розпал боротьби за Львівську єпархію. Привертає увагу й те, що, підтримавши Інокентія Винницького, Волошиновський виступив проти Малаховського наче у продовження подій дев'ятирічної давнини, коли саме Перемиський унійний єпископ замінив його по вигнанні з Мукачева.

Загалом усталилася думка, що Мукачівський єпископ Йосиф Волошиновський невдовзі після галицьких свячень Інокентія Винницького помер⁹¹. Насправді ж він прожив ще кілька років. Останні відомі згадки про цього єрарха як столітнього старця, який мешкав у с. Волошинова, відносять до 1684–1685 рр.⁹² Як і слід було очікувати у

⁸⁸ Гаджега В. Й. Волошиновський, єп. Мукачівський і І. Малаховський, єп. Перемиський. С. 167–168.

⁸⁹ Баран О. Назв. праця. С. 27–28; Гаджега В. Й. Волошиновський, єп. Мукачівський і І. Малаховський, єп. Перемиський. С. 168; Пронин В. Назв. праця. С. 231–233; Baran A. Metropolia Kioviensis et eparchia Mukacoviensis. P. 78–81.

⁹⁰ Мороз В. Назв. праця. С. 12.

⁹¹ Баран О. Назв. праця. С. 26.

⁹² Смуток І. Назв. праця. С. 306.

випадку члена табору Винницьких, поминальний запис єпископа Волошиновського та його родини міститься в пом'янику Лаврівського монастиря Св. Онуфрія – обителі, яка слугувала родинною усипальницею Винницьких і в доунійний, і в унійний періоди. Відповідна сторінка обрізана під час невдалої реставрації та додатково ушкоджена, але запис цілковито піддається реконструкції: «[Сіє поми]наніє [милост]іваго [І]всіфа [Волош]иновс[кого] списася. Помяні Г^єди Діша Р^{бо} [своих] Єпіскопа Івсіфа [...]»⁹³ (див. іл. 4).

Іл. 4

⁹³ Пом'яник Лаврівського василіянського монастиря Святого Онуфрія, 1661–1896 рр. Львівська центральна провінційна бібліотека Отців Василіян. Арк. 39.

Варлаам Шептицький

Помічник Йосифа Шумлянського і Йосифа Волошиновського при вділенні єпископських свячень Інокентію Винницькому в галицькому катедральному соборі Унівський архимандрит Варлаам (у хрещенні Василь) Шептицький на час події ще не був єпископом, але теж є важливою фігурою для розуміння спільнотних вимірів цієї історії. Він народився 3 лютого 1647 р. у селі Воцанці Перемиської землі Руського воєводства (тепер у Рудківській міській громаді Самбірського району Львівської області)⁹⁴. Варлаам був близьким родичем нового Перемиського єпископа: двоюрідним братом Антонія Винницького і його рідного брата Стефана – батька Інокентія⁹⁵. У конфлікті Винницького і Свистельницького з Шумлянським Шептицькі були на боці перших двох⁹⁶.

Свій чернечий шлях Варлаам Шептицький розпочав 1664 р. у монастирі в Скиті Манявському, але вже незабаром перейшов до Унівського монастиря, де 26 лютого 1668 р. був обраний ігуменом⁹⁷. Грамоту із затвердженням на Унівську архимандрію 19 вересня того ж року отримав від короля Яна II Казимира, а 20 лютого 1672 р. повторно – від короля Міхала Корибути Вишневецького⁹⁸. Що цікаво: вказаним документом з 1672 р. передбачалося також знищення попередньої грамоти про надання Унівської архимандрії Антонію Винницькому⁹⁹. Але вже згодом Шептицький змушений був відстоювати своє право перед бажанням Шумлянського контролювати її. Зрештою, 18 січня 1677 р. архимандрит уклав угоду із Львівським єпископом про те, що останній не

---

⁹⁴ Скочилася І. Унівський архимандрит і Львівський єпископ Варлаам Шептицький (1643–1715). *Генеалогічні записки*. Львів : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2014. Вип. 12. С. 27; його ж. Bazyli (w zakonie Barlaam) Szeptycki. *Polski słownik biograficzny*. Т. XLVIII/2. Zeszyt 197 (Szemiot Stanisław – Szklarski Alfred). Warszawa; Kraków : Narodowy program rozwoju humanistyki, 2012. S. 230–232.

⁹⁵ Балик Б. Назв. праця. С. 22, 77.

⁹⁶ Andrusiak M. Op. cit. S. 40.

Між іншим, в друкарні Унівського монастиря, відкритій Варлаамом Шептицьким, у 1678 р. вийшов збірник акафістів та молитов з посвятою Антонію Винницькому у передмові. – Skoczylas I. Bazyli (w zakonie Barlaam). S. 230.

⁹⁷ Скочилася І. Унівський архимандрит і Львівський єпископ Варлаам Шептицький. С. 28; *ibidem*. Bazyli (w zakonie Barlaam). S. 230.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ АЮЗР. Ч. 1. Т. 10. С. 321–323.

втручатиметься в справи архимандрії¹⁰⁰. Це, як виявилось, було тимчасове погодження, бо вже 27 січня 1682 р. Шумлянського викликали на королівський суд за скаргою Шептицького¹⁰¹.

З іншого боку, вже приступивши до унії таємно і ведучи мову про оголошення цього публічно, Шумлянський на хвилі планів осягнення статусу митрополита ще в березні 1681 р. просив не тільки про права своєї єпархії та надання Інокентію Винницькому всієї Перемиської єпархії, а й про надання Варлаамові Шептицькому статусу єпископа-коад'ютора в Холмській єпархії¹⁰². Загалом на прикладі складних взаємин Шептицького і Шумлянського бачимо, що не тільки двоє святителів Інокентія Винницького, а й їхній помічник не були стовідсотковими однодумцями. Між ними часом виникали суперечки, але було й щось більше, що єднало їх, як членів певної спільноти і змушувало «назовні» виступати спільно, підтримуючи один одного.

Так само співдіяв зі своїм двоюрідним дядьком Шептицьким молодий Перемиський єпископ-номінант. Інокентій прийняв чернечий постриг у грудні 1679 р. в Унівському монастирі, який обрав, вочевидь, через «споріднення з Варлаамом, а також через подібні релігійні переконання»¹⁰³. Та вже на Люблінському з'їзді унійних і православних єпископів 24 січня 1680 р., про який ще буде мова, Винницький і Шептицький посперечалися за те, яке кожен з них мав би зайняти місце серед учасників з огляду на свій сан¹⁰⁴. Попри ці перипетії, Шептицький 27 березня 1681 р., тобто наступного дня після Шумлянського і Винницького, разом з Овруцьким архимандритом Сильвестром Тваровським склав католицьке визнання віри на руки Львівського єпископа¹⁰⁵. Варлаам Шептицький і надалі був близьким до Йосифа Шумлянського, став його єпископом-коад'ютором, похоронив його у 1708 р. і став наступником на єпископській кафедрі, яку займав до смерті 5 квітня 1715 р.¹⁰⁶

---

¹⁰⁰ Там само. С. 338–341.

¹⁰¹ Там само. С. 354.

¹⁰² Andrusiak M. *Op. cit.* S. 75, 88.

¹⁰³ Балик Б. Назв. праця. С. 77.

¹⁰⁴ Там само. С. 81.

¹⁰⁵ МУН. Vol. 4. Р. 108, 109; Балик Б. *Op. cit.* С. 120.

¹⁰⁶ Скочиляс І. Унівський архимандрит і Львівський єпископ Варлаам Шептицький. С. 28.

ПРОЦЕС

У світлі викладеного матеріалу бачимо, що єпископські свячення Інокентія Винницького в Галичі відбулися в надзвичайно складний період історії української Церкви, коли вона проходила через болісне розділення і намагання відновити свою єдність. Упродовж понад вісімдесяти років після Берестейського собору недовіра і навіть ворожість між тією частиною історичної Київської митрополії, яка унію прийняла, і тією, яка її відкинула, тільки наростала, адже обидві вони вибудували паралельні конкурентні структури. Десятиліттями обидва табори взаємно поборювали один одного, причому до цього активно ангажувалися політичні, навіть військові, сили, у тому числі закордонні, зокрема московські. В цих умовах будь-які спроби діалогу наражалися на недовіру.

У 1677 р. Шумлянський, як вказано вище, склав католицьке визнання віри, але зробив це таємно, покликаючись на неготовність більшості спільноти своєї єпархії публічно прийняти унію. Надалі він багаторазово відтермінував оголошення про приєднання до унійної Церкви, причому слід визнати, що підстави для цього існували не тільки внутрішні, а й зовнішні. Річ Посполита сподівалася на допомогу Московського царства в боротьбі з турками і, наприклад, в угоді з Москвою від 13 серпня 1678 р. зобов'язалася залишати православну Церкву в незмінному стані: про жодні публічні переходи тут не могло бути мови – світська влада сама їх гальмувала, хоч рада була їх пришвидшити в мирні часи¹⁰⁷.

Однозначно, що світська влада Речі Посполитої прагнула усунути вплив закордонних релігійних і політичних центрів на православну Церкву, тому й у складних для себе обставинах періодично посилала православним єрархам розмаїті непрямі й непублічні сигнали, спонукаючи їх приєднатися до унійної Церкви непублічно. Зрозуміло, що сформовані і завдяки попередньому протистоянню унійній ідеї згуртовані православні Львівська, Перемиська, а зі значними поправками на особливості політичних реалій належності до Трансильванського князівства та монархії Габсбургів також

---

¹⁰⁷ Балик І. Назв. праця. С. v, 53, 54-55, 57; Zielecka-Mikołajczyk W. Op. cit. S. 150.

Мукачівська¹⁰⁸ єпархіяльні спільноти у цьому діалозі й пошуках способу єдності прагнули уникнути свого розчинення. Цей момент ще у червні 1674 р. виокремив і засвідчив апостольському нунцію у Варшаві Ян III Собеський, а нунцій 13-го числа того ж місяця передав до Риму: «На підставі своїх численних переговорів (“trattati”) з їхніми єпископами Собеський прийшов до висновку, що вони не є завзяті (“ostinati”) у своїх догмах, але не хочуть бути позбавлені своїх єпископств і дібр, якими володіють. На думку короля, в тому саме полягає головна перешкода для їхнього об’єднання, що на всіх руських єпархіях одночасно сидять по два єпископи: один уніят, а другий православний, і жодний з них не хоче поступитися для другого»¹⁰⁹. Вже тоді українські єпископи у відповідь на схилення їх королем до унії схиляли його підтримати проєкт «руського патріархату» в єдності з Римом¹¹⁰.

Тобто в силу історичних обставин неунійні єрархи все більше виявляли готовність до єднання, а водночас їх єпархіяльні спільноти послідовно відстоювали своє право інтегруватися в унійну Церкву як цілісні й структуровані утворення на чолі з власними лідерами, яких вони ж обирають, а не як група осіб чи окремі особи, які просто входять до іншої спільноти. Одним з виразів бажання представників табору «нової унії» зберегти свою суб’єктність стала ініціатива Йосифа Шумлянського про відновлення окремої Галицької митрополії. На нашу думку, цей проєкт визрів у думці єрарха та його однодумців на основі їхнього ж задуму, що Львівський єпископ має очолити ту частину Київської митрополії, яка перебувала в межах Речі Посполитої.

---

¹⁰⁸ Передусім мова тут про поділ теренів Мукачівської єпархії між ворогуючими Габсбурзькою монархією і Трансильванським князівством, що привело до її розколу на Мукачівську унійну і Марамороську неунійну єпархію; а також про намагання Габсбургів і трансильванських князів Ракоці контролювати Мукачівську єпархію, ізолювавши її від Київської митрополії. Агентами цієї ізоляції були й угорські примаси, які водночас займали світські державні посади і також прагнули контролювати Мукачівську єпархію, не зупиняючись навіть на запереченні факту самого її існування.

¹⁰⁹ Litterae Nuntiorum Apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes (1550–1850) / ed. A. Welyukj. *Записки Чину святого Василя Великого*. Серія 2. Секція 3: Рим: Вид-во ОО Василян, 1968. Т. 12. Р. 306–307.

¹¹⁰ Балак Б. Назв. праця. С. 56; Winnicki I. Op. cit. S. 12.

Раціональним є припущення о. Балика, що «унійним актом віроісповідання [1677 р. Шумлянський] задумував прихильно настроїти собі католицького короля Собеського та уторувати собі шлях до пізніших, як це показалося у 1681 р., виразно поставлених домагань відносно митрополичної гідности»¹¹¹. Про інтенції Львівського єпарха осягнути творення Галицької митрополії свідчать його вимоги вже під час таємного прийняття унії: серед них звучало непідпорядкування Київському унійному митрополитові¹¹². Це можна було оформити якраз через окремішність в рамках іншої – Галицької – митрополії. Відповідний проєкт у Шумлянського та його однодумців визрівав поступово, і на його оформлення визначальним чином впливав комплекс факторів.

Мова про те, що, будучи змушеним визнати митрополичі права Антонія Винницького як православний, Йосиф Шумлянський тому, вочевидь, і склав католицьке визнання віри саме в 1677 р., щоб уникнути цієї залежності¹¹³. Тобто, програвши боротьбу за посаду адміністратора Київської митрополії, він постав перед викликом вибудувати альтернативний проєкт заради збереження та інституційного оформлення автономії своєї спільноти. Шукаючи відповіді на цей виклик, Львівський єпископ на чолі свого табору попрямував до унійної Церкви. Але подальші події ще більше ускладнили рух, бо Антоній помер, а вже непублічно унійний Йосиф успадкував його православну посаду. Сама оновлена перспектива успіху в змаганні за гідність Київського митрополита настільки вабила Шумлянського, що конфузила його. Надії втілити цю мрію в реальність спонукали єрарха до багатьох нелінійних кроків, які дослідникам видавалися свідченнями його особливої схильності до інтриг. Насправді ж єпископ перебував у надзвичайно складній ситуації: тимчасово не мав певності щодо того, який шлях забезпечить його спільноті успішний розвиток, а тому й діяв різновекторно: аж до одночасних контактів з Варшавою й Москвою, які змістовно часто мали б виключати одні одних. Так владика змушений був чинити доти, поки не зрозумів для себе безальтернативність майбутнього Львівської єпархії в унійній Церкві.

---

¹¹¹ Балик Б. Назв. праця. С. 60.

¹¹² Andrusiak M. Op. cit. S. 75.

¹¹³ Балик Б. Назв. праця. С. 51, 57, 60, 90.

Отож, ставши по смерті Антонія Винницького адміністратором Київської православної митрополії в Речі Посполитій, Йосиф Шумлянський все ж не знав про плани короля й католицької сторони щодо того, що наступних православних митрополитів не призначатимуть¹¹⁴. Універсалом від 9 жовтня 1679 р.¹¹⁵ король скликав до Любліна на 24(14) січня 1680 р. з'їзд унійних і неунійних, але готових приєднатися до унійної Церкви єрархів, метою якого мав бути пошук примирення. Борис Балик вважає вірогідним, що Львівський єпископ «думав здійснити на з'їзді свій замір стати Львівсько-Галицьким митрополитом і провести вибір на свою особу», а унійні єрархи сподівалися, що завдяки досягненню згоди між обома таборами можна буде досягти встановлення спільного для них Київського патріархату в єдності з Апостольською столицею в Римі¹¹⁶. З цією думкою погоджуємося, але з одним застереженням. Воно полягає в тому, що з огляду на незнання Шумлянським королівських планів щодо долі частини Київської неунійної митрополії і його ж старання, як її адміністратора, отримати маєтності цієї митрополії¹¹⁷ незрозуміло, чи станом на кінець 1679 — початок 1680 рр. Львівський єпископ думав ще про титул «Київського», а чи вже «Львівсько-Галицького» митрополита.

Люблінський з'їзд мав також полагодити справу єпископських свячень Інокентія Винницького, але подія не вдалася, бо король, боячись роздразнити здійсненням унійної ініціативи Московське царство, не послав до Любліна своїх делегатів-комісарів, які мали очолити перемовини. Також Собеський попередив Жоховського й Шумлянського про опір православних, на прохання Львівського єпископа переніс подію

---

¹¹⁴ Там само. С. 82.

¹¹⁵ Величко С. Літопис / упорядн. : Г. Боряк, Т. Таїрова-Яковлева. Київ : Кліо, 2020. С. 539—540. Повідомлення нунція з Варшави в Рим щодо майбутнього скликання цього з'їзду і супутніх справ датоване днем 27 вересня 1679 р. — МУН. Vol. 4. Р. 85—87.

¹¹⁶ Балик Б. Назв. праця. С. 78—79, 80.

¹¹⁷ Żochowski K. Colloquium lubelskie Między zgodną y niezgodną Bracią Narodu Ruskiego Vigore, Constitucyey Warszawskiej na dzień 24. Stycznia anno 1680. złożone. Lwow : W drukarni Collegium Societatis Jesu, 1680. S. 17—18; Andrusiak M. Op. cit. S. 86, 88. Для ясності слід акцентувати, що тодішні зусилля Шумлянського щодо закріплення за собою маєтностей Київської православної митрополії у викладеному контексті свідчать вже не обов'язково на користь статусу «Київський», а тільки про його прагнення користуватися цими добрими.

на 24 червня, а відтак взагалі відмовився від цієї ідеї¹¹⁸. Тож очевидно, що яку б м'яко проунійну позицію тоді не займали Шумлянський, Винницький та Шептицький, вони розуміли масштаби підозр православних щодо намірів унії і настрої шляхти й духовенства у своїх єпархіях — не одні там готові були прямо шукати підтримку проти своїх єпископів у Москві¹¹⁹.

Як бачимо, в останній чверті XVII ст. українська Церква вкотре відчувала на собі тяжкі наслідки юрисдикційного поділу Русі з Руссю, радикальний дух якого її ж єрархи та інші чільні діячі до того закладали й поширювали, звертаючись не раз до зовнішніх чинників для боротьби з внутрішніми опонентами, причому часто в дійсності не за віру, а за посади й маєтності. Очікувано, що коли Люблінський з'їзд для Шумлянського та його однодумців мав стати етапом на шляху до власної митрополії, унійні учасники, не маючи довіри до цих представників «нової унії», одразу по неуспішній події написали до короля лист з проханням не дозволити обрання нового неунійного митрополита в Речі Посполитій, а також не допустити свячення Інокентія Винницького як неунійного Перемиського єпископа¹²⁰. І от у цьому світлі постає наочно символізм події та місця наступного вділення єпископських свячень Інокентію Винницькому. Дійсно ж бо, самим цим фактом табір «нової унії» продемонстрував свою суб'єктність і згуртованість, а здійсненням цього в галицькому катедральному соборі — акцентував на ідеї власної митрополії з її хай і латентною, проте тяглістю до давніх княжих часів.

Від висвячення Інокентія Винницького Йосифа Шумлянського особисто віраджував унійний митрополит Кипріян Жоховський. У відповідь, вже вділивши свячення, Львівський єпископ та

---

¹¹⁸ Там само. С. 78–79, 80; Andrusiak M. *Op. cit.* S. 81–82, 83, 84, 87. Помиляються ті дослідники, які пишуть, що Люблінський з'їзд не вдався через неприбуття православних. — про це див.: Балик Б. Назв. праця. С. 81; Andrusiak M. *Op. cit.* S. 79–80; Winnicki I. *Op. cit.* S. 13.

¹¹⁹ Ці настрої й саму опозицію Люблінському з'їзду демонструють, наприклад, інструкції послів духовенства до короля від 9 лютого 1680 р., переказані Самійлом Величком у своєму літописі. — Величко С. Назв. праця. С. 543. Зрештою, й сам киево-печерський архимандрит Інокентій Гізель 10 грудня (30 листопада ст. ст.) 1679 р. написав лист московському царю Федору III, щоби той втрутився; і цар зробив це через своїх послів, котрі доклали зусиль до неуспіху Люблінського з'їзду. — АЮЗР. Ч. 1. Т. 10. С. 742; Andrusiak M. *Op. cit.* S. 78.

¹²⁰ Żochowski K. *Op. cit.* S. 17–18; Andrusiak M. *Op. cit.* S. 84.

Ѹз.	Басиліи.	Покровецкіи.	Діаконъ.	Жидовское.
Ѹн.	В КРЕПОСТЬ ГАМКОН КЛЕТИ			
	Февлевскимъ	Щи і	иосефтинъ	Бинниціи.
	На епископы:	Щи ене	Февлевскаго	Сго Улпи
	Шмалнського	Еппа	Акобскаго,	Тали: и
	Амтн и императора	Уетропои	Кіевскаго,	такъ тежъ
	кого іосефа	Болошановскаго	Еппа	Уокатовскаго,
	Шептницкаго	Архімандриты	Унекскаго.	и прелітнелн и ны
	многихъ	Акобныхъ,	Белевныхъ	и Уменшвъ.
	Станъ Люде	Годныхъ,	и Посолнихъ	свобъ

	В МОНАСТЫХЪ СІИНСКОМ			
	Носкріа, і. Соисъ, дхпго.			
Ѹд.	Іеромонахъ.	Пард. еніи.	Умонастыря.	Сисницкаго.
Ѹе.	Стефанъ.	Згароложецъ.	Стого, Николла.	Тисманецъ.
Ѹв.	Ісѡннъ.	Зубоудъца.	Стон, Троици.	Станвска:
Ѹг.	Унханаъ.	ЗКнегинина.	Покрова Пре: Бци	Станвска:
Ѹд.	Басиліи.	ЗІамницн.	Стого Ниссала.	Станвска:
Ѹе.	Ісѡннъ.	ЗДорогова.	Боскріе Хѡ.	Боніловское.
Ѹж.	Улт. ені.	ЗБгло Церквн.	С. Апто, Пѣан Па:	Бклоуерское:
Ѹз.	Светлѣрн.	ЗЛасокца.	Стого, Ниссала.	Соловннское.
Ѹи.	Ісѡннъ.	ЗСоловн:	Стого, Ниссала.	Соловннское.
Ѹк.	Ісѡннъ.	ЗІадцкаго.	Боскріе Хѡ.	Тисманнское.
Ѹл.	Іероділіго.	Пансіи.	Умонастыря.	Сенітцкаго.
Ѹм.	Іероділіго.	Севастіанъ.	Умонастыря.	Сенітцкаго.
Ѹн.	Іероділіго.	Сесѡфанъ.	Умонастыря.	Боговскаго.
Ѹо.	Павелъ.	Діаконъ.	ЗКолорохъ. Н:	Бшовскаго.

Галич (Крилос) Собор Успіння. 1730–1740 рр.

адміністратор Київської православної митрополії писав, що зробив це, щоб не було галасу й протестів на сеймиках, а також, що обоє вони з Винницьким: «pos ambo una sumus – co ja to i on, a na sejmie z Malachowskim pogodzimy Ich Mściów»¹²¹. Як вважав Прохаска, листи Шумлянського Жоховському за 20 і 29 вересня 1680 р. про майбутнє досягнення згоди з єпископом Малаховським засвідчують, що «unja była już dziełem przez głowy dyzunitów, przez władyków przemyskiego i lwowskiego, postanowionem na wielie lat przedtem, zanim objęła ich diecezje, a w parę lat później i metropolję kijowska»¹²². А проте у світлі сказаного у нашому дослідженні ці й деякі інші подібні резюме виглядають невиправданими спрощеннями. Бо насправді «*дизуніти*» не тільки добре знали про те, що відбувається начебто «*przez głowy*» їхні. Насправді вони не тільки спостерігали за цим, але зуміли увійти до унійної Церкви не як безформна кількість осіб, а як спільнота, що прийняла своє рішення самостійно, на чолі з власним керівництвом, яке її представляє, і з гарантіями збереження своїх *спільнотних* прав.

ПІДСУМКИ

У викладеному матеріалі і криється відповідь на запитання про те, як могли разом офіційно ще неунійний Львівський та офіційно вже унійний Мукачівський єпископи, зібравшись у галицькому соборі, вділити єпископські свячення номінантові на Перемиську катедру – рідному племіннику найжорсткішого опонента одного з названих святителів (Шумлянського) і найдоброзичливішого патрона другого з них (Волошиновського) упродовж багатьох років. Адже цілковито зрозуміло, що ті з учасників процесу, котрі тоді були поза унійною Церквою, перебували в цьому стані в силу значно масштабніших причин, аніж відсутність власної волі.

Можна з певністю ствердити, що пошук компромісу в умовах браку довіри став найбільшим викликом для унійних і неунійних, але згодних на унію-союз сторін. Ще потребує подальшої наукової рефлексії факт подвійності цієї унії: 1) Русь нарешті єдналася з Руссю; 2) Русь із табору «*нової унії*» відновлювала єдність з Апостольською столицею в Римі.

---

¹²¹ АЮЗР. Ч. 1. Т. 4. С. 37. Див. також: Prochaska A. Op. cit. S. 262–263. Петрушевич А. Сводная галицко-русская лѣтопись. С. 587; Zielecka-Mikołajczyk W. Op. cit. S. 150, 154, 155.

¹²² Prochaska A. Op. cit. S. 266.

Надалі для розуміння вимірів процесу шукань порозуміння «нової унії» і «старої унії» показово, що католики прийняли дійсність свячень молодого Перемиського єпископа, а от проєкт Галицької митрополії відклали, як вкотре через несприятливі геополітичні обставини з порядку денного змушені були зняти ідею патріархату¹²³. Таким чином, церковний розвиток Київської митрополії не вперше і не востаннє в історії потрапив у залежність від великої політики.

Зрозуміло, що без унійного Київського патріархату унійна Галицька митрополія не могла бути створена. Очевидно, що природу й зміст цього виклику усвідомлювали далеко не всі учасники та сучасники аналізованих подій останньої чверті XVII ст., хоч є підстави вважати, що Шумлянський їх таки усвідомлював. Зрештою, і в наступні століття над складністю процесу поступового приєднання Львівської та Перемиської єпархій до унійної Церкви замислювалися далеко не всі дослідники. До прикладу, поширеним згодом стало спрощене й упереджене тлумачення, що ті чи інші єпископи давали згоду на унію через свої особисті чи родинні корисливі інтереси. Приміром, уже в літописі Самійла Величка читаємо, що «Ивсифъ Шумлянскій, владика лвовскій, крѣпкій предъ тимъ вборонца православія стого, вбѣтницами ласки королевской, чрезъ пословъ вних декларованными, увѣденный и побѣжденный, зблудивши вт пути православія своего, и не такой блаженство вѣчное, яко в ласку королевскую и в примножене себѣ добръ дочасныхъ дбаючи, склонился до унѣи з инними владиками рускими [...]»¹²⁴. Втім, уже на сусідній сторінці літописець визнає, що «втцѣ Шумлянскій з прочіими новими унѣяти, подлугъ пунктовъ своїхъ чи вдержал ласку королевскую чили нѣтъ, в томъ неѣзвѣстно, а же принялъ унѣю то есть власная правда [...]». Натомість Володимир Антонович у 1875 р. вже цілком категорично та зі специфічною суб'єктивістською риторикою російської православної й імперської історіографії писав:

«Не можемъ опредѣлить съ точностью когда правительство начало переговоры съ православными епископами? но ясно, что попытка эта состояла въ связи съ постановленіемъ сейма; уже въ слѣдующемъ 1677 году она принесла нѣкоторые плоды; среди гіерарховъ православныхъ нашлись лица, готовыя въ виду улучшения своего личного положенія и приобретения власти повторить продѣлку Потая и Терлецкаго.

---

¹²³ Балик Б. Назв. праця. С. 57.

¹²⁴ Величко С. Назв. праця. С. 551.

Главнымъ руководителемъ новой комбинаціи является Львовскій православный епископъ — Іосифъ Шумлянскій, около него группируется небольшой кружокъ духовныхъ и свѣтскихъ лицъ, готовыхъ раздѣлится съ нимъ и отступничество и вознагражденіе; по сохранившимся документамъ мы можемъ указать не только личный составъ кружка, но и тѣ награды, которыхъ добивались его члены за согласіе принять унію»¹²⁵.

Аналогічно Іван Франко у рецензії на розвідку о Ізидора Шараневича про Йосифа Шумлянського у 1898 р. однозначно охарактеризував єпископа як запродавця, який працював проти рідного народу, заради польських державних інтересів планово руйнував Україну і православ'я, впродовж 32 років тільки прикидаючись православним. Франко підсумував: «Ми не вагаючи ся назвемо його польським Валленродом на руськім єпископськім престолі...»¹²⁶.

Ці, а також багато подібних тверджень різних авторів з тенденційним тлумаченням дій історичних осіб як наслідків їх морального зіпсуття, представлення єрархів як нечисленних «зрадників» не витримують критики, бо з джерел добре видно, що навіть коли той же Шумлянський вів мову про якісь свої привілеї, насправді йшлося про широкі виміри привілеїв його спільноти, лідером якої він був¹²⁷.

---

¹²⁵ АЮЗР. Київ : Въ университетской типографіи, 1871. Ч. 1. Т. 4. С. 16.

¹²⁶ Франко І. [Рец. на:] Іосифъ Шумлянскій, рускій епископъ Львовскій отъ г. 1667 до г. 1708. Биографическій очеркъ съ портретомъ. (Відбитка Времянника Ставропигійскаго Института на р. 1897) Львовъ : Въ типографіи Ставропигійскаго Института, 1898. С. 33, 37. Слід відзначити, що Франко у своїх характеристиках Шумлянського не зупиняється перед явними маніпуляціями. Наприклад, пише: «Ставши єпископом, він зараз же (1677 р.) обертаєть ся до папського нунція, заявляючи, що готов прийняти унію...» (Там само. С. 33). Насправді ж єпископом Шумлянський став у 1668 р., і дев'ятирічний період — чверть його єпископського служіння — охарактеризувати виразом «зараз же» ніяк не можна; та й сам Франко в іншому місці рецензії вказує, що перше складання католицького визнання віри єпископ склав «десять літ по своїм виборі» (Там само. С. 37). Загалом Франко у своїх оцінках був залежним від упереджених оцінок Антоновича, хоч і відкидав звинувачення останнього в тому, що єрарх керувався тільки корисливими мотивами (Там само. С. 34, 39, 42). Відтак навіть типові для часу й жанру вирази з заповіту єпископа цей автор намагався витлумачити як нібито «порушить ся щось мов голос сумління в його душі» (Там само. С. 35). Всі ці старання виглядають як літературна психологізація.

¹²⁷ АЮЗР. Ч. 1. Т. 4. С. 39, 43–46, 47; Величко С. Назв. праця. С. 543; Andrusiak M. Op. cit. S. 75.

На основі проведеного аналізу зрозуміло, що набагато більше правоти, ніж цитовані обвинувачі Львівського єпископа, мав, наприклад, Микола Андрусак, обстоюючи думку, що, ставши на чолі єпархії, єрарх підкреслював, що хоче її боронити, перебував в оточенні, яке не можна «підозрювати в схильності до унії», і рахувався з його поглядами¹²⁸. Але і вся єпархіяльна спільнота, і її очільник рахувалися також із загальними обставинами як церковного, так світського життя. Насправді з ними рахувалися всі, а православні в Московському царстві навіть більш безпосередньо, ніж у Речі Посполитій, і тому Київська православна митрополія на чолі з Гедеоном Святополк-Четвертинським вже у 1685 р. була волюнтаристськи поглинута Московським патріархатом.

Фактично погоджуючись на втілення унійної ідеї, Львівський єпископ Йосиф Шумлянський домагався зрівняння не лиш цієї «нової» унії, а всієї унійної Церкви з Церквою латинською, римо-католицькою. Можемо ствердити, що Київський митрополит Кипріян Жоховський розумів той специфічний стан, коли Шумлянський — лідер «нової унії» — говорить до Риму й світської влади там і таким чином, де він — лідер «старої унії» — говорити не може. Адже дійсно, маємо не просто факт перемовин обох єрархів, а їх спільні документи: «*modi concordiae ecclesiarum*» — «засоби до примирення церков»¹²⁹. Все це підштовхує до висновку, що Жоховський та Шумлянський, перебуваючи в надзвичайно складних обставинах, розуміли це і наполегливо, як представники поділеної Київської митрополії, водночас в душі і методами свого часу шукали шлях відновити її єдність. Вони хоч з труднощами, але таки зуміли досягнути мети, яка їх об'єднала.

Водночас маємо враховувати, що Шумлянський і Жоховський з їхніми однодумцями розуміли в діях один одного далеко не все, бо обидві сторони намагалися співдіяти зі світською владою часто таємно одна від одної, а Львівський єпископ, борючись з опонентами, передусім з православного табору, нерідко використовував доволі жорсткі методи. З іншого боку, до нього також застосовували ці методи, і це слід пам'ятати. Але як би не було, саме така діяльність єрарха мала найбільше впадати у вічі його православним та унійним сучасникам, які побоювалися підступу Шумлянського. До прикладу, якщо настійливі домагання Антонія

---

¹²⁸ Andrusiak M. Op. cit. S. 64.

¹²⁹ АЮЗР. Ч. 1. Т. 4. С. 41–42; Величко С. Назв. праця. С. 551–553.

Винницького щодо висвячення свого небожа Інокентія і призначення його своїм наступником було зрозумілим іншим — «успадкування» катедр було поширеною практикою XVI—XVIII ст., то такі ж настійливі домагання на користь Інокентія Винницького з боку Йосифа Шумлянського — опонента Винницьких — здатні були викликати й викликали значні підозри. На додачу Інокентій Винницький, з яким Кипріян Жоховський спілкувався, схилиючи до унії, прямо відмовив митрополитові на пропозицію отримати єпископські свячення від нього; також проти номінанта виступали нунцій і Конгрегація поширення віри¹³⁰. Але тут велику роль зіграли довіра до Шумлянського короля Яна III і тогочасний збіг державного інтересу з потребою відновити церковну єдність.

20 вересня 1680 р. Шумлянський, перебуваючи в королівській резиденції в Яворові, пояснив Яну III Собеському, чому буде ліпше, якщо Винницькому єпископські свячення вділить він, а не Жоховський. І правитель не просто погодився, а особисто надав роз'яснення Київському унійному митрополитові¹³¹. Фактично король виступив гарантом прогресу там, де між владиками і Апостольською столицею виявлялася недовіра, хоча треба розуміти й те, що саме король в силу того ж державного інтересу з огляду на побоювання московської реакції гальмував відкрите проголошення цієї « нової унії ». Зрештою, Кам'янець-Подільська православна митрополія в безпосередньому підпорядкуванні Константинополю, утворена у серпні 1681 р. Константинопольським патріархом 1679—1682 рр. Яковом¹³², була нічим іншим, як виходом частини Львівської (Львівсько-Галицько-Кам'янецької) єпархії з-під юрисдикції Йосифа Шумлянського. Вочевидь, це стало прямим наслідком як переділу політичних кордонів за умовами Бучацького мирного договору, так безпосередньою реакцією на складення Львівським єпископом католицького визнання віри. Тож Шумлянський мав підстави побоюватися поставленого у 1681 р. до Кам'янця Константинопольським

---

¹³⁰ МУН. Vol. 4. P. 93—103; Балик Б. Назв. праця. С. 68, 83—84, 85, 90—91; Zielecka-Mikołajczyk W. Op. cit. S. 150, 151.

¹³¹ Балик Б. Назв. праця. С. 86—87.

¹³² Петрушевич А. Акты относящиеся къ истории Южно-западной Руси (IV—V). *Науковий збірник издаваемый Литературнымъ обществомъ Галицко-русской материцы*. Годъ изданія четвертый 1868. Выпускъ I—IV. Во Львовѣ : Въ книгопечатнѣ Ставропигійского Института, 1869. С. 104—108; Szaraniewicz I. Op. cit. S. 42—43.

патріархом Панкратія, який титулувався «православним Митрополитом Галицьким и Каме(н)ца Подольського и всеи малои Россїи»¹³³.

Як показали подальші події, Йосиф Шумлянський — уже й двічі склавши католицьке визнання віри — ще тривалий час після промовистого акту вділення єпископських свячень Інокентію Винницькому в галицькій катедрі у 1680 р. не тільки намагався досягнути успіх у справі Галицької митрополії, а й не зупинявся перед тим, що ця митрополія могла б виникнути не як унійна. Радше навіть так: за аналогією з тим, що католицька сторона цілковито прийняла як доконаний факт єпископські свячення Інокентія Винницького і також прийняла його в стані сущому, Львівський єпископ, вочевидь, надіявся, що аналогічно вона прийме евентуальну Галицьку митрополію. Проте зовнішні політичні і внутрішні церковні обставини склалися несприятливі.

Треба враховувати, що згодом у справі Галицької митрополії додалися нові чинники: черговий значний поштовх до діалогу всередині поділеної Київської Церкви дало поглинання Московською Церквою у 1685 р. Київської православної митрополії на чолі з митрополитом Гедеоном Святополк-Четвертинським, який раніше був Луцько-Острозьким єпископом. Та оскільки Київська православна митрополія в силу поділу її теренів між Річчю Посполитою й Московським царством уже з 1660-х рр. була розділена, то й рішення митрополита Гедеона — хай і вихідця з терену Речі Посполитої — було рішенням тільки її частини. Інша частина на чолі з єпископами Львівським Йосифом Шумлянським, Перемильським Інокентієм Винницьким, Луцько-Острозьким Атанасієм Шумлянським, а згодом після останнього Діонісієм Жабокрицьким, противлячись цьому поглинанню й бажаючи зберегти свою ідентичність, ще більше дозрівала до наміру публічно проголосити свою унійність. Позаяк умови на місцях були різними, Перемильська єпархія зробила це 1691 р., Львівська — 1700 р., Луцько-Острозька — 1702 р.¹³⁴

¹³³ Петрушевич А. Іосифъ Шумлянскій, первый Львовскій уніятскій єпископъ. С. 118; його ж. Акты относящїеся къ исторїи Южно-западной Руси. С. 86–87, 104–107, 108.

¹³⁴ ЦДІАУ м. Львів. Ф. 201 «Греко-католицька митрополічна консисторія, м. Львів». Оп. 4. Спр. 421 «Рукопис Київського унійного митрополита Лева Кишки». С. 427; АЮЗР. Ч. 1, Т. 4. С. 57; *Litterae Episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600–1900)* / ed. A. Welyukj [= *Записки Чину святого Василія Великого*. Серія 2. Секція 3]. Рим : Вид-во ОО Василіян, 1981. Vol. 5: 1711–1740. P. 275; МУН. Vol. 4. P. 190–192, 285–288; Балик Б. Назв. праця. С. 194; Andrusiak M. Op. cit. S. 117–118; Zielecka-Mikolajczyk W. Op. cit. S. 160.

Окремо варто відзначити, що з Гедеоном Святополк-Четвертинський Йосиф Шумлянський мав конфлікт: не бажав бути в його юрисдикції, самостійно керував митрополічними маєтностями в Речі Посполитій, не допускаючи до них цього митрополита, а також у 1685 р. настановив свого брата Атанасія Шумлянського на Луцько-Острозьку катедру. Через усе це митрополит у 1688 р. скаржився руському воєводі¹³⁵. Тобто Львівський єпископ, отримавши королівський привілей на адміністрування Київською митрополією в межах Речі Посполитої по смерті Антонія Винницького, адміністрував нею й тоді, коли Гедеон Святополк-Четвертинський уже став митрополитом.

На основі сказаного можна зробити висновок, що ідея відновлення Галицької митрополії остаточно оформилася у Львівського єпископа тоді, коли він зрозумів, що не зможе стати Київським митрополитом з осідком у Києві, бо це місце зайняв Гедеон Святополк-Четвертинський. В цих обставинах Йосиф Шумлянський, зрозуміло, оминаючи митрополита Гедеона, 24 травня 1689 р. наважився звернутися до Московського патріарха Йоакима з проханням (sic!) відновлення Галицької митрополії в підпорядкуванні Московському патріархові, а не Київському митрополитові¹³⁶. 22 жовтня того ж року патріарх повідомив єпископові, що Галицьку митрополію відновити неможливо, бо титулом Київського і Галицького володіє Київський митрополит¹³⁷. Звісно, що це прохання Шумлянського також не означає, що він зрікся своєї унійної дороги. Навпаки, він, вочевидь, планував отримати митрополію — хай від Москви, щоби вже на її чолі і з набагато комфортнішими для своєї спільноти умовами публічно увійти в унійну Церкву. Львівський єпископ мав підстави міркувати, що як його приймають у стані суцього — єпископському і, з огляду на складні реалії, терпляче чекають на відкрите проголошення унії, так приймуть і в митрополічому статусі.

Натомість Москва, поставивши Київського митрополита під свій контроль, пропонувала Шумлянському змиритися й підпорядкуватися цьому митрополитові, хоч такий «рецепт» і не був універсальним. Дійсно ж бо, наприклад, прохання Чернігівського єпископа Лазаря Барановича перепідпорядкувати його єпархію безпосередньо Москві (але без претензії

---

¹³⁵ Величко С. Назв. праця. С. 634–635.

¹³⁶ АЮЗР. Киевъ : Въ губернской типографіи. Ч. 1. Т. 5. С. 271–276; Петрушевичъ А. Акты относящіеся къ исторіи Южно-западной Руси. С. 84–85.

¹³⁷ АЮЗР. Ч. 1. Т. 5. С. 290–293.

на статус митрополії) у 1688 р. задовольнили¹³⁸. Надалі обставини склалися так, що проєкт Галицької митрополії був знятий з порядку денного, але вже саме його побутування упродовж багатьох років сприяло збереженню позицій Львівської та Перемиської єпархій на чолі з їх єпископами. Показово, що й Габсбурги, які у XVII ст. вкупі з угорською єрархією ізолювали Мукачівську єпархію від Львівської, Перемиської та інших споріднених єпархій Київської митрополії, заволодівши через неповне століття Галичиною, вже самі підняли ідею відновлення Галицької митрополії на чолі з Мукачівським єпископом Андрієм Бачинським¹³⁹. Водночас важливо, що у випадку Йосифа Шумлянського та Інокентія Винницького від успіху/неуспіху проєкту Галицької митрополії не була у прямій залежності їхня унійна діяльність: план здобуття митрополії був пов'язаний передусім з питанням рівня статусу і масштабу привілеїв «нової унії».

Що більше, згодом наймолодший учасник-бенефіціарій тих подій – Інокентій Винницький, який прийшов на катедру глибоко розділеної і розсвареної єпархії, дотримав своєї обіцянки щодо унії й заклав основи для багатьох важливих процесів, що уможливили розвиток єпархіяльної спільноти. Як справедливо відзначав його біограф, «Двадцять літ єпископства Інокентія Винницького були присвячені об'єднанню Перемиської єпархії на католицькій основі, яку обстоював завзято єпископ Іван Малаховський, побоюючись якогось обману з боку Винницького, до чого були всі дані з його боку, розпочинаючи актом єпископської хіротонії, яку прийняв з рук Львівського єпископа Йосифа Шумлянського в 1680 р. В 1681 р. Винницький виєднав у короля Собеського обіцянку на об'єднання Перемиської єпархії, яке стало дійсністю щойно в 1691 р.»¹⁴⁰.

Єпископ Інокентій Винницький помер 46-річним у Львові 23 лютого 1700 р. внаслідок нещасного випадку через дії цирульника: той свічкою запалив спиртові пов'язки, якими був обмотаний хворий єрарх¹⁴¹. Наступним Перемиським єпископом став його рідний брат Юрій.

Насамкінець наголосимо на тому, що в масштабній трансформації, через яку провели свої спільноти і яку очолили Йосиф Шумлянський з

---

¹³⁸ АЮЗР. Ч. 1. Т. 5. С. 250–258.

¹³⁹ Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття. Т. 2. С. 33.

¹⁴⁰ Балик Б. Назв. праця. С. v.

¹⁴¹ МУН. Vol. 4. P. 275; Балик Б. Назв. праця. С. 327–329.

Інокентієм Винницьким, вони не втратили єпархії, а, навпаки, зробили для них багато добра. Більше того, вже найближче наступне по них покоління єпископів якраз із цих єпархій видало Київських унійних митрополитів: Юрія Винницького та Атанасія Шептицького. Останній навіть у 1761 р. відзначав особливий внесок Йосифа Шумлянського в розвиток церковних структур¹⁴².

Швидкий підйом унійної ідентичності на теренах «нової унії» можна пояснити тільки тим, що обоє єрархів кінця XVII ст. (а в Перемиській єпархії ще й єпископ Іван Малаховський, який вистояв у трансформаційних процесах, виявив терплячість і зберіг поміркованість, коли вже було зрозуміло, що владикою буде Винницький) справді закладали міцні основи для подальшого розвитку. Символічним місцем-виразником цього закладення, причому не тільки для Перемиської єпархії, а й для розуміння спільності всіх єпархій старого руського, тобто українського, Підгір'я став Галич. Давня катедра княжих часів, в якій у 1680 р. зібралися для співдії очільники Львівсько-Галицько-Кам'янецької, Перемисько-Самбірсько-Дрогобицької і Мукачівської єпархій, вкотре в українській історії виконала свою об'єднавчу роль, стала символом не лишень історичної тяглості, а й масштабів задуму учасників описаного процесу.

Volodymyr Moroz (Lviv, Ukraine)

**Bishopric consecration of Innocenty Winnicki in Halych in 1680:
The historical event in the context of the «new union» and
relations between the dioceses of Lviv, Peremyshl, and Mukachevo**

The author analyses the context, meaning, and symbolism of the bishop of Peremyshl Innokentii Wynnyckyi's consecration by the bishop of Lviv Yosyf Shumlyanskyi, commonly with the bishop of Mukachevo Yosyf Woloshynowsky and with support of the archimandrite of Univ Barlaam Sheptytsky in Halych (Krylos) Cathedral in 1680. Historian examines the event with a reckon in it gathered members of two antagonistic groups of the Orthodox Church who struggled with each other for a decade, then reconciled and acted together as a group of the «New Union» in their way to the Kyivan Uniate Metropolitanate. Volodymyr Moroz explains the

---

¹⁴² Головацкій Я. Львовская русская епархія передъ стома лѣты. *Зоря галицкая* яко альбумъ на годъ 1860. Во Львовѣ: Типомъ Института Ставропигійского, 1860. С. 257, 259, 261.

importance of this common act in light of the thorough reconstruction and investigation of previous competitions between groups of bishop Antonii Wynnyckyji and bishop Yosyf Shumlyanskyji for the Diocese of Lviv and the Kyivan Metropolitanate. In this struggle, the two opposite camps progressively lost their radicalism but accepted the possibility of moving to the Church union. The author discovers and describes the roles and positions of Wynnyckyji's and Shumlyanskyji's groups' prominent participants. He explored that Innokentii Wynnyckyji's co-consecrator Yosyf Woloshynowsky was previously consecrated by Jeremiah Swystelnyckyji, not by Yosyf Shumlyanskyji. Consequently, like Swystelnyckyji, Woloshynowsky was a Wynnyckyji's comrade, and he represented Wynnyckyji's group during the consecration of Innokentii Wynnyckyji.

Nevertheless, after Antonii Wynnyckyji passed away, Yosyf Shumlyanskyji united two opposite Orthodox groups on the way to the Kyivan Uniate Metropolitanate. Innokentii Wynnyckyji promised to become the Uniate bishop already before the consecration. On this basement, the «New Union» group started a complex dialogue with the Kyivan Uniate Metropolitanate, the Roman Apostolic See, and the Polish king John III Sobieski. The king assisted this process; the Apostolic See discussed the mode of accepting Shumlyanskyji while denying Wynnyckyji, and the Kyivan Metropolitanate looked for acceptable compromises. In addition, the Kyivan Metropolitanate beware some intrigues of Shumlyanskyji, while he claimed to be a Kyivan Orthodox metropolitan and later tried to create an autonomous Halych Metropolitanate. When these discussions were in full swing, Shumlyanskyji and his comrades solemnly consecrated Wynnyckyji as a bishop of Peremyshl. This act in the ancient Cathedral of Halych declared the active and independent position of the «New Union» camp. It showed its firm intention to unite with the Kyivan Uniate Metropolitanate in some best conditions. However, they did not create the Halych Metropolitanate in the last quarter of the 17 century; there were representatives of the next generation of the «New Union» who became the Kyivan Uniate Metropolitanans.

Key words: *Halych Metropolitanate, Diocese of Lviv, Kyivan Metropolitanate, Diocese of Peremyshl, Diocese of Mukachevo, Antonii Wynnyckyji, Innokentii Wynnyckyji, Yosyf Shumlyanskyji, Jeremiah Swystelnyckyji, Yosyf Woloshynowsky, Kyprian Zhochovskyji, Barlaam Sheptytsky, John III Sobieski.*

REFERENCES

Akty, odnosjashiesja k istorii Zapadnoj Rossii (1853) / sobrannye i izdannye Arheograficheskiju kommissieju. Sanktpeterburg : V tipografii Jeduarda Praca. T. 5. [in Church Slavonic; in Russian].

Arhiv Južno-Zapadnoj Rusi (1871) / izdavaemyj vremennoju Kommissieju dlja razbora drevnih aktov, vyschajshe uchrezhdennoju pri Kievskom, Podol'skom i Volynskom General-Gubernatorje. Kiev : V unversitetskoj tipografii. Ch. 1. T. 4. [in Latin, in Polish, in Russian].

Arhiv Južno-Zapadnoj Rusi (1872) / izdavaemyj vremennoju Kommissieju dlja razbora drevnih aktov, vyschajshe uchrezhdennoju pri Kievskom, Podol'skom i Volynskom General-Gubernatorje. Kiev : V gubernskoj tipografii. Ch. 1. T. 5. [in Russian].

Arhiv Južno-Zapadnoj Rusi (1904) / izdavaemyj Kommissieju dlja razbora drevnih aktov, sostojashhej pri Kievskom, Podol'skom i Volynskom General-Gubernatorje. Kiev : Tipografija Imperatorskago Universiteta sv. Vladimira. Akc. O-va peč. i izd. djela N. T. Korchak-Novickago. Ch. 1. T. 10. [in Latin].

Andrusiak M. (1936). Józef Szumlanski, pierwszy biskup unicki lwowski (1667–1708). Zarys biograficzny. *Archiwum Towarzystwa naukowego we Lwowie, Wydział II historyczno-filozoficzny*. Lwów : Naukadem Towarzystwa naukowego. T. XVI. S. 1–212. [in Polish].

Balyk B. (1968). Inokentij Ivan Vynnyckij, jepyskop Peremyskij, Sambirskij, Sjanickij (1680–1700). *Zapysky Chynu Sv. Vasylija Velykoho*. Serija 2. Sekcija 1. Rym : Vyd-vo OO. Vasylijan. T. 38 [in Ukrainian].

Baran A. (1954). Quaedam ad biographiam I. Valšynovskij, eppi Mukačoviensis. *Zapysky Chynu Sv. Vasylija Velykoho*. Serija 2. Sekcija 2. Rym : Drukarnja OO. Vasylijan. T. 2. Vyp. 1–2. [in Latin]. P. 209–227. [in Latin].

Baran A. (1960). Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis. *Zapysky Chynu Sv. Vasylija Velykoho*. Serija 2. Sekcija 1. Rym : Drukarnja OO. Vasylijan. T. 10. [in Latin].

Baran O. (1958). Cerkva na Zakarpatti v ročkah 1665–1691. Extractum e «Bohoslovia», t. XXXII. Rym : Bohoslovia. [in Ukrainian].

Blazhejovskij D. (1996). Ijerarknija Kyjivskoj Cerkvy (861–1996). Ljviv : Kamenjar. [in Ukrainian].

Centralnyj Derzhavnyj Istorychnyj Arkhiv Ukrainy u Ljvovi. F. 201 «Hreko-katolycka mytropolycha konsystorija, m. Ljviv». Op. 4. Spr. 421 «Rukopys Kyjivskojho unijnoho mytropolyta Leva Kyshky». [in Church Slavonic, in Latin, in Polish].

Chencova V. (2020). Kievskaja mitropolija mezhdu Konstantinopolem i Moskvoj. 1686. Kiev : Duh i litera. [in Russian].

Julianovich . (1875). Istoricheskija Cherty ugro-russkikh. Ungvár : Pechatnja Karla Iegera i Aljberta .u. Rejpaia. T. 2. [in Russian].

Franko I. (1898). [Rec. na:] Iosif Shuml'anskij, ruskij episkop Ljvovskij ot g. 1667 do g. 1708. Biograficheskij ocherk s portretom. [Vidbitka Vremjannika Stavropigijskago Instytuta na r. 1897] Ljviv : V tipografii Stavropigijskago Instytuta. S. 32–42. [in Russian].

Gil A., Skoczylas I. (2014). Kościoły wschodnie w Państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji: metropolia kijowska w latach 1458–1795. Lublin; Lwów : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. [in Polish].

Gil A., Skoczylas I. (2014). Szumlański Jan (Iwan). *Polski słownik biograficzny*. T. XLIX/3. Zeszyt 202 (Szumlański Meuzysław – Szwencki Fryderyk). Warszawa; Kraków : Narodowy program rozwoju humanistyki. S. 343–350. [in Polish].

Начеґа В. (1932) Ј. Волюшынсґкы, ер. Мукачвсґкы і І. Малаховсґкы, ер. Перемсґкы, як ер. Мукачвсґкы. *Запыскы Чыну Св. Васыла Велькоґа*. Zhovkva : Nakladom redakciji «Zapyso< ChSVV». T. 4. Vyp. 1–2. S. 161–170. [in Ukrainian].

Hodinka A. (Ed.) (1911). A Munkácsi görögszertartásu püspökség okmánylára. Ungvár: Urío könyvnyomdájában. Köt. 1 : ;1458–1715). [in Hungarian, in Italian, in Latin].

Holovackij J. (1860). Ljovskaia ruskaia jeparkhija pered stoma lity. *Zorja halycckaja jak album na hod 1860*. Vo Lj'vovi : Typom Instytutu Stavropyhijiskoho. S. 254–269. [in Ukrainian].

Krilovskij A. (1904). Ljovskoe stavropigialjnoe bratstvo (Cpyt cerkveno-istoricheskogo izslječovanija. Kiev: Tipografija Imperatorskago Universiteta Sv. Vladimira. [in Russian].

Krochmal J. (2018). Nominacja Józefa Szumlańskiego na biskupa białoruskiego (25 IV 1670). *Miscellanea Historico-Archivistica*. Vol. 25. S. 255–265. [in Polish].

Krochmal J. (2019). Prawosławny biskup przemyski Jerzy Hozzowski (1667–1674). *Miscellanea Historico-Archivistica*. Vol. 26. S. 49–83. [in Polish].

Kuhutjak M. (Ed.) (2015). Velykyj Skyt u Karpatakh. Ivano-Frankivsk : Manuskrypt-Ljviv. T. 2. [Velykyj Skyt u dokumentakh i materialakh XVII – XXI st.] [in Ukrainian].

Kuhutjak M. (Ed.) (2017). Velykyj Skyt u Karpatakh. Ivano-Frankivsk : Manuskrypt-Ljviv. T. 3. [Velykyj Skyt u Markovii pustyni: ukrainskyi dukhovnyi i kulturno-istorychni fenomen] [in Ukrainian].

Lisiewicz Z. (1888). Walka o biskupstwo. Epizod z dziejów Kościoła wschodniego. *Przewodnik naukowy i literacki*. Nr. 7. S. 633–649; Nr. 9. S. 736–755. [in Polish].

Luchkaj M. (2000). Istorija karpatsjkykh rusyniv. Uzhhorod : Zakarpattja. T. 2. [in Ukrainian].

Luchkaj M., (2002). Istorija karpatsjkykh rusyniv. Uzhhorod : Zakarpattja. T. 3. [in Ukrainian].

Метрыка влы спысаніе рукопы озһенных от јасне в Богһу Пределебнаґо .егһо Мыlosty Otca Іосyфа Шумлјанскоґо, Боґһеју. Мylos: Јепыскопа Lvov: Gһal: y K: Pd: Adminyst. Мytr: Kіjev: y Јепспјју Luc'кoy Архимаncрity Печар. Акколытов от Roku, 1668, Мсca Fevralja dne 2 zachataja. V Misti Vysohcy, na Podolju. A Perepysanaja. Rcku 1686. [in Church Slavonic].

Monumenta Ucrainae Historica (1967) / zibrav mytropoly: Andrej Sheptyckij. Romae : Scuola Grafica Salesiana Pio IX. Vol. 4. [in Italian, in Latin, in Ukrainian].

Mykytas' V. (1958). Davnja literatura Zakarpattja. Narysy literatury Zakarpattja doby feodalizmu. Ljviv: Vyd-vo Ljvivsґkoho universytetu. [in Ukrainian].

Мороз В. (2023). «Русј ест[kost] s kosty nashel y tlla s tlla nasheho»: chy buy serbom mukachivskij јепыскоп Partenij Petrovych. *Naukovyj visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serija: Istorija. Uzhhorod : Vydavnyctvo UzhNU «Gһove'la». Vyp. 1. S. 8–17. [in Ukrainian].

Pekar A. (1967). Narysy istoriji Cerkvy Zakarpattja. T. 1. *Запыскы Чыну Св. Васыла Велькоґа*. Serija 2. Sekcija 1. Rym: Drukarnja OO Vasyljan. T. 22. [in Ukrainian].

Pekar A. (1997). Narysy istoriji Cerkvy Zakarpattja. T. 2. *Запыскы Чыну Св. Васыла Велькоґа*. Serija 2. Sekcija 1. Rym: Drukarnja OO Vasyljan. T. 50. [in Ukrainian].

Petrushevich A. (1862). Iosif Shumljanskij, pervyj L'vovskij unijatskij episcop, *Golichanin*. L'vov : Tipom Instituta Stavropigijskogo. Kn. I. Vyp. I. S. 117–124. [in Russian].

Petrushevich A. (1869). Akty odnosjashhiesja k istorii Juzhno-zapadnoj Rusi (IV–V). *Naukovyj sbornik izdavaemyj Literaturnym obshhestvom Galicko-russkoj maticy, god izdanija chetvertyj 1868*. Vo Lvuvje : V knigupechatnje Stavropigijskogo Instituta. Vyp. I–IV. S. 70–139. [in Church Slavonic, Polish, Russian].

Petrushevich A. (1874). Svodnaja galicko-russkaja ljetopis' s 1600 po 1700 god. *Literaturnyj sbornik izdavaemyj Galicko-russkoju Maticeju, 1872 i 1873*. L'vov : Iz tipografii Stavropigijskogo Instituta. [in Russian].

Pomjanyk Lavrijskoho vasylijanskoho monastyrja svjatoho Onufrija. (1661–1896). *Ljvivs'ka centralna provincijna biblioteka Otciv Vasylijan*. [in Church Slavonic].

Prochaska A. (1921). Walka Szumlańskiego z Winnickim. *Przegląd Powszechny*. Kraków : Druk «Przeglądu powszechnego». Rok 38. T. 151–152. S. 157–167, 256–266. [in Polish].

Pronin V. (2009). Istorija Pravoslavnoj Cerkvi na Zakarpattje. Uzhgorod : Φιλοκαλία. [in Russian].

Sbornik ljetopisej odnosjashhiesja k istorii Juzhnoj i Zapadnoj Rusi (1888) / izdannyj Kommissieju dlja razbora drevnih aktov, sostojashhej pri Kievskom, Podolskom i Volynskom General-Gubernatorje. Kiev : Tipografija G. T. Korchak-Novickago. [in Latin, in Russian].

Skochyljas I. (2010). Halyc'ka (Ljvivs'ka) jeparkhija XVII–XVIII st. Organizacijna struktura ta pravovij status. Ljviv : Vyd-vo UKU. [in Ukrainian].

Skochyljas I. (2014). Univjs'kyj arkhymandryt i Ljvivs'kyj jepyskop Varlaam Sheptyckyj (1643–1715). *Henecahichni zapysky*. Ljviv : Instytut ukrajins'koji arkeohrafiiji ta dzhereloznastva im. M. S. Hrushevs'kogho NAN Ukrainy. Vyp. 12. S. 27–48. [in Ukrainian].

Skoczylas I. (2012). Bazyli (w zakonie Barlaam) Szeptycki. *Polski słownik biograficzny*. T. XLVII / 2. Zeszyt 197 (Szemiol, Stanisław – Szklarski Alfred). Warszawa; Kraków : Narodowy program rozwoju humanistyki. S. 230–232. [in Polish].

Smutok I. (2019). Rusjka shljakhta Peremysh's'koji zemli (XIV–XVIII st.). *Rodovody*. T. 2. Ljviv: Prostir-M. [in Ukrainian].

Szaranievicz I. (1879). Patryjarchat wschodni wobec kościoła ruskiego w Polsce i Rzeczypospolitej polskiej. *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności*. W Krakowie : Nakładem Akademii w drukarni uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 10. S. 1–80. [in Polish].

Velycha S. (2020). *Litopys / uporjadh.* : H. Borjak, T. Tajirova-Akovljeva. Kyjiv : Klio. [in Polish, in Ukrainian].

Volym'na legum. (1360) Petersburg : Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki. T. 5. [in Latin, in Polish].

Welykyj A. (Ed.). (1968). *Litterae Nuntiorum Apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes (1350–1950)*. [=Zapysky Chynu Sv. Vasylla Velykoho. Serija 2. Sekcija 3]. Rym : Drukarnja OO. Vasylijan. Vol. 12. [in Latin, in Italian, in Ukrainian].

Welykyj A. (Ed.). (1974). *Litterae Episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600–1900)*. [=Zapysky Chynu Sv. Vasylla Velykoho. Serija 2. Sekcija 3]. Rym : Drukarnja OO. Vasylijan. Vol. 3: 1665–1690 [in Latin].

Welykyj A. (Ed.). (1981). *Litterae Episcoporum historiam Ucrainae Illustrantes (1600–1900)*. [=Zapysky Chynu Sv. Vasyliia Velykoho. Serija 2. Sekcija 3]. Rym : Drukarnia OO. Vasylijan. Vol. 5: 1711–1740 [in Latin].

Wirnicki I. (1998). *Ustawy rządu duchownego i inne pisma / Do druku przygotował Włodzimierz Pilipowicz, Przedmową poprzędził Stanisław Stępień. Przemyśl : Południowo-Wschodni Instytut Naukowy*. [in Church Slavonic, in Polish].

Zielecka-Mikołajczyk W. (2021). *Gdzie Wschód spotkał się z Zachodem: dzieje i organizacja Lnickiej diecezji przemysko-samborskiej w latach 1596–1772*. Toruń : Wyd-wo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. [in Polish].

Żocrowski K. (1680). *Colloquium lubeskie Między zgodną y niezgodną Bracią Narodu Ruskiego Vigore, Constitucyey Warszawskiej na dzień 24. Sycznia anno 1680. złożone [...]* X. Cyprian Zochowski [...]. Lwów : W drukarni Collegium Societatis Jesu. [in Polish].

Володимир КОЗЕЛКІВСЬКИЙ
(Галич, Україна)

<https://orcid.org/0009000129732382>

УДК 94+726]26-523.4(477.83/.86-21)

Андрій ЧЕМЕРИНСЬКИЙ
(Галич, Україна)

<https://orcid.org/0000000166117082>

СИНАГОГИ ГАЛИЧА: ІСТОРІЯ ТА АРХІТЕКТУРА

Стаття присвячена дослідженню сакральних споруд Галича в контексті історії місцевої єврейської громади. Акцентовано увагу на синагозі та бейт-мідраші, які в різному стані дійшли до сьогодення. На основі архівних справ та іноземних джерел поетапно описано історію будівель у другій половині XVIII – на початку XXI ст. Здійснено опис екстер'єру та інтер'єру споруд. Наведено детальний перелік інвентаря, який було знищено у роки Великої Війни (1914–1918). Особливу увагу звернуто на перебудову та зміну первинних функцій сакральних будівель у період УРСР та незалежної України. Публікація вводить у науковий обіг маловідомі картографічні та іконографічні матеріали щодо локалізації, опису синагог та бейт-мідрашу. На основі опрацювання урядових та релігійних шематизмів подано статистичні дані щодо чисельності євреїв впродовж 1868–1942 рр. у структурі населення міста. Наведено історичні відомості про єврейську громаду Галича у першій половині XV – середині XX ст. Згадано прізвища духовних та громадських наставників єврейської спільноти в місті, описано їхні посадові обов'язки.

Ключові слова: Галич, історія, єврейська громада, синагога, бейт-мідраш, міква, Велика війна (1914–1918), німецька окупація, вулиця Євгена Коновальця, рабин, архітектура, пам'ятка, фотографія, картографія, сакральний інвентар, промисловий комбінат, спортивний зал, крамниці.

Впродовж декількох століть Галич був одним із мультикультурних центрів на теренах Східної Галичини. Здавна населення міста складалося з кількох різноманітних етносів за національністю та віровизнанням: *українців (русинів), поляків, німців, караїмів та євреїв* (останні з яких були однією з найчисельніших громад у Галичі). Євреї, як і інші національності, жили і розвивали місто у свій спосіб; мали свою культуру та звичаї, проживали в окремому житловому кварталі (дільниці), вирішували важливі справи, молилися у *синагозі¹*, *бейт-мідраш²* та навчалися

У вирі світових воєн та суспільно-політичних обставин місцеві євреї зазнавали людських та майнових втрат, проте їхня історія стала найбільш трагічною і завершилася саме в період Другої світової війни.

На сьогодні вивчено та досліджено лише єврейське кладовище (*кіркут*) в Галичі. Детальне дослідження сакральних споруд практично не проводилося науковцями. Станом на грудень 2023 р. на території Івано-Франківської області збереглася лише одна діюча синагога — *Темпель* в Івано-Франківську та понад 20 споруд, які не виконують

---

¹ Синагога — кам'яна, рідше дерев'яна сакральна споруда, яка слугує євреям місцем відправлення служби Божої. Остаточою у такій функції синагога утвердилася лише з початком періоду вигнання євреїв з Палестини (після 70 р. н. е.). Зважаючи на ключову роль релігії в житті єврейського народу, синагога відразу перетворилася на головну інституцію єврейських громад. Будівля синагоги розташовувалася, як правило, в центрі єврейського поселення, інколи на підвищенні і виділялася з-поміж інших будівель своїми розмірами й добротністю. Головними елементами внутрішнього облаштування синагоги були «арон-кодеш» (вівтар) та «біма» («алмемар») — місце для читання Тори в центрі храму. У верхній частині синагоги розміщувалися галереї для жінок. Пишність зовнішнього і внутрішнього оздоблення синагог залежала від матеріально-фінансового стану громади. Зі збільшенням чисельності єврейського населення, а також поширенням реформ у середовищі єврейства поряд з існуючою синагогою могли бути збудовані ще одна або декілька синагог і молитовних будинків. Великі синагоги мали власну адміністрацію та обслуговуючий персонал. Від самого початку синагоги були багатофункціональними установами.

² Бейт-мідраш — («дім навчання») місце вивчення Тори і особливо Мішни, Талмуду та післяталмудичної раввіністичної літератури. Деякі бейт-мідраш були побудовані та утримувалися коштом громади, інші — за рахунок благодійників. Бейт-мідраш одночасно може виконувати функції синагоги і часто належить певній соціальній групі єврейської громади.

свого первинного призначення. Вони розташовані у таких населених пунктах: Брошневі-Осаді, Болехові, Більшівцях, Бурштині, Букачівцях, Городенці, Долині, Заболотові, Калуші, Коломиї, Рогатині, Снятині, Солотвині та інших. Винятком не є Галич, де частково збереглися дві сакральні споруди, в яких тепер розміщені непродовольчі крамниці.

1. До історії громади та її духовних наставників

Найдавніша писемна згадка про євреїв у місті датується 1447 р., у лавничих судових актах Львова йдеться про багатьох вихідців з Галича або осіб, які були пов'язані з ним. Серед них вказаний галичанин *Сімха Юдей* (Simcha den Juden von Galczke)³. Це є підтвердженням того, що євреї вже були частиною міського соціуму ще на початку XV ст. Також існує припущення, яке майже на 100 років змінює хронологію вищевказаної згадки про євреїв у Галичі. За записами священника О. Левицького, який посилається на спогади місцевих старожилів, єврейська спільнота у місті з'явилася в XIV ст. ще за часів правління короля Казимира III (1333 – 1370)⁴.

У 1506 р. польський король Олександр Ягеллончик (1501 – 1506) тимчасово звільнив євреїв від податків. Згодом у 1551 р. Зигмунт II Август (1548 – 1572) зменшив їхні зобов'язання⁵.

Вперше про духовних та громадських наставників згадується в люстрації Галицького староства 1565–1566 рр. у контексті сплати податків: «...єврейські комірники, яких є 13, платять по 15 грошей, окрім рабина*».

---

³ Księga ławnicza miejska 1441–1448 / wyd. A. Czotowski, F. Jaworski. *Pomniki dziejowe Lwowa. Z archiwum miasta*. Lwów: Nakładem gminy król. stol. Miasta Lwowa, 1921. T. IV. S. 278; Детальніше див. Стасюк А. Галич періоду Магдебурзького права (XIV–XVIII ст.). Атлас українських історичних міст / ред. М. Капраль. Львів: НАН України, 2018. Т. 2: Галич. С. 11–12.

⁴ Еще о Галиче и его окрестностях (из записок о. Е. Л.). *Слово*. 15 (27) января 1881. Ч. 5. С. 2.

⁵ Halicz. Historia społeczności. URL // <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/h/1077-halicz/99-historia-spoeczności/182513-historia-spoeczności>.

* Рабин – духовний керівник єврейської релігійної громади. Був одночасно адміністратором релігійної гміни, відповідав за проведення відправ, опікувався синагогою, виконував функції духовного батька, порадника, судді та інтерпретував релігійне право в гміні.

шкільника* і кантора**, які були звільнені від чиншу...»⁶. У документі не вказані їх імена, проте ми довідуємося, що вони жили в комірному (найманому житлі).

Відомо, що в 1570 р. євреї проживали на *Запарканні*, над Дністром, і мали 29 будинків, кожен з яких платив щорічно чинш по 30 грош. Також було 12 єврейських родин, що винаймали житло. Вони сплачували податок — 15 грош⁷. В інвентарі за 1627 р. йдеться, що в місті були 24 караїмські та єврейські будинки, а німецьких євреїв — декілька⁸.

Через більш ніж одне століття в писемних джерелах наводиться точна кількість єврейського населення у Галичі. Станом на 1765 р. у місті було 258 євреїв (236 дорослих та 22 дітей молодше одного року), які мали 36 власних господарств⁹. Вони проживали на *Підваллі* та *Підзамчі*¹⁰.

У 1847 р. власниками нерухомості у Галичі були 13 євреїв. Більша їх частина проживала на своєму давньому місці поселення — в

---

*Шкільник — термін «szkolnik» (пол.) походить від назви синагоги на їдиш: *shul* — школа, *dawnshul* — молитовна школа. У буквальному значенні: «належний до синагоги»; виконував обов'язки охорони порядку і чистоти в синагозі, готував синагогу до богослужінь; допомагав кантору (хазану) у закликанні чоловіків до ранкової молитви. Належав до групи оплачуваних «функціонерів» даної громади (у синагозі — поруч із рабином і кантором). Беручи участь у різних обрядах, таких як весілля, похорони тощо, він отримував пожертви. Його також називали шкільним учителем.

**Кантор (хазан) — співак, який супроводжував рабина в релігійних практиках і брав участь у похоронних церемоніях; також, за звичаєм, проводив молитви в синагозі.

⁶ Жерела до історії України-Руси / за ред. М. Грушевського. Львів: Археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка, 1895. Т. I. С. 53—54.

⁷ Жерела до історії України-Руси / за ред. М. Грушевського. Львів: Археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка, 1903. Т. VII. С. 152.

⁸ Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana. Warszawa: Nakład i druk S. Orgelbranda, 1845. T. II. Część 2. S. 696.

⁹ Bałaban M. Spis żydów i karaitów ziemi halickiej i powiatów trembowelskiego i kołomyjskiego w r. 1765. Kraków, 1909. S. 6; Główniejsze miasta w Galicyi. *Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej*. 16 maja 1868. S. 1.

¹⁰ Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника (далі — ЛННБУ). Відділ рукописів. Ф. 141 «Колекція О. Чоловського». Оп. 1. Спр. 2147 «Inwentarz starostwa halickiego 1767 r.». Арк. 13—14.

єврейському кварталі біля підніжжя Замкової гори, проте найбагатші з них викупували будинки *на площі Ринок* та інших вулицях міста. Їхня нерухомість на середину XIX ст. була представлена у реєстрах незначно, оскільки вони її здебільшого орендували, а основними сферами їхньої господарської діяльності були торгівля та дрібне підприємництво¹¹.

За даними другої половини XIX — початку XX ст., які наводить урядове видання «*Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem*», кількість єврейського населення в Галичі значно збільшилася. Це дозволяло їм займати одне з провідних місць серед інших національностей міста: у 1868 р. — 826 осіб (спільно з караїмами), що становило 28,4% від загальної кількості населення, у 1908 р. — 1567 (29,8%) і 1231 (24,7%) перед Першою світовою війною (1914)¹².

Також джерела XIX ст. містять згадки про трьох рабинів у місті. У першій половині XIX ст. рабином Галича був І. Фролес (1784 — 1854)¹³. Наступний — Цві Елімелех Шапіро з Динова (1783 — 1841), який був рабином у Галичі, а згодом у Риботичах, Стшижові, Олешицях, Мукачеві, Ланцуті та Дубецьку¹⁴. Щодо третього, то його прізвище невідоме, проте згадується цікава інформація про нього, яка свідчить, як до нього ставилися представники інших національностей міста, зокрема українці (русини). Львівський часопис «*Діло*» за 1893 р. повідомляв про це так: «Рабин чудотворець в Галичі помер 15 квітня. Його смерть принесла сум місцевим євреям, але християни зітхнули з подихом, бо померший ненавидів «гоїв», а особливо міщан русинів і

---

¹¹ Капраль М., Чемеринський А. Галич у XIX ст. — на початку XXI ст.: історико-урбаністичний розвиток. Атлас українських історичних міст / за наук. ред. М. Капралю. Львів: НАН України, 2018. Т. 2: Галич. С. 33—34.

¹² Schematismus des Konigsreiches Galizien und Lodomerien. Lemberg: Aus der k.k. galiz. Aerarid-Staats-Druckerei, 1868. S. 119; Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Lwów: Nakładem c. k. Namiestnictwa, 1908. S. 398; Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Lwów: Nakładem Prezydium c. k. Namiestnictwa, 1914. S. 504.

¹³ Галич (електронна єврейська енциклопедія) URL: <https://eleven.co.il/diaspora/communities/11029/>

¹⁴ Szapiro (Spira) Cwi Elimelech z Dynowa URL: <https://delet.jhi.pl/pl/psj/article/17345/%5B%5Blink%5D%5D>.

любувався, коли вони між собою конфліктували. При виборах до ради не пускав русинів, і через його дії землі міщан перейшли в єврейські руки. Він підтримував своїми грішми місцевого пропінатора, який за це збирав для нього голоси і був його правою рукою. Галицькі хасиди вирішили виставити своєму рабинові чудотворцеві величавий пам'ятник за його великодушну діяльність»¹⁵.

Згідно з урядовими шематизмами, у Галичі в період 1857–1914 рр. не було свого рабина. На той час у Станиславівському повіті був єдиний рабин у Станиславові (*kreisrabbiner* – з німецької повітовий рабин), і він, ймовірно, приїздив у міста повіту, де були діючі громади. Відомо, що ними були Мешхулім Горовітц (1857 – 1888), Ісак Горовітц (1890 – 1909) та Давид Горовітц (1912 – 1914). Натомість у Галичі були лише шкільники Лейб Вілнер (згадується в 1857 – 1874) та Йозеф Рейх (згадується в 1876)¹⁶.

Велика війна (1914 – 1918) значно вплинула на демографічну статистику євреїв і призвела до зменшення їхнього населення майже в чотири рази (порівняно з довоєнним часом); в міжвоєнний період воно становило лише третину міського населення. Станом на 1921 р. у місті був лише 341 єврей, а в 1939 р. – більше 1060 (спільно з караїмами)¹⁷.

У міжвоєнний період ХХ ст. в Галичі рабинами були Єшак Штейнберг (1926) та Нахман Горовітц (згадується в 1929, 1935)¹⁸.

---

¹⁵ *Діло*. 18 квітня 1893. С. 3.

¹⁶ Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1857. Lemberg. S. 321; Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Lwów: Z drukarni E. Winiarza, 1874. S. 366; Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Lwów: Nakładem c. k. Namiestnictwa. 1888. S. 318; Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Lwów: Nakładem c. k. Namiestnictwa, 1890. S. 350; Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem, Lwów: Nakładem Prezydium c. k. Namiestnictwa, 1914. S. 564.

¹⁷ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. T. 14: Województwo Stanisławowskie / opracowany na podstawie wyników Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1923. S. 16; Кубійович В. Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 01.01.1939. Вісбаден: Otto Hartasowicz, 1983. С. 82.

¹⁸ *Chwila*. Sroda, 28 kwietnia 1926. Nr. 2553. S. 8; *Chwila*. 7 września 1929. Nr. 3757. S. 8; *Chwila*. Czwartek, 4 lipca 1935. Nr. 5849. S. 7.

**Етноконфесійний
та національний склад населення в Галичі, 1868 – 1942 рр.**

Рік	Загалом	Греко-католики	Юдеї	Караїми	Римо-католики	Вірмени, свангелісти, меноніти та інші)
1868	2910 (100%)	1521 (52,3%)	826 (28,4%)		558 (19,2%)	5 (0,1%)
1878	3142 (100%)	1690 (53,8%)	839 (26,7%)		609 (19,4%)	4 (0,1%)
1888	3463 (100%)	1784 (50,9%)	1081 (31,2%)		615 (17,8%)	3 (0,9%)
1898	3888 (100%)	1932 (49,7%)	1255 (32,3%)		696 (17,9%)	3 (0,1%)
1908	5263 (100%)	2418 (45,9%)	1567 (29,8%)	119 (2,3%)	1156 (21,9%)	3 (0,1%)
1914	4981 (100%)	2581 (51,8%)	1231 (24,7%)	108 (2,2%)	1057 (21,2%)	4 (0,1%)
1921	3442 (100%)	1889 (54,9%)	341 (9,9%)	241 (7,0%)	916 (26,6%)	55 (1,6%)
1939	4700 (100%)	2300 (48,9%)	1060 (22,6%)		1230 (25,5%)	140 (3,0%)
1942*	5434 (100%)	4280 (78,4%)	–	107 (2,0%)	962 (17,6%)	105 (2,0%)

Після приходу 2 липня 1941 р. німецьких військ у місто, діяльність і життя єврейської громади в Галичі остаточно зупинилися. Лише незначній частині громади вдалося евакуюватися на схід. Відомо, що у квітні 1942 р. було «розв'язано» єврейську «проблему», внаслідок чого було вбито близько сотні євреїв, а понад 500 відправлено до трудового табору в Станиславові. Там багато з них померло від голоду та хвороб. Станом на листопад цього ж року у місті вже не було жодного єврея, а процес

* Статистичні дані щодо населення в 1942 р. враховувалися спільно із селом Залуква, оскільки цей населений пункт було приєднано до Галича в квітні цього ж року з метою збереження статусу міста.

демонтажу старих єврейських будинків був на стадії завершення. Влітку 1943 р. в'язнів виправно-трудоного табору було розстріляно¹⁹. Понад 800 осіб єврейського населення було ув'язнено в концентраційному таборі Белжаць²⁰.

Також відомо, що останньому рабину з Галича вдалося вижити в часи окупації. У *Бельському єврейському комітеті* в 1945 р. здійснювалася реєстрація євреїв, які були в'язнями концтаборів і переховувалися під чужими документами. З майже 3000 осіб, що зареєструвалися, було лише 4 рабини, один з яких був з Галича²¹. Детальна інформація щодо нього та подальшого його життя невідома.

2. 3 історії синагог

В люстрації Галицького староства за 1565–1566 рр. записано, що у місті проживало 29 єврейських родин у власних будинках і 13 комірних сімей, які сплачували щорічний чинш галицькому старості по 30 та 15 грош відповідно. Серед останніх згадуються рабин, шкільник та кантор, які були звільнені від сплати податку²². На основі цієї інформації про представників єврейського духовенства, можна припустити, що згадка про кантора та шкільника – осіб, які безпосередньо мали стосунок до проведення духовних обрядів у синагозі, може говорити про те, що вона вже існувала. Відповідно приміщення під синагогу могли також винаймати в одній із комірних будівель. Якщо сакральна споруда була, то вона, ймовірно, розташовувалася на *Запарканні* – з люстрації 1572 р. ми дізнаємося, що тут вже мешкали євреї в 31 будинку²³.

Перша писемна згадка про міську синагогу датується другою пол. XVIII ст. В *«Інвентарі Галицького староства 1767 р.»* йде мова про те, що в Галичі було дві дерев'яні божниці – єврейська та караїмська,

---

¹⁹ Halicz. Historia społeczności URL: <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/h/1077-halicz/99-historia-spoecznosci/182513-historia-spoecznosci>; Нове життя княжого Галича. *Станиславівське слово*. 29 листопада 1942. С. 6.

²⁰ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Івано-Франківська область / ред. кол.: Чернов О. О. і кол. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. Т. 9. С. 143.

²¹ Bielsko-Biala. History URL: <https://sztetl.org.pl/en/towns/b/407-bielsko-biala/99-history/137073-history-of-community>.

²² Жерела до історії України-Руси. Т. I. С. 53–54.

²³ Baliński M., Lipiński T. Op. cit. S. 695.

одна з яких розміщувалася на міському валі, а інша — на Караїмській вулиці²⁴. Також за спогадами місцевих євреїв середини XIX ст. відомо, що на місці синагоги за часів польського короля Августа III (1736 — 1763) була ділянка, на якій було закопано 500 корців вапна²⁵.

Завдяки картографічному матеріалу, датованому кінцем XVIII ст., можна здійснити локалізацію та частковий опис цієї синагоги. На рукописному плані Галича 1795 р. (автор — австрійський майор Магович) біля підніжжя Замкової гори зазначено сакральну споруду — «*Juden synagog*» (Іл. 2а). Вона являла собою будівлю, яка в плані була наближена до квадрата. Орієнтована віссю захід—схід. Відносно дороги на Станиславів (тепер вул. Євгена Коновальця) споруда доволі «втоплена» до підніжжя гори із півдня, утворюючи при цьому із північного боку значну територію у вигляді подвір'я. Також із північно-західного та північно-східного боків до синагоги майже впритул прилягали дві прямокутні будівлі невідомого призначення²⁶.

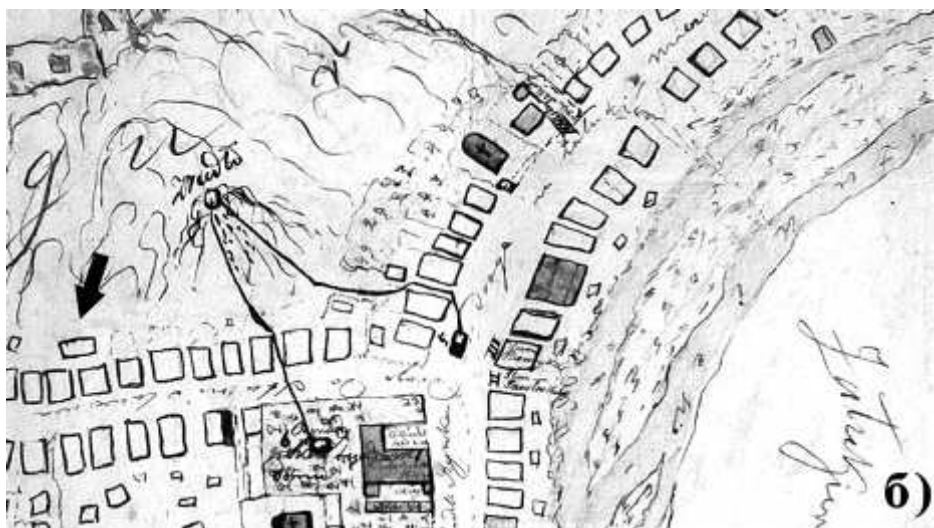
Іл. 2. Зображення синагоги у картографії:
а) план Галича за Маговичем, 1795 р.

²⁴ ЛННБУ. Відділ рукописів. Ф. 141 «Колекція О. Чоловського». Оп. 1. Спр. 2147 «Inwentarz starostwa halickiego 1767». Арк. 14.

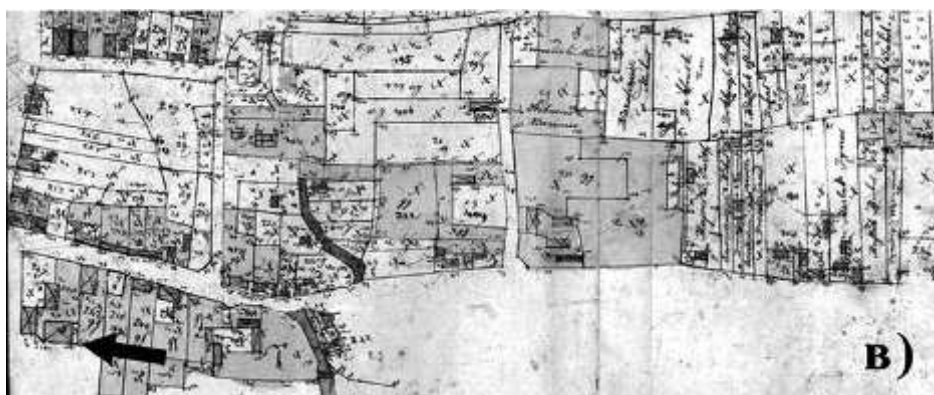
²⁵ Несколько народных преданий о Галиче (по записках свячу. Е. Л. із М.). Слово. Ч. 5.

²⁶ План Галича Маговича, 1795 р. Атлас українських історичних міст. Т. 2. Галич / за наук. ред. М. Капраля. Львів, 2018. Мапа. 1.2.

На рукописному плані Галича 1843 р. (Іл. 26), який є додатком до листа міщан Галича до влади губернії у Львові щодо придбання окремих будівель у місті, у довільній формі нанесено синагогу. Будівля зображена у формі прямокутника. Ситуаційно вона відповідає розташуванню за попереднім планом Маговича 1795 р. та пізнішому кадастровому плану Галича 1847 р. (Іл. 2в). Оскільки на плані (1843) окремо червоним кольором позначені муровані споруди, а ті, які були дерев'яними, не мають кольору, то це є єдиним вказівником щодо матеріалу, з якого побудована синагога. Підписів щодо згаданої споруди

26. Рукописний план Галича, 1843 р.

2в. Кадастр Галича, 1847 р.

карта не містить, єдиним позначенням локалізації синагоги є підпис «Дорога до Станиславова»²⁷. Ця вулиця, яка на той час могла мати назву Сенаторська або Станиславівська.

Що стосується об'ємно-просторового вирішення синагоги, то нам не відомий її зовнішній вигляд. На літографії панорами Галича із півночі, датованій 1847 р. (автор — Мацей Стечинський), біля підніжжя Старостинського замку зображено декілька дерев'яних споруд серед зелених насаджень, що є перешкодою для локалізації міської синагоги²⁸. Проте є спогад за 1842 р., що в місті Снина (зараз Словаччина) за зразком синагоги в Галичі була побудована перша дерев'яна синагога, яку передали для користування місцевій громаді²⁹. На основі цього запису можна припустити, що галицька синагога мала оригінальне архітектурне вирішення і слугувала зразком для інших сакральних споруд єврейської спільноти у містах Австрійської імперії.

У 1861 р. у Галичі до річниці народження цісаря Франца Йосифа I (1848 — 1916) відбулися відправи у місцевій синагозі, караїмській кенасі та костелі³⁰. Через три роки в історії не тільки єврейської громади, а й загалом міста відбулася трагічна подія. 14 серпня 1884 р. у другій половині дня через пожежу в будинку єврея згоріла східна частина Галича під замком, зокрема й сама єврейська діляниця. Окрім житлових будівель, була спалена міська дерев'яна синагога на вул. Станиславівській (зараз вул. Євгена Коновальця)³¹.

Після знищення дерев'яної синагоги місцеві євреї вирішили побудувати нову — муровану — сакральну споруду. В 1884 р. єврейська громада в Галичі через Едварда Горецького (Станиславівський староста, близько 1882 р.; депутат Галичини V каденції, 1883 — 1889 рр.; почесний громадянин Галича, 1887 р.) подала петицію до бюджетної комісії про

²⁷ Центральний державний історичний архів України м. Львів (далі — ЦДІАУ м. Львів). Ф. 146. Оп. 88. Спр. 1121 «План м. Галича (рукописний), 1843». Арк. 31.

²⁸ Галич з півночі, гравюра Мацея Богуша Стечинського, 1847 р. Атлас українських історичних міст. Т. 2. Галич. Панорама. 2.3.

²⁹ Holly G. Przekształcenia krajobrazu sakralnego na pograniczu polsko-słowacko-ukraińskim (XIX— XXI wiek). *Monografie Bieszczadzkie* / red. T. Winnicki. Т. 15. Ustrzyki Dolne, 2014. S. 178.

³⁰ Halicz, 20 sierpnia 1861. *Gazeta Lwowska*. Czwartek, 29 sierpnia 1861. S. 1.

³¹ Halicz 14 sierpnia. *Kurjer Warszawski*. 15 sierpnia 1884. S. 3; *Новый пролом*. 8 (20) вересня 1884. С. 3.

допомогу у будівництві синагоги³². Впродовж 1884—1885 рр. галицькі євреї одержали незначну допомогу для побудови споруди: від сейму отримано 100 злотих; з крайового бюджету надано 100 корон; цісар Франц Йосиф I з власної скриньки подарував 150 злотих³³. У 1886 р. було побудовано муровану сакральну споруду, яку місцеві євреї називали *Великою синагогою*³⁴.

У роки Великої війни будівля зазнала значних пошкоджень. Згідно з архівними даними про завдані збитки єврейській громаді, синагога була пошкоджена на 50% своєї вартості, у передвоєнний час її ціна становила 50 000 корон, а за вартістю воєнного часу збільшилася в 6 разів (300 000 корон)³⁵. Впродовж якого часу споруду відбудовували — невідомо. У джерелах вона згадується лише у 1926 р. Наступного року вона зазнала незначних пошкоджень внаслідок зсуву землі із *Замкової гори*³⁶.

Синагогу використовували не тільки для релігійних потреб. Вона була центром вирішення важливих громадських й адміністративних питань єврейської спільноти в Галичі.

У неділю, 19 лютого 1928 р., у Великій синагозі відбулися масові народні збори. Синагога та галерея (коридор) були вщент заповнені місцевими євреями. Захід розпочав Мендель Аксельрад, після нього півторагодинну промову виголосив Д. Тхон. Після неї було прийнято резолюцію за одноголосну підтримку «17»-ки (партія під № 17 у виборчому списку — *Єврейський Народний Союз у Малопольщі*), яку очолив доктор Росмарін³⁷.

20 липня 1930 р., в неділю, у синагозі відбулася траурна відправа на честь пам'яті доктора Теодора Герцля (письменника, основоположника

³² *Sprawozdania stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego*. 15 wrzesnia 1884. S. 21.

³³ *Sprawozdanie Sejmowe*. Posiedzenie 27 z d. 23. Października. *Gazeta Narodowa*. 25 października 1884. S. 2; Alegata do sprawozdań stenograficznych z drugiej sesji piątego periodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1884. Lwów, 1884. S. 2084; Kronika miejscowa i zamiejscowa. *Gazeta Narodowa*. 11 września 1885. S. 2.

³⁴ Державний архів Івано-Франківської області (далі — ДАІФО). Р-388. Оп. 2. Спр. 33а. Арк. 86.

³⁵ Halicz, 12 kwietnia 1918. *Kurjer Stanisławowski*. 14 kwietnia 1918. S. 1; ДАІФО. Ф. 53. Оп. 1. Спр. 923. Арк. 6.

³⁶ Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa. 1926/27. Warszawa, 1927. S. 1777; Галич під водою. *Свобода*. 24 серпня 1927. С. 3.

³⁷ Halicz. *Chwila*. 22 lutego 1928. S. 3.

ідеології політичного сіонізму та створення єврейської держави). Синагога не могла вмістити велику кількість людей, які прийшли на захід. Промовляли М. Аксельрад і доктори Р. Гахн та І. Мохр³⁸.

2 липня 1941 р. Галич окупували війська нацистської Німеччини. В період німецької окупації сакральна споруда була закрита, перестала функціонувати за своїм первинним призначенням — до сучасного періоду. В радянський час внаслідок перебудов у приміщенні колишньої синагоги розміщувалися меблевий цех та шевська майстерня Галицького районного побутового комбінату³⁹.

23 березня 1994 р. розпорядженням №77 Представника Президента України в Івано-Франківській області Василя Павлика затверджено «Перелік пам'яток архітектури та містобудування Івано-Франківської області». До нього включено 23 пам'ятки з Галича. З двох сакральних будівель єврейської громади до переліку ввійшла тільки одна — за адресою вул. Євгена Коновальця, 38 (відповідальними за укладання реєстру допущено помилку, оскільки правильна адреса — вул. Євгена Коновальця, 30). Їй надано охоронний номер 1180⁴⁰. Споруда за цим документом, на підставі невідомих писемних джерел, чомусь датована 1932 р. З 1994 р. і дотепер на неї не виготовлено пам'яткоохоронну документацію. На сьогодні дотримання законодавства щодо цієї пам'ятки перебуває в компетенції відповідних органів Галицької міської ради.

Станом на травень 2023 р. в колишній синагозі розміщені кілька приватних крамниць («Вишиванка», «Модні дітки», «Світ Сірків») та медичний Центр здоров'я і краси «Nadia» (Іл. 7а, 7б).

2.1. Архітектурний опис Великої синагоги

Екстер'єр. Будівля *Великої міської синагоги* розміщена у південно-східній частині сучасної вулиці Євгена Коновальця, 30, відомої як *Станиславівська* в кінці XIX ст. і як *Юзефа Пілсудського* в 1920–1930-х рр. Споруда з півдня межує із Замковою горою, із заходу та сходу — з малоповерховою громадською забудовою.

---

³⁸ Halicz. *Chwila*. 28 липня 1930. С. 6.

³⁹ Грабовецький В., Арсенич П. Галич. Львів: Каменяр, 1964. С. 46, 52; ДАІФО. Р-388. Оп. 2. Спр. 128. Арк. 22.

⁴⁰ Перелік пам'яток архітектури та містобудування м. Галича (місцевого значення, затверджені розпорядженням Представника Президента України в Івано-Франківській області від 23.03.1994 р. № 77). Івано-Франківськ, 1994. С. 1.

*Іл. 7. Фотофіксація будівлі колишньої Великої синагоги станом на червень 2023 р.: а) вид з півночі; б) вид з півдня.
Фото авторів*

Первинно мурована синагога являла собою одноповерхову прямокутну у плані сакральну споруду, габаритні розміри якої становили: довжина – 19 м, ширина – 15 м, висота – 8 м. Вона була перекрита чотирихилим дахом із бляхи⁴¹.

На основі аналізу іконографічного матеріалу початку ХХ ст. можна частково описати південний та східний фасади будівлі.

У польському часописі «*Praca: tygodnik polityczny i literacki, ilustrowany*» (виданому в 1913 р.) в дописі, який був присвячений Галичу, розміщено фотографію – «*Halicz. Cerkiew ruska na lewo, na prawo w glebi dom molitwy Karaimow, w srodku blizej boznica zydowska* («*Галич. Ліворуч – руська церква, праворуч у глибині – караїмський дім молитви, а ближче по центрі – жидівська божниця*»)). У зв'язку з тим, що на фото є зображення дерев'яного мосту через р. Дністер та церкви Різдва Христового, можемо припустити, що ця ілюстрація виконана у період 1906 – 1910 рр., оскільки в 1906 р. було завершено реконструкцію вказаного храму, а в 1910 р. замість дерев'яного мосту уже стояв металевий. Це перше відоме зображення єврейської сакральної споруди. Фото виконано з південно-східного пагорба Замкової гори. На ньому частково зображено Велику синагогу зі стрімким чотирихилим дахом. Архітектурний вигляд будівлі має *барокові риси*. На східному фасаді другого ярусу виділяються декілька видовжених арочних вікон, які виконані у *мавританському стилі*. З південного фасаду помітна прибудова, яка, ймовірно, була сходовою кліткою і вела до галереї, розміщеної на другому ярусі споруди. На захід від синагоги серед зелені видніється південна частина будівлі з двоскатним дахом – *божниця з лазнею* (Іл. 16).

Наступна маловідома світлина виконавця *Foto AK* під назвою «*Halicz mit Dniester Nr. 249* («*Галич із Дністром № 249*»)), яка відноситься до періоду Першої світової війни (датування 1917 р.). Фото чорно-біле, виконане з північно-східного схилу пагорба Замкової гори. На ньому зображено північну частину середмістя Галича у зимовий період 1917 р. Серед масштабного знищення споруд і будівель на сучасних вулицях: Майдан Різдва, Караїмська та Євгена Коновальця – домінують вцілілі храми трьох віровизнань (церква Різдва Христового, караїмська кенаса та синагога). На фото чітко проглядається східний фасад синагоги з п'ятьма арковими вікнами, одне з яких (посередині) частково замуроване. Декор не проглядається. На захід від споруди зображено частково

⁴¹ ДАІФО. Ф-53. Оп. 1. Спр. 923. Арк. 6.

*Іл. 1. а) Зображення євреїв у Галичі та їхніх сакральних споруд;
б) вид з південного сходу на Велику синагогу та божницю, поч. ХХ ст.*

напівзруйновану південну й східну частини божниці з лазнею, на яких простежується каркас несучих стін без даху (Іл. 3а).

За архітектурними дослідженнями, які виконали в 1993 та 1996 рр. Михайло Чушак, Зиновій Лагуш, Лілія Руденська, Лідія Скепко та інші, можна побачити, який вигляд синагога отримала у радянський період після її пристосування під райпобуткомбінат та в перші роки незалежної України.

а)

*Ил. 3. Зображення сакральних споруд в іконографії:
а) вид зі сходу на Велику синагогу та божницю, 1917 р.*

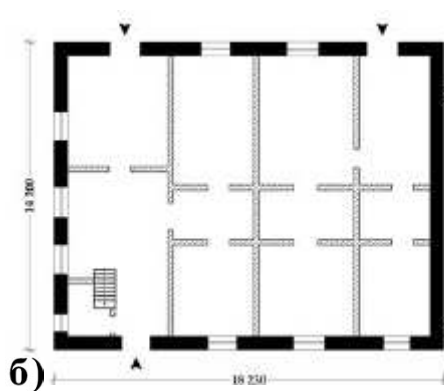
Споруда являла собою двоповерхову муровану з цегли, отиньковану, прямокутну у плані будівлю, яка перекрита чотирисхилим дахом з шиферу. Конструкції даху, вікон та перекриття сучасні. Інтер'єр цілком змінений через пристосування для інших потреб. До головного об'єму колишньої синагоги зі східного боку примикає одноповерхова прибудова. Головний вхід із заходу замурований. Прорито нові входи з північного та південного боків. Стан збереження споруди добрий. Розміри: 18,23x14,20 м⁴².

Основний об'єм західного фасаду є двоярусним. Габаритні розміри фасаду — 14,2 м, висота (від «нуля» до вінчаючого карнизу) — 7,98 м. Він розчленований на всю висоту стіни широкими пілястрами на чотири площини, які завершуються карнизом простого профілю. На першому ярусі розміщено чотири вікна прямокутної форми, на другому — три.

Східний фасад двоярусний, майже на всю висоту стіни закритий одноповерховою забудовою. Габарити фасаду: ширина — 14,2 м, висота — 7,98 м. Другий ярус увінчаний карнизом простого профілю.

Північний фасад — двоярусний, його розміри 18,2x7,98 м. Фасад розчленований по висоті стіни широкими пілястрами на чотири різні площини. Перший ярус по центру має два віконних прямокутних отвори та двоє дверей прямокутної форми. На другому ярусі розміщено чотири вікна прямокутної форми. Аналогічним є південний фасад, за винятком першого ярусу, на якому розміщено один прямокутний вхід та три вікна

⁴² Synagogue 2 in Halych (Halicz), Ukraine, 18??, Description URL: <https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=15916>]; Синагоги України. Спеціальний випуск інституту «Укрзахідпроектреставрація». Львів: Центр Європи, 1998. С. 58—59.

*Іл. 4. а) Вид з півночі на будівлю колишньої Великої синагоги, 1990-ті рр.;
б) план 1-го поверху колишньої Великої синагоги, 1990-ті рр.
Автори З. Лагуш і М. Чушак*

прямокутної форми. Розміри фасадів: ширина – 18,2 м, висота – 7,99 м (Іл. 5а). Обидва фасади завершені простим карнизом (Іл. 4а, 4б).

Внутрішній простір споруди розділений новими цегляними стінами. Перекриття – залізобетонне. У південно-західній частині встановлені залізобетонні сходи, що ведуть на другий поверх. Підлога на 1-му та 2-му поверхах дерев'яна⁴³.

Станом на грудень 2023 р. порівняно із 1990-ми рр. будівля колишньої синагоги зазнала значних змін у внутрішній об'ємно-просторовій структурі та зовнішньому вигляді: відбулося перепланування, дерев'яні

⁴³ Synagogue 2 in Halych (Halicz), Ukraine, 18??, Description URL: <https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=alone&id=156636>].

Іл. 5а. Вид з півдня на будівлю колишньої Великої синагоги, 1990-ті рр.
вікна й двері замінено на пластикові, перефарбовано фасади із сірого кольору на темно-синій та світло-сірий (Іл. 7а, 7б).

Інтер'єр. Завдяки ще одній рідкісній світлині, яка має назву «*Innes des Jud. Tempels Halicz №278* («Інтер'єр юдейського храму в Галичі №278»)», можна побачити, як виглядала Велика міська синагога всередині. Фото відноситься до періоду 1916 – 1917 рр.

На ньому зафіксовано інтер'єр синагоги в період Великої війни 1914–1918 рр. Згідно з описом світлини, виконаним на прохання авторів статті Сергієм Кравцовим⁴⁴ (доктор історії архітектури, Єврейський університет Єрусалима, Центр єврейського мистецтва), на ній зображено такі елементи: *біма* з дерев'яним парапетом, який має різьблення рослинного характеру. Вона розташована посередині молитовного залу. Південні сходи, які мають п'ять сходинок, ведуть з біми на загальний рівень дерев'яної підлоги залу. Посередині східної стіни стоїть ковчег Тори (*арон-кодеш*) зі сходами і платформою перед ним. Дверцята ковчеха відкриті, видно, що він порожній (немає сувоїв Тори). Завіса арон-кодешу відсутня. По правій (південній) стороні від ковчеха розміщений пюпітр («*амуд*») провідника молитви – хазана, кантора або співака. На ньому лежить книга невідомої назви в розгорнутому вигляді. Різьблена задня

⁴⁴ Автори висловлюють щире подяку С. Кравцову за фахові консультації під час дослідження.

стінка пюпітра є порожньою, оскільки не вистачає ритуальної таблиці (*«шіВіті»*). Праворуч (на південь) від пюпітра стоїть молитовний столик (*«штендер»*). Між бімою та молитовним столиком розміщена лавка для молитви, на якій також лежать декілька розгорнутих книг. На східній стіні помітні розписи, які нагадують зображення музичних інструментів. На південній стіні помітні віконні прорізи, можливо, із галереї (Іл. 3б).

Також із архівних справ щодо знищеного майна синагоги в роки Великої війни можна дізнатися, який сакральний інвентар був у споруді. До нього належать такі предмети:

- 12 латунних свічників, вага яких була 315 кг (вартість перед війною становила 756 корон, у воєнний час – 3800 корон);

- 2 латунні свічники вагою 6 кг для столу (вартість перед війною становила 14 корон, під час війни – 75 корон);

- 1 великий латунний свічник вагою 100 кг (вартість перед війною становила 240 корон, у воєнний час – 1300 корон);

- 12 дубових лавок на 120 осіб (вартість перед війною становила 1000 корон, під час війни – 5500);

Іл. 3б. Інтер'єр Великої синагоги, вид із південного заходу, 1916–1917 рр.

– 70 столиків для молитви (назва єврейською «*штендер*»), вартість перед війною становила 1500 корон, у воєнний час – 7500 корон;
– 2 дубові столи (вартість перед війною становила 150, під час війни – 800 корон);
– 5 лавок з м'якого дерева (вартість перед війною становила 200 корон, у воєнний час – 1100 корон);
– 1 шафа для проповідей (*амуд*) (вартість перед війною становила 400 корон, під час війни – 2500 корон);
– 50 різнокольорових мантій (*футлярів*) для сувоїв Тори (вартість перед війною була 1000 корон, у воєнний час – 6500 корон).
Загалом було завдано шкоди за описом 5260 корон за цінами передвоєнного часу, або 29 075 корон під час війни⁴⁵.

3. Божниця / бейт-мідраш

Історія. Друга сакральна споруда, яка зазначена в архівних справах як *божниця*, або *бейт-мідраш*, була побудована того самого року, що й Велика синагога – 1886 р. У роки Першої світової війни вона була пошкоджена на 80%, її вартість перед війною становила в 42 000 корон, а у воєнний час – 250 000 корон⁴⁶.

У радянські часи споруду використовували за різноманітним призначенням. За спогадами місцевих старожилів, у ній був розміщений *спортивний зал*, яким спочатку користувалися борці добровільних спортивних товариств «*Колгоспник*» та «*Колос*», а згодом – учні Галицької середньої школи. Приміщення у спортзалі були доволі низькими. У ньому були зала для ведення боротьби та два службові приміщення. Було два входи – з півдня та заходу. В 1970-х рр. спортзал перенесли у новозбудований корпус Галицької школи. Потім споруду було реконструйовано з одного поверху у два, де розміщувався цех з виготовлення паперових коробок. Починаючи з 1990-х рр. приміщення будівлі використовували для різноманітних цілей місцевих приватних підприємців⁴⁷.

Станом на грудень 2023 р. в колишній божниці розміщено ряд крамниць: «*Sando*», «*Жіночий одяг*» та «*Дешевше. net*» (Іл. 8а, 8б).

⁴⁵ ДАІФО. Ф-53. Оп. 1. Спр. 923. Арк. 6.

⁴⁶ ДАІФО. Ф-53. Оп. 1. Спр. 923. Арк. 6.

⁴⁷ Гаврилович І., Поташник Я. Спортивне життя Галицького району. Історія і сучасність. Галич : Грифон, 2011. С. 13; Спогади Адама Дмитровича Шкіци, 21 квітня 1937 року народження (м. Галич, вул. Ярослава Осмомисла, 59), які 30 квітня 2023 р. записав В. М. Козелківський.

*Іл. 8. Фотофіксація колишньої божниці станом на червень 2023 р.:
а) вид з півночі;
б) вид з південного сходу*

3.1. Архітектурний опис споруди

Екстер'єр. Божниця розташована в колишньому єврейському житловому кварталі міста, декілька метрів західніше від Великої синагоги, на сучасній вул. Євгена Коновальця, 28.

Первинно вона являла собою прямокутну у плані, муровану, штукатурену гіпсом, сакральну споруду, яка була перекрита бляхою. Розміри будівлі: довжина – 18 м, ширина – 12 м, висота – 4,5 м⁴⁸.

Внаслідок пристосувань під різноманітні приміщення, які були проведені у період УРСР, станом на 1993 та 1996 рр. споруда значно втратила свій первинний вигляд, оскільки було змінено висоту будівлі, пробито ряд нових вікон і дверей, добудовано мансардний поверх, який був завершений двосхилим дахом із шиферу. До божниці, на думку львівських дослідників М. Чушака, З. Лагуша, Л. Руденської, Л. Скепко, з півдня прилягала *міква* (ритуальна лазня, що являла собою басейн, водойму або наповнений водою резервуар для ритуальної купелі), прямокутної форми у плані. Розміри колишньої божниці: довжина – 18,21 м, ширина – 13,52 м⁴⁹.

Західний фасад – двоярусний. На першому ярусі розміщене одне прямокутне вікно з півдня та один дверний отвір з півночі. На другому (мансардному) ярусі встановлено три прямокутних вікна. Верхню частину фасаду завершує глухий трикутний фронтон. Загальні розміри фасаду: ширина – 13,71 м, висота (від «нуля» до фронтона) – 10,5 м.

Перший ярус східного фасаду має одне прямокутне вікно та три замуrowані прорізи прямокутної форми. Фасад увінчаний простим карнизом. Загальні розміри фасаду: ширина – 13,52 м, висота – 7 м.

Перший ярус північного фасаду має п'ять прямокутних вікон та одні прямокутні двері. Мансардний ярус має шість прямокутних вікон. Загальні розміри фасаду: ширина – 18,21 м, довжина – 7 м.

Південний фасад є двоярусним. Частина ймовірного входу до божниці має невелике прямокутне вікно на першому ярусі. Мансардний ярус має одне прямокутне вікно. Загальні розміри фасаду: ширина – 18,21 м, довжина – 7 м (Іл. 56).

⁴⁸ ДАІФО. Ф-53. Оп. 1. Спр. 923. Арк. 6.

⁴⁹ Синагоги України. Спеціальний випуск інституту «Укрзахідпроектреставрація». Львів: Центр Європи, 1998. С. 59; Synagogue 1 in Halych (Halicz), Ukraine, 18??, Description URL: <https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=20380>].

Іл. 5б. Вид з південного сходу на будівлю колишньої божниці, 1990-ті рр.

В інтер'єрі споруди стіни поштукатурені, в доброму стані. Підлога дерев'яна, дощата. Головний зал розділений новозбудованими стінами.

Південний фасад *мікви* глухий, без декору, а на східному фасаді є два прямокутних вікна та одні прямокутні двері. Габаритні розміри *мікви*: довжина — 14,09 м, ширина — 8,6 м. У центрі об'єму *мікви* криволінійна стіна з прямокутними дверима із сегментним завершенням. На підлозі збереглася керамічна плитка без малюнків (Іл. 6а, 6б)⁵⁰.

Станом на грудень 2023 р. від колишньої божниці збереглися лише стіни молитовного залу з притвором та *міквою*. Інтер'єр цілком змінений.

Інтер'єр. До 1914 р. у божниці був такий інвентар, який постраждав у роки війни:

— 1 великий стоячий свічник вагою 1000 кг (вартість перед війною становила 240 корон, у воєнний час — 1300 корон);

— 2 свічники вагою 8 кг для столу (вартість перед війною становила 20 корон, під час війни — 100 корон);

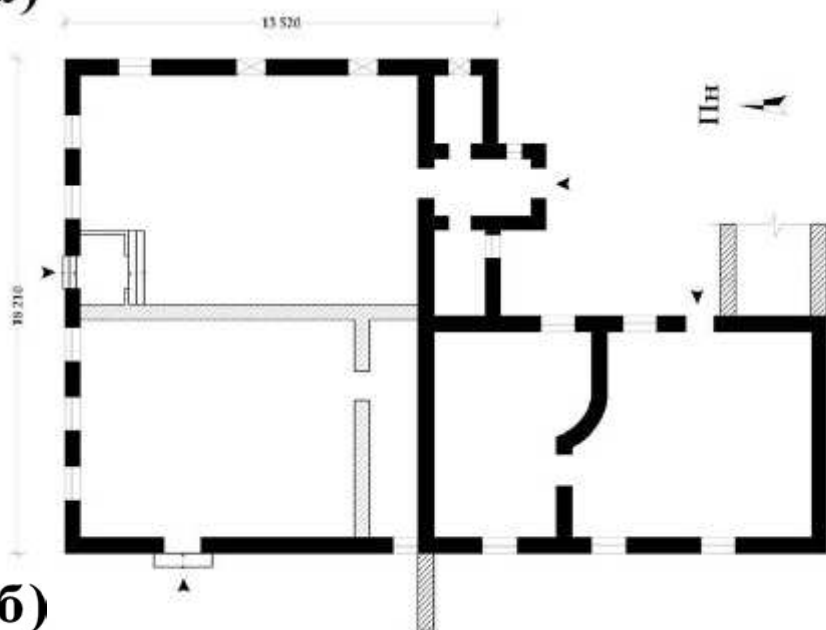
---

⁵⁰ Synagogue 1 in Halych (Halicz), Ukraine, 18??, Description URL: <https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=alone&id=156627>].

a)

б)

Іл. 6. а) Вид з північного сходу на будівлю колишньої божниці, 1990-ті рр.;

б) план І-го поверху колишньої божниці, 1990-ті рр.

Автори З. Лагуш і М. Чушак

- 9 латунних свічників вагою 100 кг (вартість перед війною становила 240 корон, у воєнний час – 1200);
- 14 дубових лавок довжиною 6 м на 120 місць (вартість перед війною становила 840 корон, під час війни – 4500 корон);
- 80 столиків для молитви (назва єврейською «*штендер*»), вартість перед війною становила 800 корон, у воєнний час – 4000 корон;
- 4 столи довжиною 4 м (вартість перед війною становила 200 корон, під час війни – 1200 корон);
- 2 лавки з пюпітрами для молитовників і підлокітниками (вартість перед війною становила 200 корон, у воєнний час – 1200);
- 1 дубова шафа (вартість перед війною становила 300 корон, під час війни – 1500);
- 30 різнокольорових мантії для сувою Тори (вартість перед війною становила 900 корон, у воєнний час – 6000 корон);
- 400 біблійних і талмудичних книжок (вартість перед війною становила 8000 корон, під час війни – 45 000 корон).

Загальна сума завданої божниці шкоди за передвоєнною вартістю становила 11 740 корон, в роки війни – 66 000 корон⁵¹.

Також в архівних документах вдалося віднайти інформацію, що одне із приміщень синагоги або божниці в 1926 р. мало використовуватися для проведення курсів гебрійської мови серед місцевих євреїв. 1 січня 1926 р. Заряд єврейського товариства Народної та середньої школи у Львові повідомив Станиславівське воєводство, що 15 лютого 1926 р. відкриває курси *гебрійської мови* в Галичі, і надавав свій типовий статут. Адміністративним керівником курсів у місті було призначено Якоба Росеманна.

Метою товариства було поширення як загальної, так і юдаїстичної освіти серед єврейського народу. Передусім йшлося про викладання для молоді тих предметів, які викладали у загальних народних, середніх та професійних школах, також у всіх галузях юдаїстичного знання і навчання релігії Мойсеєвої.

Відомо, що в лютому цього ж року приміщення ще не було здано в експлуатацію. Воно розміщувалося на першому поверсі сакральної споруди. Розміри приміщення становили – 5х5х2,7 м⁵². Подальша історія цього приміщення невідома.

⁵¹ ДАІФО. Ф-53. Оп. 1. Спр. 923. Арк. 6–7.

⁵² ДАІФО. Ф-6. Оп. 1. Спр. 166. Арк. 1–9.

Підсумки. Незважаючи на те, що більш як 80 років у Галичі внаслідок багатьох факторів більше не проживають представники єврейської спільноти, зруйноване на Галич-Горі кладовище (пам'ятка історії місцевого значення, охоронний номер 1381-ІФ, Наказ МКМС від 02.04.2020 р. № 1638) та частково збережені сакральні споруди нагадують нам про проживання у місті принаймні від 40-х рр. XV ст. до середини XX ст. євреїв як однієї зі складових національних громад в історії Галича.

Колишні будівлі синагоги та божниці попри те, що зазнали суттєвих перебудов, є архітектурно-містобудівними елементами, які відіграють важливу роль в архітектурі центральної частини міста. З метою збереження пам'яті про євреїв та їхні святині потрібно встановити анотаційні дошки на головних фасадах споруд. Не менш важливим кроком є здійснення заходів щодо занесення сакральних споруд як об'єктів культурної спадщини до реєстру пам'яток місцевого значення з подальшим виготовленням на них облікової документації та взяття їх під державну охорону.

Volodymyr Kozelkivskyi (Halych, Ukraine),

Andriy Chemerynskyi (Halych, Ukraine)

Synagogues of Halych: history and architecture

The article is devoted to the study of the sacred buildings of Halych in the context of the history of the local Jewish community. Attention is focused on synagogues and beit midrash, which have survived to this day in different forms. On the basis of archival files and foreign sources, the history of the buildings in the second half of the 18th – beginning of the 21st centuries is described step by step. A description of the external and internal appearance of the buildings was made. A detailed list of inventory that was destroyed during the Great War (1914–1918) is provided. Special attention was paid to the reconstruction and change of the primary functions of sacred buildings during the period of the Ukrainian SSR and independent Ukraine. The publication introduces into scientific circulation little-known cartographic and iconographic materials regarding the localization, description of synagogues and beit midrash. Statistical data on the number of Jews in the structure of the city's population during 1868–1942 are presented based on the development of governmental and religious schematisms. Historical information about the Halych Jewish community in

the first half of the 15th – mid-20th centuries is given. The names of the spiritual and public mentors of the Jewish community in the city are mentioned, and their job duties are described.

Key words: *Halych, history, Jewish community, synagogue, beit midrash, mikvah, Great War (1914–1918), German occupation, Yevgena Konovaltsya Street, rabbi, architecture, monument, photo, cartography, sacred inventory, industrial factory, gym, shops.*

REFERENCES

Alegata do sprawozdań stenograficznych z drugiej sesji piątego periodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1884. Lwów, 1884. [in Polish].

Balaban M. (1909). Spis żydów i karaitów ziemi halickiej i powiatów tremanwelskiego i kołomyjskiego w r. 1765. Kraków: Nakładem akademii Umiejętności. [in Polish].

Baliński M., Lipiński T. (1845). Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym. Warszawa: Nakład i druk S. Olgebranda. T. 2. Część 2. [in Polish].

Bielisko Biała. History. Available at: <https://sztetl.org.pl/en/towns/b/407-bielisko-biala/99-history/137073-history-of-community> (accessed 5 May 2023). [in Polish].

Chwała. 28 kwietnia 1926, № 2553, S. 8. [in Polish].

Chwała. 4 lipca 1935, № 5849, S. 7. [in Polish].

Chwała. 7 września 1929, № 3757, S. 8. [in Polish].

Czołowski A., Jaworski F. (Eds.) (1921), *Księga ławnicza miejska 1441–1448. Pomniki dziejowe Lwowa. Z archiwum miasta*. Lwów: Nakładem gminy król. stoł. Miasta Lwowa. T. 4. [in Polish; in Latin].

Derzhavnyj arkhiv Ivano-Frankivs'koj oblasti. F-53. Op. 1. Spr. 973. Ark. 6–7. [in Ukrainian].

Derzhavnyj arkhiv Ivano-Frankivs'koj oblasti. F-6. Op. 1. Spr. 166. Ark. 1–9. [in Ukrainian].

Derzhavnyj arkhiv Ivano-Frankivs'koj oblasti. R 388. Op. 2. Ser. 33a. Ark. 86. [in Ukrainian].

Derzhavnyj arkhiv Ivano-Frankivs'koj oblasti. R-388. Op. 2. Ser. 128. Ark. 22. [in Ukrainian].

Diło. 18 kwietnia 1893, p. 3. [in Ukrainian].

Esene o Halyche y cho okrestnostyakh [yz zapysok o. E. L.]. *Slavo*. 15 [27] ianvaria 1881, Cf. 5. C. 7. [in Ukrainian].

Głównyjsze miasta w Galicyi, *Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej*. 16 maja 1868. S. 1. [in Polish].

Halicz, *Chwała*. 22 lutego 1928, S. 3. [in Polish].

Halicz, 12 kwietnia 1918, *Kurjer Stanisławowski*. 14 kwietnia 1918, S. 1. [in Polish].

Halicz, 14 sierpnia, *Kurjer Warszawski*. 15 sierpnia 1884, S. 3. [in Polish].

Halicz, 20 sierpnia 1861, *Gazeta Lwowska*. 29 sierpnia 1861, S. 1. [in Polish].

Halicz, *Chwała*. 28 lipca 1930, S. 6. [in Polish].

Halicz. Historia społeczności. Available at: <https://sztetl.org.pl/miejscowosci/h/1077-halicz/99-historia-spolescznosci/182513-historia-spolescznosci> (accessed 1 May 2023). [in Polish].

Halych (elektronna ievrojs'ka entsyklopediia). Available at: <https://cleven.co.il/diaspora/communities/11079/> (accessed 26 April 2023). [in Russian].

Halych pid vodou, *Svoboda*. 24 sierpnia 1927, S. 3. [in Ukrainian].

Halych z pivnochi, hraviura Matseia Bohusha Stechyns'koho, 1847 r. Atlas ukrains'kykh istorychnykh mist / red. M. Kapral'. L'viv: NAN Ukrainy, 2018. T. 2: Halych. Panorama. 2.3. [in Ukrainian; in English].

Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1857. Lemberg. [in German].

Havrylovych L., Potashnyk Ya. (2011). Sporyvne zhyttia Halys'koho rajonu. Istoria i suchasnist'. Halych: "Hryfon". [in Ukrainian].

Holly G. (2014). Przekształcenia krajobrazu sakralnego na pograniczu polsko-słowacko-ukraińskim (XIX–XXI wiek). *Monografie Bieszczadzkie* / red. T. Winnicki. Ustrzyki Dolne. T. 15 [in Polish].

Irabovets'kyj V., Arsenykh P. (1954). Halych. L'viv: «Kameniar». [in Ukrainian].

Hrushevs'kyj M. (Ed.) (1895). Zhreba do istorii Ukrainy-Rusy. L'viv: Arkheohrafichna komisiiia Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. T. 1. [in Ukrainian].

Hrushevs'kyj M. (Ed.) (1903). Zhreba do istorii Ukrainy Rusy. L'viv: Arkheohrafichna komisiiia Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. T. 7. [in Ukrainian].

istoria mist i s'el' Ukrain's'koi RSR v 26 L. Ivano-Frankivs'ka oblast' / red. Chernov O. ta in. Kyiv: Holov. red. URE AN URSR, 1971. T.9. [in Ukrainian].

Kapral' M., Chemeryns'kyj A. (2018). Halych u 19 st. – na pochatku 20 st. istoryko-urbanistychnyj rozvytok. Atlas ukrains'kykh istorychnykh mist / red. M. Kapral'. L'viv: NAN Ukrainy. T. 2: Halych. S. 27–45. [in Ukrainian; in English].

Kronika miejscowa i zamiejscowa, *Gazeta Narodowa*. Piątek, 11 wrzesnia 1885. S. 2. [in Polish].

Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa. 1926/27. Warszawa, 1927. S. 1777. [in Polish].

Kubijovych V. (1983). Flichni hrupy pvidenno-zakhidnoi Ukrainy (Halychyny) na 01.01.1939. Visbačeni: Otto Hartasowicz. [in Ukrainian].

L'vivs'ka natsional'na naukova biblioteka Ukrainy imeni Vasylia Stefanyka. Viddil rukopys v. Fond 141. Opys 1. Sprava 2147. [in Polish].

Neskol'ko narodnykh predanj o Halycze (po zapyskam sviasch. E. L. yz M.), *Slovo*. 9 Ianvaria 1879 Ch. 5. C. 2. [in Ukrainian].

Nove zhyttia kniazhoho Halycha, *Stanyslaviv's'ke slovo*. 29 lystopaca 1842. C. 6. [in Ukrainian].

Novyj protom', 8 (20) veresnia 1884. S. 3. [in Ukrainian].

Perelik pamiatok arkhitektury ta m.stobudivannia m. Halycha (mistsevnho znachennia, zatverdzeni rozporiadzhenniam Predstavnyka Prezydenta Ukrainy v Ivano-Frankivs'kij oblasti vid 23.03.1994 r. No. 77). Ivano-Frankivs'k, 1994. C. 1. [in Ukrainian].

Plan Halycha Mahovycha, 1795 r. Atlas ukrains'kykh istorychnykh mist / red. M. Kapral'. L'viv: NAN Ukrainy, 2018. T. 2: Halych. Mapa. 1.2. [in Ukrainian; in English].

Schematismus des Königsreiches Galizien und Lodomerien (1868). Lemberg: Aus der k.k. galiz. Aerarid-Staats-Druckerei. [in German].

Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej (1923). T. 14: Województwo Stanisławowskie / opracowany na podstawie wyników Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa. [in Polish].

Spohady Adama Umytrovycha Shk tsy, 21 kvitnia 1937 roku narodzhennia (m. Halych, vul. Yaroslava Osmomysla, 59), laki 30 kvitnia 2023 z. zapysav V. M. Kozelkiv's'kyj. [in Ukrainian].

Sprawozdania stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego. 15 wrzeźnia 1884. S. 21. [in Polish].

Sprawozdanie Sejmowe. Posiedzenie 27 z d. 23. Października. *Gazeta Narodowa*. 25 października 1884. S. 2. [in Polish].

Stasiuk A. (2018). Halych periodu Magdebur' skoho prava (XIV–XVIII st.). Atlas ukrains'kykh istorychnykh mist / red. M. Kapral'. L'viv: NAN Ukrainy. T. 2: Halych. S. 9–18. [in Ukrainian; in English].

Synagogue 1 in Halych (Halicz), Ukraine, 18??, Description. Available at: <https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=sel&id=20383> (accessed 11 May 2023). [in English].

Synagogue 2 in Halych (Halicz), Ukraine, 18??, Description. Available at: <https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=sel&id=15915> (accessed 8 May 2023). [in English].

Synaholny Ukrainy (1998). Spetsial'nyj vypusk Instytutu Ukrzhidproektstavratsia. L'viv: Vydavnytstvo Tsentru Yevropy. [in Ukrainian].

Szapiro (Spr.) Cwi Climelech z Dynowa. Available at: <https://dece.jhi.pl/pl/psj/article/17345/%5Blink.link%5D%5D> (accessed 28 April 2023). [in Polish].

Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskiem (1874). Lwów: Z drukarni F. Winiarza. [in Polish].

Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskiem (1888). Lwów: Nakładem c.k. Namiestnictwa. [in Polish].

Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskiem (1890). Lwów: Nakładem c.k. Namiestnictwa. [in Polish].

Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskiem (1908). Lwów: Nakładem c.k. Namiestnictwa. [in Polish].

Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskiem (1914). Lwów: Nakładem Prezydium c.k. Namiestnictwa. [in Polish].

Tsentral'nyj derzhavnyj istorychnyj arkhiv Ukrainy m. L'viv. F. 146. Op. 88. Spr. 1121. Ark. 31. [in Polish].

Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ
(Івано-Франківськ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-6020-7666>

УДК 271.4-7:94(477.83/.86) «XVII/XX»

Володимир МЕЛЬНИЧУК
(Івано-Франківськ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-5057-4270>

ГАЛИЦЬКИЙ ДЕКАНАТ У СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК ХХІ СТ.): РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД

У статті автори обґрунтовують думку, що дослідження проблем національної та релігійної ідентичності українців потребують звернення до інституційної історії Української Греко-Католицької Церкви, зокрема на рівні вищої та середньої ланки її організаційної структури – відповідно єпархій і деканатів. В сучасній історіографії помітним є зростання наукового інтересу до історії як окремих єпархій, так і деканатів. Канонічно-правові засади трансформації організаційної структури УГКЦ з часів Берестейської унії остаточно визначив Замойський синод 1720 р., вказуючи на три її складові – єпархію, деканат, парафію. У контексті трансформацій організаційної структури Львівської єпархії упродовж XVII–XIX ст. на територіальному рівні поступово окреслено місце Галицького намісництва / деканату. Автори здійснили ретроспективний аналіз історичних обставин формування і розвитку Галицького деканату в структурі Греко-Католицької Церкви упродовж 1772–2022 рр. Вперше сформовано схему періодизації історії Галицького деканату за двома ознаками – державно-політичною та релігійно-церковною, що по-своєму визначали особливості розвитку структури УГКЦ. Проведено реконструкцію еволюції структури Галицького деканату за 1832–1944 рр. на рівні парафій. Проаналізовано особливий склад духовенства Галицького деканату на рівні деканального уряду, до

якого належали декан, віцедекани та духівники деканату. Охарактеризовано особливості трансформації структури Галицького деканату в умовах «катакомбної» Церкви (1946–1989), у процесі легалізації (1989–1991) й становлення сучасної структури УГКЦ (1991–2022). Автори підкреслюють особливу роль Галицького деканату в структурі УГКЦ і збереженні національної та релігійної самосвідомості, вказуючи на приклади збереження його під канонічною юрисдикцією Галицького митрополита у 1891 році та Патріарха УГКЦ у 2011 році. Окреслено перспективні напрями подальших досліджень історії Галицького деканату УГКЦ, зокрема реконструкцію територіального рівня структури та просопографічний аналіз духовенства.

Ключові слова: національна та релігійна ідентичність, Українська Греко-Католицька Церква, Львівська архієпархія, Станиславівська єпархія, Івано-Франківська архієпархія і митрополія, Галицький деканат, Галицький протопресвітерат, деканальний уряд.

В умовах сучасної війни російської федерації проти України все більше загострюється питання взаємозв'язку релігійно-конфесійної та національної ідентичностей, їх безпосереднього впливу на стан національної безпеки та суспільні настрої. Так, 27 жовтня 2022 р. виконувач обов'язків голови Служби безпеки України Василь Малюк в ексклюзивному інтерв'ю агентству «Інтерфакс-Україна» повідомив, що від початку війни СБУ відкрила 23 кримінальних провадження щодо представників Російської Православної церкви в Україні (відомої як Українська Православна церква Московського патріархату), і «[...] вже є 33 підозрюваних — від класичних агентів збору глибинної інформації до банальних корегувальників вогню в рясах»¹. Водночас продовжується мотивований прагненням відмежуватися від ідеологічного впливу «руського миру» (або звинувачень у співпраці з країною-агресором) активний процес переходу окремих громад РПЦвУ до Православної церкви України, внаслідок якого за період від 24 лютого до 31 серпня

---

¹ СБУ порушила 23 кримінальних провадження на священнослужителів-агентів РФ. *Релігійно-інформаційна служба України*. Дата оновлення: 27.10.2022. URL: https://risu.ua/sbu-porushilo-23-kriminalni-provazhennya-na-svyashchennosluzhitelev-agentiv-rf_n133416 (дата звернення: 01.11.2022).

2022 р. 577 громад змінили релігійну юрисдикцію². Окреслені сучасні процеси спонукають науковців по-новому поглянути на проблему ідентичності в умовах війни, відтак окреслена проблема стала предметом обговорення під час наукового форуму 3–7 жовтня 2022 р. на тему «*Мандрівна ідентичність: осмислення сенсів і цінностей*» в рамках XV Єкуменічного соціального тижня на базі Українського католицького університету³.

У цьому контексті характерним для розуміння еволюції різних типів ідентичності є приклад історичного розвитку Української Греко-Католицької Церкви упродовж XIX – початку XXI ст. Так, в австрійський період в Галичині був поширеним взаємозв’язок національної та релігійної ідентичності за схемою «українець – греко-католик» та «поляк – римокатолик», а еклезіальна ідентичність УГКЦ переживала своєрідну кризу, вагаючись між єдністю з Апостольською столицею в Римі та східним обрядом, що призвело до загострення дискусій між «орієнталістами» та «окциденталістами» у міжвоєнний польський період. Лише в умовах підпілля відбулися деякі зміни в еклезіальній ідентичності греко-католиків в Україні, адже, як зазначає Катерина Будз, до того часу «[...] злука з Римом мислилася як основа “правдивості” УГКЦ і була головним мотивом непереходу у православ’я після Львівського “собору” 1946 р.», тому виконання рішень Другого Ватиканського Собору 1962–1965 рр. «[...] про повернення до східного обряду більшість підпільних греко-католиків сприймала як злочин проти власної ідентичності», відтак «важливим ідентифікаційним чинником у часи підпілля став “специфічний греко-католицький обряд” [...]»⁴. Однак українська національна самоідентифікація греко-католиків закріпилася достатньо міцно практично до сьогодні. Внаслідок цього, як констатував Володимир

---

² Антошевський Т. Пів року без МП: декілька сотень парафій УПЦ сказали прощай патріарху-окупанту. *Релігійно-інформаційна служба України*. Дата оновлення: 06.09.2022. URL: https://risu.ua/piv-roku-bez-mp-dekilka-soten-parafij-upc-skazali-proshchaj-patriarhatu-okupantu_n131715 (дата звернення: 01.11.2022).

³ Більська М. «Війна нас утвердила в тому, що потрібно говорити про ідентичність», – організатори XV Єкуменічного соціального тижня. *Релігійно-інформаційна служба України*. Дата оновлення: 15.09.2022. URL: https://risu.ua/vijna-nas-utverdila-v-tomu-shcho-potribno-govoriti-pro-identichnist-organizatori-xv-ekumenichnogo-socialnogo-tizhnya_n132239 (дата звернення: 01.11.2022).

⁴ Будз К. Обрядова ідентичність підпільних греко-католиків (1946–1989 рр.). *Marістеріум. Історичні студії*. 2010. Вип. 41. С. 36–37.

Мороз, «[...] будучи закріпленою упродовж австрійського, польського та радянського періодів, національна налаштованість УГКЦ посилилася тоді, коли боротьба церкви за вихід з підпілля стала частиною національного відродження [...]»⁵.

Однак аналіз проблеми ідентичності неможливий без звернення до значного емпіричного матеріалу, який допомагає зафіксувати особисту самоідентифікацію представників певних соціальних груп, наприклад духівництва і вірних. Звідси, на нашу думку, випливає потреба розширення предмета наукових досліджень, зокрема вивчення життєвих стратегій вірних і духівництва та інституційної історії традиційних Церков. У нашому випадку, власне, пропонуємо звернутися до вивчення інституційної історії УГКЦ на двох рівнях — єпархій та деканатів, оскільки це дозволить звузити географічні межі студій, а відтак поступово перейти від вивчення організаційних структур Церкви та повсякденного життя духівництва до глибшого аналізу проблем ідентичності⁶.

У сучасній вітчизняній історіографії спостерігається широкий спектр досліджень з історії УГКЦ, що охоплюють значну хронологію та різноманітну проблематику — від Берестейської унії до сучасного стану і ролі УГКЦ у формуванні української нації та держави. У цьому контексті проблеми інституційного розвитку структур УГКЦ привертали увагу таких науковців, як Ігор Сковчиляс⁷, Світлана

---

⁵ Мороз В. Специфіка української ідентичності та УГКЦ: сучасний період. *Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (Від найдавніших часів до сьогодні)*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: у 2-х ч. / за ред. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Ч. 1. С. 138–142.

⁶ Горбань Р., Делятинський Р. Науково-дослідний проект «Українська Греко-Католицька Церква (1991–2011 рр.): етапи формування адміністративно-канонічної структури, особливості релігійно-церковного життя, перспективи розвитку». *Науковий Вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий пастир»*. Богослов'я. збірник наукових праць. 2014. Вип. 5. С. 239–260.

⁷ Сковчиляс І. Адміністративно-територіальний устрій Львівської єпархії в першій половині XVIII ст.: межі єпархії, поділ на офіціалати та деканати (спроба картографування). *Картографія та історія України*: збірник наукових праць. Львів; Київ; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2000. С. 149–169; його ж. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. Львів: Вид-во УКУ, 2004. ССVIII+512 с.; його ж. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. Львів: УКУ, 2010. XXIV+832 с.

Гуркіна⁸, отець Дмитро Блажейовський⁹, Петро Сіреджук¹⁰, отець Василь Говгера¹¹, Катерина Будз¹², Іванна Гавриш¹³, Руслан Делятинський¹⁴. Дослідження окремих деканатів у структурі УГКЦ проводили, зокрема,

---

⁸ Гуркіна С. Особистісні та колективні прояви релігійності греко-католиків України в умовах радянського тоталітаризму. *Історія релігій в Україні*: Матеріали X Міжнародної конференції (Львів, 16–19 травня 2000 року). Львів, 2000. Кн. 1. С. 135–139; її ж. До питання про церковний провід Греко-Католицької Церкви у 1945–1989 роках. «Катакомбна церква» (двадцятиліттю виходу Української греко-католицької церкви з підпілля присвячується): статті і матеріали / ред. кол. З. Білик та ін. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. С. 56–59; її ж. Греко-католицьке духовенство Львівської архієпархії в умовах переслідування радянською владою (1944–1950 рр.): автореферат ... канд. іст. наук: 07.00.01 — історія України / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2012. 20 с.

⁹ Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Т. 1: Адміністрація і парохії: [англійською мовою]. Львів; Київ: КМ Академія, 2004. 1004 с.; його ж. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938): [англійською мовою]. Львів: Місіонер, 2002. 450 с.

¹⁰ Сіреджук П. Церковна мережа Галицької землі в XIV–XVIII ст. (спроба реконструкції). *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. № 5. С. 86–133.

¹¹ Говгера В., о. Організаційна структура Львівської єпархії XVIII ст. (1700–1772). Львів: Тріада плюс, 2014. 1168 с.

¹² Будз К. М. Українська греко-католицька церква у Галичині (1946–1968 рр.): стратегії виживання та опору у підпіллі: дис. канд. іст. наук: 07.00.01 — Історія України / Національний університет «Києво-Могилянська академія»; Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2016. 244 с.

¹³ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 — Історія України / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. 270 с.

¹⁴ Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.): дис. ... канд. іст. наук. 07.00.01 — Історія України. Івано-Франківськ, 2017. 390 с.; його ж. Долі греко-католицьких священників Коломийського деканату Станиславівської єпархії: до і після Львівського псевдо-собору 1946 р. *Коломия в європейській історії та культурі: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 775-річчю першої літописної згадки про Коломию (07 жовтня 2016 року)* / за ред. Ю. В. Плекана, М. М. Арсака, У. І. Мандрусак. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. С. 23–51.

Дорота Вереда¹⁵, Ірина Скочиляс¹⁶, Григорій Казьмирчук¹⁷, Тетяна Горан¹⁸, Олександр Руснак¹⁹, Нестор Мизак та Андрій Яремчук²⁰.

Метою даного дослідження є короткий ретроспективний огляд інституційного розвитку Галицького деканату в організаційній структурі Української Греко-Католицької Церкви упродовж 250-літнього періоду, а саме 1772–2022 рр.

Власне, деканат як церковний округ, «класична» середня територіальна й управлінська ланка в організаційній структурі єпархій УГКЦ остаточно сформувалася на базі десятиначальництва (десятин) аж у 1730-х рр., зокрема на теренах Львівської єпархії, й отримала назву на зразок такого самого виду церковних округів Католицької Церкви латинського обряду²¹. Варто зауважити, що управлінська організаційна структура Київської Церкви з часів офіційного хрещення Русі-України

---

¹⁵ Вереда Д. Адміністративні структури Берестейського офіціалату Володимирсько-Берестейської єпархії у XVIII столітті. *Ковчег: Науковий збірник із церковної історії*. Львів: Місіонер, 2007. Ч. 5. С. 150–166.

¹⁶ Скочиляс І. Деканатські печатки Жовківського округу кінця XVIII – початку ХХ століття. *Український археографічний щорічник. Нова серія*. Вип. 13/14. Український археографічний збірник. Т. 16/17. Київ: Український письменник, 2009. С. 250–262.

¹⁷ Казьмирчук Г. Кальницький греко-католицький деканат: становлення й розвиток. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: Історичні науки. 2012. Вип. 16. С. 87–97.

¹⁸ Горан Т. Діяльність церковних братств Сінявського деканату Перемишльської греко-католицької єпархії (1933–1934 рр.). *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті*: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 листопада 2015 р. Ченстохова; Ужгород; Дрогобич: Посвіт, 2015. С. 13–14.

¹⁹ Руснак О. Чернівецький і Сучавський деканати греко-католицької церкви у роки душпастирської діяльності владики Г. Хомишина. *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія*. 2017. Вип. 2 (46). С. 83–91.

²⁰ Мизак Н., Яремчук А. Нарис історії УГКЦ на Буковині. Львів; Чернівці: УКУ, 2021. 492+4 с. іл.

²¹ Скочиляс І. Від давньоруських десятин до намісництв-протопопій: особливості «впорядкування» сакрального простору Галичини в княжий період (до кінця XIV століття). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2010. Вип. 45. С. 56; Федорів Ю. Організаційна структура Української Церкви. Торонто: НТШ в Канаді, 1990. С. 97–104.

до Берестейської унії, окрім єпархіального рівня, зазнала значної еволюції на середньому управлінському рівні – церковних округів, які поступово трансформувалися від генеральних намісництв-протопопій (у межах удільних князівств) до звичайних намісництв або десятиначальництв (в межах адміністративно-політичних округів), основною функцією очільників яких був нагляд за життям місцевого духовництва і станом церков²². Канонічно-правові основи функціонування організаційної структури Київської Унійної Церкви визначив Замойський синод 1720 р., вказуючи такі складові ланки ієрархічної структури, як митрополит, єпископи, офіціали, нотарі, декани і парохі, а з територіальних одиниць згадуючи про єпархію, деканат та парафію²³.

Для з'ясування історичних обставин формування Галицького деканату в структурі Київської Унійної (з 1772 р. – Греко-Католицької) Церкви варто проаналізувати особливості трансформації територіального рівня організаційної структури Львівської єпархії.

Формування чи, радше, трансформація організаційної структури Львівської єпархії було наче перманентним процесом, що залежав від різних історичних обставин. Однак повною мірою реконструювати організаційно-територіальну структуру Львівської єпархії вдалося лише на основі нещодавно виявленої й опублікованої Ігорем Скочилясом «Книги реєстру катедратика Львівської православної єпархії 1680–1686 рр.»²⁴. Так, станом на 1686 р. Львівська єпархія поділялася на два крилоси – Львівський і Галицький, в межах кожного із них були намісництва, які об'єднували певну кількість парафій. Зокрема, Галицький крилос складався із 17 намісництв: Більшівцівського, Буцацького, Войнилівського, Галицького, Калуського, Коломийського, Кулачківського, Підгаєцького, Потоцького, Рогатинського, Снятинського, Солотвинського, Тисменицького, Станиславівського, Теробовлянського, Устецького й Чортківського. Тож Галицьке намісництво нараховувало 24 парафії (засновані у відповідні роки, за даними авторів «Книги

²² Скочиляс І. Від давньоруських десятин до намісництв-протопопій... С. 55–58, 88–89.

²³ Провінційний Синод у Замості 1720 р. Б.: Постанови / переклад з латини о. І. Козовика; богословсько-літературний редактор о. І. Пелехатий. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 304 с.

²⁴ Скочиляс І. Книга реєстру катедратика Львівської православної єпархії 1680–1686 рр. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці історико-філософської секції*. Львів, 2008. Т. CCLVI (256). С. 575–644.

реєстру катедратика Львівської православної єпархії 1680–1686 рр.»²⁵), які були у двох містах: Галич (1147; 1445; шість церков-парафій) та Єзупіль (1437) і 23 селах: Крилос (1152, чотири церкви-парафії), Блюдники (1447), Вовчків (1463), Суботів (1472; дві церкви-парафії), Ганнусівці, Дубівці, Ліщанці, Сілець (1530), Бабин, Мединя (1554), Вікторів, Перевозець, Темирівці (1564), Козина, Ястрембець (1578), Тустань (1651), Бранівка, Курипів, Побережжя, Посіч (1658), Бринь (1675), Перлівці (1677), Боднарів (1680)²⁶.

Однак чергові за хронологією відомості про структуру Львівської єпархії датовані вже 1701 р. й систематизовані о. В. Говгерою переважно на основі документів Архіву Конгрегації пропаганди віри; на той час відомо лише про 35 деканатів у львівській та галицькій частинах єпархії²⁷. Так само часткові відомості про чисельність деканатів Львівської єпархії реконструйовано на основі різних джерел, зокрема про 23 деканати у 1710 р. (на основі матеріалів елекційних зборів єпархії для вибору нового єпископа), 56 деканатів у 1721 р. (на основі реєстрів катедратика за 1701–1721 рр.). Вже більш повними та достовірними є дані про 62 деканати у 1733 р. (на основі матеріалів візитацій єпископа) та про 96 деканатів у 1747–1755 р. (на основі «*Реєстру катедратика єпархії Львівської, Галицької та Кам'янецької...*»)²⁸. Врешті, станом на 1775 р. Львівська єпархія, за узагальненими даними різних джерел, налічувала вже 71 деканат, що разом об'єднували 2504 парафії²⁹.

Упродовж XVIII–XIX ст. організаційна структура Львівської єпархії на територіальному рівні зазнавала змін відповідно до намірів ієрархів удосконалити управління довіреної йому частини «народу Божого». Так, єпископ Лев Шептицький (1747–1788) поділив Львівську єпархію на Львівське, Галицьке і Кам'янець-Подільське намісництва, котрі разом налічували 42 деканати, єпископ Петро Білянський (1779–1798) поділив єпархію на 45 деканатів, які обіймали 1182 парафії, а перший Галицький митрополит Антін Ангелович 1808 р. реорганізував поділ єпархії на

---

²⁵ Проблема датування заснування окремих парафій-церков залишається дискусійною. Див., наприклад: Скочилас І. Книга реєстру катедратика. С. 575–644; Сіреджук П. Церковна мережа. С. 86–133; Говгера В., о. Організаційна структура. С. 112–128.

²⁶ Сіреджук П. Церковна мережа. С. 86–133.

²⁷ Говгера В., о. Організаційна структура. С. 111–112.

²⁸ Там само. С. 112–128.

²⁹ Там само. С. 131.

73 деканати з 1198 парафіями³⁰. Пізніше, 1842 р., митрополит Михайло Левицький (1816–1858) знову реорганізував територіальний поділ єпархії шляхом «укрупнення», створивши замість 73-х нових 48 деканатів³¹. Отже, періодичні реорганізації середнього рівня організаційної структури Львівської єпархії/архиепархії були спрямовані на забезпечення ефективного контролю за життям духовництва, дотримання належної канонічної дисципліни та розвиток релігійно-духовного життя вірних.

Повертаючись до безпосереднього об'єкта нашого дослідження — Галицького деканату, відзначмо, що найдавніші часткові відомості про нього знаходимо за 1701–1721 рр., коли, за різними даними, він об'єднував від 29 до 48 парафій³². За матеріалами єпископської візитації 25 грудня 1723 р. Галицький деканат налічував 46 парафій, упродовж 1747–1755 р. — від 25 до 38, у 1760 р. — 39, у 1775 р. — 40³³. В. Говгера детально реконструював зміни в структурі деканату за 1701–1775 рр.³⁴

В історичній ретроспективі розвиток Галицького деканату упродовж 1772–2022 рр. охоплює декілька періодів, які умовно за державно-політичною ознакою можна назвати австрійським (1772–1918), ЗУНР-івським (1918–1919), польським (1919–1939), радянським (1939–1991) та українським (з 1991 р.), а за релігійно-церковною ознакою — періодами трансформації та становлення ГКЦ в межах Австрійської імперії (1772–1807), розвитку Галицької митрополії (1807–1946), існування «катакомбної» ГКЦ (1946–1989), легалізації УГКЦ (1989–1991) та розбудови структур сучасної УГКЦ (1991–2022). Враховуючи специфіку об'єкта дослідження — деканат як середню ланку організаційно-територіальної структури УГКЦ, за основу аналізу історичного розвитку (трансформації) Галицького деканату будемо брати релігійно-церковну періодизацію, частково поєднуючи з державно-політичною.

В австрійський період ГКЦ спершу переживала період трансформації й становлення організаційної структури (в межах Львівської, Перемишльської та Холмської єпархій), закріпленої буллою папи Пія VII

---

³⁰ Там само. С. 104; Федорів Ю. Організаційна структура Української Церкви. С. 79.

³¹ Федорів Ю. Організаційна структура Української Церкви. С. 80.

³² Говгера В., о. Організаційна структура... С. 112, 118.

³³ Там само. С. 119, 126, 130, 132.

³⁴ Там само. С. 195–196.

«В управлінні Вселенською Церквою» 1807 р. у формі Галицької митрополії³⁵, а відтак – активного розвитку митрополії, що супроводжувався, зокрема, створенням Станиславівської єпархії 1885 р. В цей період Галицький деканат перебував у структурі Львівської архієпархії, що з 1832 р. підтверджують, зокрема, дані офіційних статистичних збірників – «ШематизміВ...» Львівської митрополичої архієпархії³⁶.

Власне, за даними «ШематизміВ...», узагальненими о. Д. Блажейовським, можемо реконструювати структуру Галицького деканату за 1832–1944 рр. Передусім варто звернути увагу, що періодично змінювалася чисельність парафій деканату, обумовлена, як правило, потребами удосконалення душпастирської обслуги вірних, покращення контролю деканів за станом церков і моральним рівнем духовництва. Так, упродовж 1832–1842 рр. Галицький деканат налічував 21 парафію, у 1843–1885 рр. – 20 парафій³⁷. З моменту створення Станиславівської єпархії Галицький деканат на короткий період увійшов до її складу, але вже 1891 р. був повернутий до структури Львівської архієпархії. У 1885–1891 рр. Галицький деканат в структурі Станиславівської єпархії так само налічував 20 парафій³⁸. Відтак 1891 р. його було реорганізовано так: сім парафій (Бовшів, Дубівці, Галич, Залуква, Крилос, Німшин, Тустань) перейшли до Львівської митрополичої архієпархії як історичний Галицький деканат, одна парафія (Дем'янів) – до Бурштинського деканату

---

³⁵ Скочиляс І. Утворення Королівства Галичини і Лодомерії та зміни в адміністративно-територіальному устрої Львівської єпархії у 1772–1787 роках. *Історія релігій в Україні: Науковий щорічник*. 2010 рік. Львів: Логос, 2010. Кн. 1. С. 767–776.

³⁶ Шематизмъ всечестного клира Митропол. Архидієцезіи греко-католической Львівської на рік 1882. Львів: Изъ типографіи Ставропігійского Института подъ управленієм Стефана Гучаковского, 1882. XIV+334 с.; Шематизмъ всечестного клира Митропол. Архидієцезіи греко-католической Львівської на рік 1894. Львів: Изъ типографіи Ставропігійского Института подъ управленієм Ивана Пухира, 1894. XVI +223 с.; Шематизмъ всего духовенства греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік 1935/36. Львів: Накладом архієпархіального духовенства, 1935/36. 400 с.; Шематизмъ всего клира греко-католической Епархіи Станиславовской на рік Божій 1889. Річникъ IV. Въ Станиславовѣ: зъ печатнѣ І. Данкевича, Накладом Клира Епархіального, 1889. XXIV+159 с.

³⁷ Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії. С. 40.

³⁸ Його ж. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії. С. 18.

Львівської архієпархії, а 12 парафій (Блюдники, Боднарів, Вікторів, Єзупіль, Колодіїв, Комарів, Майдан, Острів, Сапогів, Сілець, Темирівці, Тязів) сформували новий Єзупільський деканат у межах Станиславівської єпархії³⁹. Упродовж 1891—1906 рр. Галицький деканат Львівської архієпархії, доповнений 1891 р. парафіями з інших деканатів (Дубовиця, Мартинів Новий і Сівка з Журавенського деканату, Мединя, Перевозець і Войнилів з Калуського деканату, Бовшівець, Ганівці, Яблонів, Кунашів, Скоморохи Нові і Скоморохи Старі з Рогатинського деканату), продовжував налічувати 20 парафій⁴⁰. Внаслідок реорганізації деканального поділу Львівської архієпархії 1907 р. Галицький деканат скоротився до 14 парафій, при цьому з його складу передано до Бурштинського деканату — дві парафії (Дем'янів і Мартинів Новий), до Войнилівського деканату — п'ять парафій (Дубовиця, Мединя, Перевозець, Сівка і Войнилів), натомість до Галицького деканату долучено одну парафію (Дитятин) з Підгаєцького деканату; і в такому складі Галицький деканат перебував до та упродовж Першої світової війни 1914—1918 рр.⁴¹ У наступний період, із 1924 р., Галицький деканат було поступово доповнено новими парафіями (Водники, Дегова, Гербутів, Жалибори, Загір'я, Конкольники, Козина, Підшумлянці, Поплавники, Різдяни, Семиківці, Слобідка Бовшівецька, Хохонів), створеними з філіяльних церков. До 1944 р. він налічував 27 парафій⁴².

Окремої уваги потребує огляд особового складу духівництва Галицького деканату, який умовно поділяємо на представників деканального уряду (декана, віцедекана та духівника деканату) і парафіяльне духівництво, представлене парохами і сотрудниками. На підставі аналізу оригінальних видань «*Шематизмів...*» Д. Блажейовський встановив перелік деканів. Отже, Галицький деканат очолювали: декан о. Петро Парфанович (1832—1835), декан о. Петро Левицький (1835—1840), адміністратор, а відтак декан о. Корнелій Левицький (1840/1845—1858), адміністратор о. Пилип Косевич (1858—1868), адміністратор, а потім декан о. Матей Сабатевич (1868/1872—1876), декан о. Теодор Молчковський (1876—1883), адміністратор, а потім декан

---

³⁹ Там само.

⁴⁰ Його ж. Історичний шематизм Львівської архієпархії. С. 40.

⁴¹ Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832—1944). С. 40.

⁴² Там само.

о. Антін Бобикевич (1883/1886–1887), адміністратор о. Микола Гошовський (1887–1890), декан о. Семен Ткачунік (1890–1891), адміністратор, а потім декан о. Юліан Копистянський (1891/1894–1899), декан о. Іван Гургула (1899–1904), адміністратор, а потім декан о. Леонтій Шефер (1904/1906–1910), декан о. Михайло Студинський (1910–1914?), декан о. Олексій Дубрович (1918–1935), адміністратор о. Василь Медвидський (1935–1936), адміністратор о. Микола Янович (1939), декан о. Іван Вергун (1944)⁴³.

У період «катакомбної» Церкви (1946–1989) традиційна організаційно-територіальна структура ГКЦ з її поділом на єпархії та деканати фактично припинила існування, хоча з точки зору канонічного права продовжувала існувати в умовах переслідувань та підпілля. Тому можемо говорити лише про орієнтовні відомості щодо чисельності підпільного греко-католицького духовництва на теренах Галицького деканату. Частково їх можна відтворити на підставі даних уповноваженого Ради у справах релігійних культурів по Івано-Франківській області, особових справ тієї частини священників, які 1946 р. вимушено перейшли до РПЦ, а потім підтримували таємні контакти з підпільною ієрархією⁴⁴. Однак окреслені питання ще потребують додаткових студій.

Після легалізації УГКЦ (1989–1991) поступово відновилася її традиційна організаційно-територіальна структура. За офіційними даними «*Шематизму...*» Івано-Франківської єпархії УГКЦ 1995 р., до складу Галицького деканату на чолі з о. мітратом Василем Завірачем (1955 р. н., 1980 р. ркп.), парохом громад у м. Галич, с. Більшівці та с. Слобідка Більшівцівська, входило вже 70 парафій⁴⁵.

---

⁴³ Там само. С. 39.

⁴⁴ Див., наприклад: Державний архів Івано-Франківської області. Ф. Р-388, оп. 2, спр. 7. Дані про релігійні общини всіх віросповідань по Галицькому району Станіславської області, 19.08.1944–01.08.1945 рр. 8 арк.; (далі – ДАІФО). Ф. Р-388, оп. 2, спр. 34. Дані, анкети про релігійні общини всіх віросповідань по Жовтневому району Станіславської області, 19.02.–01.08.1945 р., 6 арк.; ДАІФО. Ф. Р-388, оп. 1д, спр. 480. Особові картки священників, Т. 1 «Б-Л». 79 арк.; ДАІФО. Ф. Р-388, оп. 1д, спр. 481. Особові картки священників, Т. 2 «М-Я». 87 арк.

⁴⁵ Шематизм Івано-Франківської єпархії Української Греко-Католицької Церкви станом на 10 листопада 1995 року Божого / надруковано за дорученням Ординарія Івано-Франківського Кир Софрона Дмитерка ЧСВВ. Редагування І. Пелехатий. Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківської греко-католицької єпархії, 1995. С. 30–39.

Із розбудовою структур УГКЦ після 1991 р. Галицький деканат залишився в структурі Івано-Франківської єпархії УГКЦ і вже в цих межах зазнавав певних змін. Так, станом на 2009 р. до його складу, який продовжував очолювати о. Василь Завірач, входило вже 35 парафій⁴⁶, а 2019 р. – 36 парафій на чолі з деканом о. Ігорем Бронівським (1962 р. н., 1993 р. ркп.)⁴⁷.

Станом на 2022 р., за даними офіційного сайту Івано-Франківської архієпархії УГКЦ, Галицький протопресвітерат очолює о. Ігор Бронівський, а до його складу входить 21 парафія⁴⁸.

Цікава історична паралель: як 1891 р., зважаючи на необхідність збереження титулу *«Галицький митрополит»*, Галицький деканат було повернуто зі складу Станіславівської єпархії до структури Львівської архієпархії, так із проголошенням Івано-Франківської митрополії УГКЦ 13 грудня 2011 р. окремим декретом Глави УГКЦ Святослава Шевчука, враховуючи титул *«Верховний Архієпископ Києво-Галицький»*, з-під юрисдикції митрополита Івано-Франківського УГКЦ парафію у місті Галичі передано під юрисдикцію Глави УГКЦ⁴⁹. Підкреслюючи історичну роль Галицької митрополії в контексті утворення Івано-Франківської митрополії УГКЦ, Ігор Сковичас свого часу зазначив: «Якщо говорити про Івано-Франківську митрополію, то тут відчутна специфіка Прикарпатського регіону, що межує із Закарпаттям (зокрема Мукачівською греко-католицькою єпархією), історичною Буковиною та Румунією (давньою Русо-Влахією, тісно пов'язаною з Галичем у XII–XVI ст.). Символом цієї регіональної традиції є собор Успення Пресвятої Богородиці в Крилосі

---

⁴⁶ Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 2009 рік / упор. митр. прот. Іван Шевчук, Віце-Канцлер Івано-Франківської Єпархії. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2009. С. 52–57.

⁴⁷ Шематизм Івано-Франківської Архієпархії УГКЦ на 2019 рік / відп. за випуск о. ліц. В. Федун. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2019. С. 85–93, 184.

⁴⁸ Протопресвітери Архієпархії. *Івано-Франківська Архієпархія і Митрополія УГКЦ*. URL: <http://ugcc.if.ua/protopresviterary.html>.

⁴⁹ Створення Івано-Франківської митрополії допоможе увиразнити місцеві культурні традиції, – історик Ігор Сковичас. *Український Католицький Університет*. Дата оновлення: 15.12.2011. URL: <https://ucu.edu.ua/news/stvorennya-ivano-frankivskoji-mytropoliji-dopomozhe-uvyraznyty-mistsevi-kulturni-tradytsiji-istoryk-ihor-skochylyas/> (дата звернення: 22.02.2023).

– первісна (з 1140-х рр.) катедра Галицької єпархії, а з близько 1303 р.
– також митрополичий осідок [...]»⁵⁰.

Отже, ретроспективний огляд розвитку Галицького деканату підтверджує вагому роль УГКЦ у формуванні духовності та збереженні національної ідентичності української нації. Перспективними напрямками дослідження є детальна реконструкція парафіяльної мережі Галицького деканату, яка, зважаючи на часті структурні зміни, потребує уточнення переліку парафій, та просопографічний аналіз персонального складу духівництва деканату, а відтак детальний аналіз його громадської та релігійної діяльності.

*Ruslan Deliatynskyi (Ivano-Frankivsk, Ukraine),
Volodymyr Melnychuk (Ivano-Frankivsk, Ukraine)*

**The Galician deanery in the structure of the Ukrainian Greek
Catholic Church (end of the 18th – beginning of the 21st century):
a retrospective view**

In the article, the authors justify the opinion that the study of the problems of the national and religious identity of Ukrainians requires a reference to the institutional history of the Ukrainian Greek-Catholic Church, particularly at the level of its higher and middle-tier organizational structures - dioceses and deaneries, respectively. There is a noticeable growth of scholarly interest in the history of both individual dioceses and deaneries in contemporary historiography. The canonical-legal principles of the transformation of the organizational structure of the UGCC since the time of the Union of Brest were finally determined by the Zamoiskyi Synod of 1720, indicating three components – diocese, deanery, and parish. In the context of the transformations of the organizational structure of the Lviv diocese during the 17th – 19th centuries, the place of the Galician vicariate / deanery was gradually outlined at the territorial level. The authors conducted a retrospective analysis of the historical circumstances of the formation and development of the Galician deanery within the structure of the Greek-Catholic Church from 1772 to 2022. For the first time, a scheme of periodization of the history of the Galician deanery based on two criteria – socio-political and religious-church – was formulated, defining the peculiarities of the development of the UGCC structure. The evolution of

---

⁵⁰ Там само.

the structure of the Galician deanery from 1832 to 1944 at the parish level was reconstructed. The composition of the clergy of the Galician deanery at the level of the deanery council, which included the dean, vice-deans, and priests of the deanery, was analyzed. The article characterizes the features of the transformation of the structure of the Galician deanery in the conditions of the «catacomb» Church (1946–1989), during the process of legalization (1989–1991), and the formation of the modern structure of the UGCC (1991–2022). The authors emphasize the special role of the Galician deanery in the structure of the UGCC and the preservation of national and religious self-consciousness, citing examples such as its preservation under the canonical jurisdiction of the Galician Metropolitan in 1891 and the UGCC Patriarch in 2011. The article outlines prospective directions for further research on the history of the Galician deanery of the UGCC, including the reconstruction of the territorial level of the structure and a prosopographic analysis of the clergy.

Key words: *national and religious identity, Ukrainian Greek-Catholic Church, Lviv Archeparchy, Stanyslaviv Eparchy, Ivano-Frankivsk Archeparchy and Metropolia, Galician Deanery, Galician Protodeaconate, deanery council.*

REFERENCES

Antoshevskiy T. (06.09.2022). Piv roku bez MP: dekilka soten parafii UPTs skazaly proshchai patriarkhu-okupantu. *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy*. Retrieved from: https://risu.ua/piv-roku-bez-mp-dekilka-soten-parafij-upc-skazali-proshchai-patriarkhatu-okupantu_n131715 [in Ukrainian].

Bilska M. (15.09.2022). «Viina nas utverdyla v tomu, shcho potribno hovoryty pro identychnist», – orhanizatory XV Ekumenichnoho sotsialnoho tyzhnia. *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy*. Retrieved from: https://risu.ua/vijna-nas-utverdyla-v-tomu-shcho-potribno-govoriti-pro-identychnist—organizatori-xv-ekumenichnogo-socialnogo-tizhnya_n132239 [in Ukrainian].

Blazheiovskiy D. (2002). *Istorychnyi shematyzm Stanyslavivskoi (Ivano-Frankivskoi) yeparkhii vid yii zasnovannia do pochatku Druhoi svitovoi viiny (1885–1938)*: Lviv : Misioner. [in Ukrainian].

Blazheiovskiy D. (2004). *Istorychnyi shematyzm Lvivskoi arkhieparkhii (1832–1944). Tom 1: Administratsiia i parokhii*: Lviv; Kyiv : KM Akademiia. [in Ukrainian].

Budz K. (2010). Obriadova identychnist pidpilnykh hreko-katolykiv (1946–1989 rr.). *Magisterium. Istorychni studii*. Vol. 41. P. 36–37. [in Ukrainian].

Budz K. M. (2016). *Ukrainska hreko-katolytska tserkva u Halychyni (1946–1968 rr.): stratehii vyzhyvannia ta oporu u pidpilli: Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk; 07.00.01 – istoriia Ukrainy*. Kyiv. [in Ukrainian].

Deliatynskiy R. (2017). Doli hreko-katolytskykh sviashchenykyv Kolomyiskoho dekanatu Stanyslavivskoi yeparkhii: do i pislia Lvivskoho psevido-soboru 1946 r. *Kolomyia v*

yevropeiskii istorii ta kulturi: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi 775-richchii pershoi litopysnoi zghadky pro Kolomyiu (07 zhovtnia 2016 roku) / eds.: Yu. V. Plekan, M. M. Arsak, U. I. Mandrusiak. Ivano-Frankivsk : NAIR. P. 23–51. [in Ukrainian].

Deliatynskiy R. I. (2017). Stanyslavivska yeparkhiia Hreko-Katolytskoi Tserkvy u suspilnomu zhytti Halychyny (1885–1946 rr.): dysertatsiia na zdobuttia nauk. st. kand. ist. nauk: spets. 07.00.01 – «Istoriia Ukrainy». Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. R-388, op. 2, spr. 7. Dani pro relihiini obshchyny vsikh virospovidan po Halytskomu raionu Stanislavskoi oblasti, 19.08.1944–01.08.1945 rr. 8 ark. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. R-388, op. 2, spr. 34. Dani, ankety pro relihiini obshchyny vsikh virospovidan po Zhovtnevomu raionu Stanislavskoi oblasti, 19.02.–01.08.1945 r. 6 ark. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. R-388, op. 1d, spr. 480. Osobovi kartky sviashchenykyv, T. 1 «B-L». 79 ark. [in Ukrainian].

Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. R-388, op. 1d, spr. 481. Osobovi kartky sviashchenykyv, T. 2 «M-Ya». 87 ark. [in Ukrainian].

Fedoriv Yu. (1990). Orhanizatsiina struktura Ukrainkoi Tserkvy. Toronto : NTSH in Canada. 210 p. [in Ukrainian].

Fedun V. (Ed.) (2019). *Shematyzm Ivano-Frankivskoi Arkhiieparkhii UHKTs na 2019 rik*. Ivano-Frankivsk : Nova Zoria. [in Ukrainian].

Gorban R., Deliatynskiy R. (2014). Naukovo-doslidnyi proekt «Ukrainska Hreko-Katolytska Tserkva (1991–2011 rr.): etapy formuvannia administratyvno-kanonichnoi struktury, osoblyvosti relihiino-tserkovnoho zhyttia, perspektyvy rozvytku». *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi pastyr». Bohoslovia: zbirnyk naukovykh prats*. Vol. 5. P. 239–260. [in Ukrainian].

Havrysh I. V. (2017). *Stanyslavivska yeparkhiia Ukrainkoi hreko-katolytskoi tserkvy u period pidpillia (1946–1989 rr.): Dysertatsiia na zdobuttia nauk. st. kand. ist. nauk : spetsialnist 07.00.01 – «Istoriia Ukrainy»*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

Hovhera V., fr. (2014). *Orhanizatsiina struktura Lvivskoi yeparkhii XVIII st. (1700–1772)*. Lviv: Triada plus, [in Ukrainian].

Horan T. (2015). Diialnist tserkovnykh bratstv Siniavskoho dekanatu Peremyshl'skoi hreko-katolytskoi yeparkhii (1933–1934 rr.). *Suchasni tendentsii rozvytku osvity i nauky v interdystsyplinarnomu konteksti: Materialy I-oi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 19–20 lystopada 2015 r.* Chenstokhova; Uzhhorod; Drohobych : Posvit. P. 13–14. [in Ukrainian].

Hurkina S. (2000). Osobystisni ta kolektyvni proiavy relihiinosti hreko-katolykyv Ukrainy v umovakh radianskoho totalitaryzmu. *Istoriia religii v Ukraini: Materialy X-yi Mizhnarodnoi konferentsii (Lviv, 16-19 travnia 2000 roku)*. Vol. 1. P. 135–139. [in Ukrainian].

Hurkina S. (2009). Do pytannia pro tserkovnyi provid Hreko-Katolytskoi Tserkvy u 1945–1989 rokakh. «Katakombna tserkva» (dvadtsiatylittiu vykhodu Ukrainkoi hreko-katolytskoi tserkvy z pidpillia prysviachuetsia): *statti i materialy* / eds.: Z. Bilyk etc. Lviv : Vyd-vo Lvivskoho muzeiu istorii religii «Lohos». P. 56–59. [in Ukrainian].

Hurkina S. V. (2012). *Hreko-katolytske dukhovenstvo Lvivskoi arkhyieparkhii v umovakh peresliduvannia radianskoii vladoiu (1944–1950 rr.): avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata istorychnykh nauk. 07.00.01 – istoriia Ukrainy*. Lviv. [in Ukrainian].

Kazmyrchuk H. (2012). Kalnytskyi hreko-katolytskyi dekanat: stanovlennia y rozvytok. *Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Serii: Istorychni nauky*. Vol. 16. pp. 87–97. [in Ukrainian].

Kozovyyk I., fr.; Pelekhayyi I., fr. (Eds.) (2006). *Provintsiinyi Synod u Zamosti 1720 r. B.: Postanovy /* pereklad z latyny. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria. [in Ukrainian].

Moroz V. (2012). Spetsyfika ukrainskoi identychnosti ta UHKTs: suchasnyi period. *Ternopil i Ternopillia v istorii ta kulturi Ukrainy i svitu (vid naidavnishykh chasiv do sohodennia): materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: u 2-kh ch.* / ed. I. S. Zulyak. Ternopil : Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka. Vol. 1. P. 138–142. [in Ukrainian].

Myzak N., Yaremchuk A. (2021). *Narys istorii UHKTs na Bukovyni*. Lviv; Chernivtstsi : Ukrainskyi katolytskyi universytet. [in Ukrainian].

Pelehatyi I. (ed.). (1995). *Shematyzm Ivano-Frankivskoi yeparkhii Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy stanom na 10 lystopada 1995 roku Bozhoho / Nadrukovano za doruchenniam Ordynariia Ivano-Frankivskoho Kyr Sofrona Dmyterka ChSVV*. Ivano-Frankivsk : Redaktsiino-vydavnychi viddil Ivano-Frankivskoi hreko-katolytskoi yeparkhii. [in Ukrainian].

Protopresvitery Arkhyieparkhii. *Ivano-Frankivska Arkhyieparkhiia i Mytropoliia UHKTs*. Retrieved from: <http://ugcc.if.ua/protopresvitery.html> [in Ukrainian].

Rusnak O. (2017). Chernivetskyi i Suchavskyi dekanaty hreko-katolytskoi tserkvy u roky dushpastyrskoi diialnosti vladyky H. Khomyshyna. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Istoriiia*. Vol. 2 (46). P. 83–91. [in Ukrainian].

SBU porushylo 23 kryminalnykh provadzhennia na sviashchennosluzhyteliv-ahenti RF. (27.10.2022). *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy*. Retrieved from: https://risu.ua/sbu-porushilo-23-kryminalni-provadzhennia-na-svyashchennosluzhyteliv-agentiv-rf_n133416 [in Ukrainian].

Shematyzm vsechestnogo klyra Mytropol. Arkhydietseziy hreko-katolycheskoi Lvivskoy na rik 1882. Lviv : Yz typohrafiy Stavropyhiiskoho Ynstituta pod upravleniem Stefana Huchakovskoho. [in Ukrainian].

Shematyzm vsechestnogo klyra Mytropol. Arkhydietseziy hreko-katolycheskoi Lvivskoy na rik 1894. Lviv : Yz typohrafiy Stavropyhiiskoho Ynstituta pod upravleniem Yvana Pukhyra, 1894. [in Ukrainian].

Shematyzm vseho dukhovenstva hreko-katolytskoi Lvivskoi mytropolychoi arkhieparkhii na rik 1935/36. Lviv : Nakladom arkhieparkhiialnogo dukhovenstva. [in Ukrainian].

Shematyzm vseho klyra hreko-katolycheskoy Eparkhiy Stanyslavovskoy na rok Bozhii 1889. Rochnyk IV. V Stanyslavovy : z pechatny I. Dankevycha, Nakladom Klyra Eparkhialnogo. [in Ukrainian].

Shevchuk I. (Ed.) (2009). *Shematyzm Ivano-Frankivskoi yeparkhii UHKTs. 2009 rik*. Ivano-Frankivsk : Nova Zoria. [in Ukrainian].

Siredzhuk P. (2014). Tserkovna merezha Halytskoi zemli v XIV–XVIII st. (sproba rekonstruktsii). *Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia*. Vol. 5. P. 86–133. [in Ukrainian].

Skochylias Ih. (2000). Administratyvno-terytorialnyi ustroi Lvivskoi yeparkhii v pershii polovyni XVIII st.: mezhi yeparkhii, podil na ofitsialaty ta dekanaty (sproba kartohrafuvannia). *Kartohrafiia ta istoriia Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats*. Lviv; Kyiv; New-York : Vyd-vo M. P. Kots. P. 149–169. [in Ukrainian].

Skochyliias Ih. (2004). *Heneralni vizytatsii Kyivskoi uniinoi mytropolii XVII–XVIII stolit: Lvivsko-Halytsko-Kamianetska yeparkhiia. T. 2 : Protokoly heneralnykh vizytatsii*. Lviv : UKU. [in Ukrainian].

Skochyliias Ih. (2008). Knyha reiestru katedratyka Lvivskoi pravoslavnoi yeparkhii 1680–1686 rr. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. Pratsi istoryko-filosofskoi sektsii*. Vol. CCLVI (256). P. 575–644. [in Ukrainian].

Skochyliias hl. (2010). Vid davnoruskykh desiatyn do namisnytstv-protopopii: osoblyvosti «vporiadkuvannia» sakralnogo prostoru Halychyny v kniazhyi period (do kintsia XIV stolittia). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna*. Vol. 45. P. 55–91. [in Ukrainian].

Skochyliias Ih. (2010). *Halytska (Lvivska) yeparkhiia XII–XVIII stolit: orhanizatsiina struktura ta pravovyi status*. Lviv : UKU. [in Ukrainian].

Skochyliias Ih. (2010). Utvorennia Korolivstva Halychyny i Lodomerii ta zminy v administratyvno-terytorialnomu ustroi Lvivskoi yeparkhii u 1772–1787 rokakh. *Istoriia relihii v Ukraini: Naukovyi shchorichnyk*. Vol. 1. P. 767–776. [in Ukrainian].

Skochyliias Ir. (2009). Dekanatski pechatky Zhovkivskoho okruhu kintsia XVIII – pochatku XX stolittia. *Ukrainskyi arkhieohrafichnyi shchorichnyk. Nova serii*. Issue 13/14. *Ukrainskyi arkhieohrafichnyi zbirnyk*. Vol. 16/17. P. 250–264. [in Ukrainian].

Stvorennia Ivano-Frankivskoi mytropolii dopomozhe uvyraznyty mistsevi kulturni tradytsii, – istoryk Ihor Skochyliias (15.12.2011). *Ukrainskyi Katolytskyi Universytet*. Retrieved from: <https://ucu.edu.ua/news/stvorennia-ivano-frankivskoji-mytropoliji-dopomozhe-uvyraznyty-mistsevi-kulturni-tradytsiji-istoryk-ihor-skochyliias/> [in Ukrainian].

Vereda D. (2007). Administratyvni struktury Beresteiskoho ofitsialatu Volodymyrsko-Beresteiskoi uniinoi yeparkhii u XVIII stolitti. *Kovcheh: Naukovyi zbirnyk iz tserkovnoi istorii*. Vol. 5. P. 150–166. [in Ukrainian].

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА МІСТОБУДУВАННЯ ГАЛИЧА: ЗАБУТІ СПОРУДИ, ПОБУДОВАНІ ВІДОМИМИ АРХІТЕКТОРАМИ. КАТОЛИЦЬКИЙ НАРОДНИЙ ДІМ / ЗАХОРОНКА СЕСТЕР ФЕЛІЦІЯНОК

У статті описано основні етапи, пов'язані зі спорудженням будівлі Католицького Народного дому / захоронки СС Феліціянок в Галичі, яку в період УРСР та незалежної України було пристосовано для виконання функцій спершу міської, а згодом районної лікарні. Характеризуються етапи будівництва споруди, описано її історію згідно з періодизацією, від 30-х рр. ХХ ст. до сьогодення. Матеріал інформує про досі не відомий факт – участь відомого станиславівського архітектора С. Трелі у роботі над проектом будівлі. Подано життєписи ініціаторів будівництва та його реалізаторів: представників галицького римо-католицького духівництва, інженерів та архітекторів. Згадано відомих лікарів міста Галича, які працювали в цьому приміщенні і дбали про розвиток охорони здоров'я населення в масштабах міста та району. Акцентується увага на використанні приміщення під час Другої світової війни, коли його первинне призначення було змінено під потреби військових госпіталів. Розвінчується міф радянської пропаганди про спеціалізоване будівництво лікарень для потреб населення і забезпечення його лікарською опікою, оскільки базою для «новозбудованих» закладів була побудована у період «панської Польщі» нерухомість, яку «визволителі» експропріювали у її колишніх власників. У статті подано архітектурний опис споруди на основі первинного проекту та сучасного стану. Підкреслюється потреба дослідження архітектури міста міжвоєнного періоду, інформація, про яку забуто у вирі часу. Зосереджується увага на цінності споруди як об'єкта культурної спадщини, цікавого зразка

архітектури та містобудування періоду II Речі Посполитої. Подаються пропозиції щодо збереження будівлі та популяризації відомостей про неї та її будівничих.

Ключові слова: *Галич, магістрат, Католицький Народний дім, Сестри Феліціанки, Тимчасове керівництво міста, Станиславівське воєводство, Генрик Ангер, Стефан Зволінський, Людвік Краснодебський, Володимир Павловський, Фердинанд Петелени, Станіслав Треля, захоронка, лікарня.*

I. Потреба досліджень архітектури та містобудування Галича. Польське та римо-католицьке населення міста

Однією з практично не вивчених сторінок міського життя Галича є історія його будівель, споруджених у ХІХ—ХХ ст. Сучасному галичанину, а тим більше відвідувачу міста не відома інформація про міську забудову, власників споруд та їх будівничих, окрім загальновідомих будівель. Старожили, котрі могли б розповісти про минуле, відійшли у вічність, архівних джерел недостатньо, тож історію будинків доводиться досліджувати буквально з небуття. На перший погляд, може видаватися, що в місті десятки давніх звичайних будинків без якихось особливостей, проте зі збором фактажу перед дослідником постає масив досі не відомих цікавих відомостей.

У цьому плані досить актуальною є інформація щодо будівлі, яка відома в Галичі як «старий корпус» лікарні за адресою вул. Ярослава Осмомисла, 5 і яка первинно будувалася і належала польській римо-католицькій громаді міста (під назвою *Католицький Народний дім*). Дослідження зумовлюється й тим, що частина галичан у спілкуванні висловлює думку, нібито це споруда радянського періоду — з огляду на її зовнішній вигляд та пізніші перебудови.

У Галичі поляки як частина міської громади з'явилися не пізніше першої половини ХІV ст. Вони були представлені в органах місцевого самоврядування міста, будували монастирі, їм належали будівлі та землі. Звичайно, їхні стосунки з домінуючим за національним складом населенням — українцями (русинами) — в різні періоди історії були різними, однак вони були складовою частиною міської громади і, безперечно, залишили свій слід в історії міста.

Австрійська статистика другої половини ХІХ — початку ХХ ст. маркувала населення за релігійною та мовною ознаками, тому не дає достовірної інформації про кількість польського населення міста. Проте

все ж можемо ствердити, поляки орієнтовно становили п'яту частину жителів Галича. Їхня частка зросла у міжвоєнний період за рахунок асиміляції українського населення. Етноконфесійна статистика занотує численну перехідну групу між обома націями: так званих латинників, тобто україномовних римо-католиків. За оціночними даними Володимира Кубійовича, у 1939 р. їх нараховувалося 900 осіб, або 19% всіх мешканців¹.

За наявними джерелами щодо етноконфесійного та національного складу населення Галича у 1870-х — 1930-х рр., чисельність поляків була такою: 1870 рік — 609 (19%), загальна кількість населення 3142; 1890 — 998 (21%), загальна кількість населення 4850; 1910 — 1057 (21%), загальна кількість населення 4987; 1921 — 916 (27%), загальна кількість населення 3442; 1939 — 300 (6%), загальна кількість населення 4700².

Після Другої світової війни польське населення в переважній більшості виїхало у новостворену державу — Польську Народну Республіку. У 90-х р. ХХ ст. у м. Галичі відновлено римо-католицьку громаду, побудовано костел для вірних (санктуарій блаженного Якуба Стрепи та святих і блаженних митрополії Галицької і Львівської). Сучасну громаду недоречно пов'язувати з Польщею, оскільки це об'єднання за обрядом, а не за національністю. Значна частина вірних є українцями, які є вірними Римо-католицької церкви.

II. Особи, причетні до будівництва Католицького Народного дому в Галичі

Серед тих, хто був безпосередньо причетним до будівництва Католицького Народного дому в Галичі, є священнослужителі, архітектори та представники органів місцевого самоврядування. Окремі з них відомі тільки на місцевому рівні, а інші вже на той час мали загальнодержавне визнання за свою професійну діяльність. Для розуміння їхнього життєвого чину, кваліфікацій та вкладу в життя громади і професійних здобутків доцільно згадати їх життєписи.

Ініціатор будови — священник Генрик Ангер (1868/69—1936). Здобув духовну освіту, висвячений в 1898 р., призначений на парохію 28.09.1898 р.

---

¹ Кубійович В. Етнічні групи південно-західної України (Галичини) станом на 01.01.1939 р. Вісбаден: OTTO Otto Hartasowitz, 1983. С. 83.

² Капраль М., Чемеринський А. Галич у ХІХ — на початку ХХІ ст.: історико-урбаністичний розвиток. Атлас українських історичних міст / за наук. ред. М. Капралю. Львів: НАН України, 2018. Т. 2: Галич. С. 39.

Спершу парох в Маріямполі. В 1905 р. здійснював перебудову місцевого костелу Святої Трійці. Заступник голови Каси ощадностей з обмеженою порукою в Маріямполі (1910 р.), її голова (1912 р.). У роки Першої світової війни член Краківського єпископського комітету допомоги для постраждалих у війні.

Декан в Кукільниках. Пробоц і канонік римо-католицького обряду в Галичі. На парохії в м. Галичі (Львівська дієцезія) з 1922 р. Член гмінної ради м. Галича (згадується в протоколі від 4 січня 1923 р.). Брав участь у похороні відомого місцевого нотаря Лева Гузара (родина останнього висловила подяку 9 серпня 1923 р.).

Ініціатор створення приватної школи з польською мовою викладання на пробоцтві (1926 р.). Голова місцевої шкільної ради державної школи. Член Батьківського комітету створення приватної польської школи в Галичі (вересень 1927 р.), провідник бойкоту утравістичних шкіл. За оцінкою українських часописів, «провідник божевільного польського шовінізму»³.

Активний учасник польських патріотичних заходів у Галичі та околиці, де здійснював духовні відправи і виступав з промовами. Зокрема один з організаторів віча Безпартійного Блоку в Галичі (червень 1929 р.); учасник урочистостей до 10-ї річниці «визволення» міста (серпень 1929 р.); учасник посвячення пам'ятника — костелу в Дитятині (1930 р.); промовляв на відкритті стадіону в Галичі (1933 р.). Співпрацював з місцевими польськими парамілітарними організаціями та товариствами — Зв'язком Стрілецьким, Залізничною Військовою Підготовкою.

Влітку 1931 р., не погодивши з Відділом Мистецтв, «доручив вималювати костел відповідно до свого смаку». Крайовий консерватор звернувся до воєводського уряду в Станиславові з вимогою притягнути кс. Г. Ангера до відповідальності і зобов'язати його усунути невідповідну поліхромію. Відповідно Станиславівське повітове староство у цій справі звернулося до міського суду в Галичі. У першій половині 1932 р. повітове староство зупинило «самовільне відновлення фасаду костелу XVIII ст.»⁴, ініційоване галицьким пробоццем.

Ініціатор побудови *Католицького Народного дому* в Галичі (1932—1937). В період душпастирювання кс. Ангера телефонізовано пробоцтво (1932 р., телефонний номер №6). В пропагандистських публікаціях

---

³ Діло. 16 жовтня 1927 р. № 231. С. 4

⁴ Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника (далі — ЛННБ). Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 20. Арк. 344.

радянського періоду характеризувався як «власник 500 гектарів земель міста»⁵.

Помер 4 березня 1936 р. і похований на старому кладовищі Галич-Гора. Могила збереглася. На таблиці-епітафії міститься напис: «Перехожий! Змов за його душу «Богородице Діво»⁶.

Представники Тимчасового керівництва м. Галича та члени будівельної комісії, які вирішували питання погодження будівництва: Стефан Зволінський – урядовий комісар м. Галича (1932 р.), керівник Тимчасового керівництва міста; Людвік Краснодебський – ад'юнкт, член першого керівництва Польського зв'язку залізничників у Галичі (1922 р.); Антон Боров'як (секретар будівельної комісії (1932 р.).

Могила ксьондза Генрика Ангера

Власник сусідньої до будівництва земельної ділянки: Володимир Павловський, син Іллі – уродженець і міщанин Галича. Русофіл. Радний магістрату міста Галича (1924 р.), кравець (1926 р.), член виділу Станиславівської ремісничої палати (1926 р.), заступник бурмістра Галича (1929 р.), член Львівського ставропігіону (прийнятий до інституту 22-го лютого 1930 р.). Ймовірно, власник кравецької майстерні у Галичі⁷.

Архітектори та інженери

Фердинанд Петеленц. Народився в 1888 р. в сім'ї Ігнація Леонарда Петеленца – польського вчителя, педагога, зоолога, громадського і політичного діяча.

⁵ Петраш Р. Оновлений Галич. *Радянське село*. 29 серпня 1957 р. №70 (1207). С. 2.

⁶ Національний заповідник «Давній Галич». Звіт керівника експедиційного загону «Галицькі некрополі» Національного заповідника «Давній Галич» Андрія Чемеринського, 2016.

⁷ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. 2 оп. 8, спр. 1354, арк. 4

Архітектор Станіслав Треля

Член Виділу Станиславівського відділу Польського Товариства Татранського (1925 р.), Польського політехнічного товариства у Львові (1927 р.). Одружений з Катериною Петеленц, також інженером за фахом.

Працював над будівництвом дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини. За його проєктом у Трускавці споруджували будівлі в стилі функціоналізму, зокрема санаторій «Барабашівка» (вул. В. Біласа, 4) за проєктом 1938 р. Проживав за адресою: Станиславів, вул. Словацького, 30 (тепер генерала М. Тарнавського).

Розстріляний німцями в числі польської інтелігенції в Чорному лісі в 1941 р. В 1946 р. його прізвище було в переліку розшукуваних централею пошуків Польського Червоного Хреста (опубліковано в часописі «*Gdzie Jesteś?*» (10 березня 1946 р., № 3)⁸.

Станіслав Треля (19 квітня 1892 р., Журовички — 1950 р., місце смерті невідоме) — архітектор, відомий проєктами, реалізованими в Станиславові та Галичі.

Народився 19 квітня 1892 р. в с. Журовички Підкарпатського воєводства в родині вчителя. За кілька років родина виїхала до Перемишля. Тут закінчив школу і вступив до Львівського університету. 1913 року перейшов на навчання до Львівської політехніки на факультет загального будівництва. Під час польсько-української війни служив у Війську Польському. Демобілізувався в ранзі поручника піхоти. Продовжив навчання на факультеті архітектури, отримавши диплом у 1924 році. Працював у Станиславові від 1925 року. Обраний головою товариства уповноважених будівничих. Друкував фахові статті у місцевій пресі. 28 березня 1927 року став членом Політехнічного товариства у Львові. Проживав на вулиці Гославського, 17 (тепер вулиця Д. Вітовського). Відомо про

---

⁸ Харчук Х. Основні періоди формування курортної забудови міста Трускавця та їх ідеологічне підґрунтя (XIX — перша половина XX ст.). *Вісник національного університету «Львівська політехніка»* / відп. ред. Б. С. Черкес. Львів: Львівська політехніка, 2004. № 505: Архітектура. С. 226.

прохання від 1930 року на видачу паспорта для виїзду за кордон на навчання. Найбільш пізня згадка про роботу в Станиславові датується 1932 роком⁹.

Його роботи в Станиславові: конкурсний проєкт костелу Короля Христа на вулиці Вовчинецькій, 93 і плебанії (1925 р.) посів перше місце. Експонувався в салоні Товариства приятелів красних мистецтв у Львові; перебудовував фасад будівлі Музично-драматичного товариства ім. Станіслава Монюшка (1928–1929 рр.); проєкт ремісничо-торгової бурси на вулиці Січових Стрільців, 37 (1931); ратуша в Станиславові (1929–1939 рр.); відбудова дому «Сокола» після пожежі 1927 року (добудовано споруду кінотеатру на 600 осіб, відомого під назвою «Топ»); будинок жіночої школи ім. Емілії Плятер та чоловічої ім. Григорія Пірамовича на вул. Матейка, 34 (початковий проєкт 1914 року Яна Томаша Кудельського, в 1928 році завершення доручено Трелі, який, переробивши проєкт, надав фасадів рис неокласицизму); Дім пожежної охорони (1930); керівництво реконструкцією Вірменської церкви; реставрація фасадів колегіати в Станиславові згідно з проєктом 1928 року; дзвіниця цього ж храму у стилі функціоналізму (1932)¹⁰.

Архітектор *Католицького Народного дому в Галичі* (1932–1933 рр.). Всі плани цієї споруди містять штамп «*Інженер Станіслав Треля, Станиславів*» і підписані згідно із зображеннями («*Бічний фасад*», «*Головний фасад*», «*Перетин*», «*Поверх*»).

III. Основні етапи будівництва. Історія використання будівлі

Ділянка, на якій було побудовано *Католицький Народний дім*, розташована у південній частині історичної ринкової площі міста поруч дороги, яка в північному напрямку вела в центр міста, а в західному – в давні часи, коли ще не було побудовано центральну автомагістраль Н09, – в калуському напрямку.

У період II Речі Посполитої ця вулиця називалася Третього Мая (на честь дати прийняття Конституції Польщі), в незалежній Україні – вулиця Ярослава Осмомисла. Власницею ділянки завжди була римо-католицька громада міста. На цій території розміщувалися в порядку з півночі на південь: дзвіниця, костел, плебанія, стара плебанія (вище сучасної збереженої будівлі, зі східного боку, її опис із середини ХІХ століття віднайдено в спогадах сучасника), господарські споруди. Також на

⁹ Головатий М. Треля Станіслав. Івано-Франківськ. Енциклопедичний довідник. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. С. 427.

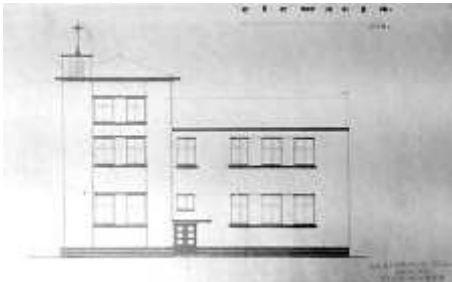
¹⁰ Там само.

території був старий прикостельний цвинтар (про нього згадується ще в 30-х р. ХХ ст.) та сад.

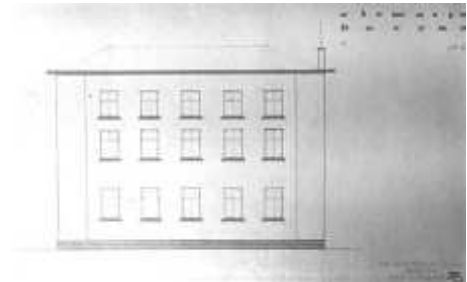
Вся територія була огорожена з трьох сторін (окрім східної) мурованою огорожею (в межах дзвіниці і костелу) та кованим парканом (в межах плебанії та господарських споруд).

Римо-католицькій громаді належало ще кілька ділянок як у самому місті, так і поза ним. Обрання цієї площі під будівництво *Католицького Народного дому* не було випадковим — всі найважливіші будівлі громади поєднувалися в одному комплексі, вказана територія була осередком духовного життя.

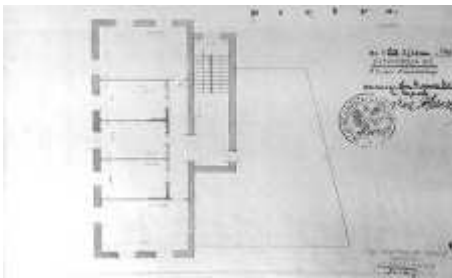
Про події, які передували будівництву споруди, можемо довідатися з архівного джерела. Це справа під назвою *«Проект-план побудови будівлі “Дім католицький” в містечку Галич Станиславівського повіту і листування з Галицькою гмінною управою про будівництво приміщення»*, яка зберігається в Івано-Франківському обласному державному архіві¹¹. Справа належить до реферату нагляду над будівництвом Будівельного підвідділу Дирекції публічних робіт Станиславівського воєводського управління. Ця документація дає

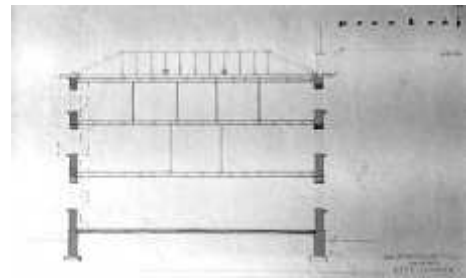
Головний фасад

Бічний фасад

Планування поверху

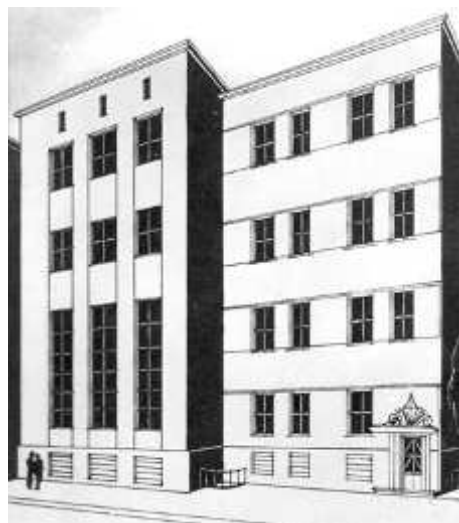
Переріз поверхів

¹¹ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 8. Спр. 1354. Арк. 1—9.

можливість відтворити процес обговорень та затверджень протягом серпня 1932 – березня 1933 рр.

Ініціатором будівництва виступив місцевий римо-католицький пробощ кс. Генрик Ангер. Місцем для будівництва було обрано окрему ділянку (парцеля L. К. 440 – кадастровий номер, на вулиці Третього Мая, сучасна адреса – вулиця Ярослава Осмомисла, 5 – А. Ч.). На кадастровій карті Галича, датованій 1847 р., зафіксовано наявність на ділянці, на якій згодом було споруджено *Католицький Народний дім*, двох споруд – житлового будинку та господарської будівлі¹². На світлинах Галича в період Першої світової війни є ці

*Ремісничо-торгова бурса
в Станиславові. КНД в Галичі
за проєтом мав суттєві
подібності до неї*

споруди, проте в дещо перебудованому вигляді. З подальшим будівництвом у 30-х роках їх було розібрано.

З північної сторони ділянка межувала з римо-католицькою плебанією, з південної сусідом був Володимир Павловський.

Про перші кроки ініціатора на нині не відомо, проте з архівних документів стає зрозуміло, що станом на серпень 1932 р. в нього вже був первинний проєкт – отже, Станіслав Треля підготував у цей час необхідну документацію.

Протягом серпня 1932 – березня 1933 рр. виконували всі необхідні дії (листування, погодження, кількаразова робота будівельної комісії на місці), які передували самому будівництву. Для розуміння процесу згадаємо про це.

22 серпня 1932 р. кс. Г. Ангер звернувся до Дирекції громадських робіт воєводського уряду в Станиславові з проханням затвердити проєкт *Католицького Народного дому*. Для прискорення справи просив провести будівельні слухання комісією Магістрату – з тим щоб на основі

¹² Центральний державний історичний архів, м. Львів (далі – ЦДІАЛ). Ф. 186. Оп. 1. Спр. 5759. Арк. 69.

результатів її роботи скерувати всю необхідну документацію погоджувачим органам¹³.

Внаслідок цього магістрат Галича поінформував кс. Г. Ангера (як прохача дозволу на будову), Володимира Павловського (як сусіда прохача), інженера Фердинанда Петеленца (знавця в справах будівництва, делегата Управи будов) та Людвіка Краснодобського (члена Комісії) про те, що слухання комісії відбудеться 27 серпня 1932 р. о 12 год. Як мету роботи визначали «вивчення плану і вислухання думок сусідів і справознавців»¹⁴.

27 серпня 1932 р. відбулося будівельне слухання на місці будівництва. Присутні: всі попередньо запрошені та додатково Антон Боров'як – як секретар. Підсумок роботи комісії оформлено протоколом.

У ньому було зафіксовано основні вимоги комісії: «...Комісія будівельна ставить пропозицію на надання прохачуючому кс. Декану Ангера дозволу на будівництво.

Цей будинок 17,50 м довжини, 17,31 м ширини, 8,90 м висоти повинен бути з паленої цегли.

Комин повинен бути вимуруваним з цегли або каміння і це від фундаменту аж понад дах 1 м виведеним.

При будинку повинен бути побудований туалет з відповідним збірником.

Дах повинен бути вогнетривким накритим.

Будинок повинен бути відділеним від межі сусіда римо-католицького пробощства 3 м, на межі, від сторони сусіда Володимира Павловського повинен бути споруджений вогневий мур...»¹⁵.

Окремо слід звернути увагу на вимоги, які стосувалися території сусіда (з південного боку). Оскільки будівля мала бути зведена на відстані 3 м від межі Володимира Павловського, то, ймовірно, його будинок (двоповерхова будівля, яка тепер впритул прилягає з південного боку і в якій тепер розміщується страхова компанія «*Оранта*») ще не був споруджений.

Не менш важливою є вимога забезпечення пожежної безпеки, яка передбачала спорудження вогневого муру. Це стіна зміцненої конструкції, яку вимурували між будинками в забудові, будували від низу і вище над дахом. Вона повинна була запобігти поширенню вогню на інші будинки

---

¹³ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 8. Спр. 1354. Арк. 5.

¹⁴ Там само. Арк. 4.

¹⁵ Там само. Арк. 8.

(унеможлиблювала або значно ускладнювала). Надалі ця вимога була виконана — нині вогневий мур розділяє обидві будівлі, він чітко помітний між спорудами.

3 вересня 1932 р. керівник Тимчасового керівництва Галича С. Зволінський після проведення комісійних досліджень, «...поруч відсутності спротиву зацікавленого сусіда також браку основних підстав в плані...» направив Дирекції громадських робіт предметні акти з трьома планами для подальшого вирішення¹⁶.

5 вересня 1932 р. уряд воєводський у Станиславові написав листа кс. Г. Ангеру (копію було надано магістрату Галича). Вивчивши прохання кс. Ангера від 22 серпня 1932 р., воєводство затвердило поданий проєкт і дозволило будівництво за низки умов (збільшення поверхні освітлення у залі, розташування каналізаційної ямки).

У рішенні говорилося: «...Дана будова має вестись згідно з затвердженим проєктом... ..Всі зміни, які б виявилися в процесі будови необхідними або бажаними, мусять попередньо отримати затвердження місцевого уряду воєводського.

Ведення будівництва, згідно з обов'язковими приписами, належить довірити інженеру або будівничому, який має право керувати будівельними роботами, при цьому прізвище пропонованого керівника належить подати магістрату м. Галича до відома.

Бажаним би було також доручення керівництва тієї будови автору проєкту (значить, Станіславу Трелі — А. Ч.).

Після закінчення будови використання будинку не є дозволене до часу отримання від Воєводського Уряду відносного дозволу на використання, згідно з вказаним у вступі розпорядженням.

Воєводський Уряд через свій орган — магістрат міста Галича на засаді №385 розп. През. Речі Посполитої від 16.11.1928 має право проведення контролю і у випадках ствердження, що роботи виконуються не згідно з затвердженим проєктом, має повноваження видавати рішення, передбачені покликаним розпорядженням...»¹⁷.

18 листопада 1932 р. Тимчасовим керівництвом Галича затверджено первинні плани *Католицького Народного дому*.

13 лютого 1933 р. будівельна комісія магістрату вчоргове працювала на місці будівництва.

---

¹⁶ Там само. Арк. 3.

¹⁷ Там само. Арк. 9.

9 березня 1933 р. проєкт попередньо затверджених змін первинних планів (3 аркуші) надано Тимчасовим керівництвом Галича Станиславівському воєводському уряду. Керівник міста С. Зволінський інформував: «...показуючі зміни при будові Католицького Народного дому виконані у відношенні для затвердженого плану, при цьому зауважується, що відхилення те буде погоджене через отримання Тимчасовим керівництвом Міста вище цитованого рішення... Плани внесені... Проведені дня 13 лютого ц.р. вивчення на місці показали їх згідність з фактичним станом...»¹⁸.

14 червня 1933 р. воєводський уряд в Станиславові, розглянувши подання, затвердив проєкт змін первинних планів і дозволив надбудову II поверху (отже, первинно проєкт передбачав, що корпус будівлі, зорієнтованої на південь, повинен мати один поверх — А. Ч.). Повідомлено про це кс. Г. Ангера і доручено загальний нагляд над будівництвом магістрату міста Галича.

19 червня 1933 р. плани будівель були затверджені воєводським урядом у Станиславові. Додатково магістрату міста доручалося вести загальний нагляд над будівельними роботами і «...в разі ствердження, що роботи ведуться не відповідно з затвердженим проєктом, належить негайно повідомити про це Тимчасовий Виділ Повітовий в Станиславові, з метою прийняття відповідних рішень...»¹⁹.

Таким чином, у червні 1933 р. було кінцево затверджено плани будівництва і отримано всі дозволи.

Невідомо, коли точно було розпочато будівництво. Також не маємо інформації, які фірми чи приватні майстри були залучені до нього. Не знаємо, хто безпосередньо на місці наглядав за будівництвом: Ф. Петеленц чи С. Треля. Можемо припустити, що будівництво велось впродовж чотирьох років — з 1933 до 1937 рр.

Є й інші нюанси. Відомо, що в 1936 р. інженер Леон Кунке підготував карту Галича. На ній нанесено всі будівлі, які були на той час на території міста, проте не нанесено зазначену споруду²⁰. Тож можливо, що станом на 1936 р. будинку ще не було або ж процес будівництва було тільки розпочато.

Чергова інформація про будинок датується 1937 роком. Первинно будівля, споруджувана як *Католицький Народний дім*, у цей час вже

---

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само. Арк. 1.

²⁰ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 8. Спр. 2753. Арк. 1–2.

згадується як захоронка СС Феліціянок. Невідомо, чи була вона передана їм у вказаний період в користування повністю, чи частково — зі збереженням певної кількості приміщень для функцій *Католицького Народного дому*. Натомість відомо, що в середині 30-х років СС Феліціянки активно проводили свою діяльність у Галичі.

Чернечий орден Сестер Феліціянок є згуртованим орденом сестер Святого Фелікса з Канталісіїо Третього чину Святого Франциска Асизького CSSF. Своєю місією вони вважали безмежну любов до Бога, яка виявляється в повній слухняності його волі через жертвну службу нужденним і турботу про спасіння всіх людей. Життя Сестер Феліціянок натхненне харизмою засновниці — блаженної Марії Ангели Трушковської. Одним із напрямків їхньої діяльності в Галичі було ведення захоронки.

Захоронка (з польської *ochronka*) — передшкілля, форма дитячого садка. Це був благодійний заклад, створений для догляду та виховання бідних малолітніх дітей, позбавлених піклування матерів. Найбільш занедбані в Галичині були сільські діти, особливо під час літніх польових робіт. Існувала велика потреба відкрити дитячі навчально-виховні установи, які б піклувалися про дітей, дбали про їхній розумовий, культурний, фізичний розвиток, виховували на засадах християнської моралі, плекали національну свідомість. Як правило, ними займалися релігійні об'єднання — монаші згуртовання. Дидактичні, спортивні, образотворчі, музичні та розважальні заняття мали різні форми, від профілактичних до лікувальних. Виховательками зазвичай були сестри-монахині.

З якого часу Сестри Феліціянки займалися захоронкою в Галичі, а також яка кількість дітей була під їхньою опікою, на сьогодні невідомо. Свідчення про їхню діяльність базовані на спогадах та кількох тогочасних публікаціях.

Ймовірно, зі смертю кс. Генрика Ангера (березень 1936 р.) активне будівництво *Католицького Народного дому* призупинилося. Невідомі причини цього — чи його наступник був менш активним, чи це зумовлювалося нестачею коштів (можливо і це, оскільки відомо, що в той період значні суми коштів були виділені на реставрацію костелу та плебанії, впорядкування території).

Поштовх до завершення будівництва дала ініціатива станіславівського воєводи, за каденції котрого подібні об'єкти мали підтримку і пріоритет. Цей факт засвідчують дві публікації в часописах, датовані серпнем і жовтнем 1937 р.

Львівське видання повідомляло: «...Кураторія Будівництва Народних Будинків при Товаристві розвитку східних земель в Станиславові надала допомогу при завершенні захоронки СС Феліціянок в Галичі...»²¹. Дещо розлогіше про це написано у тогочасному американському україномовному часописі «Свобода». Там йшлося про потребу подібних будов задля «зміцнення польщизни на Станиславівщині»: «...За почином станиславівського старости Мущинського покликано недавно до життя «кураторію будови людських будів» при Т-ві розвою східних земель у Станиславові, яке вже розпочало свою діяльність, переводячи ремонт і будову каплиць, костелів і людських будів».

Як повідомляє ПАТ (*Польська Агенція Телеграфічна – А.Ч.*), докінчено будову захоронки сс. феліціянок у Галичі, а крім того, має в пляні багато інших праць для зміцнення польщизни у Станиславівщині...»²².

У першому повідомленні допущено помилку, оскільки станиславівським воєводою (старостою) у той період часу був не Мущинський, а Стефан Паславський (з 14 липня 1936 до 20 січня 1939 рр.), тому даний факт доцільно пов'язувати саме з його діяльністю.

Про саму подію відкриття чи освячення *Католицького Народного дому* інформації на сьогодні не віднайдено.

Таким чином, із завершенням будівництва станом на літо 1937 р. на вулиці Третього Мая (сучасна Ярослава Осмомисла) остаточно сформувалася ділянка для душпастирської, монашої, адміністративно-господарської діяльності римо-католицької громади міста Галича. Вона поєднувала такі будівлі: костел Внебовзяття Найсвятішої Панни Марії, прикостельну дзвіницю, будинок плебанії, *Католицький Народний дім / Захоронку Сестер Феліціянок*, господарські споруди.

Наступним етапом функціонування будівлі став період, пов'язаний з трагічними сторінками історії нашого краю – початком Другої світової війни (вересень 1939 р.) та подальшим нападом Німеччини на СРСР (1941 р.).

---

²¹ Z działalności Kuratorium Budowy Domow Ludowych. *Gazeta Lwowska*. 22 sierpnia 1937. Nr. 189. S. 4.

²² Для зміцнення польщизни у Станиславівщині. *Свобода*. Понеділок. 4 жовтня 1937. Ч. 230. С. 1.

У вирі Другої світової війни

Польський письменник, поет та фольклорист Станіслав Чернік (1899–1969), який був мобілізований і служив у 4-му саперному полку (осідок – м. Перемишль), перебуваючи зі своїм полком у Галичі в перші дні Другої світової війни, побіжно згадує будівлю *Католицького Народного дому*²³.

Не менш важливими є спогади Софії Гвоздьовської-Шафранської. Вона народилася 14 липня 1919 р. в Галичі в родині рільника, навчалася на медсестринських курсах, 23 червня 1941 р. була мобілізована до Червоної Армії. З 1943 р. служила у Війську Польському, дійшла до Берліна. Була поранена, нагороджена рядом польських та радянських відзнак. Після демобілізації працювала на різних посадах в органах польської безпеки.

У спогадах Гвоздьовської-Шафранської зафіксовано вересневі епізоди відступу польського війська з Галича, організацію військового госпіталю – все це є цікавим в контексті будівлі *Католицького Народного дому / захоронки СС Феліціянок*²⁴.

Період першої радянської окупації, у складі УРСР (вересень 1939 – липень 1941)

З вересня 1939 р. і до липня 1941 р. місто Галич перебувало у складі УРСР. У грудні 1939 р. місто стало одним з районних центрів Станіславської області. Відповідно значна частина міських установ здійснювала координацію та організацію роботи за відповідними напрямками в межах району. Міська лікарня в Галичі отримала статус районної. Вона й надалі розмішувалася у будівлі (яка, найімовірніше, була націоналізована), де з початком Другої світової війни було облаштовано тимчасовий військовий госпіталь. Лікарня мала кілька відділень, у тому числі хірургічне.

Головним лікарем закладу було призначено Михайла Шекету. Він народився 20 листопада 1897 р. у с. Поплавниках. Вчився у сільській школі, закінчив гімназію в Рогатині. Був добровольцем в УСС, пізніше служив в УГА. Навчався в Українському університеті у Львові на медичному факультеті. У 1923–1926 роках закінчив медичний факультет Карлового університету (Прага, Чехословаччина). З початку 30-х рр. почав лікарську

---

²³ Чемеринський А. Вересневі дні у Галичі в 1939 році – забуті епізоди. Початок Другої світової війни і окупація міста Червоною армією. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. А. Стасюка. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, Вип. 6. 2021. С. 132.

²⁴ Там само. С. 129–131.

Лікар Михайло Шекета

практику у Галичі, член Українського лікарського товариства (Львів)²⁵.

Новопризначений керівник лікарні, маючи великий досвід попередньої роботи, зумів організувати в нових умовах її ефективне функціонування. Про лікарський персонал установи та кількість місць на той час інформації не маємо.

У подальших спогадах вищезгаданої Софії Гвоздьовської-Шафранської знаходимо свідчення про те, що фактично від початку Другої світової війни і з початком німецько-радянської війни (1941) в будинку постійно розміщувався військовий госпіталь: «...Досвіта 22 червня 1941 року гітлерівські літаки збомбардували польовий аеродром, розташований

за кілька кілометрів від нашого містечка (поруч сучасного с. Бовшів — А. Ч.). Розпочалася довга і тяжка війна. Того дня вермахт вирушив на захоплення Країни Рад. До нашого госпіталю санітарні каретки постійно довозили поранених. Десь на заході тривали бої, гриміла артилерійська канонада, глухо дудніли вибухи бомб...

Персонал госпіталю просто падав від втоми. Ранені постійно прибували. Це були радянські воїни, але також і цивільне населення — чоловіки, жінки і діти. Гітлерівська авіація не вибирала. Подібно, як у вересні, кільканадцять місяців тому, так і тепер, фашистська авіація полювала на все, що живе.

Допомогу персоналу госпіталю надавало місцеве населення, зокрема жінки, оскільки чоловіки були в рядах тих, що боролися з агресором...»²⁶.

На основі цих спогадів можемо ствердити, що в 1939—1941 рр. будинок був пристосований під військовий госпіталь, в якому лікувалися спершу воїни Війська Польського, згодом Червоної армії, а також цивільне населення.

²⁵ Дрбчук І. Михайло Шекета — лікар і патріот. *Галицьке слово*. URL: <https://galslovo.if.ua/news/mihajlo-sheketa-likar-i-patriot>

²⁶ Szafrńska Z. *Moje frontowe drogi. Pamięć wspólnej walki: książka poświęcona bohaterskiej walce narodów Związku Radzieckiego i Polski w czasie II wojny światowej* / red. L. Grot, G. Lobarev. Warszawa: Wyd-wo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1989. S. 21—22.

Період німецької окупації (1941–1944 рр.)

У липні 1941 р. місто Галич було окуповане німецькими військами. Лікарня (німецькою *krankenhaus*) продовжувала свою роботу. Вона розміщувалася на вул. 1 Листопада, 3 (вулиця Третього Мая була перейменована) і була телефонізована (номер телефону 2)²⁷.

Керівник закладу Михайло Шекета залишився в Галичі і продовжував свою фахову діяльність, здійснював координацію всієї роботи. Відомо, що в цей час він здійснював і підпільну роботу – надавав допомогу пораненим воякам Червоної армії (1941 р.), врятував від загибелі лікаря єврейської національності (1942 р.), організував у Галичі санітарні курси для УПА (1943 р.), а в 1944 р. подібні курси для всього Галицького повіту²⁸.

У липні 1943 р. в м. Галичі проведено військово-лікарський перегляд добровольців до Стрілецької Дивізії «Галичина». Можливо, це відбувалося в приміщенні, яке є об'єктом цього дослідження.

Таким чином, можна ствердити, що і в період німецької окупації будинок виконував функції лікарні в Галичі, а її ресурси нерідко спрямовували на підтримку національно-визвольного руху.

Нині невідомо, чи функціонувала захоронка СС Феліціянок у цій будівлі у період німецької окупації (1941–1944 рр.), проте вони залишалися у місті. Знаємо, що в цей період відбувалися відправи в костелі, а священнослужитель проживав і адміністрував у будівлі

*Операцію в колишній будівлі
Католицького Народного дому
проводить лікар Михайло Шекета*

---

²⁷ Amtliches Fernsprechbuch für das Generalgouvernement / Urzędowa Książka Telefoniczna dla Generalnego Gubernatorstwa. 1942. С. 27.

²⁸ Драбчук І. Назв. праця. URL: <https://galslovo.if.ua/news/mihajlo-sheketa-likar-i-patriot>

плебанії. В 1944 р. із переходом краю до складу УРСР він (священник-кооператор) покинув м. Галич²⁹. Разом з тим відомо, що «ключі до костелу залишились у СС Феліціянок».

Період другої радянської окупації, у складі УРСР (1944–1991 рр.)

Одразу після приходу радянської влади було взято зобов'язання щодо віднови об'єктів Галича, частково зруйнованих у Другій світовій війні, до 1 травня 1945 р. Впродовж неповного року вдалося відновити і запустити в роботу важливі об'єкти міської інфраструктури. Зокрема, відкрито лікарню та пологовий будинок. Всі ці роботи також були здійснені завдяки невтомній праці М. Шекети, який вчергове був призначений головним лікарем (працював до 1957 р.). На охорону здоров'я держава витратила тоді 843 900 карбованців³⁰.

Звичайно, осідком медицини залишалася будівля колишнього *Католицького Народного дому*. У лікарні тоді було 50 ліжко-місць, а відділення перебували в різних пристосованих приміщеннях.

Після війни зусиллями М. Шекети Галицька лікарня стала районною навчальною базою для студентів Станіславського медичного інституту. На визнання заслуг головного лікаря у 1952 р. йому було присвоєно почесне звання «*Заслужений лікар УРСР*». Помер М. Шекета 11 червня 1969 року, похований на старому цвинтарі в Галичі³¹.

Головним лікарем Галицької ЦРЛ з 1961 р. став Володимир Чемеринський. В Галицькій лікарні було на той час 6 лікарів, а сама лікарня продовжувала розміщуватися у старих пристосованих приміщеннях.

В. Чемеринський народився в с. Поплавниках, закінчив Поплавницьку та Галицьку школи, а згодом Станіславський медичний інститут (1956). Працював лікарем у с. Вигоді Долинського р-ну, згодом очолював тут відділ охорони здоров'я. Був талановитим хірургом, провів за три десятиліття значну кількість операцій, в тому числі дуже важких.

---

²⁹ Brzezina K. Kościół parafialny P. W. Wniebowzięcia Najśw. Panny Marii w Haliczu. *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej* / red. naukowa Jan. K. Ostrowski. Część I. Kóścioły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego. Kraków: Wyd-wo Międzynarodowy Centrum Kultury, 2006. T. 14. S. 66.

³⁰ Грабовецький В., Арсенич П. Галич. Львів: Каменяр, 1964. С. 49.

³¹ Дрابعук І. Назв. праця.

Заслужений лікар України (1975). Відправлений на пенсію в період «Оксамитової революції» (1990), помер 7 лютого 1996 р.³².

У 1964 р. в Галичі працювало 12 лікарів і 32 працівники середнього медичного персоналу, а в 1968 році в місті вже діяли лікарня на 100 ліжок (в 1964 — на 75 ліжок), тубдиспансер, поліклініка. Всі лікарські кабінети обладнано найновішою апаратурою. В лікарні працювали 28 лікарів і 59 працівників середнього медичного персоналу, серед них п'ятеро відмінників охорони здоров'я, які дбали про здоров'я всіх жителів міста і сіл району. Багато з медичних працівників — жителі міста й сіл Галицького району. При лікарні працювала дворічна школа медсестер, яку закінчили понад 40 осіб³³.

Радянські туристичні путівники 60-х та 80-х років ХХ ст. з гордістю повідомляли про функціонування в місті лікарні, подаючи її як один зі здобутків радянської влади, забуваючи при цьому про первинне призначення основної будівлі і її подальшу націоналізацію.

У період керівництва В. Чемеринського було побудовано нове приміщення дитячого відділення та поліклініки, зведено стіни і накрито дахом новий хірургічний корпус. В 1983 р. керівник Галицької лікарні В. Чемеринський та міський голова Галича Антон Іваночко заклали першу цеглину у масштабну будову нової Галицької районної лікарні³⁴.

Період Незалежної України (від 1991 р.)

До ювілею — 1100-річчя з часу першої літописної згадки про м. Галич (1998) — урядом України було заплановано побудову районної лікарні на 220 ліжок. Районна лікарня потребувала значно більше інвестицій, ніж первинно планувалося, тому заплановане вдалося втілити в життя лише через десятиріччя.

З 2000 року Галицьку ЦРЛ очолював хірург першої категорії заслужений лікар України Мирон Матейко. Завдяки спільним зусиллям органів державної влади та місцевого самоврядування тільки на початку 2017 р. лікарня з хірургічним та акушерсько-пологовим відділеннями

³² Палюга М. Будівниче та лікарське щастя хірурга Чемеринського. *Галицьке слово*. URL: <https://galslovo.if.ua/news/budivniche-ta-likarske-shasty-a-hirurga-chemerinskogo>

³³ Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Івано-Франківська область / ред. кол. тому: Чернов О. О. (гол. редкол.). Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. Т. 9. С. 146.

³⁴ Чемеринський А. Маловідомі факти формування медицини в Галичі. *Галич давній і сучасний*. URL: <https://galych.com.ua/istoriia-halycha/podiyi/item/1799-malovidomi-fakty>

відкрила свої двері перед пацієнтами, маючи все необхідне для надання всебічної медичної допомоги. Роль нового закладу підкреслив своїм візитом Президент України Петро Порошенко. Урочисто відкриваючи хірургічний корпус, глава держави назвав його закладом європейського рівня³⁵.

У результаті нового етапу розвитку медицини в місті старі приміщення, в тому числі первинно основне (*Католицького Народного дому*), були звільнені і передані під інші потреби. Тепер тут розміщуються земельний відділ та офіси приватних підприємств і громадських організацій, зокрема, Галицької районної організації *ВО «Батьківщина»*, страхової компанії *«Оранта»*, виготовлення пам'ятників з житомирського граніту, замовлення і продаж жалюзів, ролетів та меблів.

У підсумку історія будинку має такі хронологічні рамки: 1932–1933 рр. – погодження необхідних дозволів; 1933–1937 рр. будівництво споруди; 1937–1939 рр. – захоронка СС Феліціянок; 1939–1941 рр. – місце постою польського саперного полку ч. 4 (Перемішль), провізоричний госпіталь Війська Польського, а згодом Червоної армії; 1944–2017 рр. – міська / районна лікарня; з 2017 р. – офіси фірм та окремих відділів органів місцевого самоврядування.

Католицький Народний дім під Замковою горою. Фото автора

³⁵ Порошенко відкрив новий корпус лікарні в Галичі. *Репортер*. URL: <https://report.if.ua/lyudy/poroshenko-vidkryv-novyj-korpus-likarni-v-galychi-foto/>

Північний фасад, сучасний вигляд. Фото автора

Східний фасад, сучасний вигляд. Фото автора

IV. Опис будівлі

Будівля розташована у південній частині історичної ринкової площі, біля підніжжя Замкової гори (навпроти Шляхетської вежі Галицького замку), на південь від будівлі римо-католицької плебанії. Головний фасад виходить на вулицю Ярослава Осмомисла. Будівля Г-подібна у плані. Її довжина — 17,5 м; ширина — 17,31 м; висота — 8,90 м.

Умовно складається з двох об'ємів. Перший прямокутний у плані, триповерховий, зорієнтований на північ. Зі східного боку є вхідна прибудова — сходовою клітка.

На фасаді північної сторони на кожному поверсі розташовані по п'ять чотиристулкових вікон. На фасадах західної та східної сторін на кожному поверсі розташовано по два чотиристулкові вікна.

Планування поверхів виглядає таким чином. Вхід у коридор з двору, до сходової клітки (зі східної сторони): площа 2,4х9,10 м. Праворуч вхід у маленький коридор (шириною 1,4 м), з якого є доступ до чотирьох приміщень: покою (3,95х6 м, з двома вікнами зі сходу та одним — з півночі), кімнати (3х4,5 м з вікном із півночі), кімнати (2,7х4,5 м з вікном із півночі), кімнати (3х4,5 м з вікном із півночі) та покою (3,75х6 м з вікном із півночі та двома вікнами із заходу).

Висота приміщень: перший поверх — 3,85 м; другий поверх — 3,3 м; третій поверх 2,75 м.

Другий об'єм двоповерховий, прямокутний у плані, витягнутий на південь. На його фасаді з західної сторони на кожному з двох поверхів розміщено по чотиристулкових вікна. Два з них відносяться до сходової клітки, одне з вікон над вхідними дверима менше за розміром, ніж інші. Зі східної сторони на рівні першого поверху є накрита шифером прибудова з додатковим входом у це приміщення та одним тристулковим вікном. На другому поверсі три вікна.

Вхід у приміщення здійснюється із двох входів: один з боку вул. Ярослава Осмомисла, другий — з боку двору. При цьому перший вхід в об'ємі двоповерхової будівлі, а другий частково виступає з його об'єму і практично утворює одну лінію з триповерховою. Завдяки сходовій клітці можна потрапити в приміщення праворуч і ліворуч від сходів. Збережене кування перил, на міжповерхових площадках наявна стара плитка підлоги.

Згідно з первинним проєктом вхідні двері були дерев'яними, склалися з двох частин, кожна з них мала три віконечка для освітлення. Декоративне вирішення характеризується тільки карнизами вікон та піддашшям.

Будинок мурований з цегли. Первинно накритий бляхою, тепер перекритий хвильовим бітумним шифером. Наявне горище. Дах першого об'єму — чотирикатний, другого — двоскатний. Побудований на дерев'яних конструкціях. Над покрівлею першого об'єму є три муровані комини півного опалювання, над покрівлею другого — два. Також у будівлі є підвал.

Згідно з проєктом С. Трелі із західної сторони першого об'єму фасад повинен був увінчувати металевий хрест (з метою його ознакування як «*Католицького Народного дому*») з елементами декору. Чи було його встановлено перед початком Другої світової війни (вересень 1939 р.), невідомо.

Слід зауважити, що проєкт *Католицького Народного дому* в Галичі, розроблений архітектором С. Трелею в 1932 р., містить в екстер'єрі вирішення, які характерні для іншого його проєкту – ремісничо-торгової бурси в Станиславові (сучасна вулиця Січових Стрільців, 37), який був втілений в життя роком раніше (1931 р.). Обидві кам'яниці збудовані в улюбленому архітектором Трелею стилі конструктивізму: гладкі стіни, широкі вікна, чітка геометрія³⁶.

В період розміщення в приміщенні районної лікарні, а згодом різноманітних приватних фірм було встановлене централізоване опалення; інтер'єр приміщення значно знищено, відбулися певні перепланування, з'явилися тимчасові конструкції / перегородки. Пофарбування стін коридорів виконувалося фарбою в типовому стилі, характерному для періоду УРСР.

В останнє десятиліття автентичні дерев'яні вікна та двері були замінені на металопластикові. Для прикладу, з північної сторони замінено 12 вікон з 15, з західної замінено 13 з 14 та двері, зі східної замінено всі 12 вікон, щоправда, залишено дерев'яні двері (не автентичні, нові). Проблемою є часткова відсутність ринв для стоку дощової води.

Фасади перевантажені рекламними вивісками та кондиціонерами. Будівля збережена у задовільному стані.

V. Підсумки та пропозиції

Таким чином, досліджено забуту сторінку в історії римо-католицької громади міста та споруди, історія якої останніми десятиліттями була невідомою і забутою. Надзвичайно цікавим і новим фактом в історії архітектури міста є залучення до роботи відомого станиславівського архітектора Станіслава Трелі та інженера Фердинанда Петеленца. Тепер громадяни міста знатимуть, що будівлю колишнього *Католицького*

---

³⁶ Бондарєв І., Головатий М. Слідами старого Станиславова. Ремісничо-торгова бурса. *Репортер*. URL: <https://report.if.ua/uncategorized/slidamy-starogostanyslavova-remisnycho-torgova-bursa-foto/>

Народного дому в Галичі та будівлю ратуші в Станиславові (сучасному Івано-Франківську) поєднує прізвище одного архітектора.

Зважаючи на минуле будинку, доцільним є його збереження як історичної будівлі та приміщення збудованого відомими архітекторами. Фактично це пам'ятка двох народів: польського (як осідок духовного життя, пов'язаний з діяльністю душпастирів та опікунською діяльністю монахинь) та українського (як лікарня).

Доцільно встановити на головному фасаді анотаційну дошку з описом короткої історії будівлі та визначних осіб, які з нею пов'язані. Пам'яткоохоронним органам слід подбати про невідкладне надання будинку статусу щойно виявленого об'єкта культурної спадщини з подальшим виготовленням облікової документації і занесенням його до реєстру як пам'ятки місцевого значення.

Ця будівля повинна бути відображена в історико-архітектурній частині Генерального плану міста. Органам місцевого самоврядування слід подбати про врегулювання хаотичної реклами та вивісок фірм на фасадах будинку, відремонтувати східний фасад будівлі.

Andriy Chemerynskyi (Halych, Ukraine)

**Monuments of architecture and town planning of Halych:
forgotten buildings built by famous architects. Catholic People's
House / Burial site of the Felician sisters**

The article describes the main stages related to the construction of the building of the Catholic People's House / Burial site of the Felician sisters in Halych, which during the periods of the USSR and independent Ukraine was adapted to serve as firstly a city and later a district hospital. The construction stages of the building are characterized, and its history is described according to the periodization from the 1930s to the present day. The material informs about the previously unknown fact - the involvement of the well-known architect S. Trelia from Stanyslaviv in the project of the building. Biographies of the initiators of the construction and its implementers are provided, including representatives of the Galician Roman Catholic clergy, engineers, and architects. Famous doctors from the city of Halych who worked in the building and contributed to the development of healthcare for the city and region are mentioned. Attention is focused on the use of the premises during World War II when its original purpose was changed to meet the needs of military hospitals. The myth of Soviet

propaganda about the specialized construction of hospitals for the needs of the population and the provision of medical care is debunked, as the basis for the «newly constructed» institutions was previously built property during the «lordly Poland» period, which the «liberators» expropriated from its former owners. The article provides an architectural description of the building based on the original project and its current state. Emphasis is placed on the need to explore the architecture of the city during the interwar period, information about which has been forgotten over time. Attention is focused on the value of the building as a cultural heritage object, an interesting example of architecture and urban planning from the period of the Second Polish Republic. Suggestions are made for the preservation of the building and the popularization of information about it and its builders.

Key words: *Halych, magistrate, Catholic People's House, Felician Sisters, Temporary City Administration, Stanyslaviv Voivodeship, Henryk Anher, Stefan Zwoliński, Ludwik Krasnodebski, Volodymyr Pavlovskyy, Ferdinand Petelenc, Stanyslav Trelija, burial site, hospital.*

REFERENCES

- Amtliches Fernsprechbuch für das Generalgouvernement. Urzędowa Książka Telefoniczna dla Generalnego Gubernatorstwa. (1942). [in German].
- Brzezina K. (2006). Kościół parafialny P. W. Wniebowzięcia Najśw. Panny Marii w Haliczu. *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawniej Rzeczypospolitej* / red naukowa Jan. K. Ostrowski. Część I. Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego. T. 14. Kraków: Wydawnictwo Międzynarodowy Centrum Kultury. S. 53–72 [in Polish].
- Chemeryns'kyj A. (2020). Malovidomi fakty formuvannya medycyny v Halychi. Available at: <https://galych.com.ua/istoria-halycha/podiyi/item/1799-malovidomi-fakty> (Accessed 7 April 2023). [in Ukrainian].
- Chemeryns'kyj A. (2021). Veresnevri dni u Halychi v 1939 rotsi – zabuta epizoda. Pochatok Druhoy svitovoy vyny i okupatsiya mista Chervonnoiu armieiu. *Halych. Zhurnal naukovykh prats'* / red. A. Stasiuk. Ivano-Frankivs'k: Lileia-NV. Vyp. 6. S. 124–142. [in Ukrainian].
- Derzhavnyy arkhiv Ivano-Frankivs'koy oblasti. F. 2. Op. 8. Spr. 1354. Ark. 1–9 [in Polish].
- Derzhavnyy arkhiv Ivano-Frankivs'koy oblasti. F. 2. Op. 8. Spr. 2753. Ark. 1–2. [in Polish].
- Dilo*. 16 zhovtnia 1927 r. № 231. [in Ukrainian].
- Dia zmlitsnennia pol'schyzny u Stanyslavivshchyni [1937]. *Svoboda*. Ponediok, 4 zhovtnia. No. 230. S. 1. [in Ukrainian].
- Halyts'ke slovo*. Drabchuk I. Mychajlo Sheketa – likar i patriot. Available at: <https://galslovo.if.ua/news/mihajlo-sheketa-likar--patriot> (Accessed 7 April 2023). [in Ukrainian].
- Halyts'ke slovo*. Paliuha M. Budivnyche ta likars'ke shastia khirurha Chemeryns'koho Avazblle at: <https://galslovo.if.ua/news/budivniche-ta-likarske-shastya-khirusa-chemerynskogo> (Accessed 5 May 2023). [in Ukrainian].

- Holovatyj M. (2010). *Trólia Stanislav. Ivano Frankivs'k. Entsyklopedychnyj dovidnyk*. Ivano Frankivs'k : Nova Zoria. S. 127. [in Ukrainian].
- Hrabovets'kyj V., Arsenyč P. (1964). *Halyč. L'viv. Kameniar*. [in Ukrainian].
- Istoriia mist i sil Ukrainy'koi RSR v 26 t. *Ivano Frankivs'ka oblast' / red. O. Chernov ta in.* Kyiv: Hulov. red. IIRF AN URSS, 1971. T.5. [in Ukrainian].
- Kačara' M., Chemeryns'kyj A. (2018). *Halyč u 19 st. – na pochatku 20 st.: istoryko urbanistychnyj rozvytok. Atlas ukrains'kykh istorychnykh mist / red. M. Kačara'.* L'viv: NAK Ukrainy. T. 2: Halyč. S. 27–45. [in Ukrainian; in English].
- Khaichuk, Kh. R. (2004). *Osiovnii periody formuvannia kurortnoi zabudovy mista Truskavtsia ta ykh ideolohichne pidgruntia (XIX – persha polovyna XX st.). Visnyk natsional'noho universytetu L'vivs'ka politekhnika" / red. B. S. Cherkes.* L'viv: L'vivs'ka politekhnika. No. 505. Arkhitektura. S. 222–226. [in Ukrainian].
- Kubijevyč V. (1983). *Etnichni hrupy pivdenno-zakhidnoi Ukrainy (Halyčyny) na 01.01.1939*. Vydaden: Otto Harnasowitz. [in Ukrainian].
- L'vivs'ka natsional'na naukova biblioteka Ukrainy imeni Vasylia Stefanyka. *Viddil rukopysiv.* F. 26. Op. 1. Spr. 20. Ark. [in Polish].
- Natsionalnyy zapovidnyk «Davnij Halyč». *Zvi: kerivnyka ekspedycijnoho zahonu «Halyts'ki nekropoli» Natsional'noho zapovidnyka «Davnij Halyč» Andriia Chemeryns'koho.* (2016). [in Ukrainian].
- Petrash R. (1957). *Onovlenij Halyč. Radjans'ke selo.* 29 serpnia. No. 70 (1207) S. 2. [in Ukrainian].
- Reporter.* Bendariiev I., Holovatyj M. *Slidamy staroho Stanyславova. Remisnycho-torhova bursa.* Available at: <https://report.if.ua/uncategorized/slidamy-starogo-stanyславova-remisnycho-torhova-bursa-foto/> (Accessed 21 May 2023). [in Ukrainian].
- Reporter.* Poroshenko vidkryv novyj korpus likarni v Halyči. Available at: <https://report.if.ua/lyudy/poroshenko-vidkryv-novyj-korpus-likarni-v-halychi-foto/> (Accessed 12 May 2023). [in Ukrainian].
- Szafrańska Z. (1989) *Moje frontowe drogi. Pamięć wspólnej walki. książka poświęcona bohaterkiej walce narodów Związku Radzieckiego i Polski w czasie II wojny światowej / red. L. Grot, G. Lobarev.* Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej. [in Polish].
- Tsentralnyj derzhavnyj istorychnyj arkhiv, m.L'viv. F. 186. Op. 1. Spr. 5759. Ark. 69. [in Polish].
- Zdzialalnosti Kuratorium Budowy Domow Ludowych.* (1937). *Gazeta Lwowska.* 22 sierpnia. No. 189. S. 4. [in Polish].

Г алич на сторінках
іноземних досліджень.
Передруки

ІСТОРИЧНА МАНДРІВКА ДО ГАЛИЧА ТА ОКОЛИЦІ

У статті польського науковця та педагога д-ра Юзефа Зелінського (1899–1976) представлено короткий історико-культурний опис найважливіших пам'яток з історії Галича. Автор подає методичні рекомендації щодо організації навчальних екскурсій для учнівської молоді з метою вивчення та поглиблення знань про минуле Галича та найближчої околиці XII–XVIII ст. Педагог чітко окреслює головні місця туристичного маршруту, їхню актуальність з точки зору археологічних досліджень 1936–1937 років, можливості тогочасної інфраструктури, попередній план і час проведення мандрівки.

Методичні матеріали д-ра Ю. Зелінського перекладено українською мовою з максимально збереженим стилістичним та змістовим наповненням. Водночас зауваги перекладача та редактора, які не змінюють, а радше доповнюють текст, додано в квадратних дужках. Список поданої автором літератури збережено згідно з оригіналом, як і певні історичні неточності.

Ключові слова: Галич, Крилос, Св. Станіслав, архітектура, навчальна поїздка, гімназія, археологічні розкопки, пам'ятки, культура, церкви, замок, костели, фортифікації.

I. Вступ

Цей розділ буде присвячений обговоренню організації наукової історичної подорожі до Галича й околиць, призначеної для учнів гімназій і ліцеїв загальноосвітніх або професійних. Базую цю дискусію, з одного боку, на історичній літературі, процитованій нижче, з іншого — на власному довголітньому досвіді, який мені дали щороку організовані наукові подорожі з молоддю зі станиславівських гімназій.

Галич разом зі Св. Станіславом і Крилосом — це пребагата скарбниця історичних пам'яток, котрі досі були практично єдиним об'єктом інтересу наукових кіл істориків і археологів. Наука та дослідження істориків і археологів ще не закінчені, проте найбільш неясні й істотні проблеми

остаточно вже з'ясовані. Отже, настав час популяризувати те середовище в краєзнавчому сенсі й водночас упровадити його до нашої шкільної практики як місце систематичних шкільних наукових прогулянок, головне, природно, з вивченням історії. Бо ті околиці дають нескінченне поле можливостей для безпосереднього контакту з минулим. Чи це найдавніша пам'ятка романської архітектури на Червенській землі, якою є костел отців францисканців у Св. Станіславі, чи руїни катедр та добре збережені рештки укріплень старого галицького міста в Крилосі, чи, нарешті, численні сліди минулого, що збереглися в руїнах, топографічних назвах і взагалі в усьому ландшафті області, — все це є матеріалом першочергової важливості, дидактично-пізнавальне і виховне значення якого буде дуже великим.

Наукова подорож до Галича також навчить молодь чогось більшого, ознайомить її з механізмом наукової історичної роботи, що опирається не на архіви і літературу, а на черпання інформації з кам'яного архіву, розкопок, руїн і топографічного розпізнавання місцевості. І тоді вчитель неодмінно пояснить, що таке археологія. Виховний аспект посилиться, молодь, безпосередньо зіткнувшись із цією галуззю, навчиться належної поваги до всього, що доти часто здавалося їй безвартісною брилою, металом чи шкарлупою.

Тож хотілося б, щоб наукові мандрівки школярів до Галича набули хоча б такої популярності, як Олесько, Підгірці чи Жовква. Тим паче що це можливо завдяки зручним умовам сполучення, особливо для Львова та міст біля Галича, а також для всіх інших міст, розташованих на залізничному шляху Львів — Снятин.

II. Предметна бібліографія

Наведена нижче бібліографія теми має переважно інформаційний характер і призначена насамперед для вчителя. Оскільки наведені нижче праці та історичні статті не є вичерпними, той, хто бажає більш компетентного списку, знайде його в Бібліографії [Людвіка] Фінкеля, доповненій у *Квартальнику історичному*, та в бібліографічних матеріалах [о. Еміліана] Левицького. Наведені нижче праці переважно є суто науковими публікаціями, і лише деякі з них придатні для рекомендації молоді. Крім того, значна частина названих праць, особливо давніших, сьогодні має суто бібліографічне значення і не є цінними як джерело інформації. Найбільш доступними для молоді були б твори [Олександра] Чоловського та деякі фрагменти [Йосипа] Пеленського; з руських

(українських – Я. Ш.) праць навіть монументальна «*Історія України-Руси*» [Михайла] Грушевського в тих місцях, що стосуються Галича, безумовно застаріла і не відповідає дійсному стану наших сучасних знань про Галич.

1. Wiadomość o starożytności miasta Halicza. *Rozmaitości*, 1829. Nr 42.
2. Halicz. *Dodatek do Gazety Lwowskiej*, 1868. Nr 18 i n.
3. Левицький Е. Крепость галицкая со окрестности. *Зоря Галицкая*, 1852. № 77, 79.
4. Петрушевич А. О соборной Богородичной церкви и святителях ее в Галиче. *Зоря Галицкая*, 1852. № 53, 54.
5. Reifenkugel R. Die Gründung der römisch-katholischen Bistümer in den Territorien Halicz und Wladimir. Wien, 1874.
6. Шарзневич И. Старорусский княжий город Галич: критичне студіум. Львов, 1880.
7. Петрушевич А. Историческое известие о церкви Св. Пантелеймона близ города Галича теперь костел Св. Станислава об. Францисканов jako древнейшим памятники романского зодчества на Галицкой Руси с первой половины XIII ст. Львов, 1881.
8. Zacharjewicz J. Wykopaliska w Załukwi nad Dniestrem. *Dźwignia*, 1882. Nr 9, 10.
9. Zacharjewicz J., Szaraniewicz I. Wycieczka do Halicza, Załukwi i Kryłosa. *Dźwignia*, 1882. Nr. 11, 12.
10. Sokotowski A. Badania archeologiczne na Rusi galicyjskiej. Kraków, 1882.
11. Łuszczkiewicz Wł. Kościół św. Stanisława pod Haliczem jako zabytek romański. *Sprawozdania Komisji do Badania Historji Sztuki w Polsce*. Kraków, 1884. T. 2.
12. Szaraniewicz I. Trzy opisy Halicza. Lwów, 1883.
13. Szaraniewicz I. Rezultaty badań archeologicznych w okolicy Halicza. Lwów, 1886.
14. Czolowski A. Ruś Czerwona, pogląd na jej zabytki przedhistoryczne i pomniki sztuki. *Biblioteka Warszawska*. T. 2. 1887.
15. Шараневич І. [має бути Петрушевич А – Я. Ш.] Критико-исторические рассуждения о надднестрянском городе Галиче и его достопамятностях. *Вестник Народного Дома*. Львов, 1882–1888.
16. Mokłowski K., Sokotowski M. Do dziejów budownictwa cerkiewnego na Rusi Czerwonej. *Sprawozdania Komisji do Badania Historji Sztuki w Polsce*. Kraków, 1889. T. 8.
17. Sokotowski M. Do dziejów architektury cerkiewnej na Rusi Czerwonej. *Sprawozdania Komisji do Badania Historji Sztuki w Polsce*. Kraków, 1889. T. 8.
18. Czolowski A. Sprawozdania z poszukiwań w Kryłosie z r. 1890. *Teka Konserwatorska*. Lwów, 1892. T. 2.
19. Czolowski A. O położeniu starego Halicza. Lwów, 1890.
20. Szaraniewicz I. Die Franciskaner Kirche in Hal'ch. *Mittheilungen der. k. k. Centralcommission für Erforschung der kunst und historischen Denkmale*. Wien, 1888. T. 14.
21. Abraham Wł. Początki organizacji kościoła łac.ńskiego na Rusi. Lwów, 1891.

22. Грушевський М. Історія України-Руси. Львів, 1905. Т. 2, 3; Львів; Київ, 1907. Т. 4.

23. Грушевський В. Печатки з околиць Галича. *Записки товариства ім. Шевченка*. Львів, 1900. Т. 38.

24. Szolowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi. *Teka Konserwatorska*, Lwów, 1892. I. 1.

25. Peterński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków, 1914.

26. Janusz B. Karaici w Polsce. Kraków, 1927.

З післявоєнної літератури згадати, мабуть, можна тільки інформаційні статті в щоденній пресі про останні відкриття у Крилосі. З них подати можна:

27. Пастернак Я. І. Як найшлася катедря Осмомисла. *Новий Час*, 1937. № 191.

28. Залозецький В. Розкопи в Крилосі. *Діло*, 1937. № 192, 193, 194.

29. Zieliński J. Wykopiska w Kryłosie pod Haliczem. *Kurier Stanisławowski*, 1937. Nr. 87, 88, 89, 90, 92, 93.

30. Голубець М. Княжий Галич. Львів, 1937. Видання пропагандистського характеру.

31. Андрусак М. Галицька катедря в Крилосі. *Новий Час*, 1937. № 199, 200, 201.

Уся названа вище література стосується майже виключно княжої доби старого Галича. Винятком тут є лише праці [О.] Чоловського та [Й.] Пеленського, які також повідомляють нам про пам'ятки польських часів. Однак, незважаючи на це, у цитованій літературі немає даних про парафіяльний костел лат. обр. у Галичі, тож тут просто необхідно було провести ретельні джерелознавчі пошуки, щоб дати читачеві хоча б цю коротку інформацію.

III. Пам'ятки Галича та околиць

Мапа пам'яток Галича та околиць охоплює відносно велику територію, яка з півдня сягає аж до сіл Медина і Боднарів та яку з одного боку оточує річка Лімниця, а з іншого – Луква. Природно, тут маємо на увазі не тільки існуючі світські та церковні споруди чи руїни та фундаменти колишніх православних церков, а й низку топографічних назв, що є не менш важливими свідченнями далекого минулого. Однак найважливіші пам'ятки зосереджені в трьох центрах: Галичі, Св. Станіславі та Крилосі, а решта головних руїн, фундаментів і городищ розкидані по цілій території між Лімницею і Луквою, аж до сіл Сокіл та Комарів включно. Але оскільки навіть у дводенній мандрівці обійти та детально оглянути вищеописану територію буде дуже важко, зупинимся лише на пам'ятках самого Галича, Крилоса та Св. Станіслава, а щодо інших, то достатньо поцікавитися їхнім існуванням. Почнемо зі Св. Станіслава як місця, де відносно в найкращому стані зберігся романський костел отців францисканців у колишній церкві Св. Пантелеймона.

а) Св. Станіслав

1. Костел у Св. Станіславі. Це споруда, зведена як церква Св. Пантелеймона близько 1200 р. На той час ця церква була своєрідним форпостом, яких декілька оточувало старокняжий Галич. Приблизно в середині XIV століття, після завоювання Русі Казимиром Великим, ця церква, здається, була покинута і перетворена на латинський костел, який, скоріш за все, був первісним центром першої латинської парафії в Галичі. Водночас цей костел, здається, був осідком перших латинських митрополитів у Галичі, аж поки митрополію не було перенесено до Львова, тобто до 1414 р. Через кілька років, у 1427 р., парахи Галича також переїхали звідти до новозаснованого польського Галича, на місце, де сьогодні стоїть латинський парафіяльний костел. Подальша історія костелу Св. Станіслава невідома, принаймні наприкінці XVI століття він був повністю занедбаний та зруйнований.

1595 р. татарська навала знищила осідок отців францисканців у кляшторі Св. Хреста в самому Галичі, а саме їхній костел і кляшторні споруди; тоді францисканці звернулися до короля Сигізмунда III з проханням віддати їм зруйнований костел у Св. Станіславі, щоб заснувати там новий осередок. Король задовольнив прохання францисканців, і вже в 1598 році вони розпочали загальну відбудову зруйнованого костелу; невдовзі францисканці збудували в'їзну браму, з'єднану з дзвіницею, а в 1611 році звели кляшторну будівлю, яка існує і сьогодні. Згодом францисканці відновили галицький кляштор, частина з них повернулася в місто, а конвент Св. Станіслава утворив своєрідну філію галицького монастиря Св. Хреста. Лише в 1750 році наш монастир став самостійним, і з того часу змін у володінні не було до сьогодні.

Костел у Св. Станіславі, ще будучи костелом Св. Пантелеймона, створив своєрідне архітектурне ціле, в якому гармонійно поєдналися два елементи і два стилі: перший — візантійський, другий — романський. Визначний дослідник цієї пам'ятки д-р [Й.] Пеленський, який подав найбільш достовірну й ґрунтовну монографію про цей костел, констатував на цій підставі існування в церковній архітектурі своєрідної школи, яку він назвав *галицькою школою*. Твори церковної архітектури цієї школи характеризуються, якщо говорити про візантійський елемент, центричним укладом; отже, наш храм утворював правильний квадрат із чотирма стовпами посередині, що підтримували купол. Його первісний поділ мав три нефи, які відповідали трьом апсидам. Будівельним матеріалом були правильно оброблені блоки. Другий елемент — романський — на той час

представляли згадані вище апсиди, два портали — головний з півночі і бічний із заходу, а також інші декоративні архітектурні деталі.

Після перебудови цього костелу, здійсненої францисканцями наприкінці XVI століття, візантійський елемент був повністю втрачений. Перш за все францисканці розбудували центральну наву і зробили її значно вищою та знизили бічні нави, намагаючись, мабуть, усунути всі сліди візантійських елементів. Ціла надбудова в стилі досить поширеного бароко надала оновленому храму форму тринавної базилики; однак, оскільки вся нижня частина храму була врятована від реформістської руки францисканських архітекторів, врятовані були й усі його романські елементи: апсиди та портали. Отже, загалом можна сказати, що нижня частина костелу, приблизно на 7—8 м заввишки, зберегла свій старий, оригінальний романський характер, тоді як верхня частина має новіше, барокове походження. Перед війною дах костелу завершили псевдоготичною сигнатуркою.

Костел ремонтували багато разів. Під час війни він був дуже понищений, найбільше постраждав фасад з головним порталом. Цей портал донині не відреставровано. Незважаючи на численні перебудови, костел справляє неабияке враження, особливо інтер'єром. Невелике романське вікно, що збереглося в головній апсиді, суворе і благородне білизна тесаних стін інтер'єру, чотири могутні стовпи, позбавлені будь-яких яскравих прикрас, нагадують простоту романської доби, єдиним і найстарішим представником якої на Червенській землі є наш костел.

2. Кляшторні споруди з дзвіницею походять з кінця XVI — початку XVII століть і таким чином є однією з найстаріших пам'яток цієї місцевості з польських часів. У кляшторі також зберігається картина початку XVIII століття, на якій зображено Болеслава Сором'язливого як гіпотетичного засновника галицького конвенту отців францисканців у Галичі.

3. Окрім костелу, залишки земляних укріплень довкола кляшторного подвір'я є ще однією пам'яткою середньовіччя і свідчать про оборонний характер місця, де постала первісна церква Св. Пантелеймона.

4. Руїни церкви Св. Спаса. У безпосередній близькості до села Св. Станіслава, при дорозі, що веде до Блюдників, на пагорбі під назвою *Карпиця* збереглися залишки фундаментів церкви Св. Спаса з плануванням, подібним до планування костелу у Св. Станіславі, а з протилежного боку цієї дороги також виявлено перед війною

5. Фундаменти п'ятикутної будівлі невідомого характеру, т. зв. Полігону.

Крім того, в ущелині на Дністрі за кілька років до війни існували чіткі сліди татарської могили, які на сьогодні повністю знівельовані.

б) Крилос

6. Катедра Богородиці кн. [Ярослава] Осмомисла. Відомості про неї дуже скупі й обмежуються уривками записів *InatiiVського літопису* чи [Яна] Длугоша. Перші відомості про неї походять з 1187 р. з нагоди смерті кн. Ярослава Осмомисла, що був її творцем та в ній і похований. Крім того, тут збереглися рештки кн. Романа (†1206), деяких інших видатних осіб та єпископів. У цій катедрі було короновано короля Коломана та кн. Данила. Останні відомості про катедру походять з 1255 р. — часу облоги Галича кн. Данилом; відтоді будь-який її слід, здається, було втрачено. Навіть народна традиція про її розташування не збереглася настільки, що найстарші дослідники руїн і розкопок Галича — о. [Антін] Петрушевич та проф. [Ісидор] Шараневич — шукали катедру всюди, але не в Крилосі. На правильному шляху були наступні два дослідники минулого руського Галича — д-р [О.] Чоловський і д-р [Й.] Пеленський, але вони не знайшли фундаменту катедрі, попри пробні розкопки. Лише після війни, в 1936 р., д-р [Ярослав] Пастернак знову розпочав пошуки і, нарешті, у другій половині липня 1937 р. знайшов правильний слід і повністю розкопав зовнішні фундаменти катедрі.

Розкопані фундаменти вже дають деяке уявлення про її форми і характер. Це була велетенська для тих часів візантійська споруда, що утворювала квадрат зі стороною 32,5 м. Його довжина разом з апсидами становить 37,5 м. Він розташований зі східного боку сучасної парафіяльної церкви в Крилосі, а південна стіна катедрі точно збігається з лінією південної стіни парафіяльної церкви. Зі сторони вітваря катедрі має три апсиди: посередині одну більшу, радіусом 5 метрів і дві менші бічні. Катедра, судячи з розкопок з боку сходу, мала п'ять нав; центральна нава була завширшки 10 м, бічні нави — 5 і 6 м кожна; середня товщина стін 2,5 м. Найкраще збереглися головна апсида, права бічна апсида та фрагмент стін по периметру з південного боку з добре збереженим цоколем (нині на цьому місці стоїть каплиця). Як будівельний матеріал використовували правильно оброблені кам'яні блоки, причім стіни були зміцнені величезними дубовими анкерами, що проходили вздовж фундаменту посередині. Під час розкриття фундаментів знайдено саркофаг зі скелетом чоловіка, а поруч — череп молодої жінки з діадемою, переплетеною золотими нитками; крім того, багато різьблених уламків капітелей і карнизів, рештки дзвонів і свинцевих листів, що вкривали катедрі, монети з найдавнішою чеканкою з XIV ст. і, нарешті, багато людських кісток, які походять з колишнього парафіяльного кладовища, що було закладене на цьому місці.

7. Церква катедральна (нова). На початку XV[І] ст. цю церкву збудував тогочасний власник Крилоса, нащадок багатого боярського роду Марко Шумлянський. Це була ніби друга резиденція львівських єпископів, тут був інтронізований єпископ Гедеон Балабан, а його наступники, такі як [Микола] Скородинський, [Атанасій? Лев? Андрей?] Шептицький, [Антін] Ангелович та інші, часто тут зупинялися. Під час татарської навали 1676 року церква була повністю знищена. Відновив її єпископ Йосиф Шумлянський у 1702 році, а ще одну велику реставрацію провів митрополит Михайло Левицький у 1824/5 роках. Нинішній вигляд церкви походить з часів післявоєнної реставрації.

Сьогодні ця церква представлена у вигляді однонавної базилики з трьома апсидами і є в цьому плані досить своєрідною пам'яткою. Для першого її спорудження було використано деякі частини з руїн старої катедри кн. [Ярослава] Осмомисла. Вона складається з трьох частин: бабинця, основної частини та апсид. Прикрашають її два портали в стилі ренесансу. Покрівля була дерев'яна та пласка. Верх даху прикрашає купольна сигнатурка.

8. Укріплення Крилоса. Руський Галич лежав, як відомо, на місці нинішнього Крилоса. Місце це за своєю суттю оборонне; висока стрімка гора, оточена з одного боку річкою Луквою, а з іншого — Мозолевим Поток, була доступною лише з півдня (з напрямку села Вікторів). Тому це місце на той час було дуже міцно укріплене величезними валами та ровами. Перший ряд валів проходив прямо під замком посередині нинішнього села; місце, де сільська дорога утворювала розрив, досі називається «*воротище*», тобто ворота. На південь від першого поясу на сьогодні поза селом розташований другий пояс укріплень, який складається з трьох паралельних валів і ровів, що з одного боку спираються на Мозолевий Потік, а з іншого — на пологий берег над Луквою. Сьогодні ці вали вкриті нещодавно висадженим лісом і чагарниками. Передпілля цього другого поясу укріплень нині називають «*ставище*» — очевидно, через старі болота та ставки, що ставали перешкодами на шляху до міста.

9. Околиці Крилоса. Крилос із катедрою, княжим двором і старшою від катедри палацовою церквою Св. Спаса був центром, навколо якого в ближньому і дальньому радіусі були розкидані укріплені церкви, що становили своєрідний зовнішній оборонний пояс, монастирі та боярські двори, міщанські та селянські хати, слободи та поселення, утворені з військовополонених. Є сумніви, чи були вони єдиним і за якимось планом побудованим комплексом, який можна було б назвати містом, як подекуди

проголошують пропагандистські українські видання, але в будь-якому випадку це була досить велика людська спільнота, яка, безсумнівно, створила тут серйозний економічний і культурний осередок, утім, і великого політичного значення. І сліди цього всього збереглися до сьогодні, і найбільше їх можна знайти в топографічних назвах ближніх і дальніх околиць старого Галича.

Отже, маємо тут під самою Крилоською горою село Підгороддя — безсумнівний слід колишньої середньовічної околиці скупчення торговців та ремісників. Проте не всі могли поміститися у самих околицях; невдовзі шевці осіли в далекому Сапогові, бондарі — в околицях у Боднарові, ковалі та колісники — далеко на північ у Колодієві, а мед для княжого двору постачали пасічники аж із Медухи і Медині. Інші назви сіл, як-от Пукасівці, вказують на якихось придворних женців, Скоморохи — на придворних блазнів, а Перевозець — на плисаків, які охороняли переправи на Лімниці. І навіть такі назви, як Вікторів або Вістова, на думку дослідників минулого Галича, вказують на те, що тут стояла міська варта: одна поблизу Вікторова та «*Галицької Брами*» (нині польське поселення Комарівка), ще може бути, що це були німці, згадані в руських літописах, звідси й назва Вікторів (*der Wachter*, вихтори, Вікторів), та інша біля Вістової, звідки приносили звістки (вісті) про наближення ворога. З іншого боку, друга категорія топографічних назв означає сліди існуючих там церков, світських будівель, або, врешті-решт, є свідченням якихось серйозніших історичних подій, що тут відбувалися. І так на ниві, яка сьогодні називається *Золотий Тік*, при дорозі з Крилоса до Підгороддя, був колись княжий двір із придворною церквою Св. Спаса, прямо біля того місця при дорозі, яке сьогодні зветься *Погарище*, мабуть, нагадує про якусь велику пожежу, а назви урочищ у лісі праворуч від Мозолевого Поточу, як-от *Штепанівка*, *Юрівське*, *Данилівське*, *Іванівське*, *Гречище* і, нарешті, церквище *Благовіщення* на лівому березі Лукви — це сліди стародавніх церков-форпостів, що там існували. Найбільш загадковою і досі не з'ясованою назвою буде назва пагорба *Галичина Могила*, що лежить на т. зв. *Качкові*, між першим і другим поясом фортифікаційних валів.

в) Галич

Переходимо нарешті до опису пам'яток нового польського Галича — не раніше середини XIV ст.

10. Парафіяльна церква Різдва Христового. Час зведення цієї церкви точно не відомий. Початкові припущення старших істориків Галича [о. А.] Петрушевича та [І.] Шараневича, що вона є старою галицькою катедрою [Ярослава] Осмомисла, не виправдалися. Походить, імовірно,

з кінця XIV або першої половини XV ст. Однак перші відомості про неї уже як про галицьку парафіяльну церкву маємо лише з середини XVI ст. Теперішній її вигляд походить з часу її ґрунтовної реставрації у 1824/5 р., яку здійснив кардинал-митрополит Михайло Левицький, і другої реставрації з кінця XIX ст.

Сьогодні ця церква представлена як велика проста тринавна базиліка з куполом посередині. Купол походить з кінця XIX ст., раніше ж церква була накрита звичайним двосхилим дахом із сигнатуркою. І стиль, і матеріал — звичайний місцевий мергель — доводять, що вона не має нічого спільного з іншими візантійсько-романськими будівлями з околиць Галича. Зокрема, її план має свої специфічні риси, навіть з ознаками певної оригінальності. Ця церква не має головного входу із західного боку (від дороги), а тільки два бічні входи, що ведуть до коридорного передсінку; бічні нави в передній західній частині відокремлені від головної нави повздовжніми стінами, кожна з яких має свій окремий вхід з передсінку. Головна нава за стародавнім звичаєм розділена на три частини: бабінець, центральну наву, призначену для чоловіків, і вівтарну частину в головній апсиді. Бічні нави, апсиди та передсінок утворюють своєрідний парадний коридор навколо церкви. Ця деталь є дуже характерною для цієї святині, вона одразу привертає увагу будь-кого, хто споглядає всю церковну будівлю ззовні. До реставрації 1825 р. церква мала чотири масивні контрфорси, від яких сьогодні збереглися лише фундаменти; ці контрфорси зміцнювали стіни та підтримували купол.

11. Старостинський замок. Після захоплення Червоної Русі Казимиром Великим на нинішньому місці засновується новий польський Галич, який у 1367 р. отримує маґдебурзьке право; тоді ж на нинішній Замковій горі було зведено укріплений замок, який став резиденцією галицького старости. Спочатку замок був дерев'яним і пережив декілька облог: у 1509 р. волохами, у 1594 і 1621 рр. татарами, також у першій половині XVII ст. його стан, як свідчить люстрація 1627 р., був дуже плачевним. Лише в середині XVII ст. галицький староста Андрій Потоцький почав будувати новий мурований замок, який звів на той час відомий військовий інженер [Франсуа] Корассіні, згодом творець Станиславської фортеці. У 1658 році будівництво було завершено. Але не минуло й двадцяти років, як замок став жертвою облоги 1676 р. і відтоді повільно щораз більше руйнувався, про що свідчить люстрація 1767 р. Після поділів 1796 р. австрійський уряд наказав галицькому магістрату знести частину укріплень. Решта, переважно східна частина, зруйнувалася у 1868 р., тож

до наших днів збереглися лише ті залишки, які зараз видно на Замковій горі.

12. Латинський парафіяльний костел Найсвятішої Діви Марії. Первісним осередком латинської парафії був, напевне, костел Св. Станіслава, переданий, як я згадав, наприкінці XVI ст. отцям францисканцям. Теперішній осідок галицької парафії датується з часу нової фундації парафії у 1427 р., наданої Владиславом Ягайлом. Про первісний костел можна сказати небагато. Відомо лише, що від щонайменше 1640 року тут відбувалися з'їзди галицьких сеймиків, і тому сеймики вважали себе зобов'язаними сплачувати певні суми на його утримання. У 1676 р. він був зруйнований подібно до замку внаслідок татарської навали; хоча в 1681 р. Галицький сеймик затвердив певні суми на його відновлення, здається, це мало допомогло, оскільки, згідно із записами в парафіяльних книгах, уже в 1710 р. тодішній парох Войцех Віттан розпочав будівництво нового костелу з допомогою шляхти і місцевого старости. Традиційно будівництво затягнулося надовго, оскільки у 1780 р. його було завершено лише частково. Закінчив процес спорудження лише в 1822 р. тодішній парох [о. Антоній] Павульський. Нинішній вигляд костелу походить з останньої повоєнної реставрації. З художньої перспективи цей храм не становить великої цінності. Це однонавна споруда, дещо звужена з боку пресвітерія, у якій лише окремі декоративні фрагменти вказують на те, що це стиль бароко.

13. Караїмська кенаса. Ця святиня походить з 1834 р. і була зведена на місці попередньої дерев'яної. У 1913 р. вона була частково спалена і відбудована вже після війни. Сама будівля з архітектурної точки зору не має великої цінності. З внутрішнього оздоблення заслуговують на увагу два старі гобелени, з богослужбових книг — дві *Біблії*, одна з яких латино-гебраїським текстом походить з 1564 р., друга — гебраїська, початку XVIII ст., і, нарешті, пергаментний *Псалтир*, перевезений до Галича з Кукізова.

Окрім вищеописаних історичних пам'яток, на увагу також заслуговують ще й ті, від яких станом на сьогодні залишилися лише фундаменти або тільки історичні згадки в літературі чи інших джерелах. До них належать:

14. Конвент отців францисканців Св. Хреста в Галичі, який існував до війни і від якого залишилися тільки фундаменти, укриті під бруківкою сьогоdnішнього галицького ринку. Згідно з традицією францисканців, він був заснований у 1238 р.; існував він, імовірно, з часу нового розташування Галича у 1367 р., фундований тодішнім старостою Оттоном з Піліці; костел

і кляшторні будівлі були дерев'яні і спалені татарами під час навали в 1595 р. Ще до 1632 р. і костел, і кляштор були відбудовані, а частина монахів повернулася сюди з конвенту Св. Станіслава біля Галича. Конвент Св. Хреста проіснував до австрійських часів — до 1784 р., тобто до часу, коли австрійці почали повну ліквідацію церковного та монастирського майна. Невдовзі костел і каплицю зруйнували, а від кляшторних споруд залишився двоповерховий будинок, у якому до війни були початкова школа та галицький магістрат. Під час воєнних дій у 1916 р. будівля була повністю зруйнована артилерійськими снарядами російської армії так, що сьогодні від цієї споруди, окрім фундаментів, не залишилося і сліду.

15. Кляштор отців домініканців Св. Анни. Є доволі вагомі докази існування домініканців у старокняжому Галичі. Домініканська традиція говорить про 1234 р. як рік заснування першого галицького конвенту, Длугош подає рік 1238; крім того, з листів Папи Інокетія IV довідуємося про існування домініканців у Галичі в 1246/7 роках. Цілком можливо, що їхній осередок був в урочищі, сьогодні званому *Данилівське* у Крилосі, невдовзі вищезгаданому. Лист говорить про домініканців «*de monte Sancti Danielis*». Нова фундація кляштору Св. Анни походить з половини XVII століття; конвент і костел стояли біля Замкової гори в нинішньому Галичі на т. зв. *Запарканні* при гостинці до Станіслава. Конвент проіснував до австрійських часів.

16. Руїни церкви під митрополічим лісом *Діброва* на залуківських ґрунтах на південь від села Залуква поблизу Лімниці. Згідно з планом, опублікованим у праці [Й.] Пеленського, походить вона приблизно з того часу, що й костел у Св. Станіславі. Розміри фундаментів 20x14.50 м.

17. Руїни церкви на т. зв. *Цвинтариськах* між Залуквою і Четверками, при гостинці, розміром 12x16. План її був строго центричним, візантійським.

18. Василіянські церква і монастир Св. Хреста в Соколі, фундаменти яких бачили ще наприкінці XVII ст.

19. Три монастирі біля сіл Суботова та Різдяни, що являють собою ніби «*fortalitia*», які захищають переправи в гирлі Сівки до Дністра.

20. Фундаменти ротонди біля Побережжя на правому березі Дністра, що також мала оборонний характер.

21. Городища. Одне в Пітричі над Дністром, друге в Сідлиськах між Лімницею і Сівкою. Окрім цих двох, в околицях збереглося більше слідів «*городищ*»; роботи над описуванням цих пам'яток вже завершені, а публікація на цю тему вже вийшла.

IV. Зв'язок з навчальними матеріалами

Пізнавальна і виховна цінність кожної шкільної екскурсії, ясна річ, полягає не лише в сумі набутих знань і вражень, а насамперед у вмiлому їх поєднанні з навчальним матеріалом, що опрацьовується на уроках. На цьому моменті треба особливо акцентувати, навіть якщо дата поїздки (на неї завжди треба зважати) відрізняється від часу опрацювання відповідної частини матеріалу.

З такої точки зору наукова екскурсія до Галича дає вчителю великі можливості навіть без докладання особливих зусиль з боку організатора шкільної поїздки.

На перший план виходить регіональна історія, особливо минуле Галицько-Володимирського князівства. Хоча в програмі з історії 2-го класу гімназії та 1-го класу ліцею про Галицьку Русь сказано небагато, однак моменти навчальної програми, що стосуються татарської навали в XIII ст. та здобуття Червоної Русі Казимиром Великим, можуть тісно пов'язатися з польовими спостереженнями під час подорожі. І справа ця буде тим більш полегшена, якщо вчитель, викладаючи регіональну історію, захоче поглибити уривчасті відомості з програми та підручника. Отже, розташування старого Галича і аналогії зі Львовом, які спадають на думку, потім занепад старого княжого Галича у зв'язку з татарськими набігами і перенесення центру Галицької Русі до Холма чи Львова — це перші точки дотику з навчальним матеріалом. Під час відвідування самого Крилоса у вчителя з'являться нові можливості для поглиблення знань учнів. Донині добре збережені фортифікаційні вали, велика кількість топографічних назв, і, нарешті, рельєф місцевості є чудовим матеріалом для характеристики середньовічної організації міста не тільки Русі, але й Польщі, і з цієї нагоди ознайомить учнів з фортифікаційною системою раннього польського середньовіччя.

Нові часи, період польського Галича часів Казимира Великого також дають хорошу можливість корисно пов'язати отримані спостереження з навчальним матеріалом. Тож перенесення укріпленого міста Галича на нове місце, локація міста на магдебурзькому праві та будівництво нового старостинського замку — це ті моменти, на які вчитель зверне увагу. Стоячи на високій Замковій горі над містом, розповідаючи про руїни Галицького замку, учитель зверне увагу на його важливу стратегічну роль у місці, де шлях татарських набігів розділявся на два напрями: на північ — до Львова і в бік заходу. Широкі поля між Галичем і Бовшевом неодноразово були свідками воєн між коронним військом і татарами, з якими пов'язували такі імена, як Станіслав Конєцпольський

або Ян Собеський, і це, безсумнівно, наблизить учня до тем, які порушує вчитель.

З цієї нагоди доцільно буде нагадати учням про роль Галича як центру великої адміністративної області, що зветься Галицькою землею, яка сьогодні охоплює половину Станіславівського та більшу частину Тернопільського воєводств. Добре помітний згори галицький парафіяльний костел дозволить учителеві звернути увагу учнів на те, що ніде інакше, як у цьому костелі, власне, відбувалися сеймики Галицької землі; ця цікава особливість нашого звичаєвого життя в XVII і XVIII століттях, безумовно, буде для учня цікавим фрагментом, що проливає світло на наше культурно-традиційне життя тих часів.

Натомість найбільше повчального матеріалу дають пам'ятки костельної архітектури. Дуже цікаву проблему перетину двох культур і двох стилів — візантійського і романського — зможуть відслідкувати вчитель з учнями й у Св. Станіславі у францисканському костелі та на фундаменті катедри [Ярослава] Осмомисла в Крилосі. З цієї нагоди ми, природно, можемо згадати наші романські пам'ятки у Великопольщі, Куявії і на Вавелі, у зв'язку з цим для вчителя може відкритися плідне поле для дискусії. Тим легше, що костел Св. Станіслава зберіг передусім романські риси, натомість втрачаючи з плином часу свою візантійську основу.

Цим, однак, не вичерпуються усі питання, пов'язані з історією культури. З перебуванням у Св. Станіславі пов'яжемо також проблеми культурно-релігійної місії латинського костелу в Русі, яка діяла переважно за посередництвом орденів отців францисканців і отців домініканців. Сам францисканський кляштор у Св. Станіславі, неіснуючі сьогодні кляштори францисканський Св. Хреста і домініканський Св. Анни в Галичі є найкращими свідченнями цієї місії; не завадить нагадати учням, що в безпосередній близькості від Галича є низка інших колишніх монастирських споруд, таких як кляштор отців кармелітів неподалік у Більшівцях (який видно із Замкової гори в Галичі і з гори у Св. Станіславі), отців домініканців у Єзуполі та Богородчанах і нещодавно ліквідований у Тисмениці.

На завершення, нарешті, візит до такої «родзинки» Галича, як караїмська кенаса, приверне увагу молоді до питання культурного і релігійного впливу Близького Сходу; тут можна згадати часи Вітольда і його війн з татарами, але, безсумнівно, знайдеться місце для оповіді про татарське осадництво в Польщі. З цієї нагоди вчитель зверне увагу молоді на побутуюче до сьогодні баламутство в контексті номенклатури цього релігійного відгалуження (Караїми, а не Караїти), а також його стосунку до євреїв.

V. Технічне проведення

Наукова подорож до Галича може бути одноденною або дводенною.

Одноденну мандрівку, з огляду на значну відстань від Галича до Крилоса і Св. Станіслава, вдасться провести лише шляхом використання якихось засобів пересування після прибуття на станцію в Галичі, переважно возів. У цьому випадку потрібно врахувати витрати на оренду возів на цілий день у кількості 7–8 транспортних засобів (у розрахунку на клас із 40 учнів з учителем це становитиме понад 60 злотих за місцевими цінами) або те, що за один день вам доведеться проїхати туди і назад загалом близько 30 км. З використанням возів це не буде надто обтяжливо для молоді, але весь день буде повний їзди та відвідування окремих об'єктів, з мінімальною кількістю часу для відпочинку.

У такій комбінації план подорожі для львівської молоді виглядав би таким чином. Прибуття на вокзал Галича приблизно о 10:03 ранку за розкладом на 1937/8 рік. Огляд пам'яток самого Галича тривав би приблизно до 12:30, після чого від'їзд до Св. Станіслава і перебування там до 14:30. Звідти виїзд до Крилоса з прибуттям близько 16:00; перебування в Крилосі повинно тривати не менше 2 годин, а повернення на залізничну станцію в Галичі відбуватиметься близько 20 години вечора. Виїзд до Львова швидкісним потягом о 21:17, прибуття о 22:59.

Як бачимо, програма одноденної подорожі повинна враховувати час дуже скрупульозно; часу на відпочинок дуже мало, настільки, що молоді загрожує перевтома і навіть знеохочення. Вони не здатні витримати такого гоночного темпу, і, як наслідок, їхня увага під час екскурсії може бути дуже низькою. Не кажучи вже про те, що на практиці дуже легко можна не вкластися у відведені терміни та повернутися додому пізно вночі. У такому разі наступний день слід вважати втраченим для навчання.

Тому більш корисною і раціональною вважаю програму дводенної мандрівки. Тільки тоді вчитель матиме час ґрунтовно обговорити кожну проблему окремо, тільки тоді можна буде уважно оглянути кожну пам'ятку та пізнати місцевість, і, нарешті, тільки тоді молодь знайде час не лише для вільного обміну думками і спостереженнями, а й для довільних розваг. Буде радість від того, що зветься «*utile cum dulei*», а молодь отримає справжню користь і низку незабутніх вражень від спілкування зі справжньою історією.

План дводенної подорожі буде таким.

По приїзді до Галича та заселенні до квартир заздалегідь домовляємося, що екскурсія в основному пішохідна, що не повинно

обтяжувати навіть слабших учнів чи учениць. Приблизно об 11 ранку ми вирушаємо на Замкову гору в Галичі. Тут учитель дає учням план мандрівки та ознайомлює з усією місцевістю, яка нас цікавить. Тому буде добре, якщо і вчителі, і певна кількість учнів отримають аркуш військової карти «Галич» масштабом 1:100 000. Своєю чергою, буде короткий вступ до наукового матеріалу мандрівки, поданий учителем або краще підготовленим учнем. Ця доповідь в основному висвітлюватиме політичну діяльність Галицько-Володимирського князівства, історію Галицького замку від польських часів разом з воєнною історією Поділля та Покуття в XVI—XVII століттях і найближчої спостережуваної території. Попри те додаю, що з вершини замку відкриваються хороші можливості для огляду. Зрозуміло, серед цих розмов буде відвідування руїн, необхідна фотографія тощо. Ця абсолютно вільна бесіда може тривати до двох годин, після чого наступить обідня перерва приблизно до 3 години по полудню.

О 3 годині вирушаємо на прогулянку до села Св. Станіслав, менш ніж за 3 км від центру міста, щоб ознайомитися з романською будівлею отців францисканців. За 40 хвилин ми на місці. Привітні господарі костелу ні в чому не перешкоджають гостям (крім входу до клявзури), тому свобода пересування кляшторним обходом забезпечена.

Знову, як і раніше, відбудеться загальне обговорення принципів і особливостей романського стилю, короткої історії пам'ятки, при цьому вчитель звертає увагу на її початково змішаний візантійсько-романський характер, а також подальшу реконструкцію пам'ятки, особливо її верхні частини в стилі бароко. Використання ілюстрацій та описів пам'ятки з праці доктора [Й.] Пеленського значно полегшить студентам орієнтацію в цих складних архітектурних проблемах. Ці ілюстрації будуть тим більше необхідними, що костел ще не повністю відбудований після воєнних руйнувань, особливо це стосується головного portalу. Приємним і добре сприйнятним урізноманітненням буде прогулянка навколо всієї кляшторної гори, огляд залишків земляних укріплень кляштору і, нарешті, спуск до місця, де річка Лімниця впадає в Дністер. Повернення до Галича, можливо берегом Дністра, невеликим бродом через Лукву, відбудеться близько 6 години; знайдеться хвилинка для огляду Галицького парафіяльного костелу, який, як я вже зазначав, не становить якогось великого наукового інтересу як пам'ятка мистецтва. Це було б завершенням програми першого дня мандрівки.

Другий день буде повністю присвячений відвіданню Крилоса, парафіяльного костелу та кенаси в Галичі. Буде добре, особливо якщо

буде гарна погода, почати заняття близько 7 або найпізніше 8 години. Почати можна від Галицької парафіяльної церкви, а потім перед годиною 9 має початися марш до Крилоса, розташованого на відстані 7 км від Галича. Попереджена та належним чином підготовлена до маршруту молодь відносно легко витримає цю невеличку напругу, тим паче, що шлях досить приємний і різноманітний; за 1¹/₂ години дороги маємо бути на місці.

Насамперед потрібно сказати, що мандрівку Крилосом має проводити добре підготовлений у фактичному плані вчитель, а якщо він не знає села, то зможе знайти провідника або хоча б людину з місцевого населення. Крилос має власну цінність як пам'ятка, і оскільки, на перший погляд, він не відрізняється від середньостатистичного нашого села, розташованого в доволі горбистій місцевості, тут легко помилитися, не побачити або просто заблукати. Хтось, хто взагалі не знайомий з місцевістю, може десять разів пройти село вздовж і впоперек і нічого не помітити, хоча насправді чи не на кожному кроці можна знайти сліди колись величнього минулого цього місця.

Відвідування Крилоса найкраще проводити в ось такому порядку. Почнемо з центральної точки колишньої галицької твердині, а саме місця, де нещодавно розкопано фундаменти стародавньої Галицької катедри; по черзі можна пройти до парафіяльної церкви, що стоїть просто біля неї, і нарешті до місця при дорозі з Підгороддя, яке називається *Золотий Тік*. Звідти сільською дорогою прямуємо до фортифікаційних валів — спочатку посередині села, потім за селом на південь, щоб відвідати потрібну систему валів і ровів.

Під час відвідування пам'яток слід пам'ятати також про топографічні назви, як місцеві, так і навколишніх сіл, пов'язані, як я вже згадував, із організацією поселення середньовічного Галича.

Тригодинного перебування разом з перервою на відпочинок достатньо для того, щоб молодь усебічно ознайомила з усіма проблемами, що нас хвилюють. Зворотна дорога може проходити через хутір Підгороддя, що буде тим більше доцільним, оскільки з Підгороддя маємо гарний вид на Крилоську гору та її розташування відносно околиць. По дорозі до Галича вчитель нагадає молоді про наявність у цих краях фундаментів ще двох мурованих церковних споруд, що походять із руських часів.

Повернення до Галича відбудеться близько 3:30, щоб ще вистачило часу відвідати караїмську кенасу; пам'ятати треба про необхідність порозумітися з представниками місцевої караїмської громади, які, зрештою, з радістю сприяють відвідуванню кенаси. Близько 5 години програма подорожі повністю вичерпається, і буде достатньо часу, щоб підготуватися до від'їзду і дістатися вокзалу.

Розглянутий вище план стосується переважно львівських мандрівок. Поїздка із сусідніх міст, таких як Станиславів, Коломия, Калуш, Рогатин та інші, може дуже легко за допомогою автобуса завершити той самий план за один день. Наприклад, у нещодавно здійсненій гімназією сестер урсулянок зі Станиславова поїздки було відвідано Крилос, Галич і Св. Станіслав, а вартість цієї поїздки становила рівно 50 злотих для 30 учениць та 3 викладачів.

Питання житла й нічлігу не є особливою проблемою. Тутешній Міський уряд може надати притулок у місцевій школі за умови попереднього повідомлення; крім того, до диспозиції прямо біля мосту розташований невеликий притулок Морської та Колоніальної Ліги, що складається з двох вбиралень, а за потреби керівництво місцевої захоронки сестер феліціянок може надати житло, але тільки для християнської жіночої молоді.

Józef Zieliński (Kraków, Poland)

A historical trip to Halych and the surrounding area

The article by Polish scientist and educator Dr. Józef Zieliński (1899–1976) provides a brief historical and cultural overview of the most important monuments in the history of Halych. The author offers methodological recommendations for organizing educational excursions for students with the aim of studying and deepening knowledge about the past of Halych and its immediate surroundings from the 12th to the 18th century. The educator clearly outlines the main places of the tourist route, their relevance from the perspective of archaeological research in 1936–1937, the possibilities of the infrastructure at that time, the preliminary plan, and the timing of the trip.

Dr. J. Zieliński methodological materials have been translated into Ukrainian with the maximum preservation of stylistic and substantive content. At the same time, the translator and editor's notes, which do not alter but rather supplement the text, are added in square brackets. The list of literature provided by the author is preserved according to the original, as well as certain historical inaccuracies.

Key words: *Halych, Krylos, St. Stanislav, architecture, educational trip, gymnasium, archaeological excavations, landmarks, culture, churches, castle, churches, fortifications.*

Zieliński J. Wycieczka historyczna do Halicza i okolicy. Lwów: Z Drukarni Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1937. 17 s.

*Переклад з польської мови та упорядник Яна Шелест
(Івано-Франківськ, Україна)*

З ЧОГО БУЛА ЗБУДОВАНА КНЯЖА КАТЕДРА У КРИЛОСІ?

У поданій невеликій статті інженер Северин Пастернак (1899–1994) докладно аналізує виявлений його братом відомим археологом Ярославом Пастернаком (1892–1969) будівельний матеріал Успенського собору на території давнього Галича. Серед нього зустрічаються алебастр, травертин, туронська крейда, літотамнієвий вапняк та девонський пісковик. Автор також висуває припущення щодо місцевості, звідки цей камінь могли транспортувати. Розвідка опублікована у друкованому часописі українського краєзнавчо-туристичного товариства «Плай» – «Наша Батьківщина». Філологічні особливості збережено згідно з оригінальним текстом та українським правописом, вживаним у Галичині в 1938 році.

Ключові слова: Галич, Крилос, Северин Пастернак, Успенський собор.

Оглядаючи рештки мурів княжої катедрі у Крилосі, можемо легко переконатися, що вона була збудована з кількох родів природного будівельного каміння, доведеного сюди з різних місцевостей. Каміння було добре дібране, найкраще, яке можна було в околиці дістати, а при будові використано його природні прикмети.

Нижче подаю короткий перегляд каміння:

1. Білий і ясно-сірий алябастер, одностайний або жилкуватий, що більш або менш перепускає світло. З нього були витесані квадри – лицеве каміння на будову мурів і кілька плит на долівці побіч саркофагу. Квадри – добре заховані, не потріскані, що свідчить про добір міцного матеріалу без ілястих жилок. (Долівкові плити – потріскані). Впродовж довгих століть ґрунтова вода вспіла вже місцями наглодати на поверхнях каменів м'якші місця й витворити нерівні площі.

2. Біла туронська крейда, досить тверда та дзвінка, із характеристичним мулевим зломом, де-не-де забарвлена лімонітом. У кавалках різної

величини служила до виповнювання простору між лицевими каменями в мурах. З неї зроблені також деякі квадрати в фундаментах.

Рівночасно треба згадати, що в румовищі (грузі) находилось також чорне кремення з корою. Це кремення є характеристичним додатком туронської крейди. До Крилоса певно попало випадково разом із крейдою (згл. заросле в ній).

3. Дрібнозернистий літотамнієвий вапняк, білий або легко жовтявий, поруватий, із маленькою домішкою дрібного піску. З нього зроблені капітелі стовпів.

У румовищі знаходимо також кусочки грубшезернистого літотамнієвого вапняка (літотамнієві грудки величини проса) з більшою домішкою піску.

4. Девонський пісковик, червонявий або зеленкувато-сірий, верстований, із дрібнесенькими лусочками лосняка. Був добрим матеріалом на долівкові плити (коло вітара).

5. Крім цього, в румовищі можна зрідка зустріти кусники звичайного подільського травертину.

Знаючи каміння, варто застановитися над його походженням. Тут відразу мусимо ствердити, що воно — не місцеве. На узбіччях гори у Крилосі видно від низу аж майже під перші хати тільки сенонську крейду (т. зв. опоку), а на ній старі карпатські рінища. Тимчасом ані опоки, ані ріни в мурах не видно. Груба річна ринь, перемішана із глиною й піском, до будови не надавалася. Також невідповідна була опока, що скоро вітріє та розсипається у дрібні пластинки. Тому будівельне каміння треба було довозити з дальших місцевостей.

Алябастру в околиці досить. Великі поклади знаходяться над Дністром, де сьогодні добувають його у значних кількостях (коло Журавна, Бовшева). Можливо, що ці самі місцевості доставляли камінь також у княжих часах.

Родовища білої туронської крейди стрічаємо над Дністром і його лівими допливами на просторі, менш-більш, між Єзуполем і Стрипою. Відтам мусіли її довозити.

Зі сходу довозили також девонський пісковик, якого родовища починаються щойно на схід від Нижнева та показуються в річних ярах.

Для пояснення треба сказати, що таким самим девонським пісковиком є т. зв. «*теребовельський пісковик*», сьогодні часто вживаний на плити.

Літотамнієві вапняки стрічаємо на подільській височині, на північ від Дністра. При перегляді родовищ звертає на себе увагу теперішній

осередок каменярського промислу коло Миколаєва. Тамошні каменярі добувають дві відміни цього каміння: дрібнозернистий вапняк, добрий до різьби та тривкий – у Бродках, і гірший, грубшезернистий, піскуватий – у Демні.

Порівнюючи пробки цього каміння з найденими у Крилосі, бачимо дуже велику подібність. І то камінь, із якого зроблені капітелі, подібний до каменя із Бродок, а грубшезернистий із румовища – до каменя з Демні. Подібність така, що на око не видно різниці. Здається, що куски відлупані від одної брили.

Коли ж возьмемо під увагу ще й легкий транспорт униз Дністром до Галича, то можемо з великою правдоподібністю приймати, що згаданий вапняк походить із околиці Миколаєва.

Відносно травертину не можна нічого точнішого сказати. Його родовища бувають у різних місцевостях на Поділлі. Впрочім, цього матеріалу дуже мало в румовищі.

Severyn Pasternak (Lviv, Ukraine)

What was the prince cathedral in Krylos built of?

In this brief article, engineer Severyn Pasternak (1899–1994) thoroughly analyzes the building materials of the Assumption Cathedral on the territory of ancient Halych, as discovered by his well-known brother, archaeologist Yaroslav Pasternak (1892–1969). Among the materials mentioned are alabaster, travertine, Turonian chalk, Lithothamnium limestone, and Devonian sandstone. The author also puts forward hypotheses about the locality from which these stones could have been transported. The survey was published in the printed journal of the Ukrainian Regional Tourism Society «Plai» – «Our Homeland». Philological features are preserved in accordance with the original text and the Ukrainian spelling used in Halychyna in 1938.

Key words: *Halych, Krylos, Severyn Pasternak, the Assumption Cathedral.*

Пастернак С. З чого була збудована княжа катедрa у Крилосі? *Наша Батьківщина*. Львів, 1938. Ч. 9. С. 199–201.

*Упорядник Андрій Гусак
(Галич, Україна)*

ГАЛИЦЬКЕ БОЯРСТВО XII—XIII ст.*

У поданій статті на основі літописних відомостей та висновків попередників історик детально розкриває роль і значення галицького боярства, яке висвітлює крізь призму соціально-політичної організації суспільства. Викладено відносини боярства з громадою і князівською владою в Галичі. Автор висуває власний погляд на галицьке боярство як на винятковий феномен, що не мав собі рівного в інших руських землях в економічному та політичному плані, як на могутній стан, спроможний підкорити собі громаду (віче), князівську владу та самостійно вершити долю землі.

---

* Прочитано на зборах *Товариства [ім. Шевченка]* 21 I (2/II) 1895 р. Вибрано цю тему почасти з огляду на місцевий інтерес її, почасти — з огляду на те що така цікава тема в історичній літературі досі не була відповідно опрацьована: досі головне місце займав вступ у розвідці: проф. [М. Дашкевича] — Дашкевич Н. Княженіє Даниїла Галицького по русскимъ и иностраннымъ извѣстіямъ. Київ, 1873. С. 23, і далі, переклад (без нотаток) у Смирнов М., Дашкевич М., Шараневич І. Монографії до історії Галицької Русі. *Руська історична бібліотека* / за ред. О. Барвінського; Тернопіль: З друкарні Іосифа Павловського, 1886. Т. 5. С. 65, і далі, багатий важливими і справедливими увагами; деякі більш або менш важливі уваги про галицьке боярство знаходимо в монографіях [М.] Костомарова — Костомаровъ Н. Черты народной южнорусской истории. *Костомаровъ Н. Историческія монографіи и изслѣдованія*. Санктпетербургъ: Изданіє Д. Е. Кожанчикова, типографія Императорской Академіи Наукъ, 1863. Т. 1. 504 с., переклад в Костомаров М. Исторични монографіи Т. 1. *Руська історична бібліотека* / за ред. О. Барвінського; Тернопіль: З друкарні Іосифа Павловського, 1886. Т. 2. 245 с.; [М.] Смірнова, [І.] Шараневича, [І.] Линниченка (Линниченко И. Черты из истории сословий в Юго-Западной Галицкой (Руси) XIV—XV в. Москва: Тип. Э. Лисснера и Ю. Романа, 1894. 240 с.). В недалекім часі має в *Записках [Наукове Товариство ім. Шевченка]* з'явитися спеціальна розвідка одного з їх співробітників до цього ж питання.

Правопис тексту оригінальної статті адаптовано до сучасних вимог, термінологію і бібліографію, взяті автором, залишено без змін. Скорочення та коментарі укладача матеріалу розкрито у квадратних дужках.

Ключові слова: *Галич, княжа дружина, аристократія, бояри, князівсько-дружинний устрій, Галичина.*

Слово «боярин» неясне щодо свого початку, принаймні дуже старе і спільне з іншими (південними) слов'янськими мовами. Очевидно, воно в основі своїй означає взагалі найвищу громадську верству, аристократію; тим самим усувається питання, чи від початку воно застосовувалося до земської аристократії, чи до старшої княжої дружини¹: очевидно, якщо перша старша, то й до неї назва ця скоріше вживалась, а пізніше до дружини; принаймні дуже рано воно використовується до «старішої» дружини княжої, так що не всюди можна собі здати справу, про яку аристократію — княжу чи земську — йде річ. Тут відбивається зв'язок, обмін, поспільний перехід тих двох суспільних груп. Дружина княжа складалася з двох елементів: чужинців-вояків, що приводив князь з собою, і заступників громади; хіба тільки в самі початкові часи по підбитих землях земська громада і княжа дружина були відгороджені виразною, глибокою межею. І спеціально — аристократія земська, тубильна [місцева — А. Г.] значною мірою входила в княжу дружину так, що ті дві верстви часами ніби зливалися, одна одну покривали; з того вийшла й така невиразність боярського імення. Явище це легко собі пояснити. З одного боку, князю дуже було корисно притягнути до себе в свою дружину «ліпших людей» громади: вони мали великі засоби, значні двори служби, вплив у громаді, отже, їх підпора значно зміцнювала становище князя в громаді. З другого боку, мати в князеві запоруку було не останньою справою для тих кращих людей, земельних власників, капіталістів.

Взагалі княжий устрій у нас солідаризувався з економічною аристократією, що не тішилася симпатіями ширшої людності і рада була

---

¹ Див. про це: Грушевский М. Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. Киев: типография Императорскаго Университета Св. Владимира, 1891. С. 351.

мати собі деінде підпору. А до того в княжій службі можна було побільше свого майна і впливу придбати. Княжа служба не була не вигідна, це була справжня годівля (*корм, кормлення*)².

І знову навпаки — прихожі чужинці, доробившись маєтку в тій службі, ставали власниками і переходили в верству земської аристократії.

Навіть у Київщині, на цім великім шляху, де як ніде, невпинний рух стояв серед дружинної верстви через переміну князів з різних княжих домів, що, приходячи зі своїх волостей на київський стіл, приводили з собою й свою дружину, — й тут ми можемо спостерегти присутність у дружині місцевого земського боярства, осілого й більш тривкого. Ми знаходимо й тут дружину, що має маєтності в землі, провадить господарство³, хто б не були вони щодо свого початку — чи бояри земські, що вступали до дружини, чи дружинники, що здобули собі маєтності, а проте з дружини не виступили, — то є фактом, що вони, прив'язані до землі, трималися різних князів, які лише на київський стіл приходять, і тільки з великої біди уступалися з Київщини. В Галичині то мусило бути ще більшою мірою. Тут князі не мінялись так, як у Київщині, цілих сто років одна династія князювала без перерви; тут, очевидно, більш як де княжа дружина могла осістися, закоренитися, більш як де земське боярство могло злитися з княжим чи краще — стати разом і княжим, а одночасно — збитися в тривку і компактну групу, що міцно трималася цього становища в урядовій ієрархії.

І в Київщині ми можемо помітити, як певні роди з діда-батька служать в княжій дружині, ба, навіть більше — ми бачимо певні уряди ніби в дідичному держанні: по батькові на той самий уряд приходять син, а часом і внук (розуміється — з перервами в часі). То раз у раз

---

² Кілька років в російській літературі велась жвава полеміка про значення слова *кормлення*: деякі хотіли виводити його з *керма, кермувати* = правити, але текст *Ипат [ського] літ [опису]*: «каканы будеть отець твой кормиль и любилъ» Літопись по Ипатскому списку. Санктпетербургъ : Изданіе Археографической комиссии, 1871. С. 321, рішуче промовляє за звичайним розумінням цього слова.

³ Літописні тексти вказані у: Грушевский М. Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. С. 348.

бачимо з найвищим урядом землі — київською тисячею⁴. Очевидно, певна родина, здобувши собі видатне урядове становище, затримувала його й передавала по змозі далі своїм потомкам, і то навіть входило в практику. Можна припустити, що т. зв. московське *местничество*, що мало своїм принципом право дітей на те ієрархічне становище, яке здобув собі батько, ба, взагалі предки, хоч розвинулось і сформувалось остаточно на московським ґрунті, в основі своїй йшло з давнішої, русько-державної організації.

Таке явище давнього нашого життя важко собі витлумачити інакше, як знов-таки тільки тим, що, хоч княжа дружина безпосередньо була зв'язана з князем, від нього мала свій *«корм»*, свої уряди, але при тім старша дружина не була цілковито віддана на ласку й неласку князя: боярин здебільшого мав собі становище в громаді й поза дружиною; князь приходив і відходив, а боярство — візьмемо київське — стояло собі та водило перед у громаді; і князь, коли хотів собі його позискати, скористався з його громадського впливу, з його засобів, мусив давати йому відповідні місця в своїй дружинній ієрархії.

У Галичині, правда, князі, сидючи з покоління в покоління без перешкод, могли би й не потребувати так допомоги дружини, могли би ввійти в безпосередні відносини з громадами, поминувши боярську верству, але цього не зуміли зробити. Боярство й тут стояло між князем та громадою й усю сферу зробило своєю монополією. І то так, що нарешті галицьке боярство поставило було собі метою — правити землею без князя, а в часах боротьби за княжий стіл, коли брали перевагу різні, часом і неприхильні боярству кандидати, боярство в своїх руках держало ціле урядування, і князі неволею мусіли з тим миритися.

Я дозволю собі ще навести одну пізнішу аналогію з устрою земель давнього руського державного права. В деяких землях В[еликого] кн[язівства] Литовського місцеві бояри мали монополію *«держати волості»* своєї землі; в такому держанні поєднувалась експлуатація державних маєтностей з виконанням деяких державних функцій. Давніші ці волості роздавав не в[еликий] князь, а самі собі бояри укладали між собою ті держави; по року держав

---

⁴ Там само. С. 349. Здогадка про дідичність урядів ширшою мірою була висловлена і навіть побільшена у: Погодин М. Исследования, замечания и лекции о русской истории. Москва: В типографии Л. Степановой. 1856. Т. 7. С. 92 і далі.

кожен, і так ішли вони чергою; сліди такого порядку збереглися і в Київщині на початку XVI ст.⁵ Цей порядок, дуже можливо, є відгомонам князівсько-дружинного періоду⁶; принаймні може він нам пояснити, яким чином галицьке боярство могло часом незалежно від князя навіть держати в своїх руках уряди, а також — в які виразні, часом правні форми могла укладатися монополія такого боярського урядування.

По цих загальних увагах переходжу до більш детального розгляду галицького боярства.

II

Боярством у князівсько-дружиннім устрої звалася старша дружина: втративши бояр, що відступили від нього, князь XII ст. каже на своїх *«дітських»*, себто молодшу дружину: «а се будуть мої бояри» — він

---

⁵ У грамоті Київській землі 1507 р.: «Волости кievськіє Кіянномъ держати, в иному никому, а городки кievськіє въ нашой воли: Кіянномъ будемъ давати, кому ся будетъ годити»; У грамоті 1529 р.: «а городки и волости кievськіє Кіянномъ будем держати, а никому иному: будемъихъ давати, комуся будете годити» див. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Санктпетербургъ : Въ Типографіи II Отдѣленія Собственной В.И.В. Канцелярія, 1848. Т. 2. С. 34, 209. Таким чином, давніше волості (себто неміські округи) не залежали від волі в[еликого]. князя. Знаємо, що бояри кievські держали їх по року — див. витяги з XV—XVI ст. у: Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута. Исторические очерки. Москва: Университетская типография, 1893, С. 242, 246 і XLIII; з них видно, що в к[інці] XV ст. вже в[еликий] князь втрутився в те роздавання волостей; грамота 1507 р., очевидно, підтверджує давніший звичай. Порівн.: Акты, относящиеся к истории Западной России. Т. 2. С. 199: «Што бояре полоцкіи держать волостку Дрисецкую, по годомъ судять и радять». Про це див. Владимирский-Буданов М. Хрестоматия по истории русского права. Киевъ — Санктпетербургъ : Типограф. С.В. Кульженко, 1887. С. 57; Ясинский М. Уставные земскія грамоты Литовско-Русского государства. Киевъ : Въ университетской типографіи, 1889. С. 116—117; Любавский М. Назв. праця. С. 293; останній каже, що бояри держали *«колею»*, але в його ексцерптах про це немає, хоча так мусило бути — виходить із комбінування.

⁶ [М.] В[ладимирский]-Буданов, і за ним [М.] Ясинський ([осум] с[it].) бачать тут слід *«давньої Влади»* старшого міста над його землею, і бояр звуть *«земськими боярами старшого міста»*. Такий лад відомий з давніх часів тільки в Новгороді, а в нас скрізь держали міста і волості не земські, а княжі бояри.

робить, іменує їх своїми боярами (Київщини)⁷. Так і в Галичині XII—XIII ст.: боярство — то верства урядова, службова. Ніде ми не знаходимо, щоб боярство виступало як заступництво громади, відокремлене від урядової верстви. Хоч як самостійно воно виступало часом супроти князя, а все воно залишалося княжим. Першим актом князя виступає роздавання волостей «*боярамъ и воєводамъ*»⁸. Очевидно, ми маємо тут перед собою — в цих боярах і воєводах — тих самих «*галицьких мужів*» XII ст. (1153 р.), що казали своєму князю Ярославу: «*како ныбудеть отець твой кормиль и любиль, а хочемъ за отца твоего честь и за твою головы своя сложити*»⁹.

Виступає боярство з різними іменнями — *бояри галицькі, мужі галицькі*, часто — просто *галичани*¹⁰. Ім'я боярина уживання з трохи відмінним значенням: часом воно обіймає цілу масу тієї службової верстви (відрізняючи її від рядової дружини і народних мас), тоді бояр видатніших літописець означає іменем «*бояр великих*»; іноді ж слово «*бояри*» в цім тіснішій значенні уживалося тільки до вищих урядників, більш можних і впливових членів тієї верстви. Верства боярська в першій значенні була велика: літопис оповідає, що Ігоревичі вигубили їх з 500 люду; це число дехто вважав перебільшеним¹¹, але, може, воно й не було таким, а як і перебільшене, то в усякому разі число вбитих було велике. З оповідання видно, що загинуло тут кілька «*великих бояр*», а решта — то було те дрібніше боярство, а такого в цілій Галичині могло бути сотні.

---

⁷ Літопись. С. 367. Далі цитати на цей літопис зроблено самим означенням сторінок. [Для зручності і стандартизації покликання на літописні згадки, подані у тексті статті М. С. Грушевським в круглих дужках із зазначенням сторінки, подаємо у звичній посторінковій системі покликів — А. Г.].

⁸ Там само. С. 514.

⁹ Там само. С. 321.

¹⁰ Там само. С. 480: «*бояре галицькыи = галичане* (Там само. С. 483—484, 486; «*мужи галицькыи* особливо в *Київському літописі* — напр. Там само. С. 442, 444—445, тут це = «*Галичане*», Там само. С. 384—385, «*бояре = дружина = Галичане*».

¹¹ Костомаров Н. Назв. праця. С. 245; Дашкевич Н. Назв. праця. С. 25. Відкидали цю звістку, вважаючи її за пізнішу дописку, але вона напевно належить основному тексту — див. Грушевський М. Примітки до тексту Галицько-Волинської літописи. Наданне Оришевському Копистері на та Гайсина (додаток: оригінальний текст документа). *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Львів, 1895. Т. 8 (4). і звідти: його ж. Розвідки й материяли до історії України-Руси. У Львові: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1896. Ч. 1.

Велика просторинь ділила те дрібне боярство від «*великих*» олігархів, такого Доброслава, що хотів «*вокняжитися*» в цілій Галичині, хоч під номінальною владою князя, і тими «*беззаконниками от племени смердьа*», що за надану їм волость в ноги кланялись Доброславу. Градація між боярством відповідала градації урядів і держав, що надавались боярам. З оповідання про кн[язя] Володимира Васильковича і Мстислава Даниловича довідуємось, що князь роздавав боярам не тільки міста, а навіть села¹². Про роздавання боярам сіл для господарської експлуатації (як було пізніше з *королівщинами*) в Галичині, як і взагалі на давній Русі, не знаходимо відомостей; до того про такі села, що належали до князя, були осадами його, тут не може бути мови — такі села Володимир віддав своїй жінці; отже, маємо роздавання боярам сіл в державу на такій же основі, як роздавалися міста — для збирання податків і виконання державних функцій. З такої невеличкої держави міг розпочати собі кар'єру малий галицький боярин. Він міг мати цю державу не тільки від самого князя, а очевидно — і від більшого боярина, що держав цілий більший округ і від себе міг роздавати менші: в згаданім вже оповіданні про Доброслава бачимо, що той від себе роздавав навіть такі більші держави як Коломия; Данило нічого не каже проти самого того роздавання, тільки ставить певні вимагання — давати «*волости*» не чужим боярам, а своїм, галицьким, а деякі — як коломийські сільниці зіставити до безпосереднього княжого розпорядження.

Велика, кажу, просторинь, лежала між таким боярином, що держав з другої руки маленьку «*волость*», або був яким помічником при урядуванні, і таким більшим, «*великим*» боярином, що одержував цілі більші округи з великими містами, як напр[иклад] Судислав від кн[язя] Мстислава здобуває разом з «*честю великою*» княжий стіл — Звенигород; як за часи Данила бачимо в одного ціле Пониззя в руках, у іншого — Перемищину¹³, не кажучи про таку особу як Володислав, що на короткий час засів на княжій столі в самім Галичі.

Верства боярська не замкнулася в окрему касту. З літописів ми бачимо, що приходили туди люди і з нижчих верств. Згадуючи про одного з «*великих*» бояр, галицьких олігархів XIII ст. — Доброслава, літопис зве його «*судьичом*» і «*поповим внуком*», іншим разом, кажучи за двох «*беззаконників*» противної партії, що одержали від боярських олігархів

¹² Лїтопись. С. 592—593.

¹³ Там само. С. 413, 525.

Коломию, літописець пригадує, що були вони з племені «*смердья*». Але, як справедливо зауважено¹⁴, ці самі докірливі згадки літописця про незначний рід показують, що на рід зауважено, що «*худородні*» бояри були рідкістю. Вище я згадував, що і в Київщині видатніші роди одержували деякі уряди мов спадщину, — в Галичині боярство мало обставини ще більш відповідні до того, щоб сформуватися в компактну масу, в яку *homo novus* не без клопоту міг протиснутись.

Дорогою до того могли бути служба, урядкування. З вищенаведеної згадки довідуємось, що батько [дід — А. Г.] олігарха був «*пін*», батько — суддя: очевидно, письменний попович зробив собі кар'єру на судових урядах, почавши від ролі якого писаря-дяка, а своєму сину уторив дорогу між саму найвищу аристократію. Такі письменні дяки робили, може, кар'єру й частіше; при нагоді битви під Городком згадує літописець про смерть дяка Василя Молзи¹⁵ — видно, була то особа не остання; дяків у ролі писарів ми зустрічаємо ще й у XIV ст. (напр. в грам[оті] 1359 р.).

Щасливі обставини могли прискіпати кар'єру, поступ по урядових східцях. Згадані вище «*беззаконники от племені смердья*» — Лазорь Домажиреч та Івор Молибожич — одержали від боярської олігархії Коломию. То було дивним фактом, на погляд княжого стольника Якова, такі не варті були і «*вотчина (батьківщини, батьківської держави — М. Г.)¹⁶ держати*»; були то, видно, пильні слуги боярського прихильництва, яких варто було нагородити й вище їх «*вартості*» в урядовій ієрархії — недарма вони до землі кланялися, дякуючи Доброславу¹⁷.

Цей епізод з тими беззаконниками незвичайно цікавий, бо відкриває перед нами ті головні основи, на яких були оперті боярські рахунки. І так кожний передовсім має право на свою «*вотчину*» — на ту державу чи уряд, який займав його батько. З іншого боку, була якась — оперта на

¹⁴ Дашкевич Н. Назв. праця. С. 31.

¹⁵ Лѣтопись. С. 490.

¹⁶ Видавці *Іпатіївського літопису* вважали це назвою якогось села, але правдоподібніша здогадка висловлена [О.] Нікітським в його: Никитский А. Очерк внутренней истории Пскова. Санктпетербургъ, 1873. С. 279, що це *вотьнина* = батьківщина; див. грамоту Бенька, старости галицького і снятинського 1398 р.: «На своємъ селѣна Тольмачи и Журковѣ на свою вотнинѣ» — Срезневский И. Материалы для словаря древнерусского языка. Санктпетербургъ : Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1893. Т. 1. (А—К). С. 307, ВОТНИНА. Тим самим відпадає трактування, дане проф. [М.] Дашкевичем (Дашкевич Н. Назв. праця. С. 31).

¹⁷ Лѣтопись. С. 525.

роді, здібності, заслугі, може, й заможності — певна черга для всяких урядів і держав, і кожний боярин уважався «*вартим*» (достойним) певних, відповідних урядів. Се цікаво тим, що може нам об'яснити, яким чином, незалежно від княжої ласки, бояри могли собі держати найважливі уряди: коли цей або той стояв на черзі, був «*вартий*» того чи іншого вищого уряду, з боку князя, здавалося б, крайньою самоволею його оминати, а якому-небудь меншому кандидату віддати уряд.

Оповідючи про часи перед Ярославською битвою, літописець каже, що «бояре галичєстии Данила князем собѣ называху, а сам всю землю держаху: Доброслав же вокняжилъ ся бѣ Судьичь, поповъ внукъ¹⁸, и грабѣше всю землю, и въшедъ во Бакоту все Пониззѣ прия, безъ княжа повеления; Григорья же Васильевичь собѣ горную страну Перемышльскую мышляше одержати»¹⁹. Прихильний Данилу літописець представляє це все тільки як «*коромолу*» боярську, а в дійсності, може, воно й не було такою тільки: бачимо, що Данило нічого не каже, що вони ту чи іншу округу взяли до держання, а тільки контролює, як вони роздають волості, та скаржитья, що його наказу не слухають. Може бути, що те заволодіння Пониззям чи Перемищиною не було простою узурпацією, що бояри тут опирались на якійсь рутині, якійсь уставленій практиці. Бачимо ж, що Данило, тільки причепившись до обопільних нарікань і денунціацій тих олігархів, усунув їх з тих урядів — «*повелѣ я изоимати*». Може то не була сама боязкість з боку Данила.

Коли таким чином припускаю я (як можливе) якісь певні права, що давало боярину його становище серед тієї боярської верстви, на певний уряд, незалежно від княжої ласки, я, одначе, у всякім разі не вивожу цього явища поза межі практики, звичаю: *de jure* [за законом — А. Г.] урядами розпоряджався, роздавав князь; бачимо, що найповажніший уряд — тисяцького — залежав від князя, і боярин Володислав, садячи на стіл галицький кн[язя] Ростислава, від нього тисячу приймає²⁰. В дійсності, одначе, цілий ряд менших держав роздавав, напевно, не сам князь, а «*великі бояри*»: загал боярства стояв у безпосередній залежності вже від них, і це, розуміється, давало ще нову підставу для сили і значення такого великого боярина, він опирався ще й на свою боярську клієнтуру.

---

¹⁸ Там само. Так поправляю я текст *Inat [ського] л [ітопису]*, про цю поправку див.: Грушевський М. Примітки до тексту Галицько-Волинської літописі.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само. С. 527.

III

«Держаннє» було ніби боярською спеціальністю; князь «*годує*» (кормить) бояр, а синонімом корму є держання: «Прія землю Галицькую и розда города бояромъ и воєводамъ, и биаше корма у нихъ много»²¹. Поділу урядових функцій у провінційній адміністрації в давній Русі ми не знаходимо (як і взагалі на тім ступені громадського життя вона не існує), тому такий «*держитель*» (тогочасний термін)²² поєднував у своїх руках різні урядові функції — військові, судові, поліційні, адміністративні, а це все давало можливість майже необмеженого господарювання в краї. Що з такого господарювання бояри користали для егоїстичної користі, для збагачення свого, показують згадки літописи (правда — неприхильної до бояр) про «*грабування*» земель: «Бысть м'яте великъ в землѣ и грабежь отъ нихъ (бояр — М. Г.)», Данило докоряє їм, що вони його не слухають і грабують (*землю грабите*, вар[іант] *губите*), і посилає на розслідування свого печатника — «списати грабительства нечестивыхъ бояръ»²³. Податки і натуральні обов'язки людності в ті часи були вже, вочевидь, досить значні і різномірні, і на цьому ґрунті легко могла розвиватися боярська «*грабежь*», а разом з тим — і здобування боярського багатства.

Я висловив вже гадку, що боярство, як служила верства, злилося в Галичині з земською заможною верствою. Бояри виступають як люди маючі, і особливо — як земельні власники; відомий текст — промова Володислава до бояр перемиських: «Братъе, почто смущаетеся? Не сиили избиша отци ваши и братью вашу, а инѣи имѣние ваше разграбиша, и дщери ваша даша за раби ваша, а отъчьствии вашими владѣша инии прищелци»²⁴ — тут бояри виступають з володінням не тільки рухомого майна, а й невірної челяді і нерухомих маєтностей, до того — дідичних (*отечествія*); подібне ж виходить з оповідання про «парубка Добрыниного, его же лживый Жирославъ укралъбѣ, и обличен уему бывшу про него же, погуби отчину свою»: тут також виступає челядь невірна і дідична маєтність — «*отчина*»²⁵. Наведена вище аналогія Київщини показує, що такі звістки не повинні будити в нас

---

²¹ Там само. С. 514; тут, однак, може бути й антитеза з подальшим: «королевич же Дьянишь и Судиславъ изнемогаху гладомъ в градѣ».

²² Там само. С. 524 (Дрогичин).

²³ Там само. С. 525—526.

²⁴ Там само. С. 485; що говориться це до бояр, видно з того, що згадується за вбитих їх родичів, а якраз перед тим сказано за масове знищення бояр Ігоревичами.

жодного скептицизму, явище це цілком природне. А виходячи з цих звісток, можемо ми подібним способом розуміти й інші звістки літопису: так, знаходимо відомість, що Данило відібрав Пліснисько в Арбузовичів збройною силою і забрав там силу невільників «*великъ плѣньъ прия*»; далі — знаходимо бояр з місцевими прізвищами — як Семен Коднинський, Борис Межибожський, може, й — Климя та з Голих гір: дуже можливо, що маємо тут назви їх володінь, маєтностей. А як взагалі не маємо жодного сліду роздавання таких земельних маєтностей²⁶ на власність, або в яке-небудь діичне держання, князями, то мусимо визнати, що боярство було не тільки бюрократичною, а й заразом господарською, владною верствою.

Яке заможне було видатніше боярство, показує оповідання літопису про двір Судислава, коло Галича: «Даниль же взя дворъ Судиславль, якоже вино, и овоща, и корма, и коний, и стрѣль, пристраньно видѣти», так що військо Данилове збагатилося здобиччю²⁷.

В цім оповіданні цікава подробиця про той запас зброї — списів і стріл; потребу такого арсеналу не можна собі пояснити інакше, як тільки припустити існування у бояр своїх збройних ватаг, своєї дружини. Такі факти відомі нам з інших країв, знаємо напр[иклад], що видатніші бояри київські, переяславські мали свої дружини — дружині такого Свинельда завидувала навіть дружина самого київського князя, у такого Ратибора (потім тисяцького київського) бачимо також «*дружину Ратиборову чадь*», що на іншому місці зветься «*отроками*»²⁸. В Галичині стрічаємо передовсім «*людей*» того чи іншого боярина — напр[иклад] людей Судислава²⁹; поруч з тим можна поставити «*гордих слуг*» перемиського владика в пишних убраннях, у вовчих і борсукових шапках³⁰. Можна уважати за певне, що ми маємо тут не якусь домову челядь, а збройні загони, маленькі, а часом, може, й значні дружини.

---

²⁵ Там само. С. 493.

²⁶ Там само. С. 491, 510, 515.

²⁷ Там само. С. 506.

²⁸ Там само. С. 34. (порівн.: Лѣтопись по Воскресенскому списку. *Полное собраніе русскихъ лѣтописей*. Санктпетербургъ: Типографія Едуарда Праца, 1856. Т. 7. С. 277) і 158—159.

²⁹ Там само. С. 506.

³⁰ Там само. С. 528.

Але на таких особистих, надвірних слугах не обмежувалось. Коли ми пригадаємо, що бояри були, щоб так сказати, природженими урядниками, були начальниками більших округів, мали в своїх руках езекутивну владу, то мусимо припустити доконче існування у видатніших бояр більших дружин, що вони удержували з доходів підвладного краю, а ті дружини знову були найближче зв'язані з особою такого свого боярина, від нього безпосередньо залежали, мабуть переходили з своїм боярином з уряду на уряд, і були його вірною опорою. «Полки» галицьких бояр — «*мужів галичих*» дійсно стрічаємо в оповіданні про повстання проти Володимира³¹, і ці полки, розуміється, відіграли і в пізніших справах важливу роль. Коли літописець, оповідаючи про похід, називає бояр, що йшли разом з князем, — очевидно, йдеться йому не про те, аби занотувати їх присутність; вся важливість в тім, що боярин приводив з собою військо. Особливо виразно натякає про це літопис, оповідаючи про один з ранніх походів Данила: «Бѣвой Даниловъ болши и крѣплѣйши, бяху бояре велиции отца его вси у него»; сам Данило володів тоді незначною волостю — Кам'янцем, але туди за ним переходили бояри: «Бояре не изневѣришася, но идоша вси со князем Василкомъ въ Каменецъ»³². Очевидно, ті бояри мали свої дружини і ними так Данила посилили, що міг заїмпонувати Лешкові.

IV

Отже, на основі аналізів літописних відомостей, за допомогою аналогій можемо зазначити головні підвалини сили боярства, а спеціально його верхів «*великих бояр*», галицької олігархії: багатство, а особливо — земельні маєтності, збройні дружини, компактність тієї верстви боярської й поєднана з тим практика, що забезпечувала правильно, ніби спадкове, відповідне становище в урядовій ієрархії, наостанку — той зв'язок, який пов'язував менших бояр до «*великих*» і забезпечив цим останнім вплив на рядове боярство — розумію роздавання другорядних волостей «*великими*» боярами.

Опираючись на таку силу, міг собі галицький боярин бути пишним. От як оповідає літопис про виїзд одного з олігархів — Доброслава: «Едучю Доброславу во единой сорочыцѣ(се до князя на послуханья! — М. Г.), гордящу, ни на землю смотрящу, Галичанам же текучим у стремени

---

³¹ Там само. С. 445

³² Там само. С. 487—488; в першій лінії це повідомлення належить до волинських бояр, але це напевно можна застосувати і до галицьких.

его»³³. Зрозуміло, прикро було Романовичам від такої пихи і зневаги, але траплялися речі і гірші, як розказана в літописі сцена, де боярин на бенкеті заливає вином з чаші Данилові лице, а той мусив то лише складати в серці своїм.

Коли зважимо все те, що становило силу боярства, не покажется нам занадто сміливою політична програма, яку виставило галицьке боярство в XIII ст.: усунути цілком князя і заступити його боярською олігархією або, залишивши за князем номінальну владу, перейняти управління в свої руки. Однак такі змагання у них розвивалися і вияснялися поволі.

До другої половини XII ст., як справедливо зауважили, боярство галицьке нічим особливо не видається — княжа дружина, та й все. В часи боротьби кн[язя] Володимирка з громадським, вічевим елементом боярство виступає по стороні князя: ці два чинники не передчувають, що стануть незадовго один проти одного, й не мають на гадці зберегти собі союзника в громаді. Що більше — придушення віче, громади спільними силами князя й дружини значною мірою приготувало ґрунт для конфлікту князя з дружиною: проти громадського чинника вони звичайно всюди тримались солідарно, як природні союзники; коли він вийшов з політичної гри, прийшов час звести свої рахунки самим союзникам. І от вже за часів Володимиркового сина і наслідника Ярослава боярство показує свою силу — в відомій історії з його нешлюбною жінкою Настаською. Бояри стали по стороні його шлюбної жінки, примусили князя їм покоритись (*«отца ти есмь яли»*), побили його приятелів — *Чаргову чадь*, Настаську спалили, а князя водили до присяги, що житиме з жінкою добре. В зв'язку з цим стоїть далі — що бояри порушили заповіт Ярослава, віддавши від стола його нешлюбного сина Олега. Нарешті — примусили кн[язя] Володимира, причепившись, як і попередньо, до його родинного життя, тікати з Галичини; літописець, оповідаючи, що цей князь *«думи не любяшет с мужми своїми»*, виявляє нам основну причину всіх цих боярських заходів: він хотів правити незалежно від бояр. І та нещаслива Настаська, і ця попадя, до якої вчепилися тепер вони (як на цей раз зауважив сам літописець), були тільки *«причина перед очима»*, йшлося про збереження свого впливу на державні справи. Настаська, очевидно, стояла в якомусь зв'язку з тією *«Чарговою чаддю»*, княжими приятелями (може, її свояками), що мусили позбавити впливу боярство; тому ж, мабуть, не захотіли бояри й Олега. Попадя, може, теж мала якийсь вплив на те, що Володимир не припускав участі бояр у справах князівства;

³³ Там само. С. 525.

боярство, перейняте вже аристократичною пихою, могло дуже образити неправну княгиню, котрій *«не хотіли кланяти ся»*. Вплив Романа, що підбивав бояр на Володимира, міг мати силу тільки вже на приготованім ґрунті незадоволення.

Право бояр на участь у державних справах було річчю загальнорозповсюдженою, одним з принципів громадського устрою на Русі. Князь був вождем дружини, це була спілка, де справою кермував князь, але кожен спільник мав право знати, як справа ведеться, і в кожному випадку заявити свою згоду або незгоду. Не вдалося дружиннику переконати князя або князь не хоче порозуміватися з дружиною — дружинник кидав князя. *«О собѣси, княже замыслить, а не ѣдемъ по тобі мы того не вѣдалия»*, — кажуть бояри князю, коли він, без них прийнявши план, закликає до участі, і відступають від нього³⁴. Але неважко було відступати на такім широкім боярськім шляху, як Київщина, де вічно йшла боротьба між різними претендентами на стіл, в політичній ситуації вічно перемінялося, вічно кипіло, і в рядах дружини був неустанный рух; що іншого в такім забувні, як Галичина, де боярство закоренилося міцно, де не було ніякої боротьби князів-конкурентів і до іншого князя мандрувати світами дуже було прикро. Тож дилема: або вийти цілком з дружини, або вигнати самого князя. Галицьке боярство починає ставити своїх контркандидатів на княжий стіл.

Проти Володимира Ярославича боярство виставило Романа і підняло повстання. Та що значна частина боярства трималася Володимира, опозиція виставила причиною його непоправне родинне життя і примусила тікати. Одначе Роман не міг втриматися в Галичі, бо угорський король виступив проти нього, ніби підтримуючи Володимира, а властиво здобув Галичину для себе: посадив там сина Андрія, але притім цілу управу залишив у руках бояр — *«даде весь наряд Галичанамъ»*³⁵.

Та, незважаючи на таку вигідну позицію, боярство, бодай частково, не було задоволене угорською зверхністю. Очевидно, національне почуття було ображене (пор.: *«Угре же вѣдаю челюсть галицькую, аже Галичане ищють, собѣ князя руского»*³⁶), бачимо це в ширших колах галичан, а було воно, мабуть, і між боярством. Крім того, не обходилося, певне, і без прикростей від угорського війська і воєвод; до того не все боярство могло

---

³⁴ Там само. С. 367.

³⁵ Там само. С. 445.

³⁶ Там само. С. 447.

користатися рівно з того *наряду*. Літопис каже, що в конспірації не взяли участі ті, що їх сини і брати були заручниками в угрів; може, в дійсності були й зацікавлені; досить, що бояри не виступили солідарно, і лише частина їх виступила проти угрів, та й то таємно і нерішуче. Претендентом виставлено сина популярного у галицького люду Івана Берладника, Ростислава; але, з огляду на підкріплені перед тим сили угорської залози, бояри не відважилися підтримати його, і він загинув. Неприхильність галицького люду не залишалась таємницею для угрів, результатом були всякі прикrostі та «*многа насилья*», що збільшило незадоволення проти угорської зверхності і приготувало ґрунт для повернення Володимира.

Його місце, після смерті, зайняв боярський кандидат Роман. Боярство, очевидно, сподівалось тепер бути панами. Однак власна роль галицького боярства свіжим князям, видно, занадто давала себе відчувати. Роман розпочинає завзяту боротьбу з боярством, про котру, на жаль, маємо лише пізнішу звістку у Кадлубка³⁷. Відкинувши ті прикраси, в яких подана у нього ця звістка, годі не прийняти самого факту боротьби, може, і з вбивствами та вигананням з землі противних бояр³⁸. Результатом стало, що проти Романа підтримано кандидатуру свояків — шваґрів небіжчика Володимира — Ігоревичів³⁹; в головах цієї партії стояв син *кормилиці* Володимира, Володислав з братом⁴⁰, один з головніших провідників боярської партії; ще за першого вигнання Володимира (за життя Ярослава), коли він жив у шваґрів якийсь час, міг Володислав ближче з ними зйтися. Але проти Романа ця партія нічого не вдіяла, і Володислав з братом мусіли тікати. Щойно після смерті Романа виступають вони знову, і під їх впливом боярство прихилилось до Ігоревичів, відкинувшись від Романовичів⁴¹.

Та й Ігоревичі не змогли погодитися з боярською олігархією. В їх боротьбу, очевидно, за покликом самих бояр, втрутилися угри⁴², але знову

³⁷ Magistri Vincentii Chronicon Polonorum. *Monumenta Poloniae Historica* / ed. A. Bielowski. Lwów: Nakładem własnym, 1872. Т. 2. Р. 440—441.

³⁸ Порівняти наведену в дальшій нотці звістку, що Роман вигнав Кормильчичів з Галичини.

³⁹ «Приведоша Кормиличича, иже бѣ загналь великий князь Романъ, невѣры ради: славяху бо Игоревича» — див. Лѣтопись. С. 481.

⁴⁰ Пор. Там само. С. 481 із С. 484; що не може тут бути інакше *кормилиця* лише Володимирова, це ясно, як зважити усі обставини — літопис не каже про неї нічого.

⁴¹ Там само. С. 481.

⁴² Там само. С. 483 — «*безаконие галичкое и м'ятежь*», пор. С. 484 — «*сгрѣшихомъ къ вамъ*», кажуть галичани Ігоревичам.

відштовхнули від себе люд *«томительством»* своїм⁴³. Результатом стало, що Ігоревичі, покликані назад, задумали начисто викоренити боярську партію і вчинили їм справжню криваву баню; за словами літопису, під час завданої їм різни загинуло 500 бояр, решта розбіглися і помстилися потім, повісивши трьох Ігоревичів⁴⁴.

Ця боротьба і вбивства не зломали боярства. Навпаки, нещасливі спроби з Романом і Ігоревичами вплинули на прояснення і подальший розвиток тих задач і планів, які собі ставило боярство, та на його об'єднання: коли доти зустрічаємося тільки з партією серед боярства, що виступає проти князя в інтересах боярського впливу, тепер переважно бачимо ціле боярство, однодушне і сконсолідоване. Різних кандидатів на княжий стіл виставляє воно, за різні політичні способи бореться, але вони служать для бояр лише способами, не вносячи партійного розділу в їх кола, і їх фронт все звернений проти небезпечних для їх планів Романовичів.

Проти Ігоревичів боярство оперлось на угрів і прийняло князями Романовичів, але коли вдова Романова схотіла правити в імені дітей, бояри під проводом Володислава повстали і вигнали її з Галичини. Очевидно, Володислав хотів іменем молодих князів сам правити зі своєю партією, це було ясно: «Володиславъ княжиться, а ятровь мою (княгиню — М. Г.) выгнать», — каже угорський король. Він підтримав Романову удову і повернув її до Галича, але бояри ніяким чином вже не хотіли її. Одні виганяють Романовичів, виставивши кандидатом Мстислава, Володиславу же, взятому невільником в Угорщину, удалося перетягнути на свою сторону самих угрів і досягнути нечуваного результату: за допомогою угорського війська він сам *вокняжився* в Галичі!⁴⁵.

Однак цей крок був занадто радикальний. Не кажучи про загальне обурення руських князів на вчинок Володислава, польський князь Лешек теж звертає увагу короля, що *«не есть лѣпо боярину княжити въ Галичи»*, — і в результаті Галич передано королевичу Коломану, а Володислава ув'язнено. Це угорське володіння, однак, було досить добре для бояр: очевидно, і тепер, як і давніше, все управління під ним переходило в руки бояр. Місце скиненого Володислава заступає Судислав Судич, що по нещасливій спробі свого попередника не посягав сам до княжого столу, задовольнявся номінальним характером угорської влади, що давала боярам його іменем *«самим всю землю держати»*, і

⁴³ Там само. С. 484.

⁴⁴ Там само. С. 486.

⁴⁵ Там само. С. 489. — 1214 р.

тримається угорського уряду як найбільш вигідного для боярства⁴⁶; свої відносини до угрів він зміцнив, видавши доньку за угорського воєводу⁴⁷.

Однак, незважаючи на угорську допомогу, ця олігархічна партія не може втриматися надовго, правда, угорська допомога не була дуже значною, але в усякім разі показується при тім і слабкість цієї партії. Не маючи змоги втриматися, боярство, однак, всякими способами обминає свого «отчина» Данила: очевидно, як син грізного Романа і дідичний князь, він особливо не надавався для боярської політики, котру літописець добре характеризує: називати кого-небудь князем, але самим землю держати⁴⁸. Для того виставили вони і підтримували проти Данила Мстислава; коли вони посвоячились — сварили їх між собою⁴⁹; уклали шлюб другої Мстиславни з угорським королевичем Андрієм і нарешті привели таки до передачі Галича цьому другому зятеві — угорському королевичу⁵⁰, і Судислав взяв управління в свої руки⁵¹. Аж 1230 р. Данилу вдалося опанувати на якийсь час Галич⁵², але відразу розпочалися змови на його життя і сцени відвертої зневаги, як розказано в літописі («один отъ тѣхъ без бодныхъ бояръ лице зали ему (Данилу — М. Г.) чашею»)⁵³. Коли бояри виставили проти Данила його двоюрідного брата Олександра, все боярство стало по стороні цього контркандидата: як оповідає літопис, вірними Данилу залишилися лише 18 отроків з Дем'яном тисяцьким⁵⁴. Коли Олександрю не повелось, Судислав привів угрів, і Данила знову вибито з Галича⁵⁵.

Однак цього разу сталася незгода між боярством. Тим часом як Судислав в імені угорського королевича рядив у Галичі, значна частина боярства піднялася проти цього олігарха; деякі з бояр перейшли до Данила, і він, опираючись на них, розпочав нову боротьбу. Смерть королевича примусила наостанку Судислава залишити Галич Данилові. Але при першій невдачі Данила бояри виставляють нового контркандидата — Михайла

---

⁴⁶ Там само. С. 489.

⁴⁷ Там само. С. 492.

⁴⁸ Там само. С. 525.

⁴⁹ Там само. С. 498.

⁵⁰ Там само. С. 501.

⁵¹ Там само. С. 506.

⁵² Там само. С. 508.

⁵³ Там само. С. 509.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Там само. С. 510.

Всеволодовича, по нім — його сина Ростислава⁵⁶. Користаючись із цієї боротьби за княжий стіл, де Данило то отримував Галич, то втрачав, до чого ще й додався Батиїв похід, боярська олігархія взяла управління цілком в свої руки. Поки Данило перебував на чужині зі страху від татар, «бояри галичстии Данила князем собѣ называху, а самѣ всю землю держаху». Літопис про одного з олігархів, Доброслава, каже, що той «*вокняжив ся*» і «*грабляше всю землю*». Данило вважав себе настільки слабким проти цієї боярської олігархії, що, дивлячись на їх сваволю, «скорбляше і моляшеса Богу о отчинѣ своей, яко нечестивымъ симъ держати ю и обладатию». Але йому знову допоміг поділ у самому боярстві. Доброслав не помирився з другим олігархом — Григором Василевичем, «сам хотяше всю землю одержати», — зайняти місце *major domus* [намісника — А. Г.] при особі князя, і став підбивати проти нього Данила, а той, скориставшись із цього, ув'язнив і Григора, і Доброслава⁵⁷ (цей особливо далеко сягав у своїх боярських претензіях і був небезпечний); обоє сходять після того зі сцени.

Цей упадок трьох видатніших олігархів — Судислава, Доброслава і Григора — був чи не головною причиною послаблення боярської партії. Разом з провідниками, певно, попадало і багато менших. Оповідуючи про дальші події, літописець говорить вже про недовитків боярства (*останок галичан*⁵⁸). Данило вже тепер не зв'язується з ними. «Грабительства нечестивыхъ бояръ» взято під слідство. Боярські прихильники — владики галицький і перемишльський — змушені були тікати⁵⁹. Рішуча перемога Данила над останнім суперником — Ростиславом під Ярославом була заразом і кінцем боярської боротьби, їх змагань до обмеження княжої влади.

V

Боярську політику 2-ї пол[овини] XII і 1-ї пол[овини] XIII ст. таким чином можна звести до ось яких моментів: бояри обстоюють своє право участі в справах своєї землі. Опертись на чужу державу (угрів) вони ще не відважуються і шукають пожаданих собі осіб з-поміж руських князів. Гостра боротьба з ними цих облюбваних ними князів і навіть вбивства приводять їх до зневіри, вони беруться до іншої політики: перекидати князями, маючи

⁵⁶ Там само. С. 516.

⁵⁷ В *Іпат [ському] кодексі*: «повелѣ его изоимати», і так в обох виданнях літопису; але так читати не можливо по контексту *Хлібник [овський]*, *Погод [інський]*, *Єрмолаєв [ський]* кодекси мають «я»; в *Іпат [ському]* чи не було «ею», з чого легко могло вийти «его»?

⁵⁸ Літопись. С. 526.

напоготові кількох кандидатів, неустанно сварячи їх між собою, а в разі потреби шукаючи проти них допомоги у поляків і особливо угрів, а користаючи з цієї слабкості князів, тримати їх в руках і самим правити, одне слово — як каже літопис — того чи іншого князем називати, а самим всю землю держати. При тім найбільш відважні пробували навіть часом правити землею без князя (Володислав); інші погоджувалися з перспективою правити в імені угрів, що тим і були добрі, бо задовольнялись номінальною владою (Судислав). Однак значна частина боярства чи не могла позбутись певних національних традицій, чи, може, не хотіла з ними рішуче порвати з огляду на настрої народу: не хотіла дати угорській владі вкоренитися, воліла руського князя. В результаті з-поміж тих руських князів, незважаючи на всі боярські антипатії, зміцнився Данило Романович і рішуче опанував Галич, і боярство затихає, його далі не чути.

Не знати, в якій мірі боярство програло свою справу. З цілої боротьби Данила з боярством бачимо, що поведився він з ним дуже обережно і обминав всяких провідників до його подразнення. Навіть при виразних докорах боярському «беззаконню» Данило утримувався від гострих репресій, нагінок, ексекуцій. Коли боярська партія не могла (десь у р. 1236—1237) втриматись проти симпатій народу до Данила і мусіла піддатись: «Согрѣшихомъ ти, иного князя держахомъ», він дає амністію: «милость получисте, паки же сего не сотвористе, да не в горьшая впадете». Тільки скориставшись зі сварки Доброслава з Григором, вирішив він їх обох ув'язнити та після Ярославської битви, в свідомості своєї сили, велів на місці скарати на смерть взятого в неволю Володислава⁶⁰. Як би там не було, Данила не можна звинувачувати в занадто великій доброті характеру (порівняти, напр[иклад], його сувору помсту болоховцям, або звяглянам⁶¹), і цю його стриманість у поведінці з боярами треба тлумачити політичним тактом — не дражнити боярства. Дуже правдоподібним здається, що, скрутивши шиї тим провідникам боярства, які занадто далеко, як на нього, йшли в своїх змаганнях, він більш помірковану залишив ту міру впливу на справи князівства, якої вони собі зичили, і відносини князівсько-боярські повернулися до тієї рівноваги, яка існувала перед відомим конфліктом за часів Ярослава Осмомисла. Так принаймні можна судити з того, що знаємо.

Але боярські олігархи свою справу програли. Чому? Як на причини можна вказати на політичну зручність Данила, на той поділ, що стався із

⁵⁹ Там само. С. 527.

⁶⁰ Там само. С. 534.

⁶¹ Там само. С. 526—527, 558.

самим боярством (між угорським прихильництвом Судислава й іншими, а потім між Доброславом і Григором, уже з причини простої амбіції), на непопулярність у народі не національної (угорської) політики.

Але була й глибша причина: в боротьбі князя й аристократії симпатії народу звичайно стоять на стороні першого, і так воно було й у Галичі: Володимира Ярославича, коли він повернувся до Галичини, «Галичкнии же мужи срѣтоша его с радостию, князя своего и дѣдича»⁶², коли боярство проти Данила виставило Михайла Всеволодовича, «*граждане любяхуть*» Данила: «Подъехавшу же ему подъ городъ и рече имъ: о мужи градстии, доколѣ хочете терпѣти иноплемєнныхъ князий державу? Они же воскликнувшє рѣша, яко «се естѣ держатель нашъ, Богомъ даный», и пустишася яко дѣти ко отчю, яко пчелы к матцѣ, яко жажющи воды ко источнику», і боярська партія, не мігши стримати народ, мусіла «зробити веселу міну при злій грѣ» та піти цього разу назустріч жаданням народу.

Правда, при осуді тодішніх відносин ми мусимо бути дуже обережними щодо тієї призви, крізь яку показує нам їх галицький літопис. Для літописця, гаряче прихильного до князя, всі ті політичні змагання бояр були тільки одною крамолою «*беззаконних*», «*невѣрных*», «*нечестивих*», «*безбожних*» бояр проти їх законного володаря⁶³, і він не жаліє докірливих епітетів для видатніших їх провідників⁶⁴, але для нас не обов'язковий той самий погляд, мусимо цінувати діяльність обох партій критерієм справедливості й загальної користі та відрізнати погляд княжих верств від погляду загалу. Коли, напр[иклад], літописець каже, що потомкам Володислава довелося зле за князівські претензії свого батька, «вси бо князи не призряху дѣтий его того ради», то ми не повинні ще собі *eo ipso* [цим самим — А. Г.] того осуду представляти осудом громадським. Але й незалежно від симпатії літописця, з самих фактів виходить дійсно, що боярська партія була непопулярна. Її підтримувало вище духовенство (знаємо це певно за єпископів галицького і перемишльського⁶⁵), але нема найменшого сліду, щоб підтримувала або симпатизувала їй народна маса. Тим і зрозумілою стає перемога князя над боярством.

Літописець і кн[язь] Данило його устами дорікають боярству, що воно, взявши управління в свої руки, «*грабитъ землю*». «Повелєня моего не творите, землю грабите», — закидає Данило Доброславу; з контексту

⁶² Там само. С. 448.

⁶³ Там само. С. 501, 515, 521, 525–526.

⁶⁴ Там само. С. 499 (Жирослав).

⁶⁵ Там само. С. 518, 527.

можна думати, що мова йде про розтрачання княжих доходів (справа про коломиїську сіль), але там, де грабувалися княжі доходи, зрозуміло, не обходилось без грабування люду, і то було, певно, одною з головних причин, що громада йшла за князем. Апетити княжі легше було задовольнити, ніж цієї багатоголової опіки, що вже з самого становища свого мала ще менше причин дбати, хоч би в своїх власних інтересах, про задоволення люду в своїй державі, ніж князь-спадкоємець, зацікавлений тим, щоб своє князівство передати по собі дітям не зруйноване і по можливості — з добрими відносинами до землі. Тож при всіх тяжких вадах княжої управи земство мало причини вибирати «*наряд*» свого «*Богом даного держателя*» — князя-спадкоємця, ніж безконтрольну управу боярської спілки, чи виключну, чи під номінальною владою ефемерних князів, що, не сподіваючись міцно опанувати землю, не журились за майбутнє, а в тому часі цілком залежали від бояр і в їх руках полишали дійсне управління землі. Це було вирішальним у відносинах землі до князів і боярства і нарешті вирішило й боротьбу боярства з князем-спадкоємцем.

Mykhailo Hrushevskiy (Lviv, Ukraine)
Galician boyars of the 12th–13th centuries

In the presented article, based on chronicle information and conclusions of predecessors, the historian thoroughly explores the role and significance of the Galician boyars, examining it through the lens of the socio-political organization of society. The relationships between the boyars, the community, and princely authority in Halych are elucidated. The author offers his perspective on the Galician boyars as an exceptional phenomenon, unparalleled in other Rus lands in terms of economic and political influence— a powerful class capable of subduing the community (viche), princely authority, and independently determining the fate of the land.

The spelling of the original text has been adapted to modern requirements, the terminology and bibliography used by the author have been retained unchanged. Abbreviations and comments by the compiler are provided in square brackets.

Key words: *Halych, princely retinue, aristocracy, boyars, princely-military structure, Halychyna.*

Грушевський М. Галицьке боярство XII–XIII в. *Записки наукового товариства ім. Шевченка*. Львів, 1897. Т. 20 (4). С. 1–20.

*Упорядник Андрій Гусак
(Галич, Україна)*

КАТАЛОГ РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ ПАМ'ЯТОК МОНУМЕНТАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ ГАЛИЧА

У каталозі сучасної польської дослідниці м-ра Еви Кубици представлено короткий архітектурно-археологічний опис найважливіших пам'яток монументальної архітектури Галича ХІІ–ХІІІ ст. Запропонований матеріал є частиною магістерської дипломної роботи авторки, захищеної під керівництвом д-ра габ. проф. Міхала Парчевського у 1995 році в стінах Ягеллонського університету в Кракові. Каталогізований матеріал розділено на кілька головних рубрик, що визначають розташування, нв'явність описових джерел, археологічних досліджень, стан збереження, наявні плани, стиль та техніку будівництва, запропоновані реконструкції, датування, функції та головну бібліографію пам'ятки.

Повний варіант каталогу, що охоплює інші ранньосередньовічні пам'ятки — Малопольщі, Галицької землі та Волині, — було опубліковано у 1996 році в друкованому органі Ряшівського Археологічного Осередку (Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego). Представлений в актуальному виданні текст стосується тільки пам'яток Галича. Відтак нумерацію рисунків, а також почерговість об'єктів, разом із бібліографією та покликаннями адаптовано до теперішніх умов публікації.

Ключові слова: Галич, Крилос, Св. Станіслав, монументальна архітектура, Залуква, тетраконх, Шевченкове, археологічні розкопки, пам'ятки, культура, церкви, пам'ятки зодчества.

Представлений каталог є інтегральною частиною дослідження «*Стан археологічних досліджень пам'яток ранньосередньовічної монументальної архітектури в Малопольщі, Галицькій Русі та Волині*»¹.

¹ Kubica E. Stan badań archeologicznych nad zabytkami wczesnośredniowiecznej architektury monumentalnej Małopolski, Rusi Halickiej i Wołynia. *Materiały Archeologiczne*. Kraków: Muzeum Archeologiczne w Krakowie, 1996. T. XXIX. S. 63–110.

Ця праця була написана як магістерська робота під керівництвом професора, доктора наук Міхала Парчевського при Інституті польської та загальної археології Ягеллонського університету в Кракові у 1995 р., а її предметом було узагальнення результатів археологічних досліджень монументальної ранньосередньовічної архітектури вищезгаданої території. Таке узагальнення до теперішнього часу не було предметом системного підходу.

У рамки роботи входить територія близько 100 000 км². У наведених дослідженнях узагальнені пам'ятки кам'яної монументальної ранньосередньовічної архітектури, розташовані в таких діапазонах: по лінії схід–захід зі сходу через меридіан 25,5°, що йде на схід від Луцька (Волинська область, Україна), натомість на захід через меридіан 20° східної довготи на схід від Кракова. На лінії з півночі на південь північний кордон міркувань позначений паралеллю 51,2° північної широти, що проходить на північ від Любліна, південний хребет у Польщі позначений державним кордоном, а далі на схід – паралеллю 49° пн. широти (на південь від Галича, Івано-Франківська область, Галицький район, Україна). З історичної точки зору описана територія охоплює значну частину історичного округу Польщі – Малопольщі (у середньовічному значенні воєводства: Краківського та Сандомирського) та західну частину земель князівств: Галицького та Володимирсько-Волинського, об'єднаних у 1198–1199 рр. у державу, яка називалась Галицько-Волинська Русь. Однак той факт, що представлена праця не є монографією про монументальну ранньосередньовічну архітектуру історичних земель Малопольщі, Галицької Русі та Волині, а одним з її головних завдань є показати проблему польсько-руського кордону в Середньовіччі, означає, що, встановлюючи територіальні рамки твору, я спиралася не на історично визначені кордони Малопольщі, Галицької Русі та Волині, а на прийняті мною лінії меридіанів і паралелей, поданих вище.

Початкова хронологія для опрацьованих нижче питань становить час появи монументальної архітектури на терені Малопольщі, Галицької Русі і Волині. За кінцеву часову межу цієї праці прийнято середину XIII ст.²

Тепер на терені, визначеному межами цього дослідження, рештки монументальних будівель X – середини XIII ст. підтверджено або гіпотетично визначено (окрім Кракова) у тридцяти дев'яти ранньосередньовічних

---

² Ibidem. S. 63–65.

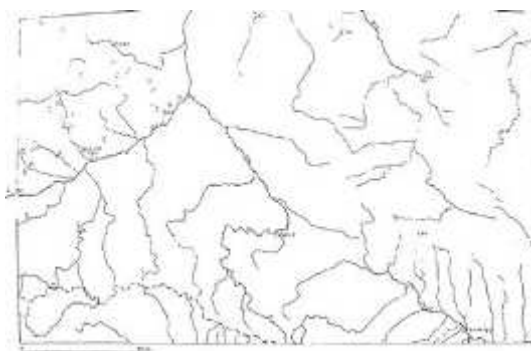

Рис. 1

поселеннях (рис. 1). На землях Галицько-Володимирської Русі (в рамках географічних меж, застосованих у цьому дослідженні) виявлено рештки сімнадцяти ранньосередньовічних монументальних будівель, локалізованих у п'яти осередках (Галич, Володимир-Волинський, Львів, Луцьк, Звенигород).

У наведеному нижче каталозі ранньосередньовічних пам'яток монументальної архітектури, локалізованих на окресленій території, міститься така інформація:

Адміністративні деталі пам'ятки

1. Розташування пам'ятки в межах міста.
2. Вид пам'ятки.
3. Письмові джерела.
4. *Опис пам'ятки:*
  - 4.1. Стан збереження.
  - 4.2. План, опис.
  - 4.3. Техніка будівництва, матеріал.
  - 4.4. Етапи будівництва, перебудови (X–XIII ст.).
  - 4.5. Запропоновані реконструкції контуру та корпусу об'єкта.
  - 4.6. Функція об'єкта.
  - 4.7. Розташування пам'ятки в межах колишнього поселення.

Дослідження:

- 5.1. Історія та стан дослідження: особисті дані дослідника, дата проведення дослідження, назва установи, від імені якої проводилося дослідження.
- 5.2. Археологічний контекст – стан археологічних досліджень, стратиграфія, зв'язок стін із шарами, рухомі пам'ятки, знахідки археологів.
- 5.3. Датування (спираючись на результати досліджень у поєднанні з письмовими джерелами).
6. Бібліографія.

Науковою основою для представленого каталогу стала, відповідно до об'єктів дослідження³, опублікована інформація, яка стосується згаданих

³ Ibidem. S. 65–66.

пам'яток. Такий характер джерельної бази зумовив неоднорідність і кількісну та якісну відмінність зібраних матеріалів, а у випадках окремих об'єктів навіть відсутність відповідей на певні запитання. Така ситуація спричинена іноді неможливістю віднайти конкретну інформацію та з'ясувати деякі питання в процесі дослідження, але частіше вона є наслідком фрагментарного публікування або навіть не оприлюднених у друці даних, які стосуються проваджених досліджень над включеними в каталог елементами. Неуніфікований, часто фрагментарний характер внесеної у каталог інформації є непрямим відображенням стану та способу обстежень і публікацій описаних мною об'єктів. З технічних причин у представленому каталозі було вирішено: якщо немає даних з окремих питань, то їх номери не вводяться. Якщо певні пункти окремих позицій не написані, то це означає брак даних (в літературі), які стосуються цих питань, або відсутність досліджень конкретних об'єктів.

1. Середньовічний Галич

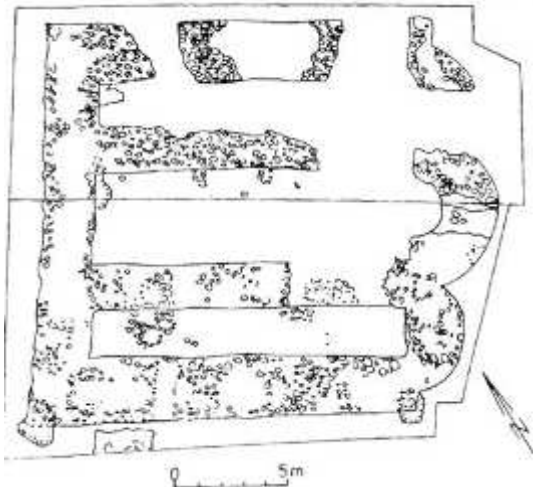
Шевченкове (раніше Св. Станіслав), Івано-Франківська область, Галицький район (тепер Івано-Франківський район однойменної області — А. П.).

1. Пагорб Карпиця.

2. Церква. Рис. 2.

3. 1152 р. — згадано, що церква вже існує (пор. 5.3.), церква Спаса⁴.

Рис. 2. Галич (село Шевченкове біля Св. Станіслава), план розкопок і залишки церкви Спаса, згідно з Олегом Іоаннісяном, див. — Иоаннисян О. Церковь Спаса в Галиче — памятник первой половины XII в. Древние памятники культуры на территории СССР, 1986. С. 170, рис. 2.

⁴ Полное собрание русских летописей (далі — ПСРЛ). Москва, 1962. Т. 2: *Ипатьевская летопись*. С. 462—464.

4.1. На час перших досліджень у 1882 р. від церкви збереглися фундаменти та уламки каменів зі стін. Після досліджень 1882 р. руїни не були засипані, а розібрані місцевим населенням як будівельний матеріал. Перед початком *Першої світової війни* на місці церкви австрійська армія звела величезні земляні артилерійські укріплення, що завдало ще більших руйнувань. Під час досліджень у 1980–1981 рр. за кілька метрів на північ від храму виявлено збереження фрагментів, рову фундаменту та невеликий фрагмент перевернутої стіни.

4.2. Чотиристовпна, триапсидна церква розмірами 19,7х17 м, ширина окружних фундаментів від 2,25 м до 2,70 м. Глибина фундаменту в місцях, де він зберігся цілком, становить 1,40 м. У церкві підтверджено наявність внутрішніх поздовжньо-стрічкових фундаментів під стовпи, ширина цих фундаментів 2,10 м. Вертикальні стінки рову фундаменту мають незначне заокруглення при переході до дна. У церкві була підлога з полив'яних трикутних керамічних плиток коричневого, зеленого і жовтого кольорів, розташованих смугами паралельно напрямку стін (схід – захід), підлогу клали на основу (2–5 см завтовшки) з жовтої глини.

4.3. Фундаменти були складені з необробленого каменю, з'єданого вапняним розчином з домішкою піску. Кути фундаментів були укладені з грубо обтесаних вапнякових блоків на вапняному розчині. Стіни були зведені з вапняних блоків на вапняному розчині, розміри блоків 42х76х30 см, товщина шарів розчину 0,5 см.

4.4. Під час робіт у 1981 р. було виявлено сліди пошкоджень (зокрема тріщину, яка прорізає фундамент головної апсиди вздовж її поздовжньої осі) та ремонту (ями, заповнені необробленим камінням та гравієм), ймовірно, пов'язані із землетрусом, що стався на півдні Русі в 1230 р.⁵

5.1. 1882 р. – розкопки Ісидора Шараневича та о. Лева Лаврецького⁶. У 1980–1981 роках археологічні дослідження проводилися Галицькою архітектурно-археологічною експедицією Ленінградського відділення Інституту археології АН УРСР та Ермітажу⁷.

5.2. В ході досліджень 1980–1981 рр. була перевірена і уточнена інформація, здобута в ХІХ ст., а також отримані дані, що дозволяють

---

⁵ Там само. С. 760; Иоаннисян О. Церковь Спаса в Галиче – памятник первой половины XII в. *Древние памятники культуры на территории СССР*. Ленинград, 1986. С. 106.

⁶ Szaraniewicz I. Trzy opisy historyczne staroksiążęcego grodu Halicza w r. 1860, 1880 i 1882. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1883. S. 111–114.

⁷ Иоаннисян О. Раскопки церкви Спаса в окрестностях Галича. *Археологические открытия 1980 года*. Москва, 1981. С. 252; його ж. Церковь Спаса в Галиче – памятник первой половины XII в. С. 102–109.

зробити висновки про час заснування храму і про майстрів, які його побудували. Повністю підтвердилися дані щодо будівельної техніки. Досліджено також спосіб закладання фундаменту — його нижня частина заглиблена на 0,60—1,00 м, верхня — на 0,40—0,80 м у шарі чорнозему. Перевірено план храму, представлений після розкопок у 1882 р., між іншим, елементи плану, визначені як розширення внутрішніх стрічкових фундаментів у місці їх розташування під стовпами купола, під час робіт 1980—1981 рр. виявилися ямами (щільно заповненими необробленим камінням та гравієм), заповнення яких не було пов'язане з основною масою фундаментів, дистанція між ними 0,3—1,3 см, а глибина фундаменту менша за глибину внутрішнього стрічкового фундаменту — ці елементи, ймовірно, є слідами ремонту після руйнування храму під час землетрусу 1230 р.⁸ Рухомі пам'ятки: з досліджень 1882 р. — керамічні плитки для підлоги, фрагменти тиньку з фресковим декором, кам'яна плита, прикрашена рельєфом зі ступінчастим мотивом, фрагменти тонких кам'яних колон; спіральні, різьблені і квадратні зі скошеними краями; з досліджень 1980—1981 рр. — керамічні плитки для підлоги, фрагменти штукатурки з фресковим декором, фрагмент спіральної різьбленої кам'яної колони, фрагмент (47х31 см) свинцевого листа з покрівлі, колони квадратного перерізу зі скошеними краями (ймовірно, виконували роль опорних колон у біфоріях або трифоріях, швидше за все, не в самому храмі, а в пов'язаному з ним палацовому комплексі)⁹.

5.3. Деякі дослідники вважають, що розкопані мури є залишками церкви Спаса, згаданої в *Ипатьевському літописі*¹⁰, однак, на думку автора публікації останніх досліджень, немає підстав вважати віднайдену церкву храмом, згаданим у літописі 1152 р.¹¹ Олег Іоаннісян визначає час побудови церкви як першу половину XII ст., вважаючи її продуктом тієї ж групи майстрів, які звели церкву Св. Іоанна в Перемишлі та храм у Звенигороді¹², а різьблені спіральні колони є пізнішими (аналогічні

⁸ ПСРЛ. Т. 2: *Ипатьевская летопись*. С. 760; Иоаннисян О. Церковь Спаса в Галиче — памятник первой половины XII в. С. 106.

⁹ Иоаннисян О. Церковь Спаса в Галиче — памятник первой половины XII в. С. 107.

¹⁰ Szaraniewicz I. Trzy opisy historyczne starożytnego grodu Halicza. S. 111—114; Лукомський Ю. Архітектурна спадщина давнього Галича. Галич, 1991. С. 2—6.

¹¹ Иоаннисян О. Церковь Спаса в Галиче — памятник первой половины XII в. С. 108.

¹² Там само. С. 102—109.

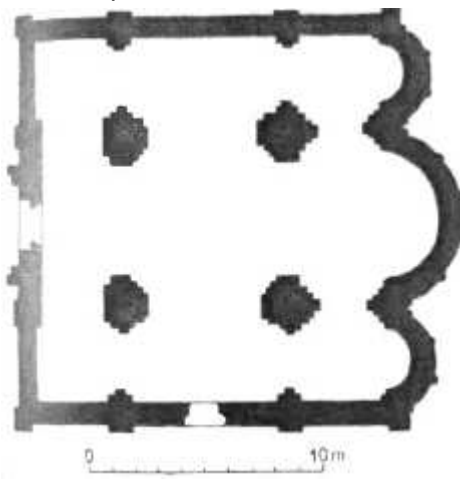
архітектурним деталям із церкви Св. Пантелеймона та церкви на *Гробиськах* кінця XII – першої половини XIII ст.)¹³

6. Иоаннисян О. Раскопки церкви Спаса в окрестностях Галича. *Археологические открытия 1980 года*. Москва, 1981. С. 252; Иоаннисян О. Церковь Спаса в Галиче – памятник первой половины XII в. *Древние памятники культуры на территории СССР*. Ленинград, 1986. С. 102–109, 163–173; Лукомський Ю. Архітектурна спадщина давнього Галича. Галич, 1991. С. 2, 4–6; Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр. Краків; Львів: Українське видавництво, 1944. С. 75; Peleński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej. Na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków: PAU, 1914. S. 71–72; Раппопорт П. Русская архитектура X–XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников*. Вып. Е1–47). С. 110; Szaraniewicz I. Trzy opisy historyczne staroksiążęcego grodu Halicza w r. 1860, 1880 i 1882, Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1883. S. 111–114.

2. Середньовічний Галич

Шевченкове (раніше Св. Станіслав), Івано-Франківська область, Галицький район (тепер Івано-Франківський р-н однойменної області – А. П.).

2. Церква. Рис. 3.

*Рис. 3. Галич (с. Шевченкове, колись Св. Станіслав), план храму Св. Пантелеймона за Павлом Раппопортом, див. – Раппопорт П. Русская архитектура X–XIII вв.: каталог памятников / Отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников*. Вып. Е1–47). С. 126, 192.*

¹³ Там само. С. 107.

3. У документах XVI—XVII ст. сказано, що костел Св. Станіслава раніше був церквою Св. Пантелеймона православного обряду. На таку посвяту церкви вказують як надписи на стінах будівлі, так і місцева традиція.

4.1. Стіни: північна та південна, а також бічні апсиди збереглися до висоти близько 7 м, а середня частина західного фасаду — майже до 14 м, центральна апсида — до висоти 9,4 м. Збереглися оригінальні архітектурні елементи: західний та південний портали; елементи вертикального та горизонтального поділів стін: профільований карниз, що огинає зовнішні стіни всієї будівлі, плоскі пілястри на північній, західній та південній стінах, напівколони на зовнішніх стінах апсид. У центральній апсиді та на західному фасаді збереглися оригінальні віконні прорізи, всередині виявлено залишки фрескового розпису.

4.2. Орієнтована, азимут 92—93°, чотиристовпна триапсидна будівля, довжина 19,7 м, ширина 17,3 м. Ширина фундаменту 1,50—1,60 м, глибина фундаменту: стіни — 1,4 м, стовпи — 2 м. Ширина наземних стін становить 1,04 м, частина західної стіни між центральними пілястрами потовщена всередині будівлі до 1,27 м. Зовні стіни церкви довкола цілої будівлі оздоблені рівневим профільованим гмізом, плоскими пілястрами на західному фасаді та бічних стінах, а також напівколонами, з'єднаними аркадами на стінах апсид. Чотири внутрішні стовпи також були профільовані. До церкви вели два портали — західний, профільований і багато прикрашений скульптурою, і скромніший південний. Як свідчать виявлені залишки фресок, інтер'єр церкви був прикрашений розписами. На стінах споруди збереглися численні малюнки (наприклад, церковних будівель) і написи, найдавніші з яких — початку XIII ст.

4.3. Фундаменти були побудовані з дрібних каменів, скріплених розчином, що складався з вапна, піску та дрібного гравію. Надземні стіни були виставлені з ретельно підготовлених вапнякових блоків, з'єднаних тонким шаром розчину того ж типу, який використовувався при будівництві фундаментів. Блоки розташовувалися таким чином, що їх горизонтальні ряди проходили навколо всієї будівлі і відповідали один одному на окремих стінах.

4.4. Стан збереженості верхніх частин споруди не дає змоги відтворити однозначну, достатньо обґрунтовану реконструкцію

первісного вигляду споруди. Пропозицію реконструювати будівлю як типову візантійсько-руську хрестово-купольну церкву запропонував у 1914 р. Йосип Пеленський¹⁴. Іншу реконструкцію, що наближає образ православного храму до романських будівель Заходу (двосхилі дахи, що увінчують корпус не куполом, а вежею), представив у 1982 р. Іван Могитич¹⁵.

4.5. Монастирська церква.

4.6. Укріплене передмістя колишнього Галича.

5.1. Початок ХХ ст. — дослідження провів Й. Пеленський¹⁶. 1977—1978 рр. — детальні архітектурно-археологічні дослідження І. Могитича. 1980-ті рр. — фрагментарні розкопки експедиції Інституту суспільних наук зі Львова поза межами храму (дослідження, пов'язані з ремонтно-реставраційними роботами), у результаті яких виявлено численні архітектурні деталі (вдруге використані при спорудженні центральної крипти в ХVІІ ст.).

5.2. Різьблені кам'яні архітектурні деталі.

5.3. На стінах храму є кілька старих видряпаних написів, один із них зроблений за князя Мстислава, тобто між 1219 і 1228 рр., найдавніший датований напис 1212 р. Й. Пеленський припустив, що церква була збудована близько 1200 р. Пам'ятка датується більш обережно: кінцем ХІІ — першим десятиліттям ХІІІ ст.¹⁷

6. Лукомський Ю. Архітектурна спадщина давнього Галича. Галич, 1991. С. 22, 23—29; Peteński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej: na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków: PAU,, 1914, S. 1—69, 166—207; Раппопорт П. Русская архитектура X—XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников*. Вып. Е1—47). С. 109—110.

---

¹⁴ Peteński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej: na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków: PAU, 1914. S. 14.

¹⁵ Лукомський Ю. Назв. праця. С. 27.

¹⁶ Peteński J. Op. cit. S. 1—69, 166—207.

¹⁷ Раппопорт П. Русская архитектура X—XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников*. Вып. Е1—47). С. 110.

3. Середньовічний Галич

Поле між селами Шевченкове і Залуква, Галицький район (тепер Івано-Франківський р-н однойменної області – *А. П.*), Івано-Франківська область, урочище *Карлів Гай*.

2. Будівля культового призначення, тетраконх, так званий «Полігон». Рис. 4.

4.1. Збереглися фундаменти будівлі та залишки підлоги з полив'яних керамічних плиток.

4.2. Фундаменти утворюють план не зовсім правильного тетраконху, три його сторони завершувалися півколами, а четверта, західна, мала сплющений контур, ймовірно, вхід був з лівого боку. Діаметр будівлі по лінії схід – захід – 14,9 м, по лінії північ – південь – 14,4 м, ширина фундаменту 1 м (1,50 м в західній частині), фундамент зберігся до висоти 0,90 м (у західній частині – 1,73 м). Підлога будівлі була вимощена різнокольоровими полив'яними керамічними плитками: прямокутними та з рельєфними зображеннями птахів і грифонів.

4.3. Фундамент складено з дрібного каміння та блоків білого вапняку на білому вапняному розчині.

4.5. Спробу реконструкції корпусу будівлі як одноповерхової центральної будівлі представив Юрій Лукомський¹⁸.

5.1. У 1880-х роках археологічні дослідження І. Шараневича та о. Л. Лаврецького, заміри Юліана Захаревича. 1979 р. – дослідження проводив О. Іоаннісян від імені Галицького відділення архітектурно-археологічної експедиції Ленінградського відділення Інституту археології АН УРСР¹⁹.

Рис. 4. Галич, т. зв. Полігон, план розкопок і залишки будівель за О. Іоаннісяном, див. – Іоаннісян О. Храмы-ротонды в Древней Руси. Иерусалим в русской культуре. Москва: Наука, 1994. С. 14.

¹⁸ Лукомський Ю. Назв. праця. С. 11. іл. 5.7.

¹⁹ Іоаннісян О. Раскопки древнерусской ротонды-квадрифолия в окрестностях Галича. *Археологические открытия 1979 года*. Москва: Наука, 1980. С. 273.

5.2. У результаті досліджень 1979 р. отримано дані для перевірки попереднього плану, складеного Ю. Захаревичем, проведено нові точні заміри, досліджено спосіб закладання фундаментів, встановлено, що фундамент закладено в культурному шарі, що передував зведенню храму (цей шар містив кераміку XII ст.), нижня частина фундаменту була заглиблена в лесову цілину на 25–30 см²⁰. Рухомі пам'ятки: полив'яні прямокутні та різнокольорові полив'яні керамічні плитки з рельєфними зображеннями птахів і грифонів, фрагменти різьблених вапнякових архітектурних деталей, кераміка XII ст., фрагмент алебастрового кубка.

5.3. Виходячи з аналогій між керамічними плитками із зображенням грифонів, знайденими під час розкопок тетраконха, та плитками з храму Успіння Богородиці в Крилосі О. Іоаннісян датує споруду серединою – другою половиною XII ст.²¹

6. Иоаннисян О. Раскопки древнерусской ротонды-квадрифолия в окрестностях Галича. *Археологические открытия 1979 года*. Москва, 1980. С. 273.; Иоаннисян О. Храмы-ротонды в Древней Руси. Иерусалим в русской культуре. Москва: Наука, 1994. С. 104–105, іл. 14; Лукомський Ю. Архітектурна спадщина давнього Галича. Галич, 1991. С. 11–12; Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні досліді у 1850–1943 рр. Краків; Львів: Українське видавництво, 1944. С. 76; Раппопорт П. Русская архитектура X–XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников. Вып. Е1–47*). С. 110.

4. Середньовічний Галич

В околицях колишнього Галича, на лівому березі р. Лукви, біля хутора села Крилос (Галицький район, – тепер Івано-Франківський район – А. П. – Івано-Франківська область) під назвою *Четверки*, на полі *Церквиська*.

2. Церква. Рис. 5.

3. Місцева традиція зберегла для цієї церкви назву Благовіщенської (Благовіщення), що узгоджується з повідомленням, яке міститься в документі 1458 р.²²

²⁰ Там само.

²¹ Там само.

²² Раппопорт П. Назв. праця. С. 109.

4.1. Зберігся фундамент, який повністю окреслює план споруди, фрагменти підлоги з керамічної плитки.

4.2. Будівля без стовпів, складалася з одної прямокутної нави, до якої прилягав пресвітерія з окремою апсидою. Загальні розміри церкви (без виступів під пілястри) 22,75 x 11,00 м. Підлога церкви була викладена з керамічних плиток різної форми та кольорів.

4.3. Фундаменти муровані з річкового каменю на міцному вапняно-піщаному розчині, у верхній частині фундаменту виступає мурування каменів ялинкою.

5.1. У 1884–1885 роках дослідження І. Шараневича та о. Л. Лаврецького. Шараневич вважав мури залишками церкви Благовіщення. Після цих досліджень було опубліковано план святині, фрагменти підлоги, викладеної полив'яною керамічною плиткою, та фрагменти кам'яних архітектурних деталей. У 1987–1990 роках дослідження проводилися археологічною експедицією зі Львова²³.

5.2. Вже під час розкопок 1884–1885 років були знайдені обпалені шматки дерева, що свідчать про існування тут більш ранньої дерев'яної споруди. Дослідження 1987–1990 років підтвердили ці припущення. В їх результаті під стінами Благовіщенської церкви було виявлено дерев'яні залишки церкви, яка

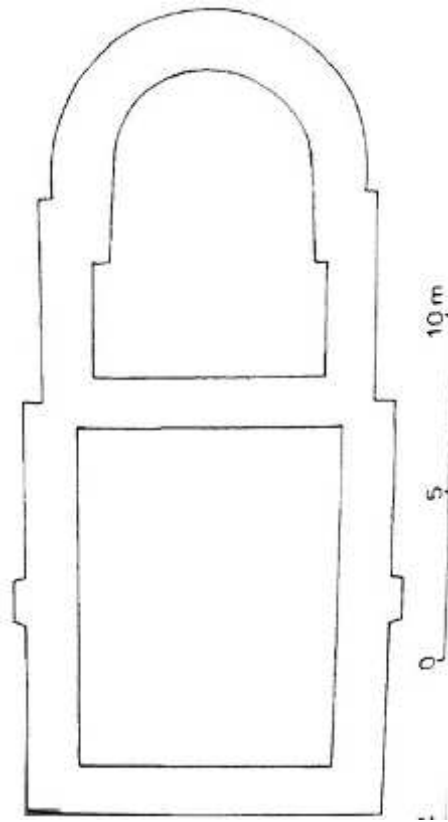

Рис. 5. Галич, церква Благовіщення, план за П. Раппопорт — див. Раппопорт П. Русская архитектура X—XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников. Вып. Е1–47*). С. 126, 190.

²³ Лукомський Ю. Назв. праця. С. 28, 30, 31, 33.

існувала на цьому місці в XII ст. і була знищена пожежею. Фундаменти пізньої церкви були оточені залишками більш давньої дерев'яної церкви²⁴. Рухомі пам'ятки: керамічні плитки для підлоги різної форми та кольору, крім типових, часто повторюваних форм, є плитки з фрагментами двоколірних зображень із карбованими та гравірованими малюнками; біля північної стіни фундаментів знайдено частину кам'яного монолітного вапнякового саркофага часів існування церкви; фрагменти кам'яних архітектурних деталей.

5.3. Час побудови церкви — початок XIII ст. (датовано на основі археологічних знахідок та архітектурного аналізу)²⁵.

6. Лукомський Ю. Архітектурна спадщина давнього Галича. Галич, 1991. С. 28, 30–33; Peleński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej: na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków: PAU, 1914, S. 78–80; Раппопорт П. Русская архитектура X–XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников. Вып. Е1–47*). С. 109.

5. Середньовічний Галич

Крилос, Галицький район (тепер Івано-Франківський р-н однойменної області — *А.П.*), Івано-Франківська область.

1. В урочищі *Прокалів Сад* на горі *Убіч*.

2. Православна церква. Рис. 6.

4.1. Від церкви збереглися фундаменти.

4.2. Церква орієнтована, азимут 95°, будівля складалася з трьох частин, основною частиною була ротонда, із заходу до неї примикала прямокутна прибудова, а зі сходу — апсида. Загальна довжина храму 20,3 м, ширина — близько 10 м, діаметр апсид: зовнішній 9,5 м, внутрішній 5,9 м, до 1,7 м у західній частині.

4.3. Фундаменти збудовані з річкового каміння та вапнякової крихти, зв'язаної розчином, до якого додавали гальку, вапняк і деревне вугілля.

4.4. Володимир Гончаров припускав, що насправді спочатку це була кругла оборонна вежа, лише згодом розширена і перетворена на

---

²⁴ Там само. С. 31–32.

²⁵ Там само. С. 31.

православну церкву²⁶. Проте в ході досліджень Михайла Каргера було отримано дані, які дозволяють зробити висновок, що всі частини церкви, безсумнівно, належать до одного й того самого часу²⁷.

4.5. Пропозицію просторової реконструкції храму як споруди, що складається з трьох частин: круглої нави в центральній частині, до неї прилягають: із заходу — чотиригранна вежа, а зі сходу — пресвітерія з апсидою, представив Ю. Лукомський²⁸.

4.6. Монастирська церква (монастир і церква Св. Іллі існували на цьому місці до середини XVIII ст., на початку XIX ст. церкву зруйнували).

5.1. У 1886—1887 роках археологічні розкопки проводили І. Шараневич і о. Л. Лаврецький. 1955 р. — повторні дослідження Галицько-Волинської археологічної експедиції Ленінградського відділення ІМК АН УРСР під керівництвом М. Каргера спільно з Галицько-Волинською археологічною експедицією Львівського державного університету²⁹.

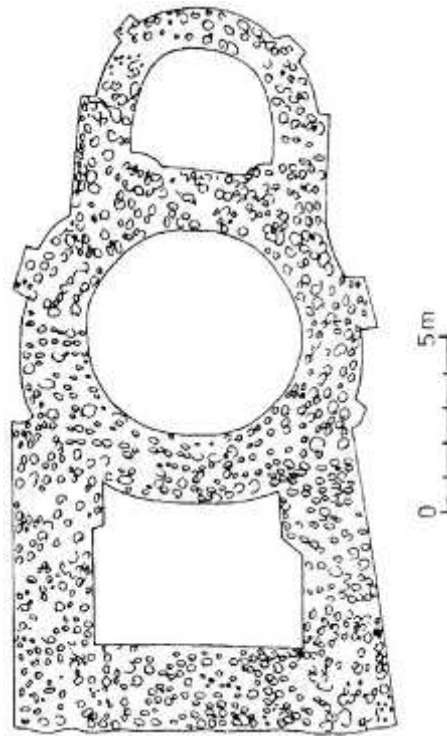

Рис. 6. Галич (Крилос), церква Св. Іллі за М. Каргером — див. Каргер М. Основные итоги раскопок древнего Галича в 1955 г., *Краткие сообщения Института археологии*. 1960. Вып. 81, С. 70, рис. 35.

²⁶ Каргер М. К истории галицкого зодчества XII—XIV вв. *Краткие сообщения Института археологии*. 1976. Вып. 146. С. 54.

²⁷ Там само.

²⁸ Лукомський Ю. Назв. парця. С. 20, рис. 10.6.

²⁹ Каргер М. Основные итоги раскопок древнего Галича в 1955 г., *Краткие сообщения Института археологии*. 1960. Вып. 81, С. 61—67; його ж. К истории галицкого зодчества XII—XIV вв. С. 53—59.

5.2. Дослідження 1955 р. дали дані для перевірки плану споруди, представленого після розкопок 1886–1887 рр., і дозволили вважати всі частини церкви одночасними³⁰. Історичний матеріал – фрагменти кам'яних архітектурних деталей: частини архівольту над порталом, прикрашені рослинним орнаментом, фрагменти круглих та восьмикутних колон, у південній частині прибудови виявлено залишки саркофага, складеного з кількох тесаних та припасованих кам'яних плит.

5.3. Храм датується широко – від другої половини XII ст. до першої половини XIII ст.³¹ На основі аналогій з іншими пам'ятками цього типу (наприклад, ротонда Св. Прокопія в м. Стшельно, Польща) та археологічного і архітектурного аналізу ротонда Св. Іллі датується другою половиною XII ст.

6. Иоаннисян О. Храмы-ротонды в Древней Руси. Иерусалим в русской культуре. Москва: Наука, 1994. С. 105–106, іл. 12; Каргер М. Основные итоги раскопок древнего Галича в 1955 г., *Краткие сообщения Института археологии*. 1960. Вып. 81. С. 70–71; Каргер М. К истории галицкого зодчества XII–XIV вв. *Краткие сообщения Института археологии*. 1976. Вып. 146. С. 53–59, 54; Лукомський Ю. Архітектурна спадщина давнього Галича. Галич, 1991. С. 18, 20–21; Раппопорт П. Русская архитектура X–XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников. Вып. Е1–47*). С. 108.

6. Середньовічний Галич

Кринос, Галицький район (тепер Івано-Франківський р-н. – А. П.), Івано-Франківська область.

1. Городище в с. Кринос.

2. Церква. Рис. 7.

3. 1187 р. відомості про поховання князя Ярослава Осмомисла «в церкві Богородиці»³². Собор Успіння Пресвятої Богородиці.

4.1. Збереглися фундаменти колишньої споруди (подекуди повністю, подекуди частково зруйновані), залишився фрагмент (довжина 10 м, висота 1,5 м) південної стіни та цоколь наземних стін середньої та

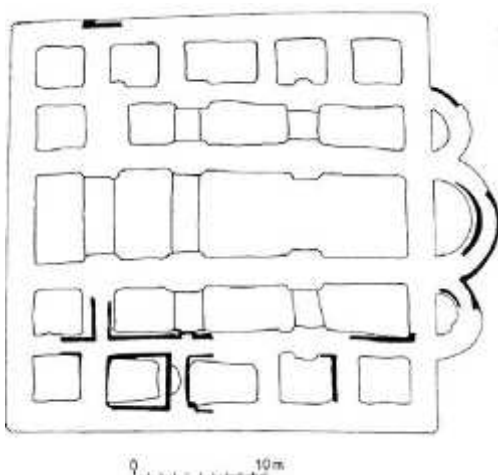
---

³⁰ Там само.

³¹ Раппопорт П. Назв. праця. С. 108.

³² ПСРЛ. Т. 2: *Ипатьевская летопись*. С. 656.

Рис. 7. Галич (Крилос), план галицької катедри Успіння Богородиці за П. Раппопортом – див. Раппопорт П. Русская архитектура X–XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (Археология СССР. Свод археологических источников. Вып. Е1–47). С. 126, 187.

південної апсид храму. У центральній наві та західній галереї збереглися фрагменти підлоги, викладеної з плит алебастру та пісковіку.

4.2. Орієнтований, азимут 100° , великий чотиристовпний триапсидний храм, оточений з трьох боків галереями. Габаритні розміри церкви: довжина 37,5 м, ширина 32,5 м, довжина сторін підкупольного квадрата близько 7 м, ширина фундаментів 2–2,3 м, ширина фундаментів апсиди 1,7–2,2 м, глибина їх фундаменту 2,8 м від первісного рівня собору, ширина наземних стін 1,4–1,5 м. Спираючись на віднайдені під час досліджень два блоки – фрагменти колон, можна припускати, що підкупольні стовпи були круглі діаметром 1 м. Підлога храму була вкрита кам'яними плитами з алебастру та пісковіку та полив'яними керамічними плитками, у тому числі рельєфними; частина церковної підлоги була вкрита деревиною. У контурах фундаментів виділено виступи плоских пілястр внутрішньої та зовнішньої стін. За знайденими різьбленими архітектурними деталями, фрагментами штукатурки зі слідами фрескового розпису та уламками свинцевих плит від покриття даху реконструйовано подальші елементи декору церкви, як-от: горизонтальні карнизи, аркадний фриз, фрескові розписи, покрівлю з олов'яними плитами. Нижній ряд блоків наземних стін утворює висунутий на 10 см цоколь. Під підлогою церкви були поховання.

4.3. Фундаменти церкви зведено в техніці *opus emplectum*, обабіч поставлено великі прямокутні тесані кам'яні блоки, а простір між ними заповнено дрібним камінням, замішаним на розчині. Блоки, використані для фундаменту, були виготовлені з білого вапняку, деякі – з алебастру,

висота 20–50 см, у фундаментах вирізняються два види розчину: кращий – твердий, з домішкою деревного вугілля, і гірший, дуже тонкий, із зеленуватого піску та вапняку. Наземні стіни також побудовані в техніці *opus emplectum*, всередині стін – додаткові укріплюючі дерев'яні зв'язки (анкери), про що свідчать відкриті всередині стін отвори від зруйнованих балок, блоки вапняку та алебастру; висота блоків у збереженому фрагменті південної стіни: 34, 54, 32 і 26 см, ретельніше оброблені, ніж блоки, використані в фундаментах, міцний розчин попелясто-сірого кольору.

4.5. Пропозиція реконструювати корпус будівлі у вигляді типової трьохапсидної, тринавної, увінчаної куполом церкви, оточеної з трьох сторін галереями³³.

4.6. Кафедральна церква давнього Галича³⁴, бачення, прийняте у новітній літературі³⁵.

4.7. Центр давньоруського городища Галич.

5.1. У 1936–1939 роках розкопки Ярослава Пастернака, який очолював експедицію Наукового товариства ім. Т. Шевченка³⁶. У 1955 р. за 100 м на захід від будівлі було розкопано купу полив'яної керамічної плитки, ймовірно, викинутої із собору³⁷. У 70-х роках ХХ ст. руїни будівлі знову розкрили, потім законсервували та перекрили новою стіною.

5.2. Дослідження Я. Пастернака стали кульмінацією тривалого періоду пошуків *Галицької катедри*³⁸, в результаті яких під шаром завалів розміром 1,50–3,00 м, де залягало сучасне кладовище (XVI – початок ХІХ ст.), виявлено фундаменти собору; верхній шар завалів датовано «*боратинками*» Яна Казимира, срібними монетами Августа Адольфа, мідяками Августа ІІІ. Фундаменти собору та фрагменти його

³³ Лукомський Ю. Назв. праця. С. 9, іл. 4.2. (за О. Тицом).

³⁴ Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні досліді 1850–1943 рр. Краків; Львів: Українське видавництво, 1944. С. 57–65.

³⁵ Раппопорт П. Назв. праця. С. 108; Лукомський Ю. Назв. праця. С. 7.

³⁶ Pasternak J. Katedra halicka w Krylosie. *Biuletyn historii sztuki i kultury*. Warszawa, 1938. № VI (1). Marzec. S. 57–65; Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні досліді 1850–1943 рр. С. 82–131.

³⁷ Малевская М., Раппопорт П. Декоративные керамические плитки древнего Галича. *Slovenska archeologia*. Bratislava, 1978. R. XXVI (1). С. 87–91.

³⁸ Czołowski A. Teka konserwatorska Galicji Wschodniej. Lwów, 1892. S. 155–157; Pelenski J. Op. cit. S. 105–124.

підлоги збереглися під нижнім шаром завалу, де знайдено шматки вапняку та алебастру, штукатурку, розчин, уламки свинцевого листа з даху собору, полив'яну керамічну плитку підлоги, а також уламки глиняної плитки, архітектурні фрагменти романської і ранньоготичної різьби, фрагменти розбитих і оплавлених дзвонів з останніх часів існування собору, монета Вацлава II Чеського 1300–1305 рр., а також фрагменти кераміки періоду городища, які теж опинилися під рівнем підлоги в головній апсиді та перед головним входом до собору³⁹. Рухомі пам'ятки: крихта тиньку, пофарбована переважно в один колір (білий, жовтий, блакитний, рожевий, червоний, коричневий і майже чорний), оплавлені та обпалені фрагменти олов'яного листа товщиною 2 мм з даху храму, вапняні та алебастрові плити з підлоги катедри та посадкові керамічні плитки з жовтою, коричневою та зеленою поливою, гладкі та рельєфні, різьблені з каменю архітектурні деталі, фрагменти аркадного фризу, фрагменти тонких колон, баз та карнизів, архівольт, підкупольних стовпів, оздоблених консолей, прикрашених різьбленими людськими та тваринними масками. Під підлогою храму виявлено поховання, у притворі собору на глибині 10 см під дерев'яною підлогою виявлено саркофаг (імовірно, пограбований), висічений з монолітного вапняку, покритого товстою потрісканою плитою. На поверхні саркофага було відсутнє оздоблення, кришка мала дахоподібну форму, довжина саркофага 2,07 м (1,80 м у внутрішньому вигляді), ширина 0,72 м (0,45 м у внутрішньому вигляді), висота 0,65 м. У саркофазі покоївся цілий скелет літнього чоловіка. Стратиграфічні спостереження показали, що саркофаг був закладений у той час, коли діяв храм. Поруч із саркофагом лежало поховання молодої жінки, біля якої була знайдена розтросчена маленька чашка з тонкого скла у формі тюльпана. Під час розкопок знайдено також: уламки кераміки періоду городища⁴⁰, фрагменти розбитих і оплавлених церковних дзвонів, які походили з останніх часів існування храму (XIV ст.), ранньоготичні архітектурні деталі.

5.3. Друга половина XII ст., тобто період правління князя Ярослава Осмомисла⁴¹. Між 40-ми та 50-ми роками XII ст.⁴²

---

³⁹ Pasternak J. Katedra halicka w Krytosie. S. 57–65.

⁴⁰ Ibidem. S. 61.

⁴¹ Ibidem. S. 64.

⁴² Раппопорт П. Назв. праця. С. 108.

6. Czołowski A. Teka konserwatorska Galicji Wschodniej. Lwów, 1892. S. 155–157; Лукомський Ю. Архітектурна спадщина давнього Галича. Галич, 1991. С. 6–10; Малевская М., Раппопорт П. Декоративные керамические плитки древнего Галича. *Slovenska archeologia*. Bratislava, 1978. R. XXVI (1). С. 87–91; Pasternak J. Katedra halicka w Krylosie. *Biuletyn historii sztuki i kultury*. Warszawa, 1938. № VI (1). Marzec. S. 57–65; Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні досліді 1850–1943 рр. Краків; Львів: Українське видавництво, 1944. С. 83–131; Peteński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej: na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków: PAU, 1914, S. 105–124; Раппопорт П. Русская архитектура X–XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников*. Вып. Е1–47). С. 108.

7. Середньовічний Галич

Гробиська (Цвинтариська), Галицький район (тепер Івано-Франківський р-н – А. П.), Івано-Франківська область.

1. Урочище Цвинтариська.
2. Церква. Рис. 8.

4.1. Під час досліджень, проведених у 1880-х роках, було виявлено фундаменти західної та південної стін, а також чотири підкупольні стовпи церкви (східна частина будівлі була недоступною для дослідження, оскільки розташована під дорогою Галич – Калуш). Дослідження, проведені у 1985 р., показали, що нині пам'ятка збережена у значно гіршому стані, у багатьох місцях збереглися лише рови фундаментів.

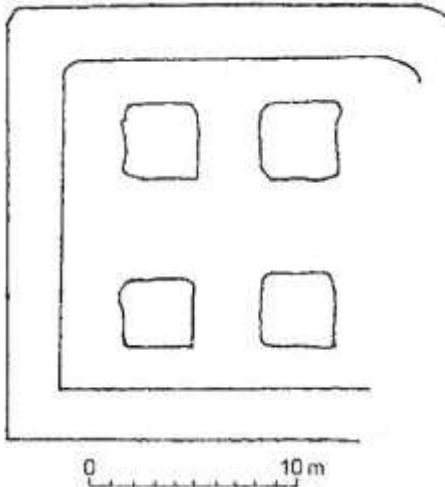

Рис. 8. Галич – план церкви в урочищі Цвинтариська; за П. Раппопортом – див. Раппопорт П. Русская архитектура X–XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников*. Вып. Е1–47). С. 126, 191)

4.2. Будівля орієнтована: відкрита частина фундаментів окреслює прямокутник, більша сторона якого довжиною 12 м визначає ширину церкви. В середині неї виявлено фундаменти чотирьох підкупольних стовпів розміром 2х2 м, лише фрагмент округлої основи у східній частині північної стіни вказує на триапсидне завершення споруди, ширина фундаментів 1,5 м.

4.3. Фундаменти побудовані з великих блоків травертину з домішкою подрібненого мергелю та дрібного необробленого каміння.

4.5. Спробу реконструкції корпусу споруди як невеликої церкви, увінчаної куполом, представив Ю. Лукомський⁴³.

4.6. І. Шараневич на підставі топоніма *Костелисько* вважав об'єкт залишком костелу Св. Анни⁴⁴, однак Й. Пеленський спростував цю думку, вказавши, що стіни є залишками церкви⁴⁵.

5.1. У 1880-ті роки дослідження проводили І. Шараневич і о. Л. Лаврецький⁴⁶. У 1985 р. — дослідження Ленінградської експедиції під керівництвом О. Іоаннісяна.

5.2. Рухомі пам'ятки: кам'яний саркофаг та фрагмент кам'яної архітектурної деталі.

5.3. Спираючись на характер плану будівлі її слід датувати другою половиною XII ст.⁴⁷

6. Лукомський Ю. Архітектурна спадщина давнього Галича. Галич, 1991. С. 12—14; Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні досліді 1850—1943 рр. Краків; Львів: Українське видавництво, 1944. С. 77; Peleński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej: na podstawie badan archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków: PAU, 1914, S. 77; Раппопорт П. Русская архитектура X—XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников*. Вып. Е1—47). С. 109; Szaraniewicz I. O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza. *Przegląd Archeologiczny*. Lwów, 1888. R. IV. S. 7—11.

⁴³ Лукомський Ю. Назв. праця. С. 13, іл. 6.3.

⁴⁴ Szaraniewicz I. O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza. *Przegląd Archeologiczny*. Lwów, 1888. R. IV. S. 7—11.

⁴⁵ Peleński J. Op. cit. S. 77.

⁴⁶ Szaraniewicz I. O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza. S. 7—11.

⁴⁷ Лукомський Ю. Назв. праця. С. 14.

8. Середньовічний Галич

У районі Галича, на правому березі річки Лімниці, в урочищі *Кирилівка* (храм називається церквою під лісом *Дібровою* або церквою *Над Борщовом*).

2. Церква. Рис. 9.

4.1. Від церкви збереглися фундаменти, які окреслюють план колишнього храму.

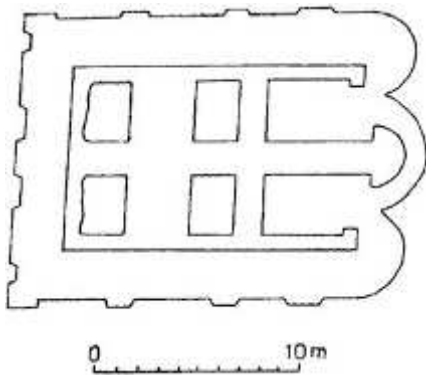
4.2. Орієнтована чотиристовпна триапсидна церква, загальні розміри пам'ятки: 15,15x20,20 м, масивні фундаменти стін, їх ширина від 1,7 до 2,6 м, глибина фундаментів стін – 1,4 м, стовпців – 2,0 м, на зовнішніх сторонах фундаментів є невеликі виступи, що позначають місця плоских пілястр.

4.3. Конструкція основи споруди виконана дуже точно з правильних рядів річкового каменю на глині та вапняно-піщаному розчині з додаванням деревного вугілля та обпаленої глини.

4.4. Монастирська церква. Назва храму Св. Кирила, реконструйована на основі назви місцевості *Кирилівка*, де була розташована церква⁴⁸.

5.1. Розкопки І. Шараневича та о. Л. Лаврецького. На початку ХХ ст. пам'ятка була знову розкопана в декількох місцях Й. Пеленським⁴⁹. У 1981–1984 роках руїни досліджувала група Галицької археологічної експедиції зі Львова⁵⁰.

5.2. У 1882 р. І. Шараневич і о. Л. Лаврецький розкрили фундаменти кам'яної церкви, а Ю. Захаревич, зробивши заміри споруди, представив

Рис. 9. Галич, план церкви в урочищі Кирилівка за П. Раппопортом – див. Раппопорт П. Русская архитектура X–XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (Археология СССР. Свод археологических источников. Вып. Е1–47). С. 126, 195.

⁴⁸ Peteński J. Op. cit. S. 76.

⁴⁹ Ibidem. S. 74–76.

⁵⁰ Лукомський Ю. Назв. праця. С. 16–19.

реконструкцію плану пам'ятки на рівні стін (спочатку науковці вважали, що будівля — залишки собору Успіння Пресвятої Богородиці). Й. Пеленський опублікував дещо інший план, аніж Ю. Захаревич, і на основі назви «*Кирилівка*», якою описували місце, де стояла православна церква, вважав руїни залишками монастирської церкви Св. Кирила. Під час досліджень у 1981—1982 рр. звірено дані щодо плану храму, його розмірів та глибини посадок фундаментів. Ю. Лукомський стверджує, що деякі риси плану фундаментів (наприклад, виступи під пілястрами стін, окремо розташовані основи стовпів, регулярна кладка з річкового каменю) вказують на характер *галицької архітектурної школи*, інші (як гігантські вузли апсидних сполучень) відносять цю пам'ятку до вежоподібних храмів нового архітектурного типу в архітектурі давньої Русі кінця XII — початку XIII ст.⁵¹ Пам'ятки: фрагменти кам'яного скульптурного архітектурного декору.

5.3. На підставі фрагментів оздоблення церкву слід датувати останньою третиною XII ст.⁵²

6. Лукомський Ю. Архітектурна спадщина давнього Галича. Галич, 1991. С. 16—19; Peteński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej: na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków: PAU, 1914, S. 74—76; Раппопорт П. Русская архитектура X—XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников*. Вып. Е1—47). С. 110—111.

9. Околиці середньовічного Галича

Побережжя, Галицький район (тепер Івано-Франківський р-н — *А.П.*), Івано-Франківська область.

1. Поле «*Мурованка*».

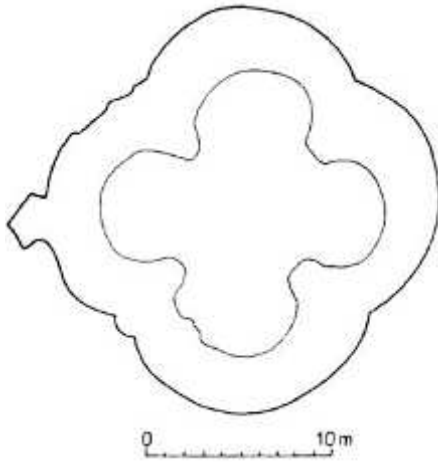
2. Сакральна будівля — тетраконх. Рис. 10.

3. Я. Пастернак стверджував, що мури на полі «*Мурованка*» — це залишки монастиря Св. Бориса і Гліба; побудований Данилом Романовичем⁵³.

⁵¹ Там само. С. 18.

⁵² Там само.

⁵³ Каргер М. К истории галицкого зодчества XII—XIV вв. С. 54 (за рукописом Я. Пастернака).

Рис. 10. Галич. План тетраконху в Побережжі за П. Раппопортом — див. Раппопорт П. Русская архитектура X—XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (Археология СССР. Свод археологических источников. Вып. Е1—47). С. 126, 196.

4.1. Під час розкопок 1935 р. він виявив частину збережених фундаментів, фрагменти стін із вапнякових блоків та залишки підлоги з кам'яних плит. Подальшої шкоди пам'ятці завдали аматорські розкопки та видобуток каменю для господарських потреб. Під час досліджень 1959 р. виявлено лише фундаменти будівлі (частково відібрані) та окремі блоки *in situ*.

4.2. Споруда мала форму тетраконха, загальний зовнішній діаметр фундаментів 22 м, внутрішній — 15,5 м, ширина фундаментів до 3,5 м, глибина їх закладення до 1,5 м. На основі знайдених під час розкопок артефактів: кам'яних архітектурних деталей, фрагментів свинцевого покриття даху та частин підлоги з кам'яних плит розміром 70x70 см — можна реконструювати елементи архітектурного оформлення храму. На шар жовтої та чорної глини товщиною до 20 см укладали кам'яні плити підлоги, під якими лежав шар вапнякових блоків.

4.5. Ю. Лукомський, з огляду на надзвичайну масивність фундаменту пам'ятки, вважає, що описаний тетраконх був дво- або триповерховою спорудою⁵⁴.

4.6. Монастирська церква (пор. 3.).

5.1. 1935 р. — дослідження провів Я. Пастернак⁵⁵, неопублікований рукопис Я. Пастернака використовував, серед інших, М. Каргер⁵⁶. У 1950-ті

⁵⁴ Лукомський Ю. Назв. праця. С. 22.

⁵⁵ Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження 1850—1943 рр. С. 82.

⁵⁶ Каргер М. К истории галицкого зодчества XII—XIV вв. С. 54—55.

роки — проводилися дослідження Галицько-Волинською археологічною експедицією Ленінградського відділу ІІМК АН УРСР під керівництвом М. Каргера спільно з Галицько-Волинською архітектурно-археологічною експедицією ЛДУ: 1955 р. — попередні розвідки, 1959 р. — систематичні археологічні дослідження.

5.2. Дослідження 1935 р. охоплювали лише середню частину споруди (власники полів, де були східна та західна частини руїни, не дали згоду на розкопки). Я. Пастернак вважав, що розкопані ним руїни були залишками ротонди; питання про східне замикання будівлі залишилося нез'ясованим. Я. Пастернак вважав, що в цій частині ротонда могла мати три апсиди. Дослідження 1959 р. призвели до перевірки поглядів на план споруди: це був тетраконх, а не ротонда, як вважав Я. Пастернак, і були зроблені нові точні заміри⁵⁷. Рухомі пам'ятки: з досліджень 1935 р.: кам'яні плити підлоги, уламки олов'яних листів з покриття даху, численні кам'яні архітектурні деталі (зокрема камінь верхнього закриття подвійного вікна, фрагмент архівольту порталу, багатокутна колона) та фрагменти скульптури романської архітектури; з досліджень 1950-х років: кілька фрагментів різьбленого каменю.

5.3. За гіпотезою Я. Пастернака (пор. 3.), святиня є залишком церкви монастиря Св. Бориса і Гліба, збудованого у XIII ст. Виявлену пам'ятку М. Каргер загалом пов'язує з групою передроманських і романських храмів — тетраконхів із Польщі, Чехії та Угорщини⁵⁸.

6. Каргер М. К истории галицкого зодчества XII—XIV вв. *Краткие сообщения Института археологии*. 1976. Вып. 146. С. 53—59; Лукомський Ю. Архітектурна спадщина давнього Галича. Галич, 1991. С. 20, 22—23; Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні досліді 1850—1943 рр. Краків; Львів: Українське видавництво, 1944. С. 82; Раппопорт П. Русская архитектура X—XIII вв.: каталог памятников / отв. ред. А. Н. Кирпичников. АН СССР. Институт археологии. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1982. (*Археология СССР. Свод археологических источников*. Вып. Е1—47). С. 111.

---

⁵⁷ Там само. С. 54—59.

⁵⁸ Там само.

Ewa Kubica-Kabacińska (Kraków, Poland)
**Catalog of early medieval monuments of the monumental
architecture of Halych**

In the catalog made by the contemporary Polish researcher Mgr. Ewa Kubica-Kabacińska, a brief architectural-archaeological description of the most important monuments of monumental architecture in Halych from the 12th to the 13th centuries is presented. The material proposed is part of the author's master's thesis, defended under the guidance of prof. dr. hab. Michał Parczewski in 1995 at the Jagiellonian University in Krakow. The cataloged material is divided into several main sections, determining the location, the presence of descriptive sources, archaeological research, preservation status, available plans, style and construction technique, proposed reconstructions, dating, functions, and the main bibliography of the monument.

The full version of the catalog, covering other early medieval monuments in Lesser Poland, Halychyna, and Volyn, was published in 1996 in the printed organ of the Rzeszów Archaeological Center (Rzeszowski Ośrodek Archeologiczny). The text presented in the current edition only concerns the monuments of Halych. Therefore, the numbering of figures, as well as the sequence of objects, along with the bibliography and references, has been adapted to the current conditions of publication.

Key words: *Halych, Krylos, St. Stanislaw, monumental architecture, Zalukva, tetraconch, Shevchenkove, archaeological excavations, landmarks, culture, churches, monuments of identity.*

Kubica E. Katalog zabytkow wczesnosredniowiecznej architektury monumentalnej Malopolski, Rusi Halickiej i Wolynia. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*. Rzeszów, 1996. T. XVII. S. 131–189.

*Переклад з польської мови та упорядник
Андрій Петраш (Галич, Україна)*

n memoriam

НАУКОВА СПАДЩИНА ЛЕОНТІЯ ВОЙТОВИЧА: ОГЛЯД СТУДІЙ З ІСТОРІЇ ГАЛИЧА, ГАЛИЦЬКОГО ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВ

У статті розглянуто наукову спадщину львівського історика-медієвіста та генеалoga – професора, доктора історичних наук Леонтія Вікторовича Войтовича (16.05.1951–07.02.2023). Передусім зроблено акцент на працях ученого, які стосувалися історії Галича, Галицького та Галицько-Волинського князівств. Метою статті є розгляд внеску наукових досліджень у розвиток сучасної української історіографії. Зазначмо, що професор Л. Войтович у своїх працях порушував найрізноманітніший спектр проблем, зокрема: міжнародні відносини (з найближчими сусідами); генеалогічні зв'язки представників галицьких династій з Рюриковичів (Ростиславичів та Романовичів) з тодішніми правлячими династіями Центрально-Східної Європи та Візантії; історико-генеалогічні портрети знакових представників та представниць галицьких династій; економіка та торгівля, військова справа та дозвілля, інтерпретація сучасних археологічних знахідок. У доробку вченого частину праць становлять також науково-популярні публікації, скеровані на ширшу громадськість, задля промоції як цих проблематик, так і середньовічної історії України загалом. Огляд напрацювань ученого дозволяє не лише встановити стан вивчення певних питань, а й розуміти перспективи подальших досліджень, щоб здійснити постановку нових дослідницьких завдань.

Ключові слова: Галич, Галицьке князівство, Галицько-Волинське князівство, українська історіографія, Леонтій Войтович.

Леонтій Вікторович Войтович (16.05.1951–07.02.2023) – відомий український історик-медієвіст та генеалог, автор понад 550 публікацій,

здійснив колосальну роботу з дослідження та популяризації середньовічної історії України та її еліт. Огляд біографії і наукового доробку вченого неодноразово знаходив відображення у працях колег та учнів, біобібліографічних покажчиках¹. Усі ці численні матеріали у 2021 р. дбайливо зібрав та проаналізував учень вченого – Ілля Паршин².

Леонтий Войтович. Львів, 2010 р.

Варто одразу відзначити, що постать вченого та його праці аналізували в різний час колеги-історики³, а монографії знаходили позитивну оцінку і визнання у численних рецензіях (детальний перелік у прикінцевому списку літератури).

Серед праць Леонтія Войтовича починаючи з раних 1990-х років наявні численні дослідження, які безпосередньо чи опосередковано висвітлюють історію міста Галича, Галицького князівства, згодом Галицько-Волинського князівства, Королівства Русі та галицьких князів

---

¹ Зубашевський Н., Козловський С. Бібліографія Леонтія Войтовича. *Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2011. Вип. 20. С. 30–54; Паршин І. Леонтий Войтович. Публікації 1975–2016 років. Львів, 2016. 106 с.

² Паршин І. Леонтий Войтович: «Не заплачу стражданню й горю мита»; Наукові праці Леонтія Войтовича. Войтович Л. *Княжа доба на Русі (837–1492)*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2021. Т. 1. *Становлення імперії Русь (837–1054)*. С. 7–60.

³ Щодра О. Історичні дослідження Леонтія Войтовича. *Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2011. Вип. 20. С. 15–29; Литвин М. Леонтий Войтович: вірний лицар музи Клію. *Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2011. Вип. 20. С. 5–14; Целуйко О. Леонтий Войтович: успразі гину біля водограю. *Войтович Л. Галицько-Волинські етюди*. Біла Церква, 2011. С. 5–9; Соляр І., Волощук М., Батрак Л., Кашук О., Козловський С., Овсінський Ю., Файда О. In memoriam. Войтович Леонтий Вікторович. *Український історичний журнал*. 2023. № 2 (569). С. 236–244.

і еліт. Серед напрацювань наявні як академічні статті, монографії, розділи в колективних монографіях та збірниках, рецензії, так і популярні видання.

Історик наголошував, що досліджує «політичну історію, князівську генеалогію, а також проблеми історичної географії Галицько-Волинської держави»⁴. У своїх працях він порушував питання територіальних меж Галицького князівства, його місця в складі Галицько-Волинського князівства, міжнародних контактів, біографій князів, династичних зв'язків і генеалогічних перипетій, які знаходили відбиток у політичній площині (внутрішньодержавній та міжнародній). Також він уважно слідував за появою нових праць колег в Україні та за кордоном, був автором численних рецензій та оглядів (зокрема на сторінках часопису «*Княжа доба: історія і культура*»)⁵.

Одразу варто відзначити, що вчений, окрім того, що дуже активно презентував результати своїх досліджень у численних публікаціях, також синтезував напрацювання у форматі збірників за певні триваліші періоди діяльності та синтетичних монографій. Так з'явився збірник «*Галицько-Волинські етюди*» (2011 р.)⁶ та монографія «*Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*» (2015 р.)⁷. Це був ще один крок до популяризації тематики не лише серед дослідників, а й серед ширшого загалу читачів. Також вчений був прихильником поширення повних текстів публікацій на інституційному сайті, в репозитарії чи в наукових соціальних мережах (наприклад, Academia.edu⁸) після узгодження з видавництвом.

Виданий у 2011 р. збірник «*Галицько-Волинські етюди*» синтезує публікації вченого, тексти доповідей на конференціях за 2000–2010 рр. з історії Галицької та Волинської земель, Галицько-Волинського

---

⁴ Войтович Л. Галицько-волинські етюди. Біла Церква : Видавець Олександр Пшонківський, 2011. С. 422.

⁵ Його ж. Галицько-Волинська держава в публікаціях збірників останніх років. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2010. Вип. 3. С. 365–371.

⁶ Його ж. Галицько-волинські етюди. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2011. 480 с. (Рецензія: Щодра О. Леонтій Войтович. Галицько-Волинські етюди. Біла Церква, 2011. 477 с. *Rossica Antiqua. Исследования и материалы*. Санкт-Петербург, 2012. Т. 1(5). С. 152–161).

⁷ Його ж. Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2015. 475 с.

⁸ Сторінка вченого. URL : <https://lnu.academia.edu/LeontiyVoitovycz>

князівства у різних фахових періодичних виданнях. Збірник має характер ювілейного і був приурочений до 60-річчя діяльності Леонтія Вікторовича. У розділах висвітлено низку проблем:

1. найдавнішу історію цих регіонів — питання хорватських князівств і мешканців Прикарпаття в 2-й половині I тис. н. е.⁹;

2. питання кордонів Галицького та Галицько-Волинського князівств¹⁰;

3. матримоніальні зв'язки Рюриковичів з іншими династіями, що визначало як питання спадкування земель і влади, так і питання міжнародних відносин¹¹;

4. біографій знакових (короля Данила Романовича¹², князя Лева Даниловича¹³, князя Лева Юрійовича¹⁴) і загадкових постатей (наприклад, князя Івана Бирладника¹⁵, «високородовитого шляхетного князя Червоної Русі»¹⁶, королеви Марії Львівни¹⁷).

Видана у 2015 р. монографія «Галич у політичному житті Європи XI—XIV століть» синтезує і підсумовує багаторічні дослідження та численні публікації науковця на цю тему¹⁸. Ця книга отримала позитивний

---

⁹ Його ж. Прикарпаття в другій половині I тисячоліття н. е.: найдавніші князівства. *Галицько-Волинські етюди*. С. 10—46.

¹⁰ Його ж. Галицька земля в кінці X—XII ст. *Там само*. С. 151—183; Кордони Галицько-Волинської держави: проблеми та дискусії. *Там само*. С. 396—414.

¹¹ Його ж. Проблеми галицько-болгарських стосунків у першій третині XIII ст. *Там само*. С. 281—288; Галицько-Волинське князівство і монгольські улуси у XIII ст. *Там само*. С. 301—318; Тевтонський орден в політиці Галицько-Волинського князівства. *Там само*. С. 347—362; Польща, Мазовія, Литва й Угорщина у боротьбі за спадщину Романовичів. *Там само*. С. 363—379; Галицько-Волинська земля і Литва. *Там само*. С. 380—387.

¹² Його ж. Король Данило Романович. *Там само*. С. 229—280; його ж. Король Данило Романович і історія Галицько-Волинської держави в дослідженнях Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. *Там само*. С. 415—430.

¹³ Його ж. Князь Лев Данилович — полководець і політик. *Там само*. С. 289—300.

¹⁴ Його ж. Князь Лев Юрійович: спроба портрета. *Там само*. С. 342—346.

¹⁵ Його ж. Князь Іван Бирладник: загадкова постать. *Там само*. С. 184—195.

¹⁶ Його ж. Загадковий «Високородовитий шляхетний князь Червоної Русі». *Там само*. С. 388—395.

¹⁷ Його ж. Загадка королеви Марії Львівни. *Там само*. С. 337—341.

¹⁸ Його ж. Галич у політичному житті Європи XI—XIV століть. 475 с.

відгук у науковому середовищі¹⁹. В ній на основі багатого джерельного та історіографічного матеріалу показано заплутану мережу тогочасних міжнародних зв'язків, у яких Галицьке, Галицько-Волинське князівство і Королівство Русь займали чільне місце поруч з впливовими політичними гравцями, такими як Візантія, Угорське королівство, Литва, польські князівства та німецькі держави. Ці міжнародні відносини детально висвітлено в шести розділах, які доповнені зручним іменним покажчиком²⁰. Дослідник вводить у науковий обіг маловідомі західноєвропейські джерела, а також залучає результати нових археологічних досліджень, що у поєднанні із сучасною українською та закордонною історіографією дозволяють переосмислити події минулого. Автор у цій книзі також показує галицьких і галицько-волинських князів як активних учасників боротьби за міжнародні впливи, через претендування на Австрійську, Угорську та Литовську спадщину, боротьбу за краківський престол, участь у болгарських та візантійських міжусобицях.

Якщо розглядати доробок вченого ретроспективно, то помітимо, що Л. Войтович, починаючи з ранніх праць ще у 1990-х рр., приділяв значну увагу аспектам політичної історії удільних князівств, і серед них Галицького

---

¹⁹ Рецензії: О. К. [Олег Купчинський] Леонтій Войтович. Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть. Львів, 2015. 476 с. *Вісник Наукового Товариства ім. Шевченка*. Т. 55. Львів, 2016. С. 88–90; Voloshchuk M. Леонтій Войтович. Галич у політичному житті Європи XI–XIV ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2015, 477 с. [Leontij Wojtowycz, Halicz w życiu politycznym Europy XI–XIV wieku. Lwów: Instytut Ukrainoznawstwa im. I. Krypiakewycza, 2015, 477 s.]. *Colloquia Russica*. Series 1. Vol. 6. *Rus' and countries of the Latin culture (10th – 16th c.)*. Kraków, 2016. S. 295–297; Думдыук D. Halycz in the political life of Europe in XI–XIV centuries. URL: lvivmedievalclub.wordpress.com/2016/03/07/; Войтович Леонтій. Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть. Львів, 2015. 476 с. *Василевс. Українська Візантиністика*. URL: <https://byzantina.wordpress.com/2015/10/04/voitovych-2>

²⁰ Войтович Л. Відносини галицьких і галицько-волинських князів з Візантією у XI–XIV ст. *Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть*. С. 89–132; Відносини галицьких і галицько-волинських князів з Угорщиною у XI–XIV ст. *Там само*. С. 133–244; Польська політика галицьких і галицько-волинських князів у XI–XIV ст. *Там само*. С. 245–378; Відносини галицьких і галицько-волинських князів з Литвою. *Там само*. С. 379–398; Галицько-волинські зв'язки з німецькими землями у XI–XIV ст. *Там само*. С. 399–434; Іменний покажчик. *Там само*. С. 445–470.

та Галицько-Волинського, як і Королівства Русі²¹. Також він звертав увагу на етнічну історію регіону, включно з найдавнішими періодами, часами племінних союзів, перших протодержав та появи вікінгів²².

²¹ Войтович Л. Удільні князівства на українських землях у другій половині XII—XV ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 1995. Вип. 2. С. 33—43; його ж. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII—XVI ст. / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 1996. С. 58—61, 89—105; його ж. Королівство Русі: реальність і міфи. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2003. Вип. 7. С. 63—71; його ж. Важливе дослідження з історії України XII—XIV ст. *Княжа доба. Історія і культура*. Львів, 2007. Вип. 1. С. 325—330; його ж. Сучасна наука про проблеми Середньовічної України (зауваги провідних українських істориків). *Історія в школах України. Науково-методичний журнал*. Київ, 2007. № 9—10. С. 34; його ж. Галицько-Волинська держава і Королівство Русі: Реальність і міфи. *Осмилення спадщини давньої Русі: Галицько-Волинське князівство в історіографії*. Львів, 2007. С. 8—10; його ж. Королівство Русі: факти і міфи. *Дрогоичинь 1253. Матеріали міжнародної наукової конференції з нагоди 755-ї річниці коронації Данила Романовича*. Івано-Франківськ, 2008. С. 4—17; його ж. Початки Перемишльського князівства. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2020. Вип. 14. Княжий Перемишль. С. 9—30.

²² Його ж. Слідами білих хорватів. *Літопис Червоної Калини*. 1993. № 5—6. С. 2—10, 57; його ж. «Білі хорвати» чи «карпатські хорвати». *Миколаївщина. Збірник наукових праць* / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 1998. Т. 1. С. 49—79; його ж. «Черв'яни» у працях І. Крип'якевича (До питання про початок державності). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2001. Т. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. С. 818—822; його ж. Князівства карпатських хорватів. *Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть*. Матеріали Міжнародної наукової археологічної конференції. Львів, 30—31 березня 2001 р. Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2001. С. 195—210; його ж. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.)*. Київ, 2004. Вип. 4. С. 105—132; його ж. «Білі» хорвати чи «карпатські» хорвати? Продовження дискусії. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2004. Вип. 8. С. 38—45; його ж. Карпатские хорваты. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. Санкт-Петербург, 2005. Серия 2. История. Вип. 1. С. 133—146; його ж. Восточное Прикарпатье во второй половине I тыс. н. э. Начальные этапы формирования государственности. *Rossica Antiqua. Исследования и материалы* / отв. ред. А. Ю. Дворниченко, А. В. Майоров. Санкт-Петербург, 2006. С. 6—39; його ж. Прикарпаття в другій половині I тисячоліття н. е.: найдавніші князівства. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2010. Вип. 45. С. 13—54; його ж. Восточное Прикарпатье во второй половине I тыс. н. э. Начальные этапы формирования государственности. *Русин*. Кишинев, 2010. № 3(21). С. 5—49, 159—169; його ж. Велика Хорватія і Біла Хорватія: довгий шлях подолання помилкового стереотипу. *Україна і Хорватія: історичні паралелі. Ukrajina i Hrvatska: povijesne paralele*. Дрогобич, 2019. С. 152—169.

Згодом дослідник звертав увагу на окремі проблеми і поглиблював фокус на політичну історію шляхом дослідження динаміки змін територіальних меж князівств (заснування, розширення, зникнення, перетворення), їхніх володарів (біографії, генеалогію) та міжнародний контекст²³.

Наявні в доробку вченого спеціальні джерелознавчі дослідження²⁴.

Історик приділяв увагу початкам Галицького князівства і формуванню домену галицьких князів у верхньому Подні-

---

²³ Войтович Л. Кордони Галицько-Волинської держави: проблеми та дискусії. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. Львів, 2006. Т. 252. С. 187–205; його ж. Кордони Галицько-Волинської держави: продовження дискусії. *Археологічні дослідження Львівського університету*. Львів, 2015. Вип. 19. С. 43–104; його ж. Границы Галицко-Волынского государства. *Русин*. Кишинев, 2011. № 3 (25). С. 5–26; його ж. О времени включения Закарпаття в состав Галицко-Волынского государства. *Русин*. Кишинев, 2011. № 4 (26). С. 5–25, 160–167; його ж. Вікінги в Галицькому і Волинському регіонах. Проблеми археологічних досліджень. *Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники*. Львів, 2011. Вип. 4. С. 80–117; його ж. Вхідження Закарпаття до Галицько-Волинської держави за князя Лева Даниловича. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2012. Т. 16. С. 48–61; його ж. Повертаючись до проблеми південних кордонів володінь галицьких і галицько-волинських князів. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2014. Вип. 17–18. С. 51–63; його ж. Спірні питання галицько-волинської історії: відкриття дискусії. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2014. Вип. 8. С. 360–371; його ж. Останній злет Галицького князівства. *Галич і Галицька земля*. До 20-річчя створення Національного заповідника «Давній Галич». Галич, 2014. С. 3–12; його ж. О некоторых спорных проблемах изучения Галицко-Волынской Руси времен Романа Мстиславича и Даниила Романовича (заметки о новейшей историографии). *Русин*. Кишинев, 2014. № 1(35). С. 52–63.

²⁴ Його ж. Де була столиця Лева Даниловича? (Джерелознавчий аспект проблеми). *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*. Т. 1. Київ; Львів, 2004. С. 712–720; його ж. Латинські джерела XIII–XIV століть про Галицько-Волинське князівство. *Українське джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни на порозі XXI ст.* Львів, 2013. С. 176–181; його ж. [z Dariuszem Dąbrowskim] Analiza źródeł pisanych. Okres od XII do 2 połowy XIV wieku. *Od cerkwi katedralnej króla Daniela Romanowicza do bazyliki Pw. Narodzenia NMP w Chełmie. Wyniki badań interdyscyplinarnych sezonu 2013–2014*. Chełm, 2016. S. 33–54.

стров'²⁵. Дослідник обґрунтував протяжність Галицького князівства у XII ст. до Понизя Дністра і Дунаю²⁶. Контроль Галицького князівства над цими теренами впливав зі стратегічних інтересів Візантії у забезпеченні безпеки на своїх кордонах. Тому впродовж XII ст. маємо тісні дружні контакти між Галицьким князівством і Візантією, аж до смерті Андроніка Комнина (1185 р.) і приходу до влади династії Ангелів. Ще одним виявом впливу Галицького князівства у регіоні є втручання галицьких князів у болгарське повстання проти Візантії у 1186–1187 рр. та блокування шляхів до Болгарії.

Інший великий пласт публікацій у найрізноманітніших фахових вітчизняних та закордонних періодичних виданнях Л. Войтович присвятив міжнародним відносинам Галицького та Галицько-Волинського князівств із Візантією²⁷, Тевтонським орденом²⁸, західними та північними

²⁵ Войтович Л. Між верхнім Дністром і Карпатами: домен галицьких князів у XII–XIII століттях. *Пам'ятки Тустані в контексті освоєння Українських Карпат у доісторичну добу та в середньовіччі*. Львів; Тустань, 2011. С. 38–39; його ж. Формування домену галицьких князів у верхньому Подністров'ї. *Іван Виговський. Збірник статей наукової конференції «Від Гадяцької угоди до конституції Пилипа Орлика»*. Львів, 2011. С. 42–45; його ж. Між верхнім Дністром і Карпатами: домен галицьких князів у XII–XIII ст. *Фортеця. Збірник заповідника «Тустань»*. Львів, 2012. Кн. 2. С. 148–157.

²⁶ Його ж. Галицьке князівство на Нижньому Дунаї. *Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України. Матеріали міжнародної наукової конференції. Галич, 10–11 жовтня 2008*. Галич, 2008. С. 3–18.

²⁷ Його ж. Союз Візантії та Галицько-Волинської держави за Ангелів. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2008. Вип. 2. С. 30–39; його ж. Союз Візантії та Галицько-Волинської держави за Ангелів. *Дриновський збірник*. Харків; Софія, 2009. Т. 3. С. 376–385; його ж. Галицька земля и Византия в XI–XIV вв. *Кондаковские чтения*. Белгород, 2010. Т. 3. С. 255–280; його ж. Галицька земля і Візантія у XI–XIV століттях. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2011. Вип. 14–15. С. 37–60; його ж. *Rus halicka a Bizancjum w XI–XIV w.: wybrane problemy. Zeszyte Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. Kraków, 2011. Т. 138. S. 41–64; його ж. *Rus a Bizancjum w XI–XIII wieku. Rus średniowieczna a sąsiedzi (IX – połowa XIII wieku) / Colloquia Rusica*. Kraków, 2011. Т. 1. S. 131–136; його ж. Galician Ruthenia and Byzantium in 11–13th century: selected issues. *Rus średniowieczna a sąsiedzi (IX – połowa XIII wieku) / Colloquia Russica*. Kraków, 2011. Т. 1. S. 137–140.

²⁸ Його ж. Тевтонський Орден у політиці Галицько-Волинського князівства. *Український історичний журнал*. Київ, 2010. № 6. С. 4–17; його ж. Тевтонський Орден в політиці Галицько-Волинського князівства. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. Санкт-Петербург, 2010. № 2(8). С. 3–16.

сусідами²⁹, південними сусідами³⁰. Жвава міжнародна політика, міжнародні амбіції галицьких та галицько-волинських князів лише підтверджують стратегічне положення князівств як в економічному вимірі (перетин торговельних шляхів — *via regia*³¹ (Булгар — Київ — Галич —

²⁹ Войтович Л. Союз Галицьких Романовичів з Австрією та Чехією у XIII ст. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2006. Вип. 56. С. 47–56; його ж. Польща. Мазовія, Литва та Угорщина у боротьбі за спадщину Романовичів. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2010. Вип. 59. С. 52–66; його ж. Галицько-волинські зв'язки з німецькими землями: попередні зауваження. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2012. Вип. 6. С. 71–88; його ж. Галицько-волинські зв'язки з німецькими землями: спроба реконструкції. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. Львів, 2012. Т. 264. С. 95–128; його ж. Foreign policy of Galician and Volynian lands principalities in the second half of the 11th — 12th c., the round table discussion with prof. Marta Font and prof. Leontiy Voitovych. *Colloquia Russica*. Series 1. Krakow, 2012. Vol. 2. P. 253–258; його ж. Угорська політика галицьких князів Данила Романовича і Лева Даниловича (1205–1301). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2013. Вип. 23. С. 83–100; його ж. Угорська політика галицьких князів часів Данила Романовича (1205–1264 pp.). *Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України*. Галич, 2013. С. 3–18; його ж. Угорські вектори перших князів Галицької землі. *Галич і Галицька земля: досвід і проблеми збереження історико-архітектурної спадщини середньовічних міст в Україні та Європі*. Галич, 2016. С. 3–17; його ж. Відносини галицько-волинських князів з Литвою. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2013. Вип. 7. С. 147–166; його ж. Угорські вектори перших князів Галицької землі. *Галич і Галицька земля: досвід і проблеми збереження історико-архітектурної спадщини середньовічних міст в Україні та Європі*. (Галич, 2016), 3–17; L. Voytovych (Lviv), I. Skochylas (Lviv), A. Martyniuk (Minsk). The Western influence in Rus' in the 10th — 13th centuries. *Colloquia Russica*. Series 1. Kraków, 2016. Vol. 6. *Rus' and countries of the Latin culture (10th — 16th c.)*. P. 259–271; його ж. Українсько-польське співжиття крізь віки: стереотипи і пошуки історичної правди. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2017. Т. 29. *Primum agere. A collection of studies in honor of Mykola Lytvyn*. С. 277–298; його ж. Берегове на українсько-угорському пограниччі: міфи та історія. *Угорсько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення* / відп. ред. І. Патер; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2020. С. 21–55.

³⁰ Його ж. Галицько-болгарські відносини у першій третині XIII століття. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2010. Вип. 3. С. 201–212; його ж. Проблеми галицько-болгарських стосунків у першій третині XIII ст. *Дриновський збірник*. Софія, 2012. Вип. 5. С. 258–265.

³¹ Його ж. Історичний коридор Via Regia (Via Regia) в Україні. *Туризм сільський зелений*. 2011. № 11. С. 4–9.

Перемишль – Краків – Прага – Регенсбург) та бурштинового (балтійське побережжя – р. Вісла – р. Західний Буг – р. Дністер – Чорне море), так і в політичному вимірі (впевнені позиції князів на міжнародній арені; питання виходу до Чорного моря; питання безпеки на візантійських кордонах; участь у політичних коаліціях у боротьбі за західноєвропейські престולי і т. д.). Саме міжнародний контекст містить підказки до розуміння локальних подій та пояснює мотиви рішень князів.

Також вчений присвятив низку публікацій важливій проблемі боротьби між Польщею, Литвою та Угорщиною за «спадщину Романовичів» (володіння теренами Галицько-Волинського князівства та Королівства Русі), яка мала міжнародний контекст, що був тісно пов'язаний з генеалогічними зв'язками правлячих династій в Центрально-Східній Європі³².

³² Voytovych L. The role of Gediminovich in the struggle of the Ukrainian principalities in the 14th–15th centuries. *IV International conference «The Great Duchy of Lithuania and its heritage»*. *Trakai (Lithuania)*, 1994, September 11–14. Vilnius, 1995. P. 21–24; його ж. Боротьба Любарта-Дмитра Гедиміновича за відновлення Галицько-Волинської держави. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2009. № 22. С. 120–127; його ж. Польща. Мазовія, Литва та Угорщина у боротьбі за спадщину Романовичів. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2010. Вип. 59. С. 52–66; його ж. Польський король Казимир III і боротьба за спадщину Романовичів. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2011. Вип. 46. С. 2–26; idem. Walka o spadek po Romanowiczach a król polski Kazimierz III Wielki. *Kazimierz Wielki i jego państwo. W siedemsetną rocznicę urodzin ostatniego Piasta na tronie polskim / pod red. J. Maciejewskiego i T. Nowakowskiego*. Bydgoszcz, 2011. S. 47–66; його ж. Заключительный этап борьбы за «королевство Руси». *Вестник Удмуртского университета. Серия 5. История и филология*. 2012. Вип. 3. С. 10–15; його ж. Боротьба за спадщину Романовичів (1340–1434): між стереотипами та історичною правдою. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2018. Вип. 12. С. 121–142; його ж. Боротьба за спадщину Романовичів (1340–1434 pp.): нумізматичний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск: на пошану професора Романа Шуста*. Львів, 2019. С. 67–82; його ж. Угорщина і Польща в боротьбі за спадщину Романовичів: витоки, події, наслідки. *Українсько-угорські етюди*. Львів, 2019. Вип. 3. С. 191–274; його ж. Ще раз про права князя Любарта-Дмитра Гедиміновича на спадщину Романовичів. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2019. Вип. 13. С. 225–238; його ж. Жидачівська земля на останніх етапах боротьби за спадщину Романовичів (1350–1442). *Жидачівщина*. Львів; Жидачів, 2019. Вип. 2. С. 8–17; його ж. Тустань у період боротьби за спадщину Романовичів (1340–1434). *Фортеця. Збірник заповідника «Тустань»*. Львів, 2020. Кн. 4. С. 210–254; його ж. Ще раз про «Казимежовську легенду». *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2021–2022. Т. 15. С. 147–171.

Не оминув своєю увагою вчений також найраніші етапи історії Львова, навколо яких сформувалося чимало міфів³³.

Мабуть, улюбленою темою вченого була генеалогія, а саме питання, пов'язані з витокami галицьких династій Ростиславичів і Романовичів, їхніми засновниками, відомими представниками, матримоніальними зв'язками, які впливали на політику.

У низці ранніх праць вчений закладав основи подальших детальних генеалогічних досліджень³⁴. Грунтовним результатом цієї багатолітньої роботи на полі князівської генеалогії стала книга «*Княжа доба на Русі: портрети еліти*», яка отримала схвальні відгуки численних рецензентів³⁵. В ній автор детально висвітлив біограми представників першої галицької династії Ростиславичів (династія Рюриковичів) – братів-ізгоїв Рюрика (†1092), Володаря-Івана († 19.03.1124) та Василька († 28.02.1124)³⁶. А також вчений детально висвітлив біограму засновника

³³ Войтович Л. Загадки ранньої історії Львова. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Т. 16. *Ювілейний збірник на пошану Івана Патера*. С. 42–51; його ж. Львів у XIII столітті: нова спроба подолання старих стереотипів. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2017. Вип. 11. *Княжий Львів. 1256–2016*. С. 51–74; його ж. Казимирівська легенда: подолання стереотипів. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2017. Вип. 19–20. С. 95–117; його ж. Львів – столиця королівства Русі. *З історії західно-українських земель*. Львів, 2018. Вип. 14. С. 3–43; його ж. Львів у XIII столітті: у полоні стереотипів. *Вісник Наукового Товариства ім. Шевченка*. Львів, 2018. Ч. 60. С. 28–30; його ж. Ще раз про «Казимирівську легенду». *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2021–2022. Т. 15. С. 147–171.

³⁴ Його ж. Генеалогія династії Рюриковичів / АН УРСР, Археографічна комісія, Ін-т історії, Ін-т суспільних наук / відп. ред. Я. Д. Ісаєвич. Київ, 1990. 227 с.; його ж. Генеалогія династії Рюриковичів і Гедиміновичів / відп. ред. Я. Д. Ісаєвич. Київ, 1992. 199 с.; його ж. Князівська верства в Галицькій землі. *IV Міжнародний конгрес україністів. Одеса, 26–29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення* / МАУ, НАН України, Одеський держ. університет ім. І. І. Мечнікова. Одеса, 1999. Історія. Ч. 1. *Від давніх часів до початку XX ст.* С. 79–86; його ж. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2000. 649 с.

³⁵ Його ж. *Княжа доба на Русі: портрети еліти*. Біла Церква, 2006. 784 с. (Рецензії: Головка О. *Вісник НТШ*. 2006. Ч. 37. С. 50–51; Бодрухин В. М., Михайлюк В. П. *Історичні записки. Збірник наукових праць. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Дала*. Луганськ, 2007. Вип. 15. С. 214–215; Овсінський Ю. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. Київ, 2007. Вип. 7. С. 394–398; Петрик А. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2008. Вип. 11–12. С. 665–668).

³⁶ Його ж. *Княжа доба на Русі: портрети еліти*. С. 327–331.

другої галицької династії Романовичів, представника Волинської гілки Мономаховичів (династія Рюриковичів) – князя Романа-Бориса Мстиславича (*бл.1152–†19.06.1205) та звернув особливу увагу на питання дискусії навколо ідентифікації постаті його другої дружини, матері Данила та Василька³⁷. Динаміку розвитку та історію галицьких династій вчений прослідкував у кількох окремих публікаціях³⁸. Варто відзначити, що вчений розглядав династію Рюриковичів (гілки – Ростиславичів та Романовичів) лише як органічну рівноцінну складову заплутаного мережива правлячих династій тогочасної Європи³⁹.

Окрім монографічних досліджень, у доробку вченого наявні численні публікації, присвячені як збірному образу правлячої еліти⁴⁰, так і окремим знаковим постатям в історії Галицького та Галицько-Волинського князівства, зокрема князям та князівнам. Серед діячів, життю та діяльності яких вчений присвятив окремі публікації, варто виокремити Володаря Ростиславича (*?–†19.03.1124)⁴¹, Романа Мстиславовича (*бл. 1152–†19.06.1205)⁴²,

³⁷ Там само. С. 470–490.

³⁸ Войтович Л. Друга галицька династія. Загадки і проблеми досліджень. *Пам'ять століть*. Київ, 2002. № 5. С. 35–48; його ж. Друга галицька династія. Загадки і проблеми. *Семінарії «Княжі часи»*. Львів, 2002. С. 2–6; його ж. Перша галицька династія. *Генеалогічні записки*. Львів, 2009. Вип. 7. С. 1–25; його ж. Друга галицька династія. Загадки і проблеми досліджень. *Пам'ять століть*. Київ, 2002. № 5. С. 35–48; його ж. Друга галицька династія. Загадки і проблеми. *Семінарії «Княжі часи»*. Львів, 2002. С. 2–6; його ж. Ростиславичі – родичі Арпадів. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 27. С. 52–60; його ж. Перші Ростиславичі у Галицькій землі. *Галицько-Волинська доба*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2021. Т. 1. *Студії з історії Галицько-Волинської держави XII–XIV століть*. Колективна монографія. С. 17–76.

³⁹ Династія Рюриковичів. Войтович Л., Целуйко О. *Правлячі династії Європи: генеалогічно-хронологічний довідник*. Біла Церква, 2008. С. 353–385.

⁴⁰ Його ж. Правляча еліта Княжої доби. *Волинь*. 2007. Ч. 8. С. 15–68.

⁴¹ Його ж. Битва під Перемишлем у 1099 р. *Український альманах. 1999 рік*. Варшава, 1999. С. 105–110.

⁴² Його ж. Зоря князя Романа. *Літопис Червоної Калини*. 1991. № 2. С. 32–35; його ж. Роман Мстиславич і утворення Галицько-Волинського князівства. *Галичина і Волинь в добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Історичні та культурологічні студії*. Львів, 2001. Вип. 3. С. 13–30; його ж. Роман Мстиславович. *Волинь*. Ч. 9. Луцьк, 2008. С. 21–46; його ж. Князь Роман Мстиславич. *Громада (Миколаїв)*. 2010. 16.03; 19.03; 23.03; 26.03; 2.04; 10.04; 13.04; 16.04; 20.04; 23.04; 27.04; 30.04; 7.05; 12.05; 14.05; 18.05; його ж. Передмова. Майоров О. *Галицько-Волинський князь Роман Мстиславич володар, воїн, дипломат*. Біла Церква, 2011. Т. 1. *До вивчення джерел з історії внутрішньої та зовнішньої політики*. С. 7–12.

Ярослава Осмомисла (*1119–†1187)⁴³, Данила Романовича (1201–1264)⁴⁴, Лева Даниловича (*бл. 1225 – бл. 1301)⁴⁵, Шварна Даниловича

⁴³ Войтович Л. Ярослав Осмомисл: спроба портрета. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2016. Вип. 28. *Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві*. С. 468–481.

⁴⁴ Його ж. Данило Галицький. Загадки і проблеми. Король Данило та його син Лев. *Галицька брама*. 2001. № 9–10. С. 12–16; його ж. Король Данило Романович. Загадки і проблеми. *Король Данило Романович і його місце в українській історії / Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, Громадський комітет для відзначення 800-літнього ювілею короля Данила*. Львів, 2003. С. 24–29; його ж. Король Данило Романович: загадки і проблеми. *Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті*. Львів, 2006. С. 34–49; його ж. Король Данило Романович: Загадки та дискусії. *Terra cossacorum: студії з давньої і нової історії України*. Науковий збірник на пошану доктора історичних наук професора Валерія Степанкова. Київ, 2007. С. 383–403; його ж. Король Данило Романович. *Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства*. Львів, 2007. Вип. 6. С. 7–44; його ж. Король Данило Романович: політик і полководець. *Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі*. Львів, 2008. С. 22–97; його ж. Король Данило Романович та історія Галицько-Волинської держави в дослідженнях Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. *Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі*. Львів, 2008. С. 98–119; його ж. Данило Романович. *Енциклопедія Львова*. Львів, 2008. Т. 2. С. 14–15; його ж. Остання еміграція короля Данила Романовича. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2009. № 13. С. 89–96; його ж. Останні роки короля Данила Романовича. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія гуманітарних наук*. Львів, 2011. Вип. 10. *Ювілейний збірник на пошану Степана Гелея*. С. 100–106; його ж. King Daniel Romanovych: Last years of life (1253–1264). *Colloquia Russica*. Series 1. Kraków, 2012. Vol. 2. P. 243–250; Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович. (Серія: *Славетні постаті середньовіччя*, Вип. 3.). Біла Церква, 2013. 240 с. (Рецензії: Яценюк Ф. Король Данило Романович в українській історіографії. *Питання історії України. Збірник наукових праць*. Чернівці, 2014. Т. 17. С. 12–18; Добржанський О., Яценюк Ф. Король Данило Романович в українській історіографії. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. Lublin, 2014. R. 12, z. 6. С. 95–111); його ж. Данило в Галичі з 59 років правління не пробув і трьох. *Країна*. № 2 (255). Київ, 15.01.2015. С.48–50; [Vojtovyc L.] Kralj Danylo Romanovyc. *Ukrajinska Galicija / uridio Jevgenij Pasceniko*. Zagreb, 2015. S. 41– 88; його ж. Король Данило Романович: давні і модерні напрями фальсифікації портрета. *Король Данило Романович: культурна і державотворча спадщина його доби*. Львів, 2016. С. 12–35; його ж. Король Данило Романович: спроби фальсифікації портрета. *Чорноморський літопис*. Миколаїв: Чорноморський державний університет імені Петра Могили, 2016. Вип. 11. С. 13–32; його ж. «Двойная»

коронація Даниїла Романовича: истоки легенды. *Вспомогательные исторические дисциплины в современном научном знании. Материалы XXVIII Международной научной конференции*. Москва, 14–16 апреля 2016 г. Москва: Аквилон, 2016. С. 163–166; його ж. «Podwójna» koronacja Daniela Romanowicza: wumysł Długosza czy fakt rzeczywistości?». *Наукові зошити Історичного факультету Львівського університету*. Львів, 2017. Вип. 19. С. 221–233; його ж. Данило Романович. *Енциклопедія НТШ*. Київ; Львів; Тернопіль, 2019. Т. 4. С. 571–576; його ж. Суперник короля Даниїла Романовича. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2020. Вип. 14. Княжий Перемишль. С. 266–273.

⁴⁵ Войтович Л. Галицький князь Лев Данилович і його потомство. *Київ*. 1991. № 4. С. 157–158; його ж. Штрихи до портрета князя Лева Даниловича *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.)*. Київ, 2005. Вип. 5. С. 143–156; його ж. Князь Лев Юрійович: спроба портрета. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2006. Вип. 10. С. 127–131; його ж. Князь Лев Данилович — полководець і політик. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2006–2007. Вип. 15. *Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича*. С. 115–124; його ж. Лев Данилович и загадки «австрийского узла» (1272–1278). *Rossica Antiqua. Исследование и материалы*. 2011. № 2(4). С. 120–139; його ж. Лев Данилович. *Енциклопедія Львова*. Львів, 2012. Т. 4. Львів, 2012. С. 37–40; його ж. Князь Лев Данилович (серія: *Славетні постаті середньовіччя*, вип. 1.). Львів, 2012. 181 с. (Рецензії: Nagirпу V. Леонтій Войтович. Князь Лев Данилович: НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2012, 181 с. (Славетні постаті середньовіччя, Вип. 1) [Leontij Vojtovyč. Kniaź Lev Danytovyč, Lviv: Nan Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakievuča, 2012, 181 s. (Slavetni postati seredniociccia. Vyp. 1)]. *Colloquia Russica. Series 1*. Kraków, 2013. Vol. 3. *Rus' during the epoch of mongol invasions 1223–1480*. S. 270–272; Жих М. Рецензія на книгу: Л. В. Войтовича «Князь Лев Данилович» (Львів: НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2012. 181 с.). *Русин: міжнародний історический журнал*. Кишинев, 2013. № 3 (33). С. 180–191; Щодра О. Рец.: Войтович Л. Князь Лев Данилович / Славетні постаті середньовіччя. Вип. 1. Львів, 2012. 181 с. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2014. Т. 24. *На пошану проф. В. А. Смоля*. С. 429–435; Войтович Л. Лев Данилович: спроба відтворення справжнього портрета «безчесного князя». *Sredniowiecze Polskie i Powszechnie*. Katowice, 2012. Т. 4(8). S. 58–94; його ж. Угорська політика князя Лева Даниловича. *Українсько-угорські етюди*. Львів, 2012. Вип. 2. С. 46–75; його ж. Неиспользованные возможности западных источников по генеалогии Рюриковичей и биографии Льва Даниловича. *Вспомогательные исторические дисциплины в современном научном знании. Материалы XXV Международной научной конференции*. Москва, 31 января – 2 февраля 2013 г. Москва, 2013. Ч. 2. С. 246–251; його ж. Лев Данилович: «князь думен и хоробор на рати» чи «безчесний князь»? *Україна в Центрально-Східній Європі*. Київ, 2013. Вип. 12–13. С. 149–190; його ж. Нові (невикористані) джерела до історії Галицько-Волинського князівства та біографії князя Лева Даниловича. *Вісник Наукового Товариства ім. Шевченка*. Львів, 2013.

(бл. 1230–1269)⁴⁶, Мстислава Даниловича (*? – бл. 1292)⁴⁷, Юрія Львовича (*1252/1257 – 21 квітня 1308/1315)⁴⁸, Лева Юрійовича (XIII ст. – до червня 1323)⁴⁹, Юрія-Болеслава Тройденовича (*1298/1314 – †1340)⁵⁰, Івана Бирладника (*бл. 1112 – †1161/1162)⁵¹. Постаті князів Романа Даниловича (*бл. 1230 – бл. 1261) і Василька Романовича (*бл. 1256/1260 – після 1282) вчений аналізував в рамках ще однієї

Ч. 49. С. 24–27; його ж. Перемиський князь Лев Данилович. *Colloquia Russica. Series II.* Kraków, 2013. Vol. 1. *Przemysł i ziemia przemyska w strefie wpływów ruskich X–półowa XIV w.* / pod red. W. Nagirnego i T. Pudłockiego. S. 151–162; його ж. Лев Данилович, князь галицько-волинський (бл. 1225 – бл. 1301). Львів, 2014. 314 с. (Рецензії: Adamovič V. Лев Данилович, князь галицько-волинський (бл. 1225 – бл. 1301). Львів: Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2014. 314 с. [Leontij Vojtovyč, Lev Danielovič, kneža haličsko-volyńské (okolo 1225–okolo 1301), L'vov: Národná akadémia vied Ukrajny, Inštitút ukrajínistíky I. Kripjakeviča, 2014, 314 s.] *Colloquia Russica. Series 1.* Kraków – Bratislava, 2015. Vol. 5. *Rus' and Central Europe from the 11-th to the 14-th century.* S. 388–389); його ж. Невикористані інформаційні можливості джерел для дослідження генеалогії Рюриковичів на прикладі біографії Лева Даниловича. *Генеалогія: збірка наукових праць*. Київ: Видавничий дім «Антиквар», 2016. Вип. 2. С. 7–18; idem. Lew Danilowicz i walka o tron krakowski w ostatniej ćwierci XIII wieku. *Srednjowiecze Polskie i Powszechne.* Katowice, 2016. T. 8 (12). S. 117–131; idem. Lew Danitowicz: książę halicko-wołyński (ok. 1225-ok. 1301): tłumaczenie na polski. Kraków: Avalon, 2020. 312 s.; його ж. Князь Лев Данилович і боротьба за краківський престол в останній чверті XIII століття. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2022. Вип. 35. С. 5–37.

⁴⁶ Його ж. Чи був галицьким князем Шварн Данилович? *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 2. С. 51–58.

⁴⁷ Його ж. Мстислав Данилович: загадковий волинський князь. *Студії і матеріали з історії Волині, 2012*. Кременець, 2012. С. 31–47.

⁴⁸ Його ж. Юрій Львович та його політика. *Галичина і Волинь в добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Історичні та культурологічні студії*. Львів, 2001. Вип. 3. С. 70–78.

⁴⁹ Його ж. Лев Юрійович. *Енциклопедія Львова*. Львів, 2012. Т. 4. С. 40–41.

⁵⁰ Його ж. Князь Юрій-Болеслав Тройденович: ескіз портрета. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2011. Вип. 5. С. 209–221.

⁵¹ Його ж. Князь Іван Бирладник: загадка походження. *Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства*. Львів, 2006. Вип. 5. С. 7–15; його ж. Князь Іван Бирладник: загадкова постать. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. 11–12. Дрогобич, 2008. С. 51–62.

сфери своїх зацікавлень — пошуку походження і протопласт (засновників) середньовічних князівських родів, зокрема князів Острозьких⁵². Також вчений приділив увагу жіночим постатям, які відігравали значну роль як у матримоніальній політиці, так і в міжнародних відносинах і формуванні сфер зацікавлень своїх дітей — майбутніх правителів⁵³. Також вчений намагався ідентифікувати представника Червоної Русі на Констанцькому соборі 1414—1418 рр. і ототожнював його з князем Федором Даниловичем Острозьким (*1360 — ? перед 1410 / після 1437)⁵⁴.

Вчений присвятив кільканадцять статей галицькому боярству, яке займало надзвичайно активну позицію в політичному житті регіону⁵⁵.

Л. Войтович брав участь також у картографічному проєкті під керівництвом Юрія Лози «*Історичний атлас України. Найдавніше*

⁵² Войтович Л. Князі Роман Данилович і Василько Романович — протопласта князів Острозьких. *Острозька давнина*. Остріг, 2013. Вип. 2. С. 11—25.

⁵³ Його ж. Ще одна загадка генеалогії Романовичів: чи існувала королева Марія Львівна? *А се єго сребро: збірник праць на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Федоровича Котляра з нагоди його 70-річчя*. Київ, 2002. С. 161—164; його ж. Загадка королеви Марії Львівни. *Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства*. Львів, 2004. Вип. 4. С. 7—10; його ж. Мати короля Данила (зауваження на полях монографії Д. Домбровського). *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 1. Львів, 2007. С. 45—58.

⁵⁴ Його ж. Загадковий «високородовитий шляхетний князь Червоної Русі». *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2009. Вип. 13. С. 24—32; його ж. Загадочний високородний благородний князь Червоної Русі. *Генеалогический вестник*. Санкт-Петербург, 2009. Вип. 36. С. 51—60.

⁵⁵ Його ж. Дмитро Дедько. *Енциклопедія Львова*. Львів, 2008. Т. 2. С. 100—101; його ж. Загадка галицького боярства. *Пам'ятки Тустанів контексті освоєння Карпат у доісторичну добу та в середньовіччі; проблеми їх збереження та використання: збірник тез III Міжнародної наукової конференції (Львів; Урич, 7—8 квітня 2016 р.)*. Львів, 2016. С. 58—59; його ж. Феномен галицького боярства і його стосунки з князями. *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2017. Т. 70. *До 70-річчя від дня народження професора Валерія Степанкова*. С. 228—244; його ж. Fenomen halickich bojarów i ich stosunki z książętami. Średniowieczni władcy i ich otoczenie. *Materiały V Kongresu mediewistów Polskich / pod red. J. Sperki, K. Kollingera*. Rzeszów, 2018. Т. 5. С. 31—51; його ж. Загадка галицького боярства. *Фортеця: збірник заповідника «Тустань»*. Львів, 2018. Кн. 3. С. 182—197; його ж. Галицьке лицарство другої половини XIV століття. *Галич і Галицька земля. До 1120-річчя першої писемної згадки про Галич*. Галич, 2018. С. 283—299.

минуле. Русь (Київська держава, Галицько-Волинська держава)», до якого написав низку текстів-коментарів до карт⁵⁶. Серед них коментар до карт Галицької землі та Галицько-Волинського князівства⁵⁷.

Вчений був автором низки розділів у багатотомних «Історії Львова»⁵⁸, «Історії української культури»⁵⁹ та низки статей у «Енциклопедії Львова»⁶⁰. Він прагнув у такий спосіб популяризувати історичні теми серед ширшої аудиторії.

Історик долучився також до важливого багатотомного видавничого проєкту «Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія» (станом на сьогодні опубліковано 4 томи (2012–2019 рр.))⁶¹. Проєкт

---

⁵⁶ Історичний атлас України. Найдавніше минуле. Русь (Київська держава, Галицько-Волинська держава) / керівник проєкту й автор-упорядник Ю. Лоза. Київ, 2010. 300 с. [тексти Войтовича Л. С. 142, 144, 148, 150, 154, 158, 164, 172, 174, 178–185, 192–193, 228, 230, 232, 234].

⁵⁷ Там само. С. 228, 230, 232, 234.

⁵⁸ Войтович Л. Часи старости Дмитра Детька і князя Любарта. *Історія Львова*. Львів, 2006. Т. 1. (1256–1772). С. 60–62; його ж. [з Я. Ісаєвичем] Перехідний час: 1349–1387. *Там само*. С. 63–71; його ж. Торгівля, ремесло, рільництво. *Історія Львова*. Львів, 2006. *Там само*. С. 87–92; його ж. Хроніка подій: війни, епідемії, пожежі. *Там само*. С. 103–109; його ж. Цехове та позацехове ремесло. *Там само*. С. 160–164; [з Я. Ісаєвичем] Повстання, війни, стихійні лиха. *Там само*. С. 213–223.

⁵⁹ Його ж. Торгівля і торговельні шляхи. *Історія української культури*. Київ, 2001. Т. 2. XIII – середина XVII ст. / відп. ред. Я. Ісаєвич. С. 81–92; його ж. Військо і військова організація. *Там само*. С. 93–108; Міста та міська обрядовість. *Там само*. С. 160–170; його ж. Державні утворення на українських і суміжних з ними землях та їхні правителі XIII – першої половини XVII ст. *Там само*. С. 809–818.

⁶⁰ Його ж. Галицько-Волинська держава. *Енциклопедія Львова*. Львів: Літопис, 2007. Т. 1. С. 479–481; його ж. Галицько-Волинський літопис. *Там само*. С. 481–483; його ж. Данило Романович. *Енциклопедія Львова*. Львів: Літопис, 2008. Т. 2. С. 14–15; його ж. Дмитро Дедько. *Там само*. С. 100–101; його ж. Кінга. *Енциклопедія Львова*. Львів: Літопис, 2010. Т. 3. С. 207–208; його ж. Констанція. *Там само*. С. 384; його ж. Лев Данилович. *Енциклопедія Львова*. Львів: Літопис, 2012. Т. 4. С. 37–40; його ж. Лев Юрійович. *Там само*. С. 40–41; його ж. Львівська земля. *Там само*. С. 275–276.

⁶¹ Наукове товариство імені Шевченка : енциклопедія / відповідальний редактор О. Купчинський; Наукове товариство ім. Шевченка, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ ; Львів ; Тернопіль : Наукове товариство ім. Шевченка, 2012. Т. 1 (2012). А-Бібл; Т. 2 (2014). Бібл-Вес; Т. 3 (2016). Вес-Глин; Т. 4 (2019). Глин-Даш.

ще триває і вже отримав схвальні відгуки наукової спільноти⁶². У 3-му томі містяться написані ним енциклопедичні статті, дотичні до історії та біограм ключових постатей Галицького та Галицько-Волинського князівств⁶³. Л. Войтович завжди наголошував, що енциклопедичні статті є дуже добрими компактними маркерами вивчення теми та певному етапі. В енциклопедичній статті, присвяченій Галицько-Волинському князівству, він зазначав: «...чимало питань з історії Галицько-Волинського князівства досі дискусійні. Найбільші дискусії тривають навколо проблеми коронації Данила Романовича, щодо окремих персоналій галицько-волинської еліти, проблем західної політики, церковної унії, а також навколо будівництва, архітектури та малярства. При цьому спостерігається тенденція маргіналізації історії Галицько-Волинського князівства, приниження її ключових осіб (особливо Романа Мстиславича та Лева Даниловича), применшення або ж ігнорування культурно-мистецьких здобутків»⁶⁴. Ще з 2012 р., а можливо, й раніше, вчений виношував проєкт енциклопедії Галицько-Волинського князівства, збирав авторський колектив, формував робочий план. Проєкт, на жаль, залишився незавершеним, а його ідея і напрацювання можуть бути доброю основою для учнів вченого та колег, які займаються цією проблематикою.

Також вчений не упускав з поля зору археологічний контекст вивчення теми, зіставляв його зі свідченнями писемних джерел і враховував напрацювання колег-археологів або долучався до їхніх

---

⁶² Ясь О. Наукове товариство імені Шевченка: енциклопедія. Т. 1–4. *Український історичний журнал*. Київ, 2021. Ч. 2. С. 196–198.

⁶³ Войтович Л. Володар Ростиславич. *Енциклопедія НТШ*. Київ; Львів; Тернопіль, 2016. Т. 3. С. 228–230; його ж. Володимир Василькович. *Там само*. С. 235; його ж. Володимир Всеволодович [Мономах]. *Там само*. С. 235–236; його ж. Володимир Святославич. *Там само*. С. 236–237; його ж. Володимир Ярославич. *Там само*. С. 237–238; його ж. Володимирко Володаревич. *Там само*. С. 238–239; його ж. Галицьке князівство. *Там само*. С. 377–382; його ж. Галицько-Волинське князівство [Галицько-Волинська держава]. *Там само*. С. 394–402.

⁶⁴ його ж. Галицько-Волинське князівство [Галицько-Волинська держава]. *Там само*. С. 398.

досліджень (Успенський собор в Крилосі⁶⁵, локалізація населених пунктів у Галицькій землі⁶⁶, розкопки в Холмі⁶⁷).

У доробку вченого представлені окремі публікації також про вплив монголів на галицькі терени⁶⁸.

Варто відзначити, що Л. Войтович завжди охоче підтримував ініціативи молодших колег-науковців, зокрема проєкт *Colloquia Russica*, який розпочався у 2010 р. з ініціативи історика, викладача Інституту історії Ягеллонського університету (Краків, Польща) Віталія Нагірного і реалізувався у серії конференцій, які об'єднали науковців, аспірантів та студентів з різних країн. Результатом конференцій стала також серія збірників з публікаціями виступів учасників та підсумками

---

⁶⁵ Войтович Л. Чи було зруйновано Успенський собор у Галичі 1241 року. *Успенський собор Галича: минуле, сучасне, майбутнє. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Галич, 14–15 грудня 2017 року*. Галич, 2017. С. 3–22; його ж. Коли було зруйновано Успенський собор у Галичі. *Галич. Збірник наукових праць*. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 3. С. 107–118.

⁶⁶ Його ж. Землі галицьких князів: проблеми дослідження. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2012. Вип. 16. С. 137–161.

⁶⁷ Його ж. Загадкові контури королівського Холма. *Вісник Наукового Товариства ім. Шевченка*. Львів, 2013. Ч. 50. С. 56–59; його ж. Таємниці столиці короля Данила Романовича. *Наукові студії Історико-краєзнавчого музею м. Винники*. Львів; Винники, 2014. Вип. 7. *Культові та поховальні пам'ятки у Вісло-Дніпровському регіоні: проблеми інтерпретації*. С. 378–409; Dąbrowski D., Wojtowycz L. Analiza źródeł pisanych. Okres od XIII do 2. połowy XIV wieku. *Od Cerkwi katedralnej króla Daniela Romanowicza do Bazyliki Pw. Narodzenia NMP w Chelmie: wyniki badań interdyscyplinarnych sezonu 2013–2014* / redakcja naukowa: A. Buko, S. Gotub. Chelm: Muzeum Ziemi Chelmskiej im. Wiktora Ambroziewicza, 2016. S. 33–55.

⁶⁸ Його ж. Улус Ногая і Галицько-Волинське князівство. *Україна – Монголія: 800 років у контексті історії*. Київ, 2008. С. 71–78; його ж. Галицько-Волинське князівство і монгольські улуси у XIII столітті. *Наукові зошити Історичного факультету Львівського університету*. Львів, 2010. Вип. 11. С. 151–170; його ж. Війна з монголами на Волині у 1258–1260 роках. *Науковий Вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2010. № 22. С. 9–13; його ж. Битва на Калці: деякі підсумки досліджень. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2019. Вип. 21. С. 191–201; його ж. Галицько-Волинське князівство і королівство Русі та монголи. *Проблеми історії війн і військового мистецтва* / за ред. Л. В. Войтовича. Львів, 2019. Вип. 2. С. 45–146.

обговорень під час круглих столів. Участь дослідника у цих конференціях була регулярною і плідною⁶⁹.

Також професор Л. Войтович активно слідкував за діяльністю новоствореного *Центру медієвістичних студій* у Івано-Франківську під головуванням професора Мирослава Волощука та всіляко підтримував їхні ініціативи.

Неодноразово професор Л. Войтович долучався до наукових заходів, організованих у Галичі, зокрема, Національним заповідником «*Давній Галич*». Частина з виголошених доповідей знайшла відбиток у післяконференційних публікаціях⁷⁰.

У своїх публікаціях, як і під час усних бесід, в ході університетських лекцій і практичних занять професор завжди наголошував, що, дивлячись на будь-яку подію минулого, ми маємо пам'ятати про її ширші контексти. Вище було розглянуто міжнародний контекст, однак

---

⁶⁹ Voytovych L. Foreign policy of Galician and Volynian lands principalities in the second half of the 11th – 12th c., the round table discussion with prof. Marta Font and prof. Leontiy Voitovych. *Colloquia Russica*. Series 1. Krakow, 2012. Vol. 2. P. 253–258; Rus' in genealogical research, the round table discussion with prof. Jan Tęgowski, prof. Leontiy Voytovych, prof. Dariusz Dąbrowski. *Colloquia Russica*. Series 1. Kraków, 2013. Vol.3. *Rus' during the epoch of mongol invasions 1223–1480*. S. 256–269.

⁷⁰ Войтович Л. Кілька реплік з приводу дискусії навколо автентичності «Слова о полку Ігореве» та південних кордонів Галицького князівства. *Міжнародна наукова конференція «Християнська спадщина Галицько-Волинської держави: ціннісні орієнтири духовного поступу українського народу»*. Івано-Франківськ – Галич, 30 червня 2006 р.; його ж. Знову про дискусію з приводу автентичності «Слова о полку Ігореве». *«Слово о полку Ігореве» та його доба. Матеріали міжнародної науково – теоретичної конференції. Галич, 24 жовтня 2007 року*. Галич : Національний заповідник «Давній Галич», 2007. С. 17–33; його ж. Галицьке князівство на Нижньому Дунаї. Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України. *Матеріали міжнародної наукової конференції. Галич, 10–11 жовтня 2008 р.* Галич, 2008. С. 3–18; його ж. Королівство Русі (Галицько-Волинська держава) XIII –XIV століть: конфлікти еліт. *Міжнародна наукова конференція «Між Константинополем, Києвом, Москвою, Сочавою та Римом: Галицька митрополія в 1303–1808 роках (греко-візантійська спадщина, києвохристиянська традиція та західні латинські впливи)»*. Львів – Галич, 4–6 жовтня 2013 р.; його ж. Останній злет Галицького князівства. *Галич і галицька земля. Матеріали міжнародної наукової конференції, Галич 30–31 жовтня 2014 року*. Галич : Національний заповідник «Давній Галич», 2014. С. 3–12.

не менш важливим залишається економічний та військовий контексти, які опиралися на географічне розташування і поклади корисних копалин, зокрема солі та болотної руди. «Галицька земля була багата покладами солі — тодішнього єдиного консерванта всіх харчових продуктів. Верхня течія Дністра була заповнена покладами болотної руди, яка служила сировиною для виплавлення сталі і виробництва зброї та інструментів. У цьому аспекті ця земля була багатшою за сусідні»⁷¹. В окремій публікації дослідник розвинув питання чорної металургії в Галицькій землі⁷². Зокрема, він звернув увагу на наявність окремої групи ремісників на Русі — майстрів з обробки чорних металів, серед яких присутні «домники (майстри з виплавлення сталі); ковали по залізу (майстри з виготовлення штаб)» та інші⁷³. Також Л. Войтович детально описав технологічний процес виплавлення сталі з болотної (озерної) руди, наголосив на наявності болотної руди, придатної для виготовлення місцевих мечів, у с. Харалуг на Волині (Корецький район Рівненської області) та на застосуванні місцевими майстрами «спеціальної технології, яка дозволяла змішувати метал гіршої якості з кращим для мінімізації недоліків першого», адже більшість штабів та мечів у регіоні були імпортного походження (скандинавського та рейнського)⁷⁴. Також вчений звернув увагу на поклади болотної руди вздовж верхньої та середньої течій р. Дністер, а також на топоніми, які вказують на обробку руди в поселеннях⁷⁵.

Вчений з особливою увагою ставився до військової історії (наприклад, підготував разом з Юрієм Овсінським три томи «*Історії війн і військового мистецтва*»⁷⁶, де у першому томі з-поміж іншого розглядає

---

⁷¹ Войтович Л. Землі галицьких князів: проблеми дослідження. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2012. Вип. 16. С. 137–138.

⁷² Його ж. Чорна металургія у Галицькій землі у IX–XIV століттях. *Наукові студії: Історико-краєзнавчий музей м. Винники. Інститут археології Жешівського університету*. Винники; Жешів; Львів, 2015. Вип. 8. *Давні майстерні та виробництво у Вісло-Дніпровському регіоні*. С. 298–310.

⁷³ Там само. С. 301.

⁷⁴ Там само. С. 303–304.

⁷⁵ Там само. С. 305–306.

⁷⁶ Войтович Л., Овсінський Ю. *Історія війн і військового мистецтва: у трьох томах*. Харків: Фоліо, 2017–2020.

військову справу Галицьких земель⁷⁷) і присвятив публікації цьому питанню в контексті Галицько-Волинського князівства⁷⁸.

Варто зауважити, що професор Л. Войтович був активним учасником дискусії стосовно автентичності «*Слова о полку Ігоревім*» як на численних конференціях⁷⁹, так і в публіка-

---

⁷⁷ Епоха вікінгів. Русь. Войтович Л., Овсінський Ю. *Історія війн і військового мистецтва*. Харків: Фоліо, 2017. Т. 1. *Від зачатків військової організації до професійних найманих армій (бл. 3060 р. до Христа — початок XVI ст.)*. С. 464–493.

⁷⁸ Войтович Л. Військове мистецтво Галицько-Волинської держави: князь Лев Данилович. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2004. № 502. *Держава та армія*. С. 13–18; Його ж. Реформи армії князями Данилом Романовичем та Левом Даниловичем у середині XIII ст. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2006. № 571. *Держава та армія*. С. 89–93; його ж. Українсько-польська військово-політична співпраця у Княжій добі (XI–XV століття). *За свободу. Українсько-польський діалог та спроби порозуміння*. Колективна монографія. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2022. С. 5–51.

⁷⁹ «Келейний літописець» Дмитра Туптала і «Слово о полку Ігореве». *Міжнародна наукова конференція «Дмитро Туптало у світі українського бароко»*. Львів, 25–26 травня 2006 р.; Кілька реплік з приводу дискусії навколо автентичності «Слова о полку Ігореве» та південних кордонів Галицького князівства. *Міжнародна наукова конференція «Християнська спадщина Галицько-Волинської держави: ціннісні орієнтири духовного поступу українського народу»*. Івано-Франківськ; Галич, 30 червня 2006 р.; Археологія, мечі харалужні та нова полеміка довкола автентичності «Слова о полку Ігоревім». *Наукова конференція «День науки на історичному факультеті ДДПУ імені Івана Франка»*. Дрогобич, 23 березня 2007 р.; Пліснесько, «Дебра Кисаня» і проблема автентичності «Слова о полку Ігоревім» в світлі останніх публікацій. *Міжнародна конференція «Другі Ольжині читання»*. Пліснеськ, 14–15 червня 2007 р.; Знову про дискусію з приводу автентичності «Слова о полку Ігоревім». *Міжнародна науково-теоретична конференція «Слово о полку Ігоревім» та його доба (на посвяту Ярославі Осмомислу, князю галицькому)*. Галич, 24 жовтня 2007 р.; Нова дискусія з приводу автентичності «Слова о полку Ігореве». «*Слово о полку Ігоревім*» як пам'ятка української літератури (до 820-річчя написання твору). Львів, 6 грудня 2007 р.; Кілька зауваг до нової дискусії навколо «Слова о полку Ігоревім». *Міжнародна наукова конференція на пошану Михайла Рожка*. Львів; Тустань, 4–5 червня 2009 р.

ціях⁸⁰. Він схилився до підтримки автентичності цього епічного твору, наголошуючи на важливості історичних нюансів, які не могли, на його думку, бути відомі імовірному фальсифікатору пізнішого часу («мечі харалужні», будова «латинських» шоломів, назви місцевостей поблизу Пліснеська (н.п. «Дебра Кисаня») і т. д.).

Л. Войтович охоче популяризував теми, якими займався, у публіцистичних статтях та інтерв'ю⁸¹. Також він з особливою увагою

---

⁸⁰ Войтович Л. Кілька реплік з приводу дискусії про автентичність «Слова о полку Ігоревім». *Україна в Центрально-Східній Європі*. Київ, 2006. Вип. 6. С. 595–605; його ж. Знову про дискусію з приводу автентичності «Слова о полку Ігореве». *«Слово о полку Ігореве» та його доба. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. Галич, 24 жовтня 2007 року*. Галич, 2007. С. 17–33; його ж. «Келійний літописець» Дмитра Туптала та «Слово о полку Ігоревім». *Львівська медієвістика*. Львів, 2007. Вип. 1; його ж. Дмитро Туптало у світлі українського бароко. С. 187–197; Пліснеськ, «Дебра Кисаня» і проблема автентичності «Слова о полку Ігоревім». *Другі «Ольжині читання»*. Львів, 2007. С. 74–78; його ж. Знову про дискусію з приводу автентичності «Слова о полку Ігоревім» та стосовно його авторів. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. Т. 256. Львів, 2008. С. 32–49; його ж. Кілька зауваг до нової дискусії навколо «Слова о полку Ігоревім». *Фортеця. Збірник заповідника «Тустань»: на пошану Михайла Рожка*. Львів, 2009. С. 40–56; [Рецензія.] Чернов Андрей. *Хроніки изнаочного времени. «Слово о полку Ігореве» и его окрестности*. Санкт-Петербург, 2006. 480 с., 58 илл. *Записки НТШ*. Т. 260, кн. 2. Львів, 2010. С. 463–467; його ж. Нова дискусія з приводу автентичності «Слова о полку Ігоревім». *«Слово о полку Ігоревім» як пам'ятка української літератури (до 820-річчя написання твору)*. Львів; Дрогобич, 2011. С. 52–71; його ж. К дискусії о подлинности «Слова о полку Ігореве» и его авторах. *Rossica Antiqua. Исследования и материалы*. 2011. № 1(3). С. 43–59.

⁸¹ Войтович Л. Хто такі карпатські хорвати? *Громада*. Миколаїв, 2005. 20.08, 27.08, 30.08, 2.09, 6.09, 9.09, 13.09; його ж. Галицько-Волинська держава: князівство чи королівство? [інтерв'ю дане Зіновію Партиці]. *День*. Київ. № 78–79 (4925–4926). (2017. 12–13.05); № 83–84 (4930–4931). (2017. 19–20.05); його ж. «Третій стан» Королівства Руського: історична доля, повсякденне життя, вірування [інтерв'ю дане З. Партиці]. *День*. Київ. № 202–203 (5049–5050). (2017. 10–11.11); № 207–208 (5055–5056). (2017. 17–18); його ж. Друзі, вороги чи сусіди? Українсько-угорські відносини (історичний аспект) [інтерв'ю дане Зіновію Партиці]. *День*. Київ. № 235–236 (5559–5560). (2019. 20–21.12); його ж. Чи зникло королівство Русі? Держава Романовичів після смерті Данила. *125 випуск «Без брому» з Віталієм Ляскою від 11 грудня 2022 р.* Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=QsEalf4JCZw>

ставився до краєзнавчої тематики, зокрема рідної Миколаївщини на Львівщині⁸². Також він охоче відгукувався на ініціативи молодших колег щодо інтерв'ю, в яких розповідав про «наукову кухню» історичних досліджень⁸³. В останньому інтерв'ю в рамках програми *Без брому* з Віталієм Ляскою він вкотре розвіював міфи, пов'язані з постатями короля Данила Романовича та князя Лева Даниловича, пояснював політичні та військові нюанси доби. Також вчений робив спроби зацікавити минулим і через історію кухні, зокрема кулінарні вподобання середньовічних галицьких еліт⁸⁴. Як він зауважував, для носіння захисного лицарського обладунку (вага коливалася в діапазоні 15–32 кг) потрібні були не лише постійні тренування, але й збалансоване, поживне харчування, зокрема білкове (м'ясо, риба), тому надзвичайну популярність серед тогочасних еліт мало полювання⁸⁵.

Передчасна смерть вченого 7 лютого 2023 р. стала величезною втратою для української спільноти істориків-медієвістів, а також залишила відкритими для нової генерації істориків низку питань минулого України. Безцінним дороговказом для майбутніх дослідників є наукова спадщина вченого, яка є надійною опорою в подальших дослідженнях, інтерпретаціях, постановці нових запитань та популяризації результатів в Україні та на міжнародних наукових майданчиках.

---

⁸² Войтович Л. Над Верхнім Дністром і Стриєм: наші землі у XII–XIII ст. *Громада*. Миколаїв, 2011. 13.09; 16.09; 20.09; 23.09; 27.09.

⁸³ Ільницький Д., Паршин І. Леонтій Войтович: інтелектуальна біографія. Інститут українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАНУ. 21.04.2016 р. Режим доступу: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/news/news/?newsid=626&fbclid=IwAR20RxCLdFL3t2QiPXDR8YxGS0PBRN6UVsbxgD40TBsXaviF12qKtT1FpAc>

⁸⁴ Войтович Л. Як харчувалася галицька еліта у XI–XIV століттях. *Ї. Незалежний культурологічний часопис*. Львів, 2013. Ч. 73. С. 32–37; його ж. Як харчувалася галицька еліта в XI–XIV століттях. Лильо І. *Львівська кухня*. Харків: Фоліо, 2019. С. 129–134.

⁸⁵ Там само. С. 129–130.

Ivanna Papa (Lviv, Ukraine)

**The scientific legacy of Leontii Voitovych:
a review of the studios on the history of Halych,
Halych and Halych – Volyn Principalities**

The article explores the scientific legacy of Lviv historian, medievalist, and genealogist, Professor Leontii Viktorovych Voitovych (16.05.1951 – 07.02.2023). First and foremost, the emphasis is placed on the works of the scholar related to the history of Halych, the Halych Principality, and the Halych-Volyn Principality. The aim of the article is to examine the contribution of scientific research to the development of modern Ukrainian historiography. Professor L. Voytovych addressed a diverse range of issues in his works, including international relations (with neighboring regions), genealogical connections of representatives of Galician dynasties with the Rurik dynasty (Rostislavovids and Romanids) and contemporary ruling dynasties of Central-Eastern Europe and Byzantium, historical-genealogical portraits of significant representatives of Galician dynasties, economy and trade, military affairs and leisure, and the interpretation of contemporary archaeological findings. In the scientist's oeuvre, there are also scientific-popular publications aimed at a wider audience to promote these issues and medieval Ukrainian history as a whole. The review of the scientist's works allows not only to assess the state of research on certain issues but also to understand the prospects for further research, setting new research tasks.

Key words: *Halych, Halych Principality, Halych-Volyn Principality, Ukrainian historiography, Leontii Voitovych.*

REFERENCES

Zubashevskiy N., Kozlovskiy S. (2011). Bibliohrafiia Leontiiia Voitovycha. *Actes testantibus. Yuvileinyl zbirnyk na poshanu Leontiiia Voitovycha / Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv. Vyp. 20. S. 30–54 [in Ukrainian].

Hnytskyi D., Parshyn I. (2016). Leontii Voitovykh: ntsektualna biohrafiia. Instytut ukra-inoznavstva im. . P. Krypiakevycha NANU. 21.04.2016 r. Rezhym dostupu: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/news/news/?newsid=626&fbclid=IwAR20RxCldFL3t2QJPXDR8YxGSOPBRNSUVsbxgD40TBsXaviF12qKtT1FpAc>

Lylvyn M. (2011). Leontii Voitovykh: vitry lytsar muzy Klio. *Actes testantibus. Yuvileinyl zbirnyk na poshanu Leontiiia Voitovycha / Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv. Vyp. 20. S. 5–14 [in Ukrainian].

Parshyn I. (2015). *Leontii Voitovykh. Publikatsii 1975–2016 rokiv*. Lviv [in Ukrainian].

Parshyn I. (2021). Leontii Voitovykh: «Ne zapachu strazhdanniu y horiu myta»; Naukovi pratsi Leontiiia Voitovycha. Voitovykh L. *Kniazha doba na Rusi (837–1492)*. T. 1. *Stanoviennia imperii Rus (837–1054)*. Lviv: Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. S. 7–60 [in Ukrainian]

Sollar I., Voloshchuk M., Batrak L., Kashchuk O., Kozlovskiy S., Ovsynskiy Yu., Faïda O. (2023). In memoriam. Voitovykh Leontii Viktorovykh. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 2 (569). S. 236–244 [in Ukrainian].

Tseluiko O. (2011). Leontii Vo tovykh: u sprazi hynu bila vodohra u. *Halytsko-valynski etudy*. Bila Tserkva. S. 5–9 [in Ukrainian].

Shchodra O. (2011). Istorychni doslidzhennia Leontiiia Voitovycha. *Actes testantibus. Yuvileinyl zbirnyk na poshanu Leontiiia Voitovycha / Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv, 2011. Vyp. 20. S.15–29;

List publications of professor Leontiy Voytovych (by cronology)

Voytovych L. (1990). Henealohiia dynastii Riurykovykhiv / AN URSR, Arkheohrafichna komisiiia, In-t istorii, In-t suspilnykh nauk / vidp. red. Ya. D. Isaievych. Kyiv, 1990 [in Ukrainian].

Rev.: Kameniar (Lviv), 1992, 12.02 [in Ukrainian].

Voytovych L. (1991). Zoria kniazia Romana. *Litopys Chervonoï Kalyny*. № 2. S. 32–35 [in Ukrainian].

Voytovych L. (1991). Halytsky kniaz Lev Denylovych i yoho potomstvo. *Kyiv*. № 4. S. 157–158 [in Ukrainian].

Voytovych L. (1992). Henealohiia dynastii Riurykovykhiv i Hedyminovykhiv / vidp. red. Ya. D. Isaievych. Kyiv [in Ukrainian].

Review: Sribna zemlia (Uzhhorod), 1993, № 36(49); Nezavysymcst (Kyev), 1993, 8.12 [in Ukrainian].

Voytovych L. (1993). Slidamy bilykh khorvativ. *Litopys Chervonoï Kalyny*. № 5–6. S. 2–10, 57 [in Ukrainian].

Voytovych L. (1994). Udilni kniazivstva Riurykovykhiv i Hedyminovykhiv u XII–XVI st. Istoryko-henealohichne doslidzhennia. Dysertatsiia na zdobuttia nauk. stupenia kandydata istorychnykh nauk / NAN Ukrainy, In-t ukraïnoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv [in Ukrainian].

Voytovych L. (1995). Udilni kniazivstva na ukraïnskykh zemliakh u drunii polovyni XII – XV st. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist / NAN Ukrainy, In-t ukraïnoznavstva im. I. Krypiakevycha*. Vyp. 2. Lviv. S. 33–43 [in Ukrainian].

Voytovych L. (1995). The role of Gediminovich in the struggle of the Ukrainian principalities in the 14th-15th centuries. *IV International conference «The Great Duchy of Lithuania and its heritage». Trakai (Lithuania), 1994, September 11–14.* Vilnius. P. 21–24 [in English].

Voytovych L. (1996). Udilni kniazivstva Riurykovykhiv i Hedyminovykhiv u XII–XVI st. / NAN Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv [in Ukrainian].

Review: *Lithuania*. 1997. № 3.

Voytovych L. (1996). Udilni kniazivstva Riurykovykhiv i Hedyminovykhiv u XII–XVI st. [Tablytsi] / NAN Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv. [50 tabl.] [in Ukrainian].

Voytovych L. (1998). «Bili khorvaty» chy «karpatski khorvaty» *Mykolaivshchyna. Zbimnyk naukovykh prats* / In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv. T. 1. S. 49–79 [in Ukrainian].

Voytovych L. (1999). Bitva pid Peremysblem u 1099 r. *Ukrainskyi almanakh 1999 rik* / vidp. red. S. Zabrovarry. Warszawa. S. 105–110 [in Ukrainian].

Voytovych L. (1999). Kniazivska verstva v Halytskii zemli. *IV Mizhnarodnyi konhres ukrainistiv Odesa, 26–29 serpnia 1999 r. Dopovid i ta povidomlennia* / MAU, NAN Ukrainy, Odeskyi derzhavnyi universytet m. I. I. Mechnikova. Istoriiia. Odesa. Ch.1. *Vid davnih chasiv do pchhatku XX st.* S. 79–86 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2000). Kniazlvski dynastii Skhldnoi Yevropy (kirets IX – pochatak XVI st.). Sklad, suspilna i politychna rol. Istoryko-henealohichne doslidzhennia / NAN Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv [in Ukrainian].

Review: Antonovych O. (2000). *Zapysky Naukovoia tovarystva im. Shevchenko*. T. 240. S. 702–706; *Narodoznavehi zoshyty*. № 4. Lviv; Lytvyn M. (2001, 11–12.05). Za vilnu Ukrainu. Lviv; Sahajdacza N. (2002). *Buletyn ukrainoznavczy*. № 8. S. 293–297; Stefaniv V. (2004). *Henealohichni zapysky Ukrainskogo heraldychnoho tovarystva*. Vyp. 4. Lvlv. S. 107–108; Maiorov A. V. (2004). *Vestnik Udmurtskoho universyteta. Seriya Istoryia*. № 3. S. 239–244; Maiorov A. V. (2005). *Vestnyk Sankt-Peterburhskoho unyversyteta. Seriya 2. Istoryia*. Vyp. 1. S. 173–177; Maiorov A. V. (2007). Vostochnaya Evropa IX–XVI vv. v svete noveishykh istoryko-henealohycheskykh issledovaniy. *Kniazia doba. Istoryia i kultura*. Vyp. 1. Lviv. S. 305–313.

Voytovych L. (2001). Roman Mstyslavych i utvorennia Halytska-Volynskoho kniazivstva. *Halychyna i Volyn v dobu serednovichchia. Do 800-rihchia z dnia narodzhennia Donyla Halytskoho* / NAN Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Istorychni ta kulturnolohichni studii. Lviv. Vyp. 3. S. 13–30 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2001). Yurii Lvovych ta yoho polityka. *Halychyna i Volyn v dobu serednovichchia. Do 800-rihchia z dnia narodzhennia Donyla Halytskoho* / NAN Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Istorychni ta kulturnolohichni studii. Lviv. Vyp. 3. S. 70–78 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2001). Kniazivstva karpatskykh khovativ. *Etnohenez ta ranlia istoriia sloviau: novi naukovii kontseptsii na zlomi tysiacholit. Materialy Mizhnarodnoi naukovoii arheolohichnoi konferentsii*. Lviv, 30–31 bereznia 2001 r. *Lvivskyi nats. un-t im. I. Franka*. Lviv. S. 195–210 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2001). Torhivlia i torhovelni shliakhy. *Istoryia ukrainskoi kultury*. Kyiv. T. 2. *XIII – seredyna XVII st.* / vidp. red. Ya. Isaievych. S. 81–97 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2001). Viisko i viiskova orhanizatsiia. *Istoryia ukrainskoi kultury*. Kyiv. T. 2. *XIII – seredyna XVII st.* / vidp. red. Ya. Isaievych. S. 93–108 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2001). Mista ta miska abriadovist *Istoryia ukrainskoi kultury*. Kyiv. T. 2. *XIII seredyna XVII st.* / vidp. red. Ya. Isaievych. S. 160–170 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2001). Derzhavni ulvorennia na ukrainskykh i sumizhnykh z nymy zemliakh ta yikhni oravyteli XI – persho polovyny XVII st. *Istoriia ukrainskoi kultury*. Kyiv. T. 2. XIII – seredyna XVII st. / vidp. red. Ya. Isaievych. S. 809–818 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2001). Danylo Halyskyi. Zahadky i problemy. *Halyska brama*. № 9–10. *Korol Danylo ta yoho syn Lev*. S. 12–16 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2001). «Chervlany» u pratsiakh I. Kryplakevycha [Do pytann a pro pochatok derzhavnosti]. *Ukraina: kulturna spadshyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* / NAN Ukrainy, nt im. I. Krypiakevycha. Lviv. T. 8; *Ivan Krypiakevych u rodynnii tradytsii, nauksi, suspiilstvi*. S. 818–822 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2002). Shche odna zahadka heralodii Romanovychiv: Chy isnuvala koroleva Mariia Lvivna? A sie yeho sriebro: *Zbirnyk prats na poshanu chlena-korespondenta NAN Ukrainy Mykoly Fedorovycha Kotliara z nahody yoho 70-ricchya*. Kyiv, 2002. S. 161–164 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2002). Druha halyska dynastiia. Zahadky i problemy doslidzhen. *Pamiat stolit*. Kyiv. № 5. S. 35–48 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2002). Druha halyska dynastiia. Zahadky i problemy. *Seminarii «Kniazhi chasy»*. Lviv. S. 2–6 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2003). Korol Danylo Romanovych. Zahadky i problemy. *Korol Danylo Romanovych i yoho mistse v ukrainskii istorii* / Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni vana Franka, Lvivske viddilennia nstytutu ukrainskoi arkheohrafil ta dzhereloznavstva Imeni M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, Hromadskiy komitet dlia vidznachennia 800-litnoho yuvileiu karolia Danyla. Lviv. S. 24–29 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2003). Korolivstvo Rusi: realnist i myfy. *Drohabytskyi kraieznavchyi zbirnyk*. Drohobych. Vyp. 7. S. 63–71 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2004). De bila stolytsia Leva Danylovycha? (Dzhereloznavchyi aspekt problemy). *Do dzherel*. *Zbirnyk naukovykh prats na poshanu Gleha Kupchynskoho z nahody yoho 70-ricchya*. Kyiv; Lviv. T. 1. S. 712–720 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2004). Karpatski khorvaty v etnopolitychnomu rozvytku Tsentralno-Skhidnoi Yevropy rannoho serednovichchia. *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi (z naidavnishykh chasyv do XVIII st.)*. Kyiv. Vyp. 4. S. 105–132 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2004). «Bili» khorvaty chy «karpatski» khorvaty? Prodovzhennia diskusii. *Drohabytskyi kraieznavchyi zbirnyk*. Drohobych. Vyp. 8. S. 38–45 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2004). Viiskove mystetstvo Halysko-Volynskoi derzhavy: kniaz Lev Danylovych. *Visnyk Natsionalnogo Universytetu «Lvivska politekhnika»*. Lviv. № 502. *Derzhava to armia*. S. 13–18 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2004). Zahadka korolevy Marii Lvivny. *Henealohichni zapysky Ukrainskoho heraldychnoho tovarystva*. Lviv. Vyp. 4. S. 7–10 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2004). Karpatskye khorvaty. *Vestnyk Sankt-Peterburhskoho unyversytetu. Seriya 2. Istoriia*. Vyp. 1. S. 133–146 [in Russian].

Voytovych L. (2005). Shtrykhy do portretu kniazia Leva Danylovycha. *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi (z naidavnishykh chasyv do XVIII st.)*. Kyiv. Vyp. 5. S. 143–156 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2005). Khto takl karpatski khorvaty? *Hromada*. Mykolaliv. 2005. 20.08, 27.08, 30.08, 2.09, 6.09, 9.09, 13.09 [in Ukrainian]. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*

Voytovych L. (2006). Kniazha doba na Rusi: portrety eity. *Bila Tse-kva* [in Ukrainian].

Review: Holovka O. (2006). *Visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Ch. 37. S. 50–51; Bocrukhyn V. M., Myknailliuk V. P. (2007) *Istorychni zapysky*. *Zbirnyk naukovykh prats. Skhidnoukrainskii natsionalnyi universytet imeni Volodymyra Dalia*. Luharsk. Vyp. 15. S. 214

215; Ovsirskiy Ya. (2007). *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi (z naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII st.)*. Vyp. 7. Kyiv. S. 334–398; Petryk A. (2008). *Drahobytskyi kraieznavchyi zbirnyk*. Vyp. 11–12. Drohobych. S. 665–668 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). Vostochnoe Prykarpattia vo vtoroi polovine I tys. n. e. Nachalnye etapy formirovaniya gosudarstvennosti. *Rossica Antiqua. Issledovaniya i materialy*. Sankt-Peterburh. S. 6–39 [in Russian].

Voytavykh L. (2006). Kardony Halyska-Vo ytskoi cerzhavy: prob emy ta dyskusii. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. 2006. T. 252. S. 187–205 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). Chasy starasty Dmytra Detka i kniazia Liubarta. *Istoriia Lvova*. Lviv. T. 1. (1256–1772). S. 60–62 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). [z Ya. Isaievychem] Perekhidnyi chas: 1349–1387. *Istoriia Lvova*. Lviv. T. 1. (1256–1772). S. 63–71 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). Torhivlia, remeslo, rilnyctvo. *Istoriia Lvova*. Lviv. T. 1. (1256–1772). S. 87–92 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). Khronika podii: viiny, ep demii, pazarezhi. *Istoriia Lvova*. Lviv. T. 1. (1256–1772). S. 103–109 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). Tsekhove ta pazarsekhove remeslo. *Istoriia Lvova*. Lviv. T. 1. (1256–1772). S. 160–164 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). [z Ya. Isaievychem] Povstannia, viiny, stykhiini lykha. *Istoriia Lvova*. Lviv. T. 1. (1256–1772). S. 213–223 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). Reformy armii kniaziarmy Danylom Romanovychem ta Levom Danylovychem u seredyini XIII st. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Lviv. № 571. *Derzhava ta armia*. S. 89–93 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). Kniaz Lev Yuriiovych: sproba portreta. *Drahobytskyi kraieznavchyi zbirnyk*. Drohobych. Vyp. 10. S. 127–131 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). Kniaz Ivan Bylatsnyk: zahadka pakhodzhennia. *Henealohichni zapysky Ukrainskoho heraldychnoho tovarystva*. Lviv. Vyp. 5. S. 7–15 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). Korol Danylo Romanovych: zahadky i problemy. *Zasnovnyk Lvova korol Danylo ta Ukrainska derzhava v XIII stolitti*. Lviv, 2006. S. 34–49 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). Spiluz Halyskykh Romanovychiv z Avstriieiu ta Chekhiieiu u XIII st. *Problemy slavianoznavstva*. Vyp. 56. S. 47–56 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006). Kilka replik z pryvodu dyskusii pro avtentychnist «Slova o polku Ihorevim». *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi*. Kyiv. Vyp. 6. S. 595–605 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2006–2007). Kniaz Lev Danylovych – polkovodets i polityk. *Confraternitas. Yubileinyy zbirnyk na poshanu Yaroslava Isaievycha / Ukraina: kulturna spadoshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv. Vyp. 15. S. 115–124 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2007). Maty korolia Danyla (zauvazhennia na polakh monohrafii D. Damarovskoho). *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 1. S. 45–58 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2007). Vazhlyve doslidzhennia z storii Ukrainy XII–XIV st. *Kniazha doba. Istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 1. S. 325–330 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2007). Korol Danylo Romanovych. *Henealohichni zapysky Ukrainskoho heraldychnoho tovarystva*. Lviv. Vyp. 6. S. 7–44 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2007). Korol Danylo Romanovych. Zahadky ta dyskusii. *Terra cassacorum: studii z davnoi i novoi istorii Ukrainy. Naukovyyi zbirnyk na poshanu doktora Istorychnykh nauk profesora Valeria Stepankova*. Kyiv. S. 383–403 [in Ukrainian].

Voytavykh L. (2007). Pravyliacha elita Kniazhoi doby. *Voyn*. Ch. 8. S. 15–68 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2007). Halycsko-Volynska derzhava. *Entsyklopediia Lvovu*. Lviv. T. 1. S. 479–481 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2007). Halycsko-Volynskiy litopys. *Entsyklopediia Lvovo*. Lviv. T. 1. S. 481–483 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2007). Halycsko-Volynska derzhava i Korolystvo Rusi: Realnist i mify. *Osmyslennia spadshchyny davnoi Rusi: Halycsko-Volynske kniazivstvo v istoriografii*. Lviv. S. 8–10 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2007). Suchasna nauka pro problemy Serednovichnoi Ukrainy (zauvaly providnykh ukrainskykh istorykyv). *Istoriia v shkoliakh Ukrainy. Naukovo-metodychnyi zhurnal*. Kyiv. № 9–10. S. 34 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2007). Znovu pro diskusiiu z pryvodu avtentychnosti «Slova o polku Ihoreve». «Slova o polku Ihoreve» ta yoho daba. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-teoretychnoi konferentsii. Halych, 24 zhovtnia 2007 roku*. Halych. S. 17–33 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2007). «Kelinyi ditopysets» Dmytra Tuptala ta «Slovo o polku Ihorevim». *Lvivska medievistyka*. Lviv. Vyp. 1. *Dmytro Tuptala u svitli ukrainskoho baroka*. S. 187–197 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2007). Pilsnesk, «Debra Kysan a» i problema avtentychnosti «Slova o polku Ihorevim». *Druhi «Olzhyni chytannia»*. Lviv. S. 74–78 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Znovu pro diskusiiu z pryvodu avtentychnosti «Slovo o polku Ihorevim» ta stosovno yoho avtoriv. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenko*. T. 256. Lviv. S. 32–49 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Voytovych L., Iseluka O. Pravlachi dynastii Yevropy. Bila Iserova [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Kniaz Ivar Byrladnyk: zaradkova postat. *Drohobytshkyi kraieznavchyi zbirnyk*. Vyp. 11–12. Drohobych. S. 51–62 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Ulus Nohaia i Halycsko-Volynske kniazivstvo. *Ukraina – Monholiia: 800 rakiv u konteksti istorii*. Kyiv. S. 71–78 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Roman Mstyslavovych. *Volyn*. Luts'k. Ch. 9. S. 21–46 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Zahadky rsnnoi istorii Lvova. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv. T. 10. *Yuvileinyi zbirnyk na poshanu ivana Patera*. Lviv. S. 42–51 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Soiuz Vizantii ta Halycsko-Volynskoi derzhavy za Anheliv. *Kniazho daba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 7. S. 30–39 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Korol Danylo Romanovych: polityk i polkovodets. *Doba korolia Danyla v nautsi, mystetstvi, literaturi*. Lviv. S. 22–97 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Korol Danylo Romanovych ta istoriia Halycsko-Volynskoi derzhavy v doslidzhenniakh Instytutu ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. *Doba korolia Danyla v nautsi, mystetstvi, literaturi*. Lviv. S. 98–119 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Halycske kniazivstvo na Nyzhnomu Dunai. Halych i Halycska zemlia v derzhavotvorchkykh protsesakh Ukrainy. *Materialy mizhnarodnoi naukovo konferentsii. Halych, 10–11 zhovtnia 2008*. Halych. S. 3–18 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Korolystvo Rusi: fakty i mify. *Drohychynu 1253. Materialy mizhnarodnoi naukovo konferentsii z nashody 755-i richnytsi koronatsii Danyla Romanovycha, Ivano-Frankivsk*. S. 4–17 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Danylo Romanovych. *Entsyklopediia Lvova*. Lviv. T. 2. S. 14–15 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2008). Dmytro Dedko. *Entsyklopediia Lvova*. Lviv, T. 2. S. 100–101 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2009). Kilka zauvah do novoi dyskusii navkolo «Slova o po ku Ihorevim». *Fortetsia. Zbirnyk zapovidnyka «Tustan»: na poshanu Mykhaila Rozhka*. Lviv. S. 40–56 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2009). Persha halytska dynastiia. *Heneolohichni zapysky*. Lviv. Vyp. 7. S. 1–25 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2009). Ostannia em hratsiia korolia Danyla Romanovycha. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*. Lutsk. Ne 13. S. 89–96 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2009). Zahackovyi «vysokorodovytii shliakhetnyi kniaz Chervonci Rusi». *Drohobyt'skyi krajeznavchyi zbirnyk*. Drohobych. Vyp. 13. S. 24–32 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2009). Peredmova. *Paslavskiy . Ukrain'skyi epizod Pershoho Lionskoho soboru (1245 r.). Doslidzhennia z istorii yevropeiskoi polityky Romanovychiv*. Lviv. S. 5–7 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2009). Saitz Vizantii ta Halytska-Volynskoi derzhavy za Anheliv. *Drynovskyi zbirnyk*. Kharkiv; Sofiia. T. 3. S. 376–395 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2009). Borotba Liubarta-Dmytra Hedyminovycha za vidnovlennia Ha ytsko-Volynskoi derzhavy. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*. Lutsk. Ne 22. S. 120–127 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2009). Zahadochnyi vysosorodnyi blahorodnyi kniaz Chervonnoi Rusi. *Heneolohicheskyyi vestnyk*. Sankt-Peterburh. Vyp. 36. S. 51–60 [in Russian].

Voytovych L. (2010). Polshcha, Mazoviia, Lytva ta Uhorshchyna u borotbi za spadshchynu Romanovychiv. *Problemy slovianoznavstva*. Lviv. Vyp. 59. S. 52–66 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2010). Prykarpattia v druhii polovyni I tysacholittia n. e.: naidavnishi kniazivstva. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia Istorychna*. Lviv. Vyp. 45. S. 13–54 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2010). Halytskaia zemlia y Vyzantii v XI–XIV vv. *Kondakovskyye chteniia*. Belhorod. T. 3. S. 255–280 [in Russian].

Voytovych L. (2010). Tevtonskiy Orden u polityzsi Ha ytsko-Volynskoho kniazivstva. *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*. Ne 6. S. 4–17 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2010). Viina z monholamy na Volyni u 1258–1260 rokakh. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*. Lutsk. Ne 22. S. 9–13 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2010). Halytsko-bolharski v'ydnosyny u pershii tretyni XIII stolittia. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 3. S. 201–212 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2010). Halytsko-Volynska derzhava v publikatsiakh zbirnykiv ostannikh rokiv. *Kniazha doba. Isteriia i kultura*. Lviv. Vyp. 3. S. 365–371 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2010). Halytsko-Volynske kniazivstvo i monhol'ski ulusy u XIII stolitti. *Naukovyi zoshyty Istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*. Lviv. Vyp. 11. S. 151–170 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2010). [Retsenziia.] Chernov Andrei. Khronyky iznanochnoho vremeni. «Slova o balki. Yhoreve» i eho okrestnosti. Sankt-Peterburh, 2006, 480 s., 58 ill. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. I. 260, kn. 2. Lviv. S. 463–467 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2010). [Teksty]. Istorychnyi atlas Ukrainy. Naidavnishe mynule. Rus (Kyivska derzhava, Halytsko-Volynska derzhava) / kerivnyk proektu y avtor-uporiadnyk Yurii Loza. Kyiv.

S.142, 144, 148, 150, 154, 158, 164, 172, 174, 178–185, 192–193, 228, 230, 232, 234 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2010). Vostochnole Prykarpattie vo vtoroi polovine I tys. n. e. Nachalnye etapy formirovaniia gosudarstvennoy Rusyn. Kyshyniv. № 3(21). S. 5–49, 159–169.

Voytovych L. (2010). Konstatsiia. *Entsyklopediia Lvova*. Lviv. T. 3. S. 384 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2010). Kniaz Roman Mstyslavych. *Hromada*. Mykolaiv. 15.03; 19.03, 23.03; 26.03, 2.04; 10.04; 13.04; 16.04; 20.04; 23.04; 27.04; 30.04; 7.05; 12.05; 14.05; 18.05 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2011). Halytsko-volynski etiudy. Bila Tserkva [in Ukrainian].

Rev.: Shchodra O. M. Leontii Voityovych. Halytsko-Volynski etiudy. Bila Tserkva, 2011. 477 s. *Rossica Antiqua. Issledovaniya i materialy*. Sankt-Peterburh, 2012. T.1(5). S.152–161 [in Russian].

Voytovych L. (2011). Ostanni roky korolia Danyla Romanovycha. *Visnyk Lvivskoi komertsiinai akademii. Seriia humanitarnykh nauk*. Lviv. Vyp. 10. Yuvileinyi zbirnyk na poshonu Stepana Heleia. S. 100–106 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2011). Vikiny v Halytskomu i Volynskom rehiionakh. Problemy arkhеологичныkh doslidzhan. *Naukovy studii. Istoryko-kraieznachnyi muzei m. Vynnyky*. Lviv. Vyp. 4. S. 80–117 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2011). Peredmova. Maiorov O. *Halytsko-volynskiy kniaz Roman Mstyslavych volodar, voia, diplomat*. Bila Tserkva. T. 1. *Da vyuchennia dzherei z istorii vnutrishnoi ta zovnishnoi polityky*. S. 7–12 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2011). Halytska zemlia i Vizantiia u XI–XIV stolittiah. *Drohobyt'skyi kraieznachnyi zbirnyk*. Drohobyt. Vyp. 14–15. S. 37–60 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2011). Mizh ve'khnim Dnistrom i Karpatamy: domen halytskykh kniaziv u XII–XIII stolittiah. *Pomiatky Tustanai v konteksti osvoinnia Ukraïnskykh Karpat u doïstorychnu dobu ta v serednovichchi*. Lviv; Tustan. S. 38–39 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2011). Pol'skyi korol Kazymyr III i borotba za spadshchynu Romanovychiv. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna*. Lviv. Vyp. 46. S. 2–26 [in Ukrainian].

Wojtowycz L. (2011). Ruś halicka a Bizancjum w XI–XIV w.: wybrane problemy. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. Kraków. T. 138. S. 41–64 [in Polish].

Wojtowycz L. (2011). Walka o spadek po Romanowiczach a król polski Kazimierz III Wielki. *Kazimierz Wielki i jego państwo. W siedemsetną rocznicę urodzin ostatniego Piasta na tronie polskim* / pod red. Jacka Maciejewskiego i Tomasza Nowakowskiego. Bydgoszcz. S. 47–66 [in Polish].

Wojtowycz L. (2011). Ruś a Bizancjum w XI–XIII wieku. *Colloquia Rusica*. Kraków. T. 1. *Ruś średniowieczna a sąsiedzi (IX – połowa XIII wieku)*. S. 131–136 [in Polish].

Voytovych L. (2011). Galician Ruthenia and Byzantium in 11–13th century: selected issues *Colloquia Rusica*. Kraków. T. 1. *Ruś średniowieczna a sąsiedzi (IX – połowa XIII wieku)*. P. 137–140 [in English].

Voytovych L. (2011). Hranitsy Halytsko-Volynskoho gosudarstva. *Rusyn. Mezhdunarodnyi istorycheskyi zhurnal* / otv. red. S. H. Suliak. Kyshyniv. № 3 (25). S. 5–26 [in Russian].

Voytovych L. (2011). Lev Danylovych i zahadky «avstriyskoho uzla» (1272–1278). *Rossica Antiqua. Issledovaniya i materialy*. № 2(4). S. 120–139 [in Russian].

Voytovych L. (2011). O vremeni vklucheniia Zakarpacia v sostav Halytsko-Volynskoho gosudarstva. *Rusyn. Mezhdunarodnyi istorycheskyi zhurnal* / otv. red. S. H. Suliak. Kyshyniv. № 4 (26). S. 5–25, 160–167 [in Russian].

Voytovych L. (2011). Chy buv halytskym kniazem Shvarn Danylovych? *Problemy istorii krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy. Zbirnyk naukovykh prats*. Kamianets-Podilskyyi. Vyp. 2. S. 51–58 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2011). Kniaz Yurii-Boleslav Troidenovych: eskiz portretu. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 5. S. 209–221 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2011). Formuvannia domenu halytskykh kniaziv u verkhnomu Podnistrovi. *Ivan Vytavskyyi. Zbirnyk statei naukovoï konferentsii «Vid Hadiatskoi unohy do konstitutsii Pylypa Orlyka»*. Lviv. S. 42–45 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2011). Istorychnyi korydor Via Rehia (Via Regia) v Ukraini. *Turyzm silskiy zeleniy*. № 11. S. 4–9 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2011). Nac Verkhnim Dnistrom i Stryiem: nashi zemli u XII–XIII st. *Hromada Mykolaiv*. 13.09; 16.09; 20.09; 23.09; 27.09 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2011). Nova dyskusiiia z pryvodu avtentychnosti «Slova o polku Ihorevim». *«Slova o polku Ihorevim» yak pamiatka ukrainskoi literatury (do 820-ricchla napisannia tvorui)*. Lviv; Drohobych. S. 52–71 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2011). K dyskusiiy o podlymnosti «Slova o polku Ihoreve» y eho avtorakh. *Rossica Antiqua. Issledovaniya i materialy*. № 1(3). S. 43–59 [in Russian].

Voytovych L. (2012). Kniaz Lev Danylovych. (seria «Slavetni postati serednovichchia», vyp. 1.). Lviv [in Ukrainian].

Review: Nagirnyy V. (2012). Leontii Voitovych, Kniaz Lev Danylovych. Lviv: NAN Ukrainy. In-t ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha, 2012, 181 s. (Slavetni postati serednovichchia, Vyp. 1)

[Leontij Voytovych. Kniaz Lev Danylovych, Lviv: Nan Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha, 2012, 181 s. (Slavetni postati serednovichchia. Vyp. 1)]. *Colloquia Russica*. Series 1. Vol. 3. *Rus during the epoch of mongol invasions 1223–1480*. Krakow. S. 270–272;

Zhylyk M. (2012). Retsenziiia na knyhu: L. V. Voytovycha «Kniaz Lev Danylovych» (Lviv: NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha, 2012. – 181 s.). *Rusyn. Mezhdunarodnyi ystorycheskyy zhurnal*. Kyshtyrev. № 3 (33). S. 180–191; Shchodra O. (2014). Ret. : Voytovych L.

Kniaz Lev Danylovych / Slavetni postati serednovichchia. Vyp. 1. Lviv, 2012. 181 s. *Naukovyi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu im. I. Ohienka. Istorychni nauky*. Kamianets-Podilskyyi. T. 24. *Na poshanu prof. V. A. Smoliiia*. S. 423–435.

Voytovych L. (2012). Lev Danylovych: Sproba vidtvorennia spravzhnogo portretu «bezczesnogo kniazia». *Sredniowiecze Polskie i Powszechnie*. Katowice. T. 4 (8). S. 58–94 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2012). Halytsko-volynski zviazyk z nimetskyimi zemliami: poperedni zavrzhennia. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 6. S. 71–88 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2012). Problemy halytsko-bolharskykh stosunkiv u pershii tretyni XIII st. *Drynovskyyi zbirnyk*. Sofiiia. Vyp. 5. S. 258–265 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2012). Zakliuchitelnyi etap borby za «korolevstvo Rusi». *Vestnyk Udmurtskogo universyteta. Seriiia 5. istoriia i filolohiia*. Vyp. 3. S. 10–15 [in Russian].

Voytovych L. (2012). Uherska polityka kniazia Leva Danylovycha. *Ukrainsko-uherski etudy*. Lviv. Vyp. 2. S. 46–75 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2012). Mstyslav Danylovych: zahadkovyi volynskyy kniaz. *Studii i materialy z istorii Volyni*. Kremenets. S. 31–47 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2012). Vkhodzhennia Zakarpattia do Halytsko-Volynskoi derzhavy za kniazia Leva Danylovycha. *Drohobyt'skyyi kraieznauchyi zbirnyk*. Drohobych. T. 16. S. 48–61.

Voytovych L. (2012). King Daniel Romanovych: last years of life (1253–1264). *Colloquia Russica. Series 1*. Krakow. Vol. 2. P. 243–250 [in English].

Voytovych L. (2012). Foreign policy of Galician and Volynian lands principalities in the second half of the 11th–12th c., the round table discussion with prof. Marta Font and prof. Leontiy Voitavych. *Colloquia Russica. Series 1*. Krakow. Vol. 2. P. 253–258 [in English].

Voytovych L. (2012). Halytsko-volynski zviazky z n metskymy zemlami: sprobа rekonstruktstl. *Zapysky Naukovoho tavarystva Im. Shevchenka*. Lviv. T. 264. S. 95–128 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2012). Mizh verkhnim Dnistrom i Karpatamy: domen halytskykh kniaziv u XII–XIII st. *Fortetsia. Zbirnyk zapovidnyka «Tustan»*. Lviv. Kn. 2. S. 148–157 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2012). Lev Danylovych. *Entsyklopediia Lvova*. Lviv: Litopys. T. 4. S. 37–40 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2012). Lev Yuriiovych. *Entsyklopediia Lvova*. Lviv: Litopys. T. 4. S. 40–41 [in Ukrainian].

Voytovych L., Aleksandrovytch V. (2013). Korol Danylo Romanovych (seria «Slavetni postati serednavichchia», vyp. 3.). Lviv [in Ukrainian].

Review: Yatseniuk F. (2014). Karol Danylo Romanovych v ukrainskii istoriografii. *Pytannia istorii Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats*. Chernivtsi. T. 17. S. 12–18; Dobrzanskiy O., Yatseniuk F. (2014). Karol Danylo Romanovych v ukrainskii istoriografii. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. Lublin. R. 12, z. 6. S. 95–111.

Voytovych L. (2013). Neispolzovannye vozmozhnosti zapadnykh istochnikov po genealogii Riurikovichei i biografiya .va Danylovycha. *Vspomohatelnye istoricheskie dysypliny v sovremennom nauchnom znani. Materialy XXV Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsyi. Moskva, 31 yanvaria – 2 fevralia 2013 h*. Moskva. Ch. 2. S. 246–251 [in Russian].

Voytovych L. (2013). Kniaz Roman Danylovych i Vasylko Romanovych – protoplasta kniaziv Ostrozkykh. *Ostrozka dovnyna*. Ostria. Vyp. 2. S. 11–25 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2013). Lev Danylovych: «kniaz dumen y chorobor na raty» chy «bezchesnyi kniaz»? *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi*. Kyiv. Vyp. 12–13. S. 149–190 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2013). Vidnosyny halytska-volynskykh kniaziv z Lytvaiu. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 7. S. 147–166 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2013). Portret kniazia Valacyslava Opolskoho na povnyi zrist. *Rev. Sperka J. Władysław książę opolski, wielki, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, pa atyn Węgier i namiestnik Polsk (1326/1330–6 lub 18 maja 1401)*. Kraków, 2013. 508 s. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 7. S. 314–319 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2013). Jharska polityka halytskykh kniaziv Danyla Romanovycha i Leva Danylovycha (1205–1301). *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv. Vyp. 23. S. 83–100 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2013). Latynski dzherela XIII–XIV stolit pro Halytsko-Volynske kniazivstvo. *Ukrainske dzhereloznavstvo ta spetsialni istorichni dysypliny na porozii XXI st*. Lviv. S. 176–181 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2013). Peremysky kniaz Lev Danylovych. *Przemysl i ziemia przemyska w strefie wplywów ruskich X – połowa XIV w*. *Colloquia Russica. Series II*. Vol. 1. / pod red. W. Nagirnego i T. Pudlockiego. Kraków. S. 151–162 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2013). Uharska polityka halytskykh kniaziv chasiv Danyla Romanovycha (1205–1264 r.). *Halych i Halytska zemlia v derzhavotvorchykh protsesakh Ukrainy*. Halych. S. 3–18 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2013). Rus in genealogical research, the round table discussion with prof. Jan Tegowski, prof. Leontiy Voytovych, prof. Daŕusz Dąbrowski. *Rus during the epoch of mongol invasions 1223–1480. Colloquia Russica*. Series 1. Vol. 3. Kraków. S. 256–269 [in English].

Voytovych L. (2013). Yak kharchuvalasia halytska elita u XI–XIV stolittiakh. *Y: nezvizhnyi, kulturolohiichnyi chasopys*. Lviv. Ch. 73. S. 32–37 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2013). Novi (nevykorystanij) dzherela do istorii Halytsko-Volynskoho kniazivstva ta biohrafil kniazia Leva Danylovycha. *Visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Lviv. Ch. 49. S. 24–27 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2013). Zahadkovi kontury korolivskoho Kholma. *Visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Lviv. Ch. 50. S. 56–59 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2014). Lev Danylovych, kniaz halytsko-volynskiy (bl. 1225 – bl. 1301). Lviv [in Ukrainian].

Review: Adamović V. (2015) Lev Danylovych, kniaz halytsko-volynskiy (bl. 1225 – bl. 1301). Lviv Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 2014. 314 s. [L. Voytovych, Lev Danielovič, kneža haličsko-volynské (okolo 1225 – okolo 1301). *Uov: Národná akadémia vied Ukrainy, Inštitút ukrajiniistiky I. Krypjakoviča*, 2014, 314 s.]. *Colloquia Russica*. Series 1. Kraków; Bratislava. Vol. 5. *Rus and Central Europe from the 11-th to the 14-th Century*. S. 388–389.

Voytovych L. (2014). Povertaiuchys do problemy pivcennykh kordoniv vclodin halytskykh i halytsko-volynskykh kniaziv. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbiryk*. Vyp. 17–18. Drohobych. 2014. S. 51–63 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2014). Spirni pytannia halytsko-volynskoi istorii: vidkryttia cyskusii. *Kniazha daba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 8. S. 360–371.

Voytovych L. (2014). Ostannii zlet Halytskoho kniazivstva. *Halych i Halytska zemlia. Do 20-ričchia stvorenia Natsionalnogo zapovidnyka «Davnii Halych»*. Halych. S. 3–12.

Voytovych L. (2014). Taiemnyi scolytsi korolia Danyla Romanovycha. *Naukovi studiï Istoryko-kraieznavchoho muzeiu n. Vynnyky*. Vyp. 7. *Kulturi ta pokhovani pamiatky u Vislo-Dniprovskomu rehioni: problemy interpretatsii*. Lviv: Vynnyky. S. 378–409 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2014). O nekotorykh spornykh problemakh izucheniya Halytsko-Volynskoi Rusi vremeni Romana Mstyslavycha i Daniila Romanovycha (zametky o noveishei Istoryohrafil). *Rusyr*. № 1(35). S. 52–63 [in Russian].

Voytovych L. (2015). Halych u politychnomu zhytti Yevropy XI–XIV stolit. Lviv [in Ukrainian].

Review: O. C. Oleh Kupchynskiy [2016]. Leontii Voitovych. Halych u politychnomu zhytti Yevropy XI–XIV stolit. Lviv, 2015. 476 s. *Visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. T. 55. Lviv. S. 88–90; Voloshchuk M. Leontii Voitovych. Halych u politychnomu zhytti Yevropy XI–XIV st., Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 2015, 477 s. [Leontij Wojtowycz, Halič w życiu politycznym Europy XI–XIV wieku. Lwów: Instytut Ukrainoznawstwa im. I. Krypjakewycza, 2015, 477 s.]. *Colloquia Russica*. Series 1. Kraków. Vol. 6. *Rus and countries of the Latin culture (10th–16th c.)*. S. 295–297; Dymydyuk D. (2015). Halych in the political life of Europe in XI–XIV centuries. ivivmedievalclub.wordpress.com/2016/03/07/; Voytovych L. Halych u politychnomu zhytti Yevropy XI–XIV stolit. Lviv, 2015. 476 s. *Vasylevs. Ukrainsko vizantynistyka*. byzantina.wordpress.com/2015/10/04/voitovych/

[Voytovych L.] (2015). Kralj Danylo Romanovič. *Ukrajinska Galicija / uridja Jevgenij Pašćenko*. Zagreb. S. 41–88 [in Croatian].

Voytovych L. (2015). Danylo v Haičyhi z 59 rukiv pravlinnia ne probuv i Trokh. *Kraina*. Kyiv. № 2 (255). (15.01.2015). S. 48–50 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2015). Yak kharchuvalasia halytska elita v XI–XIV stolittiakh. Lylo I. *Lvivska kukhnia*. Kharkiv S. 204–214 [in Ukrainian].

Wojtowycz L. (2016). [z Dąbrowskim D.] Ana liza źródeł pisanych. Okres od XII do 2 połowy XIV wieku. *Od cerkwi katedralnej króla Daniela Romanowicza do bazyliki Pw. Narodzenia NMP w Chełmie. Wyniki badań interdyscyplinarnych sezonu 2013–2014*. Chełm. S. 33–54 [in Polish].

Voytovych L. (2016). Korol Danylo Romanovych: davni i moderni napriamy falsyfikatsii portretu. *Korol Danylo Romanovych. kulturna i derzhavotvorcha spadshchyna yoho doby*. Lviv. S. 12–35 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2016). Korol Danylo Romanovych: spruby falsyfikatsii portretu. *Chornomorskyi litopys*. Mykolaiv. Vyp. 11. S. 13–32 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2016). Nevykorystani informatsiini mozhyvosti dzherel dlia doslidzhennia henealohii Riurykovykhiv na przykladi biohrafii Leva Danylovycha. *Genealogika. Zbirka naukovykh prats*. Kyiv. Vyp. 2. S. 7–18 [in Ukrainian].

Wojtowycz L. (2016). Lew Danilowicz i walka o tron krakowski w ostatniej ćwierci XIII wieku. *Sredniowiecze Polskie i Powszechne*. Katowice. T. 8 (12). S. 117–131 [in Polish].

Voytovych L. (2016). Yaroslav Osmomysl: sproba portreta. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidarnist, derzhavnist*. Lviv. Vyp. 28. Ivan Krypiakovykh u rodynii tradytsii, nauki, suspilstvi. S. 468–481 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2016). Jhorski vektory persnykh kniaziv Halytskoi zemli. *Halych i Halytska zemlia: dosvid i problemy zberezhenia istoryko-arkhitekturnoi spadshchyny serednovichnykh mist v Ukraini ta Yevropi*. Halych. S. 3–17 [in Ukrainian].

Leontiy Voytovych (Lviv), Ihor Skachylas (Lviv), Aleksey Martyniuk (Minsk). The Western influence in Rus in the 10th–13th centuries. *Colloquia Russica. Series 1. Vol. 6. Rus and countries of the Latin culture (10th–16th c.)*. Kraków. S. 259–271 [in English].

Voytovych L. (2016). «Dvoinaia» koronatsiia Danyyla Romanovycha: ystoky ierendy. Vspomohatelnye istorychaskye dystsypliny v sovremen nom nauchnom znaniiy. *Materialy XXVIII Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsyy. Moskva, 14–16 aprelya 2016 r.* Moskva. S. 163–166 [in Russian].

Voytovych L. (2016). Zahadka halytskoho boarstva. III *Mizhnarodna naukova konferentsiia: Pamiatky Tustani v konteksti osvoinnia Karpat u doistorychnu dobu ta v serednovichchi; problemy yikh zberezhenia ta vykorystannia*. Zbirnyk tez. Lviv. S. 58–59 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2016). Volodar Rostyslavych. *Entsyklopediia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Kyiv, Lviv; Ternopil. T. 3. S. 228–230 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2016). Volodymyr Vasykovych. *Entsyklopediia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Kyiv, Lviv; Ternopil. T. 3. S. 235 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2016). Volodymyr Vsevoladovych [Monomakh]. *Entsyklopediia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Kyiv; Lviv; Ternopil. T. 3. S. 235–236 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2016). Volodymyr Yaroslavych. *Entsyklopediia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Kyiv; Lviv; Ternopil. T. 3. S. 237–238 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2016). Volodymyrka Volodarevych. *Entsyklopediia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Kyiv; Lviv; Ternopil. T. 3. S. 238–239 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2016). Halytske kniazivstvo. *Entsyklopediia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Kyiv; Lviv; Ternopil. T. 3. S. 377–382 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2016). Halytsko-Volynske kniazvstvo [Halytsko-Volynska derzhava]. *Entsyklopediia Naukavoho tovarystva im. Shevchenka*. Kyiv; Lviv; Ternopil. T. 3. S. 394–402 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2017). Lviv u XIII stolitti: nova sprobа pocolannia starykh stereotypiv. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 11. *Kniazhyi Lviv. 1256–2026*. S. 51–74 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2017). Vidnosyny Halytsko-Volynskoho kniazvstva z monholamy. Pershyi etap (1223–1245). *Colloquia Russica*. Ivano-Frankivsk; Krakiv. Vol. 3. *Danylo Romanovych i yoho chasy*. S. 79–102 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2017). Fenomen halytskoho boiarstva i yoho stosunky z kniaziami. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho universytetu. Istorychni nauky*. Kamianets-Podilskyi. T. 70. *Do 70-ricchchia vid dnia narodzhennia profesora Valerii Stepankova*. S. 228–244 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2017). Kazymyrivska lehenda. pocolannia stereotypiv. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk*. Drohobych. Vyp. 19–20. S. 95–117 [in Ukrainian].

Wojtowycz L. «Podwóina» koronacja Daniela Romanowicza: wymysi Diugosza czy fakt rzeczywisty?». *Naukovi zashyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*. Vyp. 19. Lviv. S. 221–233 [in Polish].

Voytovych L. (2017). Ukrainsko-polske spivzhyttia kriz viky: stereotypy i poshuky istorychnoi pravdy. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv. T. 29. *Primum agere. A collection of studies in honor of Mykola Lytvyn*. S. 277–298 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2017). Chy bylo zruinovano Uspenskyi sobor u Halychi 1241 roku. *Uspenskyi sobor Halycha: mynule, suchasne, maibutnie. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Halych, 14–15 hrudnia 2017 roku*. Halych. S. 3–22 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2017). Halytsko-Volynska derzhava: kniazivstvo chy korolivstvo? [interviu dane Z noviuu Partytisi]. *Den*. Kyiv. № 78–79 (4925–4926). (2017.12–13.05); № 83–84 (4930–4931). (2017.19–20.05) [in Ukrainian].

Voytovych L. (2017). «Tretii stan» Korolivstva Ruskoho: istorychna dolia, povsiakdenne zhyttia, viruvannia [interviu dane Z Partytisi]. *Den*. Kyiv. № 202–203 (5049–5050). (2017.10–11.11); № 207–208 (5055–5056). (2017.17–18) [in Ukrainian].

Wojtowycz L. (2018). Fenomen halickich bojarów i ich stosunki z księżętami. Średniowieczni władcy i ich otoczenie. *Materialy V Kongresu mediewistów Polskich*. Rzeszów. T. 5. / pod red. ... Sperki, K. Kollingera. S. 31–51 [in Polish].

Voytovych L. (2018). Lviv – stolysia korolivstva Rusi. *Z istorii zakhidno-ukrainskykh zemel*. Vyp. 14. Lviv. S. 3–43 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2018). Koly bylo zruinovano Uspenskyi sobor u Halychi. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 3. Ivano-Frankivsk. S. 107–118 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2018). Zahadka halytskoho boiarstva. *Fortetsia. Zbirnyk zapovidnyka «Tustan»*. Lviv. Kn. 3. S. 182–197 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2018). Halytske ytsarstvo druhoi polovyny XIV stolittia. *Halych i Halytska zemlia. Do 1120 richchia pershoi pysemnoi zghadky pro Halych*. Halych. S. 293–299 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2018). Borotba za spadshchynu Romanovychiv (1340–1434): mizh stereotypamy ta istorychnoiu pravdoi. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Vyp. 12. (Lviv, 2018). S. 121–142 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2018). Lviv u XII stolitti: u poloni stereotypiv. *Visnyk Naukavoho tovarystva im. Shevchenka*. Lviv. Ch. 60. S. 28–30 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2019). Borotba za spadshchynu Romanovykhiv (1340–1434 rr.) numizmatychny aspekt. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna. Spetsialnyi vypusk: na poshanu profesora Romana Shusta*. Lviv. S. 67–82 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2019). Bytva na Galtsi: deiki pidsumky doslidzhen. *Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk*. Drohobych, Vyp. 21. S. 191–201 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2019). Halychsko-Volynske kniazivstvo i korcylivstvo Rusi ta monholy. *Probiemy istorii voin i viiskovoho mystetstva* / za red. L. V. Voitovycha. Lviv. Vyp. 2. S. 45–146 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2019). Uhorshchyna i Polshcha v borotbi za spadshchynu Romanovykhiv vytochy, pacii, naslidky. *Ukrainsko-uhorski etudy*. Lviv. Vyp. 3. S. 191–274 [in Ukrainian].

Wojtowycz L. (2019). Podwójna koronacja Daniela Romanowicza: wymysł Długosza czy fakt rzeczywisty? *Recepcja twórczości Jana Długosza w historiografii krajów europejskich* / red M. Antoniewicz, N. Morawiec. Częstochowa. S. 67–85 [in Polish].

Voytovych L. (2019). Shche raz pro prava kniazia Liubarta-Dmytra Hedyminovycha na spadshchynu Romanovykhiv. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 13. S. 225–238 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2019). Zhydachivska zemlia na ostannikh etapakh borotby za spadshchynu Romanovykhiv (1350–1442). Lviv; Zhydachiv. *Zhydachivshchyna*. Vyp. 2. S. 8–17 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2019). Danylo Romanovych. *Entsyklopediia naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. T. 4. Kyiv; Lviv; Ternopil. S. 571–576 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2019). Druzi, vorohy chy susydy? Ukrainsko-uhorski vidnosyny (istorychny aspekt) [interviu dane Zinoviiu Partytsii]. *Den. Kyiv*. № 235–236 (5559–5560). (2019.20–21.12.) [in Ukrainian].

Voytovych L. (2019). Velyka Khorvatiia i Bila Khorvatiia: dovyhi shiakh podolannia pomyrkovano stereotypu. *Ukraina i Khorvatiia: istorychni paraleli. Ukraïna i Hrvatsko. povijesne paralele*. Drohobych. S. 152–169 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2020). Tustan u period borotby za spadshchynu Romanovykhiv (1340–1434) *Fortetsia. Zbirnyk zapovidnyka «Tustan»*. Lviv. Kn. 4. S. 210–254 [in Ukrainian].

Wojtowycz, L. (2020). Lew Janilow cz: książę halicko-wolynski, (ok. 1225 – ok. 1301) tłumaczenie na polski. Kraków: Avalon, 2020 [in Polish].

Voytovych L. (2020). Pochatky Peremyshl'skoho kniazivstva. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv, 2020. Vyp. 14. *Kniazhyi Peremyshl*. S. 9–30 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2020). Supernyk korolia Danyla Romanovycha. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv, 2020. Vyp. 14. *Kniazhyi Peremyshl*. S. 266–273 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2021). Voitovych L. Kniazha doba na Rusi (837–1492). T. 1. *Stanovlennic imperii Rus (837–1054)*. Lviv: In-t ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Voytovych L. (2021). Shche raz pro «Kazimiezhovsku lehendy». *Kniazha doba: istoriia i kultura*. T. 15. Lviv 2021–2022. S. 147–171 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2020). Pershi Rostyslavychi u Halychkii zemli. *Halychsko-volynska doba*. T. 1 *Studii z istorii Halychsko-Volynskoi derzhavy XII–XIV stolit*. Kolektyvna monohrafiia. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. S. 17–76 [in Ukrainian].

Voytovych L. (2020) Berehove na ukrainsko-uhorskomu pohranychchi: myfy ta istoriia *Uhorsko-ukrainske pohranychchia: etnopolitychni, movni ta relihiini kryterii samoidentyfikatsii naselennia* / vidp. red. I. Pater. Lviv: In-t ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy S. 21–55 [in Ukrainian].

Voitovych L. (2022). Ukraino-polska viiskovo-politychna spivpratsia u Kniashii dobi (XI-XV stolittia). *Za svobodu. Ukrain'ska-polskyi dialoh ta spraby porozuminnia*. Kolektyvna monohrafiia. Lviv: In t ukrainoznavstvo im. I. Krypiakovycha NAN Ukrainy. S. 5–51 [in Ukrainian].

Voitovych L. (2022). Kniash Lev Danylovych i borotba za krakivskyi prestol v ostannii chvert XIII stolittia. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna sviadomist, derzhavnist*. Vyp. 35. S. 5–37 [in Ukrainian].

Xроніка

Юрій ДОВГАН
(Івано-Франківськ, Україна)

ЮВІЛЕЙНА МЕДАЛЬ «ГАЛИЧУ – 1125» ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Неодмінним атрибутом держави як організації і зрілості її громадянського суспільства як автономної інституції є нагородна система. Нема потреби доводити, що Україна давно відбулась як перша і безнастанно утверджується як друга, причому процес нагородотворення весь час поновлюється, оживає і продовжується. Відрадою слугує й те, що нагороди засновує й вручає не лише держава, як це суворо прийнято в тоталітарних і авторитарних країнах, а й громадські організації, церкви, об'єднання, а також територіальні одиниці, насамперед органи влади окремих областей.

Цьогоріч з нагоди відзначення 1125-ліття з часу першої писемної згадки про Галич розпорядженням голови Івано-Франківської обласної ради №580-р від 11.08.2023 року засновано ювілейну медаль Івано-Франківської обласної ради «*Галичу – 1125*». Всього виготовлено 100 екземплярів нагороди, якими в ході урочистих заходів нагороджено низку науковців, культурних та громадських діячів, церковних достойників та політиків, які доклали своєї праці і старання у контексті дослідження, популяризації та розвитку цього видатного центру Руси, як одного з стовпів державотворення сучасної України.

Сама нагорода являє собою круглу сріблясту медаль. На аверсі вписано золотавий чотирикутник, всередині якого – золотавий крилатий грифон, обрамлений у коло, і напис «*Галичу – 1125*» вгорі та «*898 – 2023*» – внизу медалі. Натомість на реверсі рельєфне зображення коронованої галки – геральдичного знаку Галицької землі і сучасної Івано-Франківської області, відомого щонайменше з XIV ст., вгорі з написом напівколом «*Івано-Франківська обласна рада*», внизу – «*2023-й – рік княжого Галича*». Сама ж медаль кріпиться до конусної синьо-жовтої колодки.

Фігура грифона – один із ключових елементів інтер'єру руських білокам'яних храмів візантійського стилю X–XIII ст., зокрема галицької

катедри Успіння Пресвятої Богородиці. Слід зазначити, що використане за пропозицією директора видавництва «Лілея-НВ» Василя Іваночка зображення грифона не випадкове, адже запозичене із керамічної плитки, віднайденої в ході розкопок Успенського собору XII ст. в с. Крилосі. За твердженням професора Ігоря Данилевського, грифон – символічний сакральний символ Богородиці, тому й отримав таке поширення в інтер'єрах *Богородичних* церков Русі, в т. ч. *Успенських*. Його образ більш ніж вдалий для регіональної відзнаки, яка не містить у собі державних символів, що пасують лише національним орденам та медалям, але, як жодний інший, підкреслює тяглість історичної традиції і духовності у нашій культурі.

Нижче подаємо перелік нагороджених осіб та установ як витяг з вказаного вище розпорядження голови Івано-Франківської обласної ради №580-р від 11.08.2023 року.

**Про нагородження ювілейною медаллю
Івано-Франківської обласної ради «Галичу – 1125»**

Відповідно до Положення про ювілейну медаль Івано-Франківської обласної ради «Галичу – 1125», затвердженого розпорядженням голови обласної ради від 11.08.2023 № 580-р, з нагоди відзначення 1125-річчя з часу першої писемної згадки про місто Галич нагороджуються:

***За вагомий внесок у дослідження та популяризацію історії
періоду Галицько-Волинського князівства:***

АДАМОВИЧ Сергій Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

БАБІЙ Василь Іванович – депутат обласної ради першого демократичного скликання, письменник, краєзнавець, автор історичних романів «Король Юрій» (2004 рік), «Княгиня Анна» (2001 рік)

БЕРЕГОВСЬКИЙ Олександр Богданович – один з ініціаторів створення Національного заповідника «Давній Галич», генеральний директор Національного заповідника «Давній Галич» (1994–2013 роки), заслужений працівник культури України

БІЛЕНЬКИЙ Олександр Юрійович – голова Полтавської обласної ради

**Блаженніший Митрополит Київський і всієї України
ЕПІФАНІЙ** – предстоятель Православної церкви України

БОЙКО Любов Ярославівна – завідувачка інформаційно-видавничого сектору Національного заповідника «Давній Галич», заступниця очільника Галицької первинної організації Національної спілки журналістів України

БОЦЮРКО Володимир Іванович – доктор медичних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України

ВОЛОЩУК Мирослав Михайлович – доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ГЛОВАЦЬКИЙ Володимир Михайлович – письменник, член Івано-Франківської обласної організації Національної спілки письменників України, лауреат премії імені Василя Стефаника, автор історичної трилогії «Романовичі» (2015–2019 роки)

ГОЛОВКО Олександр Борисович – доктор історичних наук, академік Академії наук вищої школи України, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені Михайла Сергійовича Грушевського Національної академії наук України

ГОРБЕНКО Сергій Олександрович — кандидат медичних наук, доцент, автор дослідження історико-антропологічної ідентифікації та історичної пластичної реконструкції Ярослава Осмомисла, учасник війни (доброволець)

ДІДУХ Володимир Михайлович — ветеран журналістики, очільник Галицької первинної організації Національної спілки журналістів України, заслужений журналіст України, автор і упорядник фотоальбому «Галич», буклетів «Галич» та «Храм святого Пантелеймона»

ІВАНОЧКО Василь Степанович — видавець досліджень історії Галицько-Волинського князівства, учасник археологічних експедицій, директор видавництва «Лілея-НВ»

КОРНІЄНКО В'ячеслав Васильович — історик-медієвіст, музеєзнавець, археолог, доктор історичних наук, автор дослідження «Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII—XIX ст.)», заступник директора Національного заповідника «Софія Київська»

КОЧКІН Ігор Тарасович — старший викладач кафедри етнології і археології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

КРЕХОВЕЦЬКИЙ Ігор Володимирович — археолог, науковий співробітник відділу археології та відтворення історичних ландшафтів Національного заповідника «Давній Галич»

КУГУТЯК Микола Васильович — декан факультету історії, політології і міжнародних відносин, доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ЛУКОМСЬКИЙ Юрій Володимирович — археолог, кандидат архітектурних наук, дослідник архітектурної спадщини княжого Галича, старший науковий співробітник відділу археології Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича

НІКІТІН Іван Валерійович — автор циклу телепрограм «Твердині рідного краю», «Вулиця» (Галицькі храми) Івано-Франківського обласного телебачення «Галичина»

ОЛІЙНИК Володимир Євгенович — генеральний директор Національного заповідника «Давній Галич»

РУСКО Надія Михайлівна — кандидат філософських наук, доцент, автор книги «Духовні осередки Галицького краю: релігієзнавчо-культурологічні аспекти»

СТАСЮК Андрій Євгенович — кандидат історичних наук, науковий співробітник науково-освітнього відділу Національного заповідника «Давній Галич», головний редактор збірника наукових праць «Галич»

ТКАЧУК Тарас Михайлович — археолог, завідувач відділу археології та відтворення історичних ландшафтів Національного заповідника «Давній Галич»

ТОМЕНЧУК Богдан Петрович — завідувач кафедри етнології і археології, кандидат історичних наук, доцент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ФЕДУНКІВ Зеновій Богданович — кандидат історичних наук, доцент Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, автор дослідження «Оборонна архітектура Галича над Дністром»

***За увіковічення у творах мистецтва історії
Галицько-Волинського князівства:***

САНДЮК Володимир Сергійович — живописець, лауреат обласної премії імені Я. Лукавецького в галузі образотворчого мистецтва і архітектури, заслужений художник України, член Національної спілки художників України

СЕМАК Ігор Миколайович — скульптор, член Національної спілки художників України

ПРОКОПІВ Петро Микитович — живописець, графік, заслужений діяч мистецтв України, лауреат обласної премії імені Я. Лукавецького в галузі образотворчого мистецтва і архітектури, член Національної спілки художників України

ШАБУНІН Андрій Миколайович — живописець, графік, заслужений художник України, член Національної спілки художників України.

***За самовіддане служіння територіальній громаді,
значний особистий внесок у відродження слави Галича
та сприяння його розвитку:***

ВЕРЕЩАК Олександра Богданівна — депутатка Галицької районної ради трьох демократичних скликань

ДЯКІВ Степан Іванович — головний архітектор Галицького району (1984–2010 роки), учасник робочих груп з проєктування та будівництва пам'ятника Королю Данилу у місті Галичі, більше 32 церков та культових споруд на території Галицької громади

ЗАВІРАЧ Василь Петрович — отець-мітрат, парох церкви Різдва Христового (УГКЦ) селища Більшівці, ініціатор створення та встановлення макета «Святині Давнього Галича XII–XIII століть»

ЗІНЬКОВСЬКИЙ Михайло Михайлович — директор Галицької ЗОШ I–III ступенів №1 (1986–2011 роки), депутат кількох скликань Галицької районної та міської рад

ЗОЛОТЯНИШИН Василь Іванович — активний громадський діяч, лікар-хірург екстреної медичної допомоги комунального некомерційного підприємства «Галицька лікарня» (1998—2020 роки)

ІВАСИШИН Григорій Михайлович — голова Галицької районної державної адміністрації (2002—2005, 2009—2010, 2010—2013 роки)

ІВАСЬКІВ Марія Мирославівна — керівник відділу культури Галицької районної державної адміністрації (2012—2018 роки), ініціаторка проведення Галицької хорової Академії, фольклорно-етнографічних свят «Галицька брама» та «Галицькі Різдвяні фестини»

КАНТОР Олег Михайлович — Галицький міський голова

КАРП Галина Василівна — депутатка обласної ради, кандидат економічних наук, заслужений економіст України

КРЕТ Ігор Олександрович — активний громадський діяч, головний архітектор Галицького району (2011—2021 роки), автор проєктів храму Блаженних Священномучеників Станиславівських Симеона Лукача, Григорія Хомишина та Івана Слезюка та храму святого великомученика Дмитрія Української Греко-Католицької Церкви

КОСТИШИН Володимир Іванович — генеральний директор Національного заповідника «Давній Галич» (2014—2021 роки), депутат Галицької районної ради п'ятого та шостого демократичних скликань

КРУК Василь Григорович — голова Галицького райвиконкому (1990—1993 роки), голова Галицької районної ради (1994—1995 роки), голова Галицької районної державної адміністрації (1995—1998, 2005—2009 роки), директор Галицького комунального підприємства «Капітальне будівництво», депутат Івано-Франківської обласної ради першого демократичного скликання та Галицької районної ради п'ятого та шостого скликань

ЛЕОЧКО Степан Степанович — депутат Галицької районної ради кількох скликань, активний громадський діяч

МАГАЛЬ Володимир Васильович — депутат обласної ради, депутат Галицької районної ради (2010—2015 роки), доброчинець і меценат

ПАСІЧНЯК Любомир Васильович — директор Івано-Франківського коледжу фізичного виховання Національного університету фізичного виховання і спорту України, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, заслужений працівник фізичної культури і спорту України

ПОПОВИЧ Микола Богданович — депутат Галицької районної ради сьомого скликання, депутат Галицької міської ради восьмого скликання, активний громадський діяч

САЛИГА Олекса Васильович — депутат Галицької районної ради (1990—1994, 2006—2010 роки), начальник відділу капітального будівництва в місті Галичі (1990—1998 роки), заступник голови Галицької районної державної адміністрації (1999—2000 роки)

ТРАЧИК Орест Антонович — Галицький міський голова (2006—2020 роки)

ФЕДОРНЯК Володимир Петрович — депутат Галицької районної ради п'ятого скликання, активний громадський діяч

ШИМЕРЛЮК Марія Михайлівна — активна громадська діячка

За висвітлення історії Галицько-Волинської держави в експозиціях:

Івано-Франківський краєзнавчий музей (м. Івано-Франківськ) (директор — БЕДНАРЧИК Галина Михайлівна);

«Музей історії Галича» (відділ Національного заповідника «Давній Галич») (м. Галич) (завідувач — ЗІНЬКОВСЬКИЙ Тарас Михайлович)

«Музей караїмської історії та культури» (відділ Національного заповідника «Давній Галич») (м. Галич) (завідувач — РАРИК Роман Володимирович).

Підстави:

- лист ректора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника І. Цепенди від 14.08.2023 № 2023-01-26/03/1051;

- лист голови історико-краєзнавчого об'єднання «Мое місто» З. Жеребецького від 25.08.2023 № 47/23;

- лист в. о. начальника управління культури, національностей та релігій Івано-Франківської облдержадміністрації Т. Лапки від 23.08.23 № 609/01-007/004;

- лист в. о. генерального директора Національного заповідника «Давній Галич» С. Побуцького від 28.08.2023 № 324;

- лист голови правління Івано-Франківської обласної організації Національної спілки художників України С. Повшик від 18.08.2023 № 06;

- лист голови відокремленого регіонального підрозділу в Івано-Франківській області ВГО «Спілка археологів України» В. Романця від 25.08.2023 № 25-08/01;

- лист голови Івано-Франківської обласної організації Національної спілки письменників України Є. Барана від 16.08.2023 № 3;

- лист голови Івано-Франківської обласної спілки журналістів Національної спілки журналістів України Л. Боднарчук від 23.08.2023 № 67;

- лист голови правління Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України М. Косила від 22.08.2023 № 4;

- лист секретаря Галицької міської ради В. Костишин від 17.08.2023 № 021-12/1723;

- лист Галицького міського голови О. Кантора від 30.08.2023 № 02.1-12/1786;

- лист Галицького міського голови О. Кантора від 04.09.2023 № 02.1-12/1820.

Голова обласної ради

Олександр СИЧ

АВТОРИ

Валодзіна Аляксандра — кандидат історичних наук, незалежна дослідниця (Бухарест, Румунія). Сфера наукових інтересів — релігійні дисидентські рухи Католицької церкви XI—XV ст., історія вальденсів.

Волощук Мирослав — директор Центру медієвістичних студій, доктор історичних наук, професор катедри всесвітньої історії Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). Сфера наукових інтересів — русько-угорські, русько-польські, русько-чеські зв'язки доби Середньовіччя IX—XIV ст., «Русь» за межами Русі на прикладі просопографічних студій руських поселенців у країнах Європи, історія Галича і Галицької землі до 1772 р.

Головко Олександр — доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу зарубіжних джерел з історії України Інституту української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського Національної Академії наук України (Київ). Наукові зацікавлення — закономірності державного та політичного розвитку середньовічного суспільства, міжнародні відносини та етнополітичні процеси в добу Середньовіччя, ідеологія середньовічного світу.

Грушевський Михайло (1866—1934) — український історик, завідувач кафедри історії Львівського університету (1894—1914), голова Наукового Товариства імені Шевченка (1897—1913), член Чеської Академії наук (1914), почесний член Київського товариства старожитностей і мистецтв (1917), член Всеукраїнської Академії наук (1923), Академії наук СРСР (1929). Автор понад 2000 праць, присвячених історії України-Русі.

Гусак Андрій — магістр історії, молодший науковий співробітник Національного заповідника «Давній Галич» (Галич, Україна). Сфера наукових інтересів — сакральна архітектура княжої доби, епіграфічна спадщина давнього Галича, локальна історія.

Деятинський Руслан — кандидат історичних наук, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, науковий співробітник Науково-дослідного інституту історії Церкви, Івано-Франківської академії Івана Золотоустого (Івано-Франківськ, Україна). Сфера наукових інтересів — історія Української Греко-Католицької Церкви XIX — початку XXI століть; богословська освіта в Україні; біографістика; методологія історичного дослідження.

Довган Юрій — кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Факультету історії, політології та міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). Сфера наукових інтересів — історія військового мистецтва, військової уніформістики, зброєзнавства та історії конфліктів.

Зелінський Юзеф (1899—1976) — польський історик-архівіст (доктор історії), багатолітній вчитель історії Першої Державної Гімназії у Станиславові (тепер Івано-Франківськ), науковий працівник Ягеллонської бібліотеки та Архіву Ягеллонського університету у Кракові (Краків, Польща).

Козелківський Володимир — молодший науковий співробітник відділу охорони культурної спадщини Національного заповідника «Давній Галич» (Україна). Наукові інтереси — церковна архітектура Галича та Галицької землі XII—XX ст.

Кубіца-Кабацинська Ева — магістр історії, зберігач Археологічного музею у Кракові (Краків, Польща). Сфера наукових інтересів — середньовічне та ранньомодерне осадництво і архітектура Малопольщі, зокрема Кракова та його околиць.

Лукомський Юрій — кандидат архітектурних наук, старший науковий співробітник відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича. Наукові зацікавлення — пам'ятки архітектурної археології України від Середньовіччя до Нового Часу (X—XVIII ст.)

Луцик Ірина — доктор філософії (кандидат історичних наук), молодший науковий співробітник відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Львів, Україна). Сфера наукових інтересів — середньовічна історія та археологія, духовна культура, поховальний обряд, історична реконструкція, Галицько-Волинські землі.

Мельничук Володимир — студент 1-го курсу денної форми навчання за ОПП «Богослов'я» спеціальності 041 «Богослов'я» за другим (магістерським) рівнем вищої освіти Івано-Франківської академії Івана Золотоустого (Івано-Франківськ, Україна). Сфера наукових інтересів — історія релігійно-церковного життя Галича; катехизація молоді засобами історичних досліджень.

Мороз Володимир — доктор історії (кандидат історичних наук), науковий співробітник Інституту історії Церкви Українського католицького університету (Львів, Україна). Сфера наукових інтересів — історія українського чернецтва, Василіянського Чину, Мукачівської єпархії, Церкви у Карпатському регіоні та на Волині, соціальне вчення Церкви про політику, взаємозв'язки релігійних та національних ідентичностей.

Папа Іванна — кандидатка історичних наук, викладачка кафедри історії Гуманітарного факультету Українського католицького університету (за сумісництвом), головна бібліотекарка Бібліотеки Українського католицького університету (Львів, Україна). Сфера наукових інтересів — історія Великого Князівства Литовського, генеалогія князівських родів, легенди про походження, історія Підгорецького замку.

Пастернак Северин (1899—1994) — доктор геолого-мінералогічних наук, викладач кафедри історичної геології і палеонтології Геологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна).

Томенчук Богдан — кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри етнології і археології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна). Вивчає городища, фортифікації та сакральні пам'ятки Галича і Галицької землі.

Чемеринський Андрій — магістр історії, старший науковий співробітник відділу охорони культурної спадщини Національного заповідника «Давній Галич» (Галич, Україна). Вивчає історію Галича часів Австрійської імперії та Австро-Угорщини 1772—1918 рр.

ІНФОРМАЦІЙНА СТОРІНКА

Центр медієвістичних студій, кафедра всесвітньої історії Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» та видавництво «Лілея-НВ» (місто Івано-Франківськ) приймають матеріали до дев'ятого випуску часопису «Галич. Збірник наукових праць».

Наукові статті повинні мати такі обов'язкові елементи:

- 1) загальне постановлення проблеми, її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями;
- 2) аналіз найновіших досліджень і публікацій, на які спирається автор;
- 3) формулювання мети статті (постановлення завдань);
- 4) виділення найважливіших, не розв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю;
- 5) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- 6) висновки з цього дослідження і перспективи дальшого розвитку в цьому напрямі.

Матеріали необхідно надіслати до **30 квітня 2024 р.** за адресами: aveandriy1987@gmail.com (**Андрій Стасюк**), ostep.kardash@gmail.com (**Остап Кардаш**) та lileyanv@gmail.com (**Василь Іваночко**) – (міжрядковий інтервал – 1,5; поля: ліве – 30 мм, верхнє, нижнє та праве – 20 мм, шрифт Times New Roman) обсягом 12–15 сторінок. Мова публікації – українська. Поклики слід здійснювати в автоматичному режимі за порядком появи, а їх список подавати в кінці тексту згідно з вимогами ДАК України.

Статті для публікації потрібно подавати з анотаціями (по 10–15 речень кожна) та ключовими словами українською і англійською мовами (5–12). Також потрібно вказати УДК статті, ORCID та e-mail автора.

Матеріали публікації надсилати **за адресою:**
*Центр медієвістичних студій, кафедра всесвітньої історії
Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76025
Контактні телефони: 096-609-09-22, 095-414-56-48*

ГАЛИЧ

випуск 8

Збірник наукових праць

Рік заснування – 2016
Засновник – ТзОВ «Лілея-НВ»
Виходить раз на рік.
Ідентифікатор медіа – R30-01943 від 16 листопада 2023 р.

СТОРИНКИ ЗБІРНИКА ВІДКРИТІ ДЛЯ ДИСКУСІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ,
А ТОМУ ЇХ ЗМІСТ НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ВІДОБРАЖАЄ ПОГЛЯДИ
КОЛЕКТИВУ РЕДАКЦІЙНОГО КОМІТЕТУ

За редакції *Ірини Шалкітене*
Переклад англійською *Лесі Матіїв*
Верстка *Стефанії Шеремети*
Коректура *Лідії Левицької*

Підписано до друку 30.12.2023 р. Формат 70x100/32.
Гарнітура «TextBook».

Видавництво «Лілея-НВ»
А/С 250, вул. Незалежності, 18/2, м. Івано-Франківськ, 76018
e-mail: lileyanv@gmail.com
Свідоцтво ІФ №8 від 28.12.2000 р.